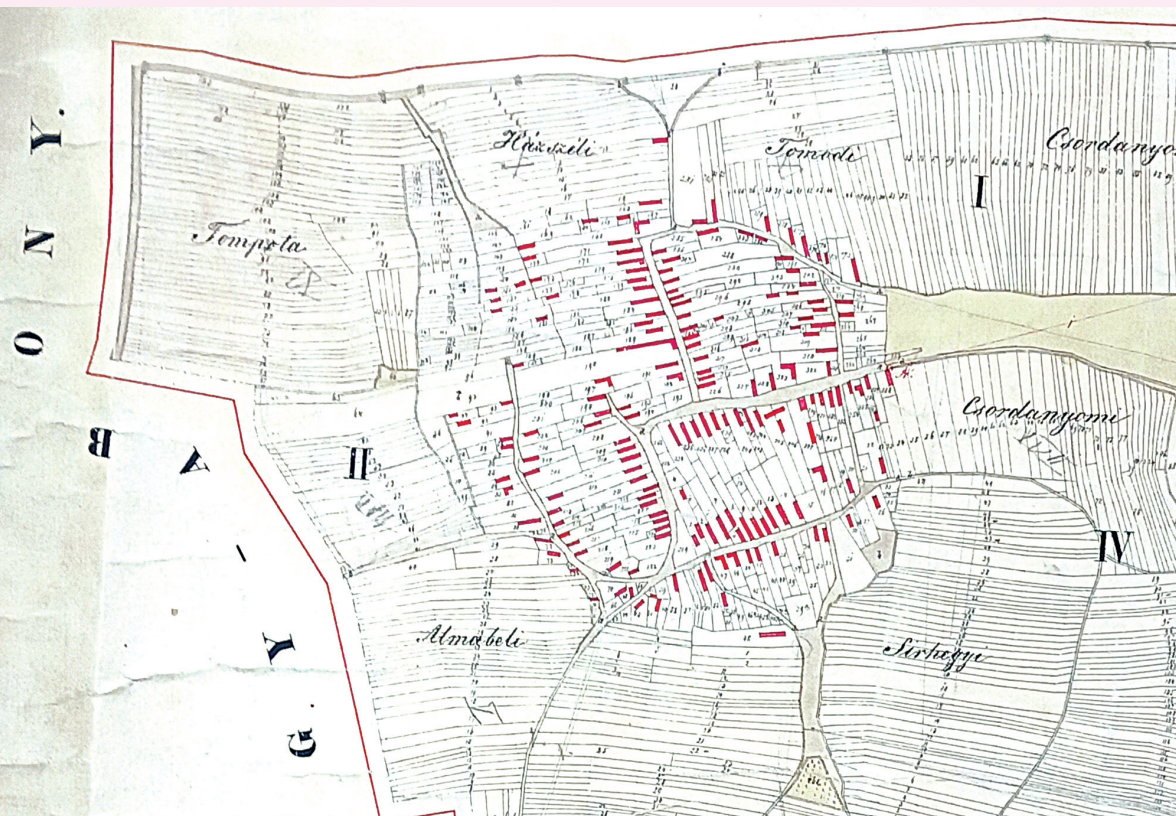

SPRAVODAJ MÚZEA MÚZEUMI HÍRADÓ

XXVIII. roč./évf.

2023

SPRAVODAJ MÚZEA
MÚZEUMI HÍRADÓ

XXVIII. roč./évf. 2023

SPRAVODAJ MÚZEA MÚZEUMI HÍRADÓ

XXVIII. roč./évf. 2023

Všetky autorské práva sú vyhradené. Ktorékoľvek rozmnožovanie ich častí akoukoľvek mechanickou, optickou, elektronickou alebo xerografickou formou je zakázané a bude postihované podľa platných právnych predpisov.

Minden szerzői jog fenntartva. A kiadványt, vagy bármely részletét a szerzők engedélye nélkül bármilyen formában, vagy eszközzel reprodukálni, tárolni és közölni tilos.

Text – Szöveg © Autori – Szerzők 2023

Képek – Obrázky © Csallóközi Múzeum, 2023

ISBN: 978-80-971674-6-2

Tartalom – Obsah

Mgr. Bevilagua Olga: A Csallóközi Múzeumban a 2022-es évben megtartott rendezvények időrendi összefoglalása	7
Mgr. Nagy Iván: Adalékok Nemeshodos településnéprajzához	29
Mgr. Csiba Balázs PhD.: Egy vízbefúlás tanulságai. Szerény adalék a késő középkori Csallóköz társadalomtörténetéhez	83
Mgr. Marczell Enikő: „Azon szeretet miatt, mellyel hazámat mindenkor öleltem...”. Csallóközi kötődésű tábori lelkészek az 1848/49-es szabadságharcban	94
Nyáry István: A Dukes család és Dunaszerdahely	105
Mgr. Mathédesz Lajos: Adatok Khin Antal életrajzához	127
PaedDr. Darnai Zsolt: Venyey Lajos növénynevelő szakmai portfóliója	152
Dr. habil. Vajda Barnabás PhD.: Dunaszerdahely első településrendezési terve és Artur Szalatnai–Slatinský	173

A Csallóközi Múzeumban a 2022-es évben megtartott rendezvények időrendi összefoglalása

Mgr. Bevilagua Olga

A kiállításokról

A dunaszerdahelyi Csallóközi Múzeum munkatársai rendszeresen készítenek a múzeum látogatói számára időszakai képzőművészeti, történelmi, helytörténeti, vagy más témájú tárlatokat. Ezeket a kiállításokat a szervezés szempontjából feloszthatjuk saját kiállításokra, vándorkiállításokra, más intézményekkel együttműködve szervezett kiállításokra (amelyeket nemcsak belföldi, hanem külföldi intézményekkel közösen rendezünk meg). 2022-ben, az előző két évhez viszonyítva, a múzeum teljes nyitvatartással működött, fogadta az érdeklődő nagyközönséget, az iskolai csoportokat, a nyári táborozó gyermekeket és a nyugdíjasotthonok lakóit. A tervezett kiállításokat sikerült bemutatni, amelyeket az alábbiakban időrendben sorolunk fel.

2021. november 18-tól 2022. január 8-ig láthatták az érdeklődők Karaffa Attila helytörténeti képeslap- és dokumentum-magángyűjteményének válogatását. A kiállítás címe: *Szerdahelyi szemmel – Očami Dunajskostredčana*. A történelmi dokumentumok között 19. századi képeslapok és a DAC futballklub néhány ereklyéje is látható volt. A város polgármestere, dr. Hájos Zoltán méltató beszédében a város múltjában való nosztalgia-utazásra hívta meg a jelenlévőket. A kiállításon régi képeslapok másolataiból készült ajándécsomagot lehetett megvásárolni, az ebből befolyt pénzt jótékonyági célokra fordították.

2022. február 10-től 2022. március 5-ig kettős kiállítás volt, amelyet a Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesülettel közösen rendezett a múzeum. A kiállítás címe: *Kapcsolatok 4.* – 29 külföldi és hazai képzőművész, szobrász, fotográfus mutatta be alkotásait. A kiállítás kurátora Simon Anikó képzőművész volt.

Ugyanazon a napon nyílt meg a másik kiállítás is, amelynek a címe: *Megtalálás – összehozás 2.*, a tárlaton fotókat láthattak az érdeklődők. A kiállítás kurátora Németh László

ló fotográfus volt. Mindkét kiállítást a Kulturális Alap és a Magyar Képzőművészeti és Iparművészeti Társaságok Szövetsége támogatták.

2022. márc.10-től 2022. ápr. 2-ig *Emlékezzünk a hősökre. A Nagy Háború képeken. 1914-1918.* című kiállítást láthatta az érdeklődő látogató a kiállítási termekben. A székesfehérvári KRAJJCZÁROS Alapítvány (Magyarország) tagsági kiállítását az alapítvány kuratóriumának elnöke Németh István mutatta be. A 2013-ban elindított Ecsettel a békéért című projektben közel 900 műalkotás készült el, ebből 170 képet mutattak be a dunaszerdahelyi tárlaton. A különböző technikával készült képzőművészeti alkotásokon a Nagy Háború témáját dolgozták fel az alkotók. Katonaportrék, államvezetők, szenvedő asszonyok, a háború borzalmaikat prezentáló képek szerepeltek a kiállításon. A Csallóközi Múzeum gyűjteményéből pedig a somorjai, a dunaszerdahelyi és a nagygyeri hadifogolytáborokban készült tárgyakat helyezték el a tárlókban.

2022. április 7-től 2022. ápr. 30-ig tartott Végh Péter egyetemi docens *A realizmustól a geometriai absztrakcióig* című önálló kiállítása a múzeum kiállítócsarnokában. Egy életműkiállítást láthattak a látogatók, amelyen a közel 50 éves képzőművészeti munkásságából válogatott az alkotó. A rajzok, a festmények mellett számítógépes grafikák, kollázsok is bemutatásra kerültek. A kiállítás kurátora Simon Anikó képzőművész volt.

2022. május. 2. és 2022. május. 30. között a múzeum parkjában volt kiállítva a *Roma holokauszt a szlovák állam idején – Prenasledovanie Rómov v obdobi slovenského štátu* című kültéri vándorkiállítás. A prezentáció megszervezésében a Csallóközi Múzeum együttműködött a Szlovák Nemzeti Múzeum szeredi székhelyű Holokauszt Múzeummal és Dunaszerdahely Város Önkormányzatával. A kiállítás kurátora Matej Beránek, a szeredi múzeum munkatársa volt. A panelokon az 1939–1945 közötti időszak nemzetiségeket gyűlölő és elpusztító politikai eseményeit mutatták be korabeli dokumentumok alapján.

2022. május 12-től 2022. június 3-ig tartott a *XXV. Výtvarné spektrum – Képzőművészeti Spektrum* jubileumi évfolyama a nem hivatásos képzőművészek kerületi versenyének díjazott munkáiból rendezett kiállítás. A kiállítás szervezésében a múzeum együttműködött a Csallóközi Népművelési Központ munkatársaival. A kiállítás kurátora: dr. Nagy Kornélia művészettörténész, a zsűri dr. Bohumír Bachratý szakmai vezetése alatt 67 alkotótól 121 művet választott ki. A megnyitó alkalmából 17 emléklapot, 4 tiszteletbeli elismerő-oklevelet és tárgyi jutalmakat adtak át a díjazottaknak. A kiállítás védnöke a Művészeteket Támogató Alap (FPU), szponzora a MINIT Slovakia vállalat volt.

2022. június 10-től 2022. július 2-ig tartott a *XXIII. Žitnoostrovské pastelky – Csallóközi Színes Ceruzák* című óvodás gyermekek nemzetközi rajzversenyének győztes munkáiból rendezett reprezentatív bemutató kiállítás. A szlovákiai gyermekeken kívül a versenyben hét országból vettek részt: Magyarországról, Csehországból, Lengyelországból, Bulgáriából, Lettországból, Szerbiából és Bangladesből. A szakmai zsűrit Dr. Bohumír

Bachratý művészettörténész vezette. A díjazott gyermekeken kívül a zsűri döntése alapján a felkészítő pedagógusok és óvodák is kaptak elismerő okleveleket. Tárgyi jutalmat és a következő értékes díjakat adták át: Mgr. Jozef Viskupič a Nagyszombati Kerületi Önkormányzat elnökének díját, JUDr. Hájos Zoltán, Dunaszerdahely Város polgármesterének díját, A Nagyszombati Kerületi Önkormányzat díját, a Dunaszerdahely Város díját, a Csallóközi Népművelési Központ díját, a Csallóközi Múzeum díját. A rendezvény védnöke Mgr. Jozef Viskupič a Nagyszombati Kerületi Önkormányzat elnöke volt. Az anyagi támogatást Dunaszerdahely Város nyújtotta. A projekt a Művészeteket Támogató Alap (FPU) anyagi támogatásával valósult meg.

2022. július 7. és 2022. augusztus 30. között a *STORIES* című önálló kiállításon Michaela Bodnárová festőművésznő mutatkozott be alkotásaival. A fiatal képzőművész a beszercebányai Képzőművészeti Akadémián prof. František Hodonskýnál tanult. Olajfestményein, monokromiáin, különleges technikával készített alkotásain (enkaustika – a színes viaszt bátran használja olajfestményein), élményeiről, élezzemléteéről fest. Gyakori témája Gyűgy, a fürdővároska, ahol él és alkot. A kiállítás kurátora: PhDr. Ján Huňady művészettörténész volt. Magyarul az alkotásokat Kutak Adrienn keramikusművész mutatta be.

2022. szeptember 2-től 2022. szeptember 24-ig Füzék Veronika *Első év* című bemutatózó tárlatára került sor. A fiatal képzőművész az eltelt néhány év során, a pandémia okozta bezártságot használta fel alkotásai elkészítésére. „Kifestette” magából az érzéseit, gondolatait, portréit, csendéleteit és tájképei a látogató számára és önmaga számára is meglepetésként szolgáltak.

2022. november 3-tól 2022. november 26-ig tartott a Csallóközi Múzeum nagytermében Hegyi Renáta *Visszatekintés – Retrospektíva – Retrospective* című önálló kiállítása. Hegyi Renáta a Csallóközből származó képzőművész, hosszú ideje él Angliában, elvégezte a londoni Királyi Képzőművészeti Akadémiát és tanult a Byam Shaw School of Fine Art London intézményben. A kiállításon fotográfiái, kollázsai, rajzai és különleges technikával készített alkotásai szerepeltek.

A 2022-es év a pókateleki Kondé család emlékére volt. 2022. november 4-én sor került a Kondé család történetét összefoglaló konferenciára, amelynek része volt egy kiállítás, amely a múzeum gyűjteményébe került legújabb festményeket (többek között a Kondé családdal rokon Dolnay családi arcképeket), bútorokat, családfákat, iratokat mutatott be. Ezenkívül a látogatók megtekinthették azokat a régészeti leleteket is, amelyeket a szakemberek a dunaszerdahelyi katolikus templom alatti kriptából emeltek ki 2007-ben, s melyeket már a múzeum restauráltatott, s amelyek ugyancsak a Kondé nemzetséghez kötődnek.

2022. november 10-től 26-ig tartott az a kamarakiállítás, amellyel Schrantz György festőművész halálának ötödik évfordulójára emlékeztek a jelenlévők. A somorjai származású művész olyan kiemelkedő képzőművészeknek volt a tanítványa, mint Dezider

Milly, Ján Mudroch és Orest Dubay. A kiállítás kurátora Méry Beáta festőművész volt. A képeket Schrantz Vilmos kölcsönözte a tárlatra, amelyért köszönetünket fejezzük ki. A múzeum együttműködött a Szövetség a Közös Célokért szervezettel.

2022. december 1-től 2023. január 27-ig tartott a Nyugat-szlovákiai Képzőművészek Társulásának csoportos kiállítása, *Vianočný Salon – Karácsonyi Szalon – 2022* címmel. A kiállítás kurátora Róbert (Viktor) Němeček építész, képzőművész volt. A kiállító művészek gazdag és változatos anyagot – képeket, üvegfestményeket, plasztikákat, fotókat prezentáltak a látogatók számára. A kiállításon alkotásaikkal szereplő képzőművészek: Natália Blaškovičová, Simon Anikó, Lipcsey György, Magdaléna Dečová, Gabriela Hornáčková, Szakáll Mária, Kolčák Szakáll Noémi, Helena Gasper Ludiková, Vlasta Pletznerová, Soňa Mrázová, Veronika Weberová, Vierka Miháliková, Julianna Vadkerti Hadvigová, Dušan Koval, Jozef Dusík, Jozef Chrena, Robert Herc, Enzoé Nagy Zoltán, Jozef Jelenák, Pavel Herman, Lubomír Miča, Lubomír Jarábek, Eduardo Kalický, Vladimír Sabler, Štefan Zajíček, Miroslav Korčák és Ján Borko.

A vándorkiállításokról

2022. május 2-től május 20-ig tartott a roma kisebbség üldöztetéséről készített vándorkiállítás a Csallóközi Múzeum kertjében. A kiállítás címe *Prenasledovanie Rómov v období slovenkého štátu*. A paneleken az 1939–1945 közti időszakot, a szlovák állam idején elkövetett elhurcolásokat, törvénytelenégeket mutatták be korabeli fotók, újságcikkek, dokumentumok felhasználásával. A kiállítás kurátora Matej Beránek, a Szlovák Nemzeti Múzeum szeredi székhelyű Holokauszt Múzeuma munkatársa volt. A szervezésben a Csallóközi Múzeum együttműködött a szeredi múzeummal és Dunaszerdahely Város Önkormányzatával.

2022. szeptember 12. és 2022. november 3. között a kiállítási csarnok kamaratermében az érdeklődők a zirci Reguly Antal Múzeum és Népi Kézműves Alkotóháztól kölcsönzött vándorkiállítást tekinthették meg, amelyen Reguly Antal (1819–1858) nyelvész, utazó, etnológus életét és munkásságát bemutató paneleket láthatták a látogatók. A magyarság eredetét kutatók közül az első volt, aki az észak-orszországi és finnországi tájakra eljutott, és utazásai során találkozott az ott élő rokon népcsoportokkal.

2022. október 5-től 2023. február 28-ig tartott a somorjai Honismereti Ház kiállítótermében a *Limes Romanus és a katonaság emlékei Gerulátában* című régészeti kiállítás. A Pozsony Városi Múzeum szakemberei PhDr. Jaroslava Schmidtová vezetésével összeállították a mai Oroszvár területén található antik Gerulata, a Római Birodalom határvidékén álló helység történetét, a régészeti leletek felhasználásával. A gazdag anyagból készült paneleket mutatták be a látogatóknak. A szlovák nyelvű szövegeket Dr. Jaroslava Schmidtová, a magyart Mgr. Mathédesz Lajos régész, múzeumunk munkatársa készítette el.

2021 októberében nyílt meg a *Mesélő múlt, jövőt kereső jelen – Rozprávoková minulosť, budúcnosť hľadajúca súčasnosť* című kiállítás. Ez a tárlat a dunaszerdahelyi Csallóközi Múzeum és az oroszországi Hanti-Manszkijszkban székelő Tórum Maa múzeum-skanzen együttműködése alapján készült el. A kiállítás kurátorai Mgr. Nagy Iván, etnológus, múzeumigazgató és Mgr. Mázsár László, nyugalmazott középiskolai tanár voltak. A kiállításon szereplő fényképek, dokumentumok és hangfelvételek segítségével bemutatják a Nyugat-Szibériában élő legközelebbi nyelvrokonaink történelmét, életét. A kiállítás Szlovákiában egyedinek számító fotókon prezentálja az Ob folyó és mellékágai mentén élő mansik (vogulok) és hantik (osztjákok) hagyományait, népművészetét, kultúráját, életmódjukat. A legismertebb személyiségük Juvan Sesztalov költő volt. Az ő verseit magyar és szlovák nyelvre is lefordították, ezeket a köteteket a kiállításra kölcsönözte Kovács László történész, tanár, a Csallóközi Múzeum volt munkatársa. A kiállítást (amelynek részei roll-upok, nagyméretű panelek és üvegszekrénykében kiállított kötetek) a téma iránt érdeklődő alap- és középiskolákba kölcsönözte a múzeum. Így került sor a bemutatására 2022-ben és folytatólagosan a 2023-as év első felében a következő helyszíneken:

2022. május 4-től a dunaszerdahelyi Szabó Gyula Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskolában.

2022. augusztus 26-tól a dunaszerdahelyi Vámbéry Ármin Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskolában.

2022. október 12-től a dióspatonyi Móricz Zsigmond Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskolában.

2022. október 27-től a nagymgyeri Bartók Béla Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskolában.

2022. december 6-tól a bősi Amadé László Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskolában.

2023. január 26-tól a komáromi Marianum Egyházi Iskolaközpontban.

2023. március 27-től az alistáli Corvin Mátyás Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskolában.

2023. április 18-tól az ekecsi Arany János Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskolában.

2023. május 31-ig a nádszegi Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskolában és Óvodában.

Koncertek, fesztiválok, zenés estek a múzeumban

2022. január. 21-én zajlott az első, *Covid de-stress* című zenés, táncos swingkoncert, amelyen felléptek Steven Mitchell táncos-énekes, a zenekar tagjai: Cseh Tamás (hegedű), Cseh Sándor (nagybőgő), Darvas Kristóf (zongora) és Mezőfi István (ütőshangszerek).

2022. július. 12-én a somorjai GAUDIUM régizenei együttes koncertjét láthatták az érdeklődők. A zenei csoport vezetője Németh Imre (ének, fuvola), tagjai Méry Rebeka

(ének, citera, ütőhangszerek), Homoki Zsolt (koboz, lant, gitár). Az együttes fő küldetése a középkortól a barokkig terjedő régizene, különösen a 16–18. századi felvidéki (szepességi), valamint a zoboralji népzene bemutatása. A rendezvény fő támogatói Péntek Mária és Péntek István voltak.

2022. aug 22-én a Csallóközi Múzeumban léptek fel a Duna menti Kamarazenei Fesztivál művészei: Cseh Tamás (hegedű), Lakatos Róbert (hegedű, brácsa), Lakatos Rák Viktória (próza). A koncerten elhangzott Lakatos Róbert szerzeménye: Duó hegedűre és brácsára. A műsort a Művészeteket Támogató Alap (FPU) támogatta.

2022. szeptember 22-én Mika Väyrynen (Finnország) harmonikakonzertje zajlott. A művész a Helsinki Sibelius Akadémia pedagógusa, neves harmonikaművész. A harmonika-zeneirodalom egyedi darabjait mutatta be a koncerten. A rendezvényt Rácz Tibor harmonikaművész, az Agentúra ACCO-ART vezetője szervezte. A koncertet az Európai Kulturális Örökség Napjai alkalmából rendezte meg a múzeum.

2022. október 14-én Pásztor Ádám (Párkány) gitárkoncertjét hallgatták meg a résztvevők. A szólógitáros bemutatón ismert európai zeneszerzők művei mellett a karibi zenei világ dallamait is előadta a művész.

2022. január 5-én a CANARRO zenekar és a Dunaszerdahelyi Táncklub fellépésére került sor. Az öttagú zenekar Budapestről érkezett, a jazzgitáros Django Reinhardt manouche swing zenei világára építik előadásait. Az est zenei vendége Steve Mitchell swing- és jazzénekes volt.

2022. december 3-án önálló koncertet adott Steve Mitchell. A swing, a lindy-hop és a pezsgő dél-amerikai dallamokhoz kiváló zeneművészek léptek fel: Cseh Tamás (hegedű), Cseh Sándor (brácsa), Banyák József (ütőhangszerek), Bertók István (zongora), illetve még közreműködtek a Dunaszerdahelyi Táncklub tagjai is.

Az egyéb kategóriába sorolható kulturális rendezvényeket a múzeum munkatársai a 2022-es évben más szervezetekkel, intézményekkel együttműködve szervezték, az év során gazdag választék alakult ki.

2022. május 13-án és 14-én került megrendezésre a Múzeumok és Galériák Éjszakája országos rendezvénysorozat, amelybe a Csallóközi Múzeum is gazdag programmal kapcsolódott be. Az ingyenes látogatás sok érdeklődő látogatót vonzott a múzeum állandó kiállításai megtekintésére. A délutáni órákban Mgr. Nagy Iván múzeumigazgató, etnológus tartott előadást a csallóközi helységnevekről, kiemelve egy rég elfeledett csatát Vízvár helység közelében. Az esti programban a Papa JazzFive jazz-zenekar lépett fel. A második napon pedig a Tango argentino milonga dallamaira táncolhatott a közönség.

2022. május 22-én az I. Csallóközi Börzén, az idegenforgalmi és turisztikai bemutatón vettek részt a múzeum munkatársai. Egy védett sátorban minikiállítás rendeztünk néhány néprajzi tárgy bemutatásával. Ezen kívül a múzeum képeslap, aprónyomtatvány és évkönyv kollekciójából is választhatott az érdeklődő látogató. A rendezvényt Dunaszerdahely Város Önkormányzata szervezte a felújított Szabadidő park átadása alkalmából.

2022. szeptember 16-án a múzeum munkatársai részt vettek a Dunaszerdahely Város által megrendezett Autómentes Napon, amelyet az European Mobility Week – Európai Mobilitási Hét nevű rendezvénysorozat alkalmából szerveztek. A múzeum tevékenységéről az érdeklődőket a kiadványok, a képeslapok és a múzeumi évkönyvek ajándékozásával ismertették meg a múzeum munkatársai.

Konferenciák a múzeumban

2022. október 21-22-én tartott a jubileumi XX. Vámbéry Ármin Nemzetközi Konferencia. A rendezvény szervezésében a múzeum együttműködött a Vámbéry Ármin PT munkatársaival. A konferencián hazai és külföldi neves turkológusok, régészek, muzeológusok foglalták össze legújabb kutatási eredményeiket. Vámbéry Ármin személye szorosban kapcsolódik Dunaszerdahelyhez. Bár Szentgyörgyön született, de emlékirataiban nagy szeretettel emlékezett a városunkra, szerdahelyinek vallotta magát. A tanácskozáson kitüntették Nagy Rózsa egyetemi tanárt és Tüske Lászlót, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanszékvezetőjét, az Országos Széchényi Könyvtár volt főigazgatóját. Még tíz jeles személy vehette át a Vámbéry-díjakat és az emléklapokat, amelyeket a Vámbéry Polgári Társulás adományozott.

2022. november 4-én, a Kondé-emlékév alkalmából került sor a fentebb már említett emlékkonferencia és kiállítás megrendezésére a múzeum kiállítási csarnokában. A Dunaszerdahely város történelmét meghatározó nevezetes pókateleki Kondé család történelméről, leszármazásáról, a kiemelkedő családtagokról, és azok munkásságáról alapos, sok újdonságot tartalmazó előadásokat hallhatott a közönség. Mgr. Nagy Iván etnológus, múzeumunk igazgatója előadásában azt a sok tekintetben rejtélyes kérdést járta körül, hogy a Fekete család miért vette fel a Kondé családnevet, s mi e név jelentése. Dr. Csiba Balázs Kondé Mihály Pozsony vármegye 15. században élt alispánjának életét mutatta be, eredeti, általa kutatott levéltári anyagok alapján. Nyáry István, múzeumunk munkatársa fő vonalaiban bemutatta a pókateleki Kondé család teljes, a leányági leszármazottakat is tartalmazó, részletes családfáját, amely teljes terjedelmében az ezévi múzeumi évkönyvben jelent meg. Nagy Attila helytörténész az 1811-ben elhunyt Kondé István sírjának történetét elevenítette meg sok régi és mai fotó segítségével, különös tekintettel a sír exhumálására, áthelyezésére, és a maradványok ünnepélyes újratemetésére; egyben közelebb hozva a jelenhez a templomatya alakját.

Ide tartozik, hogy a Kondé-emlékév alkalmából egy márványtáblát helyeztek el a Bacsák utcai CSEMADOK-ház homlokzatán, jelezve, hogy itt, a mai Dunaszerdahely Újfalú részén született pókateleki Kondé Miklós (1732–1802) nagyváradi püspök.

A múzeumpedagógiai foglalkozásokról

A múzeum munkatársai az óvodások és alapiskolások számára kifejlesztett interaktív múzeumpedagógiai foglalkozásokat nyújtanak az érdeklődő oktatási intézmények diákjai számára. Ezeket a foglalkozásokat előre egyeztetni a pedagógus a múzeum munkatársával, fizetett rendezvényről van szó. A foglalkozások középpontjában a hagyományos csallóközi mese- és hiedelemvilág áll, a történeteket több különböző módon prezentálják a gyermekek számára. Mellette bemutatásra kerülnek a tradicionális mesterségek (pl. aranyosás). Mindezt a múzeumi tematikához kapcsolódó játékos, verseny jellegű tevékenységek teszik teljessé.

2022. június 1-jén a dunaszerdahelyi Szabó Gyula MTNYAI 69 diákja és a dunaszerdahelyi Vámbéry Ármin MTNYAI 111 diákja vett részt a csallóközi hiedelemvilágot és néphagyományokat feldolgozó, a nemzetközi gyermeknap alkalmából egész napos foglalkozáson.

2022. június 24-én a dunaszerdahelyi Szabó Gyula MTNYAI 22 diákja látogatott el a múzeumi alkalomra.

2022. július 22-én a somorjai CSALI Néptáncsoport 28 fiatal tagja volt jelen.

2022. szeptember 16-án a dióspatonyi Móricz Zsigmond MTNYAI 57 diákja vett részt a foglalkozásokon.

2022. október 14-én a nagymegyeri Bartók Béla MTNYAI 53 diákja jött el a foglalkozásokra.

Alkotóműhelyek és kézműves foglalkozások a múzeumban

2022-ben három alkalommal került megrendezésre a kiállítási teremben képzőművészeti foglalkozás. A dunaszerdahelyi Csallóközi Népművelési Központ munkatársai a nyugdíjasotthonok lakói számára 2022. július 27-én és 2022. augusztus 8-án szerveztek művészetterápiás foglalkozásokat *Bennünk rejli művészet* címmel. A rendezvényeket a HENKEL Szlovákia támogatta.

2022. augusztus 18-án a városunkban élő ukrán gyermekek számára kreatív kézműves napot szerveztek a Csallóközi Népművelési Központ és a Csallóközi Múzeum munkatársai. A rendezvény címe *A művészet összeköt* volt. A MINIT Slovakia cég anyagi támogatásával került megrendezésre.

Hagyományápolás és ismeretterjesztő előadások más intézményekkel együttműködve:

2022. május 1-jén a Csallóközi Majálison a KUKKÓNIA Polgári Társulással együttműködve a múzeum igazgatója a májusfa ünnepélyes felállítása alkalmából nagyszámú érdeklődő körében tartott a csallóközi hagyományokról előadást.

2022. május 11-én az királyfiakarcsai Magyarország Házában tartott etnológiai előadást Mgr. Nagy Iván múzeumigazgató. A nyugat-szibériai Hanti-Manszijszk területén élő

nép csoportok hagyományairól, életmódjáról vetített képekkel illusztrált előadásban ismertette a magyar nép nyelvokonságához tartozó népek történetét.

2022. május 24-én a Szap község által szervezett Halászlé főzőversenyen részt vett és a halászlé hagyományokról tartott előadást a múzeum igazgatója, etnológusa Mgr. Nagy Iván. A hagyományosan, évente megrendezett ünnepségre a múzeum kölcsönzi a csallóközi halászlétról készített fényképiállítást.

2022. június 14-én a Csetényi Vámbéry Ármán Általános Iskola (Magyarország) igazgatója meghívta a múzeum igazgatóját, Mgr. Nagy Ivánt, hogy tartson előadást az iskola diákjai számára Vámbéry Ármánról, életéről és munkásságáról.

2022. július 9-én hasonlóképpen a zirci Reguly Antal Múzeum és Népi Kézműves Alkotóház vezetősége is felkérte múzeumunk igazgatóját, hogy a Vámbéry Ármán kultuszról tartson előadást a Reguly Antaltól szervezett rendezvényen. A Csallóközi Múzeum hivatalosan felvette az együttműködési kapcsolatot a zirci múzeummal.

2022. november 30-án a Csallóközi Múzeumba látogatott az Izraelben élő Robert C. Castel bizonságpolitikai szakértő. Az est a Ma7 Médiacsalád Konzervatív Estek sorozatának része volt. A szakemberrel Pomichal Krisztián újságíró, médiaszakember beszélgetett.

2022. december 15-én Dr. Molnár Imre történész tartott előadást *Fekvidéki példaképünk Esterházy János* címmel. Az emlékestre gróf Esterházy János halálának 75. évfordulója alkalmából került sor. A rendezvény szervezésében a Csallóközi Múzeum a Pázmáneum PT és a CSEMADOK városi alapszervezetével működött együtt.

Könyvbemutatók

2022. március 24–25. a XXII. Vámbéry Napok szervezésében a Csallóközi Múzeum együttműködött a Vámbéry PT, a Katedra PT munkatársaival. A rendezvény során könyvbemutatóra is sor került. Dobrovits Mihály egyetemi docens, turkológus *Az ereinkben forró tűz* című könyvet méltatta.

2022. április 13-án zajlott *A XX. Század: 100 év – 100 esemény – 100 film* című ún. hibridkönyv bemutató előadása és beszélgetés Zolcer János külpolitikai újságíróval. A könyv a 20. század 100 legjelentősebb, sorsfordító eseményét dolgozza fel, az eseményekhez a könyvben QR-kóddal érhető el hozzáférés az egyes filmekhez.

2022. május 19-én a *Fekvidéki kortárs magyar képzőművészetünk 1990–2020 között* (Lilium Aurum Kft., Dunaszerdahely, 2021) című könyv bemutatóján Kopócs Tibor festőművésszel, a könyv grafikai szerkesztőjével Nagy Erika író beszélgetett. Az eltelt harminc év szlovákiai magyar képzőművészeti életének szerveződéséről, az alkotókról, munkásságukról hallhattak sok érdekes történetet a jelenlévők.

2022. június 24-én a Csallóközi Népművelési Központ és a múzeum közös rendezvényére került sor. A *Podunajské písmená* irodalmi évkönyv XIII. kötetének bemutatóján

Ing. Janka Biskupičová író nő vett részt. A kötetet alap- és középiskolás diákok irodalmi munkáiból állították össze.

2022. október 27-én Dr. Csámpai Ottó egyetemi docens *A hősök nem halnak meg...* című munkáját a vezekényi csata 370. évfordulójára állította össze. A csatában az Esterházy család négy tagja esett el. A szerző történelmi forrásokból hiteles prezentációval szemléltette a fordulópontot jelentő eseményeket.

2022. december 8-án Csiba Balázs egyetemi tanár, levéltáros történész *Autentický protokol Bratislavskej kapituly II. (1504–1513)* című forrásgyűjteményét ismertette előadásában. A kötetben a pozsonyi káptalan által őrzött 16. század eleji iratokat dolgozta fel. Ez hiteles forrásanyag, amelyből a Csallóköz történelmét kutatók bőségesen meríthetnek adatokat.

A Csallóközi Múzeum kihelyezett részlegén, a somorjai Honismereti Házban lezajlott kulturális rendezvényekről

2022. június 2-án Tarics Péter *A mi Széchenyink és Magyarként – rendületlenül* című kötetét mutatta be a Honismereti Házba látogató érdeklődőknek. A rendezvényt a somorjai Zalabai Zsigmond Városi Könyvtár munkatársaival közösen szervezte a múzeum.

2022. június 22-én a somorjai Zalabai Zsigmond Városi Könyvtár munkatársai a Honismereti Ház udvarán tartották meg a szlovák olvasói klub évzáró beszélgetését. A könyvtár jó kapcsolatokat ápol a Honismereti Házzal, illetve a múzeummal.

2022. augusztus 18-án a CSEMADOK somorjai városi alapszervezete és a múzeum együttműködésével került bemutatásra Szarvas József színművész előadása.

2022. augusztus 19-én a CSEMADOK somorjai városi alapszervezete tartott családi napot a Honismereti Ház udvarán. Az augusztusi Szent István Napok programsorozat keretében a CSEMADOK somorjai városi alapszervezete közreműködésével több százan vehettek részt a kézműves foglalkozásokon (fafaragás, kosárfonás, fazekasság), valamint megkóstolhatták a gulyást és más finomságokat.

2022. szeptember 16-án az Európai Kulturális Örökség Napja rendezvénysorozat alkalmából a Honismereti Házba ingyenesen látogathattak el az érdeklődők. Az állandó kiállítás néprajzi, helytörténeti részein kívül megtekinthették az udvaron levő két szín, fedett pajta alatt a kocsikat, szekereket és más mezőgazdasági gépeket. Itt található a két restaurált halottaskocsi is, az egyik a dunaszerdahelyi zsidó hitközségből és a másik a pozsonyeperjesi katolikus felekezettől származik. Mindkét műtárgyat a múzeum restauráltatta.

2022. október 8-án a *Templomok Éjszakája* programsorozatban a Honismereti Ház vezetője, Mgr. Mathédesz Lajos régész előadást tartott a tejfalui Szűz Mária Mennybevétele kápolnában. Ezen a napon Somorján a templomokban, kápolnáknakban ismeretterjesztő előadásokat tartottak.

2022. november 15-én a somorjai Mozi előadótermében Mgr. Mathédesz Lajos régész előadást tartott a *Limes Romanus és a katonai emlékek Gerulátán* című vándorkiállítás anyagáról, az izsai és az oroszvári régészeti ásatásokról. A Római Birodalom napjainkban hazánkban fennmaradt és látogatható két kiemelkedő emlékééről.

Az összefoglalót a múzeum 2022-es évre kidolgozott értékelése alapján dolgoztam ki, az adatokat ebből merítettem. Köszönetemet fejezem ki kollégáimnak az adatok felhasználásáért.

Képgaléria

Szerdahelyi szemmel – helytörténeti kiállítás Karaffa Attila magángyűjteményéből

Očami Dunajskostredčana – výstava zo súkromnej zbierky Attilu Karaffu s miestopisnou tematikou

Kapcsolatok 4. – a képen Simon Anikó alkotásai láthatóak

Vzťahy 4. – ukážka z výstavy (diela výtvarníčky Anikó Simon)

Megtalálás – összetar-
tozás 2. – részlet a nemzet-
közi kiállításból

Nález – strenutia 2. –
ukážka z medzinárodnej
výstavy

Emlékezzünk a hősökre.
A Nagy Háború képeken.
1914–1918

Spomínajme na hrdinov.
Veľká vojna v obrazoch.
1914–1918

A realizmustól a geo-
metriai absztrakcióig –
Végh Péter életműkiállítása

Od realizmu k geomeri-
kej abstrakcii – životná
výstava Pétera Végha

XXV. Képzőművészeti Spektrum – 2022 – a nem hivatásos képzőművészek kerületi kiállítása.

XXV. Výtvarné spektrum – krajská výstava neprofesionálnych výtvarníkov

XXIII. Csallóközi Színes Ceruzák – 2022 – gyermekrajz-kiállítás

XXIII. Žitnoostrovské pastelky – výstava detských kresieb

Első év – Füzék Veronika önálló kiállítása

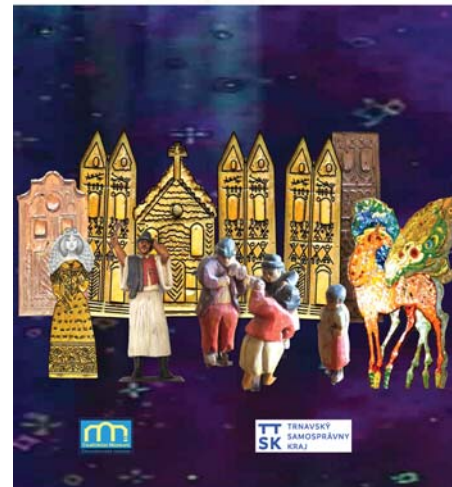
Prvý rok – autorská výstava Veroniky Füzekovej

Visszatekintés – Retrospective – Hegyi Renáta képzőművészeti kiállítása
Retrospektíva – výstava akademickéj výtvarníčky Renáty Hegyi

Gyermeknap a múzeumban – múzeumpe-
dagogógiai foglalkozások
Deň detí v múzeu – múzejno-pedagogické
podujatia v múzeu

ZITNOOSTROVSKÉ MÚZEUM
V DUNAJSKEJ STREDE
Deň detí v múzeu
Múzejno-pedagogické programy
01.06.2022, v stredu

REGULY 200 – vándorkiállítás Reguly Antal (1819–1858) életéről és munkásságáról, Zirc (Magyarország)
REGULY200 – putovná výstava o živote Antala Regulyho (1819–1858), Zirc, (Maďarsko)

Karácsonyi SZALON – a Nyugat-szlovákiai Képzőművészek Szövetségének tagsági kiállítása

Vianočný SALÓN – členská výtvarná výstava ZVZSU a FVU

Roma holokauszt a szlovák állam idején – vándorkiállítás

Prenasledovanie Rómov v období slovenského štátu – putovná výstava

GAUDIUM régizenei koncert a múzeumban

Koncert starej hudby skupiny GAUDIUM v múzeu

LIMES ROMANUS és a katonaság emlékei Gerulátában – vándorkiállítás a somorjai Honismereti Házban

LIMES ROMANUS a vojenské doklady v Geruláte – putovná výstava vo Vlastivednom dome v Šamoríne

Schranzt György festőművész emlékkiállítása
Pamätná výstava akademického maliara Jura-
ja Schrantza

2022 – Múzeumok Éjszakája – Nagy Iván előadása az állandó kiállításon

2022 – Noc múzei – Iván Nagy prednáša v stálej expozícii múzea

Mesélő múlt, jövőt kereső jelen – a múzeum vándorkiállítása a dunaszerdahelyi Vámbéry Ármin MTNYAI-ban

Rozprávková minulosť, budúcnosť hľadajúca súčasnosť – putovná výstava múzea v ZŠ s VJM Ármina Vámbéryho v Dunajskej Strede

Plakát az Európai Kulturális Örökség Napja rendezvényeiről – 2022

Plagát k podujatiam Dňa európskeho kultúrneho dedičstva v roku 2022

Felvidéki példaképünk gróf Esterházy János – Dr. Molnár Imre előadása a múzeumban

Prednáška dr. Imre Molnára o živote grófa Jánoša Esterházyho v múzeu

PÓKATELEKI KONDÉ CSALÁD EMLEKKONFERENCIA ÉS KIÁLLÍTÁS

CSALLÓKÖZI MÚZEUM | 2022. NOVEMBER 4.

14.00 Megnyitó
14.15 Előadások

NAGY IVÁN A Kondé családnév névtani vizsgálata
CSIBA BALÁZS Kondé Mihály élete és pályája
NYÁRY ISTVÁN A pókateleki Kondé család 18–20. századi
leszármazása – A családfa bemutatása
NAGY ATTILA Egy Kondé sír sorsa – pókateleki Kondé István
és emlékezete

16.10 Zárzó

Szervezők: Dunaszerdahelyi
Város Önkormányzata,
Csallóközi Múzeum,
Bíró Márton Polgári Társulás

Pókateleki Kondé család emlék-
konferenciája – a plakát

Plagát pamätnej konferencie o
histórii rodu Kondé de Pókatelek

A hősök nem hal-
nak meg – Dr. Csám-
pai Ottó előadása a
vezekényi csatáról

Prednáška Dr. Ottó
Csámpaiho o bitke pri
Vozokanoch

Felvidéki kortárs magyar képzőművészetünk (1990 – 2020) – könyvbemutató

Prezentácia knihy o histórii maďarského výtvarného života na Slovensku medzi rokmi 1990 – 2020

Mesebeszéd – beszélgetés a gyermekirodalomról

Beseda o detskej literatúre

Zhrnutie

Čitateľom zborníka ponúkame stručný prehľad o kultúrnej, výstavnej a kultúrno-spoločenskej činnosti pracovníkov Žitnoostrovského múzea za rok 2022. Po predchádzajúcich náročných rokoch plných zákazov a lockdownov bol rok 2022 skutočne „živým“ obdobím, kedy naše múzeum opäť privítalo návštevníkov v priestoroch múzea a na všetkých svojich podujatiach. A veru bolo z čoho vyberať.

O výstavnej činnosti v krátkosti: v roku 2022 sa realizovalo vo výstavných priestoroch múzea celkom 13 výstav, vlastných samostatných výstav bolo šesť, zvyšné sa uskutočnili v spolupráci s inými kultúrnymi inštitúciami. Pracovníci múzea pripravili vlastnú samostatnú výstavu s etnografickou tematikou (Obskí Ugri), ktorá sa stala putovnou a doteraz zavítala do 9 základných a stredných škôl v okresoch Dunajská Streda a Komárno. V spolupráci s Múzeom mesta Zirc (Maďarsko) sa realizovala putovná výstava o živote a diele Antala Regulyho vo výstavnej sieni múzea. V spolupráci so SNM – Múzeom holokaustu v Sereďi a Mestom Dunajská Streda bola v exteriéri múzea inštalovaná putovná výstava. Pre milovníkov umenia sme pripravili aj pamätnú výstavu k životnému jubileu umelca Juraja Schrantza a komorná výstava bola venovaná histórii významnej rodiny Kondé de Pókatelek, keďže Mesto Dunajská Streda vyhlásilo rok 2022 za Pamätný rok rodiny Kondé.

V roku 2022 mali aj koncerty a hudobné festivaly veľkú návštevnosť. Živý záujem bol o swingovú a jazzovú hudbu, na koncertoch sa predstavili hudobníci a speváci zo zahraničia, okrem nich aj členovia Tanečného klubu z Dunajskej Stredy. Milovníci vážnej hudby mali možnosť zažiť koncert starej a stredovekej hudby, akordeónový koncert, realizoval sa samostatný gitarový recitál, ale aj putovný Podunajský festival komornej hudby. Svojich fanúšikov potešila koncertom na nádvorí múzea zostava miestnych muzikantov hudbou z medzivojnového obdobia.

Do kategórie iných kultúrnych podujatí môžeme zaradiť medzinárodné podujatie Noc múzeí a galérií, pracovníci múzea sa zapojili do I. ročníka Žitnoostrovej burzy zážitkov, podporili sme podujatie European Mobility Week – deň bez automobilovej dopravy v centre mesta Dunajská Streda.

Múzeum organizovalo v spolupráci s partnerskými inštitúciami Pamätnú konferenciu pri príležitosti pamätného roku Kondé de Pókatelek, venovanú slávnemu rodu, ktorého minulosť sa viaže k regiónu. V múzeu sa uskutočnila aj jubilejná XX. Medzinárodná konferencia Ármina Vámbéryho.

Pod vedením etnológa a zároveň riaditeľa múzea Ivana Nagya múzejní pracovníci realizujú múzejnú pedagogickú činnosť pre deti materských a základných škôl. Hlavným cieľom týchto špeciálnych vyučovacích hodín je v priestoroch múzea poskytovať interaktívnym spôsobom vedomosti o histórii regiónu a o ľudovej mytológii Žitného ostrova. Pomocou rozprávania legiend a poviedok o regióne sa deti oboznamujú s historickými

udalosťami a osobami a zároveň pri prehliadke múzea spoznávajú predmety umiestnené v stálej expozícii múzea. O týchto podujatiach sú pedagógovia informovaní, a samotná realizácia potom prichádza na rad po konzultácii a dohodnutí termínu v múzeu.

Tvorivé dielne a arteterapia pre seniorov – realizujú sa v spolupráci so Žitnoostrovským osvetovým strediskom spravidla v letných mesiacoch a ponúkajú remeselné tvorivé aktivity pre seniorov, obyvateľov penziónov pre dôchodcov z celého okresu. Podujatie pod názvom Umenie ukryté v nás – Bennünk rejő művészet v roku 2022 už po tretíkrát umožnilo účastníkom vyskúšať si svoje zručnosti v rôznych oblastiach výtvarného umenia (decoupage, keramika, paličkovanie čipiek, voľná kresba a pod.).

Pod názvom Umenie spája nás sa uskutočnilo podujatie pre deti utečencov z Ukrajiny. V rámci tvorivých aktivít pod vedením skúsených pedagógov mali možnosť rozvíjať svoju kreativitu – venovali sa práci s hlinou, ručnej výrobe mydla, kreslili a maľovali rôznymi technikami.

V rámci bohatej kultúrno-výchovnej činnosti múzeom usporiadalo prezentácie kníh a publikácií s rôznou tematikou, ako publikácia o výsledkoch najnovších výskumov turkológov, ďalšia publikácia bola venovaná historickým udalostiam XX. storočia (knihou prostredníctvom QR kódu zároveň umožňuje prístup k historickým filmom). História maďarského výtvarného života na Slovensku v rokoch 1990 – 2020 približuje kniha, v ktorej sú zhrnuté materiály o významných predstaviteľoch maďarského výtvarníctva v pohraničnej oblasti.

V spolupráci so Žitnoostrovským osvetovým strediskom sa realizovala prezentácia publikácie, ktorú zostavili z literárnych prác študentov základných a stredných škôl (Podunajské písmená).

Etnológ múzea vyvíjal bohatú prednáškovú činnosť, predstavil sa na rôznych kultúrnych podujatiach na školách (s tematikou Obských Ugrov), prednášal na obecnom stretnutí v Kráľovičových Kračanoch (Karcsei Magyarság Háza), v zahraničí prednášal v meste Zirc (Maďarsko), v meste Csetény (Maďarsko) prednášal žiakom miestnych škôl o kulte Ármina Vámbéryho.

V Žitnoostrovskom múzeu sa realizovala prednáška zahraničného politického komentátora Roberta C. Castela, moderátorom večera bol žurnalista Krisztián Pomichal.

75. výročie úmrtia grófa Jánoša Esterházyho sme si pripomenuli prednáškou Imre Molnára v priestoroch múzea. Podujatie bolo realizované v spolupráci OZ Pázmáneum a MO CSEMADOK.

Kultúrno-výchovná činnosť prebiehala aj vo Vlastivednom dome v Šamoríne, ktorý je vysunutým pracoviskom Žitnoostrovského múzea. Archeológ Ľudovít Mathédesz, správca vlastivedného domu, pripravil pre miestnych obyvateľov viacero pútavých podujatí: v spolupráci s Mestskou knižnicou Zsigmonda Zalabaiho v Šamoríne sa uskutočnila prezentácia publikácie Pétera Taricsa (Maďarsko). Na nádvorí domu sa realizovalo výročné stretnutie členov miestneho Klubu slovenských čitateľov.

V príjemnom prostredí nádvoría sa divákovi predstavil popredný herec József Szarvas (Maďarsko), divákovi priblížil ľudové komédie.

Na slávnostiach ku Dňu Sv. Štefana boli na nádvorí domu pre záujemcov pripravené remeselné tvorivé dielne pre mládež (drevorezba, hrnčiarstvo, košíkarstvo) a ďalšie pútavé programy pre všetky vekové kategórie.

V rámci podujatia Noc kostolov prednášal archeológ Lajos Mathédesz v kaplnke Nanebovzatia Panny Márie v mestskej časti Mliečno na tému histórie kostolov v meste Šamorín a jeho okolí.

Prednáškou v kine Club archeológ Lajos Mathédesz priblížil výsledky archeologických výskumov v bratislavskej mestskej časti Rusovce (v dobe Rímskej ríše Gerulata). Prednáška sa uskutočnila v nadväznosti na putovnú výstavu Limes Romanus a vojenské pamiatky v Gerulate. Výstava bola prezentovaná v priestoroch vlastivedného domu a realizovala sa v spolupráci s Mestským múzeom v Bratislave.

K zostaveniu článku o kultúrno-výchovnej činnosti múzea som získala podklady z Vyhodnotenia činnosti múzea za rok 2022, ktoré bolo vypracované v spolupráci s kolegami z múzea. Všetkým kolegom ďakujem za poskytnutie uvedených údajov.

Adalékok

Nemeshodos településnéprajzához

Mgr. Nagy Iván

Kétezerhuszonkettő végén felkértek egy Nemeshodos történetét bemutató előadásra. Természetesen etnológusként néprajzi szemlélettel láttam neki a munkának. Az előkészületek során meglepetten tapasztaltam, hogy a vizsgált település szinte alig szerepel a néprajzi publikációkban. Például Liszka József alapműnek számító *A szlovákiai magyarok néprajza* című munkájában is mindössze egyszer említi Hodost.¹ Mindez a terepen végzett kutatás hiányának köszönhető, amire egyelőre nem tudunk magyarázatot adni.

Jelen dolgozat sem tűzhet ki tehát túl nagy feladatot maga elé. Szó sem lehet például egy „településnéprajz” elkészítéséről, hiszen nincs hozzá megfelelő anyagunk. Ráadásul az ilyen és hasonló kérdésfelvetés Bárth János szerint a néprajzi adatok pusztá közlésén túl az adott település településtörténeti, társadalmi és kulturális összefüggéseivel is foglalkozik.

„A településnéprajz olyan ága a néprajztudománynak, amely elsősorban paraszttelepülések (tanyák, falvak, agrárvárosok) formájának, településrendjének leírásával, összehasonlításával, eredeztetésével, történeti fejlődésével, valamint a településrend, a népi társadalom és a hagyományos gazdálkodási mód összefüggéseinek, egymásra hatásának kutatásával foglalkozik. A településnéprajz a hagyományos vonásokat keresi a településekben, illetve magát a települési hagyományt kutatja. E hagyomány legfontosabb formálója, alakítója, a természeti viszonyok mellett a gazdálkodási mód és a társadalomszervezet.” (Bárth 2011, 93)

Tehát egy ilyen munka elkészítéséhez nincsenek meg a feltételek, ezért inkább csak azt vállalhatjuk, hogy Hodos településnéprajzának vázlatához adalékokat közöljünk.

¹ Liszka 2002

További probléma az a tény, hogy a néprajzi munkák nagy adatforrása, a terepkutatás (terepen végzett kutatás) ideje lejárt. Napjaink kutatója a szakirodalomhoz, valamint gyűjteményekhez és elektronikus adatbázisokhoz fordul. Ugyanakkor előny is származhat ebből, hiszen az utóbbi időben több olyan jelentős adatbázis is hozzáférhetővé vált, amelyek igen fontos adalékok lehetnek az ilyen és hasonló munkák elkészítésénél. Jelentősek például a pozsonyi Comenius Egyetem levéltári közlései, amelyek a 14. századtól kezdődően engednek bepillantást Pozsony megye, és egyben természetesen Nemes-hodos életébe.² Fontos adatbázisként használhatjuk a Kalligram Kiadó által megjelentetett Csallóközi Kiskönyvtár sorozat köteteit is, amelyeket Koncsol László szerkesztett, vagy szerzőként is jegyez.³ Ehhez az adatbázishoz számíthatjuk Koncsol László Kacsa, Kacsa, boszorkány vagy című munkáját is, amely az előbb emlegetett sorozat előképe volt.⁴ Koncsol László, e jelentős polihisztor, ezekben a kötetekben számos oklevél, valamint egyházi vizitáció, bűnügyi jegyzőkönyv és tanúvallomás átiratát tette közzé. Ugyancsak jelentős forrásként használható a CSEMADOK TV és a Csallóközi Múzeum által 2002-ben kiadott Csallóköz földrajzi nevei című kiadvány is, amelyet a győri NYME tanára, Unti Mária rendezett sajtó alá. Ebben a gyűjteményben Nemes-hodos földrajzi neveit Varga Hajnalka egyetemi hallgató gyűjtötte és dolgozta fel egy szakdolgozat keretén belül. Adatai számos néprajzilag is felhasználható utalást tartalmaznak, ezért terepen végzett néprajzi kutatásként is értékelhető.⁵

A továbbiakban e három számunkra jelentős forrás adatait próbálom meg beilleszteni Hodos településnéprajzának vázlatába. Továbbá az előbb felsorolt három adatbázist még kiegészítem Patócs Lajos citerás interjúival, amelyeknek egy részét Huszár Ágnes készítette a CSEMADOK Népzenei Adattára számára a másik részét pedig magam 2001-ben a Pátria rádió részére.

A település rövid története

Nemes-hodos első okleveles említése 1245-ből származik, *Hodus* alakban. Ebben az oklevélben egy IV. Béla által elrendelt határbejárásról esik szó, amelyben feltehetőleg a mai Feketenyék határa vagy tartozékai találkozhattak Hodos határával vagy tartozékával. 1279-ben és 1287-ben IV. László több hodosit kiemel a megye hatásköréből és közvetlenül a király fennhatósága alá helyezi őket. A 14. században arról olvashatunk, hogy a

² Babirát, Marian – Csiba Balázs 2019, Csiba Balázs 2021

³ Házi 2000, Koncsol 1996

⁴ Koncsol 1992

⁵ Unti 2002

község vásáros és templomos helye Szerdahely (Dunaszerdahely). A királyhoz emelt csoport tagjai továbbra is jó kapcsolatokat ápolnak az udvarral, és a 13. században szerzett jogaik a későbbiekben is fontos szerepet töltenek be az életükben. A község nemesi községgé vált, anélkül, hogy a faluban egy idegen komolyabb birtoktesthez jutott volna.

A 16. század közepétől az egész Csallóközben, és egyben természetesen Hodosban is, felbukkannak a protestantizmus tanai. Ettől az időtől fogva Hodos végig részese lett annak a vallási háborúskodásnak, amely ezután az egész országot több száz évig jellemezte, és a nemes község lakosainak többsége mindvégig a protestánsok oldalán állt. Az újhíti lakosságnak köszönhető az oktatás bevezetése is a faluban, amelyről már 1626-ból létezik feljegyzés.

A falut az 1700-as évek elején pestisjárvány, 1830-ban és 1866-ban pedig kolerajárvány sújtotta. Annak ellenére, hogy az utóbbi járvány következményeként a falu lakosságának egyharmada kihalt, mégsem tudunk arról, hogy a lakosságot mesterségesen pótolták volna. A 19. században fagykár és árvíz is érte a községet, amely következtében számos család megélhetési problémákkal küzdött. Ők kénytelenek voltak munkát vállalni Pozsonyban és Győrben, de esetenként messzebb – Bécsben és Budapesten – is. A községi krónika szerint 1884-ben egy tűzvész is volt, amikor a nemes falu mintegy háromnegyede leégett.

A kismesek továbbra is ragaszkodtak földjeikhez, az 1918-as impériumváltás követően is, és ugyancsak így volt 1938-ban, amikor a falu ismét Magyarország részévé vált. Hodos 1945-ben ismét Csehszlovákiához került, minek következtében szlovák lakosok érkeztek Vágújhelyről és Galgóc környékéről, akik hivatalnokként, tanítóként és állami biztосként (komisszár) kerültek a faluba. 1947-ben és 1948-ban további szlovák lakosságot toboroztak Magyarország különböző helyeiről – a kitelepített magyarok üresen maradt házaiba.

A szocialista korszakban véglegesen megszűnik a hagyományos gazdálkodás, a kisgazdák földjeit egybeszántja a szövetkezet. A község 1947-ben elveszti eredeti nevét, új szlovák neve Vydrany.

Természeti viszonyok

Nemesodos (Vydrany) Délnyugat-Szlovákiában, a Kisalföld északi részén, szlovák terminológiával a Duna-menti síkságon (Podunajská nížina) található község. Dunaszerdahelyhez közel fekszik, a hordalékkúp közepén, határa észak, északkelet irányban felterjed a Kis-Dunáig. A tengerszint feletti magasságokból is látszik, hogy a település van a legmagasabb ponton, míg a Duna felé eső részen alacsonyabb a határ. Ebből is látható, hogy Hodos a Csallóköz sziget közepén végig húzódó hordalék-lerakódáson jött létre. A tengerszint feletti magasságok különbségei csak két-három métert tesznek ki. A legalacsonyabb pont 114 m, a határ északi részén, a Dunához közel található. Ahol

maga a település van, alig több, csak 117–118 m körül van. Külön emelkedő az ún. *Sírdomb* (118,06 m), amelyről még nem készült vizsgálat, így nem tudjuk, hogy mesterséges dombról van-e szó, ahogy ez megannyi más temető esetében így van a Csallóközben.

A mezőgazdasági művelés térnyerése előtt feltehetőleg az egész határt korábban állandó, később időszakos víz borította. Hodos egy olyan helyen fekszik a Csallóközben, ahol a határ jelentős része az ún. pleisztocén hátságba tartozik. A falu határában kevesebb vizes képződmény van, mint a Csallóköz azon részein, amelyeken ún. mocsaras depressziók jöttek létre. Határában jelenleg nem ismerünk tavat, de korábban előfordulhatott néhány, amelyre dülőnevek utalnak. Ilyen például a *Pontyos-tó*, *Csikos-tó* és a *Patkánytó*. Ezek a tavak a határt korábban elborító állandó vagy később az áradásokkal érkező időszakos vizek maradványai lehetnek.

A tavak mellett találhatóak itt más vizes képződmények, mégpedig kisebb ágak és erek. Erre utalnak a *Zádor*, a *Margit* tulajdonnevek, amelyek a korábbi hasonló nevű erekkel, mocsarakkal kapcsolatosak. A régebbi vizes élőhelyek helyét nádasok és vizenyős területek jelezték a határban. Az 1792-es térkép szerint maga a település is egy vizes képződményben, egy ér hurkában jött létre, amelynek ma már kevés nyoma van. Az is elképzelhető, hogy az előbb emlegetett tavak is ezekre korábban meglevő erek maradványaira utalnak.

A határt tekintve szigetként működik a Kis-Duna és a Tökési-víz által bezárt terület Hodosra eső része (*Langsziget*). A Duna feltehetőleg elég nagy árteret alakított ki itt. Erre utalnak az „öntés” és a „holtvíz” jelzővel ellátott dülőnevek: *Szigetparti öntés* és *Holtvízi dülő*.

A *Tökési kanális*, a *Régi Tökési kanális*, valamint az *Abonyi kanális* nevek a 19. század végén és a 20. században kialakított vizes létesítményekre utalnak.

Megszállás, településtörténeti összetevők

Az ember megtelepülésének idejéről Hodosban nincsenek információink, ugyanis a falu határából egyetlen egy régészeti lelet sem áll a rendelkezésünkre. A régészet mellett egy másik vizsgálódási szempont a településszerkezet és annak kialakulása.

A Csallóköz közepén található településekről Liszka József azt írja, hogy Árpád-kori gyökerűek és aprófalvas megtelepülés jellemzi őket (például *Karcszak*, *Patonyok* és *Éték*, valamint valószínűleg hasonló módon jött létre *Tejed* falurendszere is)⁶. E településrendszerek falvai olyan közel fekszenek egymáshoz, hogy sokszor nem is lehet őket

⁶ Liszka 2002, 168.

szétválasztani. Az ilyen települések egy nemzetség osztódása révén jöttek létre, és e nemzetség nevét viselte minden település.⁷ Például a Patonyok településrendszere a következő falvakból áll: *Előpatony*, *Diőspatony*, *Förgepatony* (ma *Diősförgepatony*), *Benkepatony*, *Csécénypatony*, *Felsőpatony* és *Mihálypatony* (ma *Mihályfa*).

Neve alapján Hodos kilóg a sorból, mert körülötte nem látunk további hasonló nevű települést. Azonban területileg Hodos sincs egymagában, körülötte húzódik Abony falvak településrendszere. Délre, közvetlen Hodos mellett található *Nagyabony* (*Nemesabony*), majd tőle keletre *Sikabony*, de a régi írott forrásokból tudunk *Csoltabonyról*, *Csukárabonyról* és *Pilátabonyról* is. A kataszteri térképeken nagyon jól látszik, hogy az Abonyok szinte körülölelik Hodos határát.

Felmerül a kérdés: nem lehet, hogy Hodos az ősi Abony nemzetség falvai közé tartozik?

Ha igen, akkor az csak úgy lehetett, hogy a teoretikus „*Hodosabony*” nevét hamar elvesztette, vagy pedig az valamilyen okból ki sem alakult. Erre a jelenségre látunk más példát is a régióban: az a már emlegetett *Mihálypatony*, amely későbbiekben *Mihályfa* néven szerepelt az emberek tudatában.

Nyilvánvaló, hogy ezt a kérdést addig nem tudjuk egyértelműen megválaszolni, amíg nem találunk olyan írott forrást, amely ezt a feltételezést bizonyítaná.

A vizsgálat további szempontja lehet a település nevének eredete.

Az az első pillantásra megállapítható, hogy a tulajdonnév magyar eredetű, és a magyarok számára érthető (etimológiailag transzparens). Következésképpen a település első ismert nevét magyarok adták.

A megállapítás alapján felvethető a kérdés: mi lehetett az oka a településnév kialakulásának?

Kiss Lajos a Településnevek etimológiai szótára című munkájában foglalkozik az általunk vizsgált névvel.⁸ Szerinte a helynév alaktanilag a magyar *hód* állatnévnek az *-s* képzős származéka, ugyanakkor arra a kérdésre, hogy mi az oka a tulajdonnév kialakulásának, két megoldást is bemutat. Az egyik ok egy helyre utal, ahol hódok élnek. A másik megoldás egy személynév. Esetünkben mindkét megoldás elfogadható. Az első megoldáshoz találunk olyan dűlőnevet, amely ezt igazolná: a *Patkánytói dűlő*. Nem tudható azonban, hogy a 19. században felbukkanó dűlőnév nem a Hodos településnév hatására jött-e létre (a hód és a hódpatkány hasonlóságára utalva). A másik esetben – tehát hogy a Hodos tulajdonnév személynév eredetű – pedig már fentebb bemutattuk, hogy a környező településrendszerek nevének szinte mindegyikében ugyancsak személynév-

⁷ Nagy I. 2019, 138-140.

⁸ Kiss 1988, 229.

nemzetségnév rejtőzik (*Abony, Karcsa, Éte* stb.). Sőt, a településrendszerek egyes falvai külön-külön is egy-egy családtagról kapták a nevüket: *Sike (Süke), Csolt, Csukár, Pilát*. Ebből a szempontból tehát nagy a valószínűsége annak, hogy a Hodos településnév is személynév eredetű. Következésképpen nem lehet kizárni egyik megoldást sem.

A megtelepülés szempontjából végzett vizsgálatunk következő kérdése, hogy a belterület melyik része jöhetett létre elsőként. Az alaktanilag halmaztelepülés Hodos legrégebbi része a mai Templom utca körüli terület lehetett, amelyre északon nyugat felé, délen meg kelet felé kapcsolódik egy hurok. A két hurok – a többi Dunaszerdahely körüli falvakhoz hasonlóan – akár két önálló település is lehetett volna. És valóban, az 1792-es térkép szerint a mai Karácsony utca felőli rész volt Felső Hodos, míg a többi rész az ún. Alsó Hodos. E térkép szerint ezek a településrészek mintha önálló közigazgatási területként is működtek volna, ám ennek korábbi okleveles nyomait még nem találtuk.

Az is látható ezen a térképen, hogy a település egy ér által nyugatról és délről körülzárt területen jött létre. Erre utalhat a *Tőfenék* belterület-név, amely a 2022-es gyűjtés alapján onnan nyerte el nevét, hogy ezt a helyet az asszonyok valamiféle mosásra használták. Nyilvánvaló, hogy a tó főnév itt a volt ér egyik legmélyebb helyére utal. A *Vezárárok* és a *Morgó mocsár* a gyűjtő szerint a Hodost és Abonyt elválasztó árokra utal, ám annak is nagy esélye van, hogy itt az 1792-es térképen megjelenített víz déli részének maradványa lehetett.⁹ A második katonai felmérés térképén még láthatók ennek a vizes képződménynek a maradványai. Arra, hogy egy település egy víz által hurokszerűen körbezárt területen jött létre, számos példa akad. Nyilvánvaló, hogy az ilyen és hasonló települések jól védhetők, és az ivóvíz, valamint az itatásra és a tisztálkodásra használt vízszükséglet is biztosítva van. Ez megmagyarázná az előbb emlegetett Alsó- és Felsőhodos meglétét is. Ugyanis a mai Karácsony utca, a korábbi Felső Hodos (118,29) több mint egy méterrel magasabban van az Almabeli, korábban Alsó Hodos résznél (116,99). A mérések a tanulmány megírásának idején történtek, ezért még bizonyos feltöltődéssel is számolnunk kell. Feltételezhető tehát, hogy a település létrejöttének idején még sok problémát okozhatott az áradásokkal megjelenő időszakos vízmennyiség. A legbiztonságosabb rész minden bizonnyal a legmagasabb pont, a későbbi Felső Hodos, a mai Karácsony utca lehetett, amely abban az időben akár 1,5–2 méterrel magasabban lehetett a későbbi Alsó Hodos településrésznél.

⁹ Unti 2002, 178.

Hagyományos gazdálkodás

A *gazdálkodás* főnév jelentése ebben az esetben a természet, a környezet adta javak ésszerű felhasználása. A *hagyományos gazdálkodás*nak pedig az intenzív gazdálkodást megelőző gazdálkodási módok összességét nevezzük, amely állattartásból, földművelésből, rét- és erdőgazdálkodásból, halászatból, vadászatból és gyűjtögetésből állt össze. A természet ilyen jellegű kihasználása az emberi civilizációval egyidős, és Hodosban is így volt az emberi megtelepedés kezdete óta. A hagyományos gazdálkodás a Csallóközben a kezdetektől egészen a 20. század első feléig tartott.¹⁰ Ebben az időben a Hodosiak valószínűleg végig a környező természetből kinyerhető javakból éltek, nincs tudomásunk nagyobb jellegű iparos tevékenység kialakulásáról a faluban.

Hodosban, ahogy az egész Csallóközben, a hagyományos gazdálkodás jellege folyamatosan változott az idők folyamán. A legrégebbi gazdálkodási formának, a *gyűjtögetésnek* és a *zsákmányszerzésnek* a legnagyobb szerepe a legkorábbi időkben volt, majd szerepe folyamatosan csökkent. Az erdőirtások, valamint az erek és folyók medrének feltöltődése is hozzájárult ahhoz, hogy a faluban a 19. századra szinte minden vizes, mocsaras és erdős élőhely eltűnt, és éppen ezek voltak az emlegetett megélhetési formáknak a főbb terepei. A 19. század végén a kibontakozó ármentesítési munkálatok csak rontottak a helyzeten. Nem csoda tehát, hogy Vályi András ebben az időben arról ír, hogy a településnek „*erdeje nincs*”.¹¹ Hasonló tevékenységet a megmaradt erek, a Zádor és Margit medrében lehetett elképzelni. A tavak teljesen eltűntek, ugyanis megszűnt a vízutánpótlásuk. Csak a *Pontyos-tó*, *Csik-tó*¹², *PonthyosthoraMeneuwen*¹³ dűlőnevek utalnak a korábbi tavakra. Ugyancsak ezek a dűlőnevek utalnak zsákmányszerzés formájára, úgy, mint a ponty halászata, valamint a csik zsákmányolása. Zsákmányszerzésre utal a *Böjtös* (*Büjtös*) dűlőnév is, amely a böjtre kifogott halakkal kapcsolatos. Még érdekesebb ugyanennek a dűlőnek a *Lógófűzés* neve. A néprajzi gyűjtés szerint a húsvéti böjtre kifogott halakat úgy szállították, hogy kajmóalakú fűzfavesszőre fűzték fel őket, amely szerencsés fogáskor a sok haltól a földet súrolta.¹⁴ Ugyancsak halászatra utal a *Folyóéri-dűlő* másik neve, a *Táplizó*, amely a halfogás egy ősi formájára, az emelőháló alkalmazására utal.¹⁵ A halászat és a vadzsákmányolás fortélyait 20. században is ismerték a Hodoshoz tartozó Kis Duna területén.

¹⁰ Fehérvári 1992, 10.

¹¹ Vályi 1796-1799.

¹² Unti 2002, 179.

¹³ Csiba 2021, 65.

¹⁴ Unti 2002, 179.

¹⁵ Unti 2002, 179.

Patócs Lajos, 2001 *„Apám cseléd vót. Kaptunk egy tehenyet, kaptunk egy hold földet, tüzellő, szabad tüzellő, körös kerű erdő, Duna. Vadállomány, halásztom... Én kimentem sokszor a Dunára, estére, és réggee egy mázso halat fogtam. A foglok télen begyöttek a udvaara... Teli vót. Vót sütökemence, és oda dobátuk be a foglokat! Anyám azt monta, nyugodjon, hogy Ha pucútok észtek pörküttet, ha nem, akkor én má nem bomlok velük... Vagy halak! Hal az rengeteg vót... A nagy itató vállú vót, abba mindig teli, télen-nyáron teli hallaa...”*

Nagy Iván, Pátia Rádió, 2001.

A gyűjtőgető életforma valamikor rendkívül fontos lehetett Hodosban is. Egész családok élhettek a vizek, erdők és mocsarak kínálta alapanyagokból. Mára azonban erről szinte semmit sem tudunk. Leginkább a fa felhasználásáról van tudomásunk. A *Bödör* dűlőnév arra utal, hogy az itt található számos fűzfa törzséből kútyűrűket (bödöröket, bödönöket) készítettek.¹⁶ Ezen és a hasonló vízjárta területeken a fűzfát lehetett „botolni”, amelynek rendkívül fontos szerepe volt a házak (paticsfal), kerítések építésénél, valamint a fűtéshez is elengedhetetlen volt. A fiatalabb hajtásokat kosárfonásra is fel lehetett használni. Korábban ugyancsak vesszőt nyerhettek a *Rakotlás* dűlőben, mert a rakotla a rekettye csallóközi tájnéve.¹⁷ Szinte biztos, hogy a nádat is felhasználták, hiszen a hodosi házakat a 19. század végéig nádtetővel fedték be. A Margit-mocsár dűlőnév mutatja, hogy a nádat akár innen is beszerezhették.¹⁸ A káka és a sás felhasználásáról nincs hodosi adatunk, de például Gútáról ezt nagyon szépen dokumentálták.¹⁹ Számos növényt gyógyhatása miatt gyűjtöttek. A 16. századi *Almabeli* dűlőnév azt a lehetőséget is felveti, hogy ez a név akár vadalmafákra is utalhat.²⁰ A húsosgyümölcsű vadalmafák és vadkörte termését korábban takarmányként is felhasználhatták, olyanformán, ahogy a csonthéjasok termését a kondák makkoltatása során.

Patócs Lajos, 2001. *„Mink mikor betegék vótunk, mink nem ismertünk orvost. Eccēr vót egy járvány, kanyarónak híták. Anyám tea, vizesruha... Lefekünnyi, megizanynyi... Példáú valakinek kellis nyót a lábán, vagy ekárhol... Akkor kiméntek a Duna partra, nos... úgy híták, hogy farkasalma... nos azt megtörtik, és rátették a sebre, bekötöttik, és megfakatt a seb... Ez ilyen... vannak bogyójjai, osztán szállis levelei... zöd le-*

¹⁶ Unti 2002, 179.

¹⁷ 1792-es térkép

¹⁸ 1866-os lista

¹⁹ Danter 1992, 31.

²⁰ Unti 2002, 180.

vele van neki, nos azt köllött így... megpápáták, megtörtik egy csöpöt, hogy engedjen levet. Rátették a kellsre, és az gyógyított...”

Nagy Iván, Pátia Rádió, 2001.

Az állattartó gazdálkodásnak szintén rendkívül fontos szerepe lehetett. A legkorábbi időben valószínűleg a *külterjes állattartás* (ridegtartás) dominált.²¹ Azonban a szilajtartásnak mára kevés nyomát találjuk, de szinte biztos, hogy a 19. század elejéig ez a fajta állattartás is dívott a falu határában. A távolabbi legelők, a *Bödörös, a Felső- és Alsó Margit*, valamint a *Szigetparti öntés* mind arra utalnak, hogy itt is hasonló volt a helyzet, mint az Öreg-Duna környékén.²² Az ottani legeltetést Timaffy László részletesen leírta, és ez lehet az összehasonlításunk alapja. A ridegcsordák az ártereket járták, ha kellett, átúszták a vizeken. A szárazulatokon legeltek, és télen nem istállóztatták őket. Hasonló volt a helyzet a Kis-Duna árterében is.²³ Innen Gútáról van példánk, ahol télre a 19. században már kinti szállásokra (aklokba) terelték a csordákat.²⁴ Koncsol László egy 18. századi perrel kapcsolatosan közöl adatokat hasonló, de valamivel kisebb mértékű állattartási formáról Hodos faluval kapcsolatosan is.²⁵

A külterjes állattartással párhuzamosan a kezesjóságot (az igavonó, a tejelő és a közlekedést szolgáló állatokat) Hodosban is *belterjes* módon tartották, ez azt jelentette, hogy istállóztatták őket és a csordát tavasztól őszi naponta hajtották ki a legelőkre. A kataszteri térképeken jól látható még, hogy az ilyen típusú legeltetés a faluhoz közeleső legelőkön zajlott. A *Hidegkút*, az *Ökör mező* nevű legelőket a *Csordáuton* közelítették meg, amelyről *Chordawth*²⁶ formában már a 16. századból van feljegyzés. Az *Ökör mező* és a lóúsztató *Felsőúszatóéri* dűlőnevek mutatják, hogy az igavonó, a tejelő és a közlekedést szolgáló állatokat külön-külön legeltették, ezért joggal tételezhetünk fel ökörcsordákat, méneseket és akár kondákat is a falu határában²⁷. Vegyescsordára nincs adatunk, de általában elterjedt volt, hogy alacsonyabb állatszám esetén a disznókat, kecskéket és a birkákat vegyítve hajtották ki. A belterjes állattartás fokozatosan növekedett, mégpedig a külterjes állattartás rovására. A 18. századra belterjes legelőterület már óriási területet foglalt el, a határ mintegy egyharmadát.²⁸

²¹ Angyal-Fehérváry 1992, 18-19.

²² Unti 2002, 178.

²³ Timaffy 1980, 45.

²⁴ Liszka 2002, 176.

²⁵ Koncsol 1992, 136.

²⁶ Csiba 2021, 65.

²⁷ Unti 2002, 179.

²⁸ 1792-es térkép

A belterjes állattartással szorosan összefüggött a rét- és erdőgazdálkodás is, mert a 18. századra az erdők nagy részét Hodosban kiirtották, és a kiirtott erdők helyén rétek és kaszálók jöttek létre. A széna a belterjes állattartás fontos alapanyaga volt, hiszen ezt használták az istállóztatott állatok téli takarmányaként. Fényes Elek 1851-ben azt írja a faluról, hogy „legelője, rétje elég, melly kevés de jó szénát terem”. A rétek megnevezését megőrizték a dűlőnevek: *Csápónaki rétek, Al osztályi rétek, Török rétek, Erdőhelyi rétek, Bödöri rétek, Szigeti rétek, Közép osztály rétek* stb.²⁹ A rétek kialakulását nem csak az erdőirtás tette lehetővé, hanem maga külterjes legeltetés is hozzájárult a növénytársulások változásához. A legeltetés, majd az azt követő kaszálás hatására erdők, bozótok, nádasok váltak takarmánynak való füvet termő helyekké. Ez a folyamat valószínűleg a 18. századra már befejeződött, mert a Koncsol László által közzétett, feljebb már emlegetett per egy Gércze nevű írtásföldet emleget.³⁰ Ezt a földet a hodosi nemesek a patonyi jobbágyoktól bérelték, állattartásra és földművelésre. Ez peranyag azt is elárulja, hogy a kiirtott területeken nem csak rétek és kaszálók jöttek létre, hanem szántóföldek is. Ugyanakkor, ha a 18. és 19. századi térképeket összevetjük, az látszik, hogy többségében a már kialakított kaszálókat törték fel később földművelésre.

A *földművelő gazdálkodás* a legkorábbi időben – ahogy már feljebb említettük – valószínűleg háttérbe szorult az állattartó gazdálkodással szemben, azonban a 16. századtól már dokumentálhatóan egyre nőtt a szántóföldi művelésre fogott terület mennyisége.³¹ Az első megművelt földek közvetlenül a falu mellett alakultak ki, majd a felszántott terület folyamatosan terjedt észak-északkelet felé. A 18. századi térképek szerint a határ egyharmadát fogták művelésre, a fennmaradó kétharmadon pedig állattartást és rétgazdálkodást folytattak. Ugyanezen a térképeken már a rétek közé ékelődött megművelt földekről is tudomást szerezhetünk. A 19. század második felére már változott a helyzet, a gazdálkodás nagyobb részét a földművelésen és a rétgazdálkodáson nyugodott. A legelők már nem a határ egyharmadát teszik ki, hanem csak kevesebb, mint az egynegyedét. 19. századi térképek szerint a település környékén létrejött, valószínűleg a legkorábban művelésre fogott földek a következők: *Ház széli föld, Csordanyomi föld, Gyep föld, Almabeli föld, Tompotai föld, Kerek sási föld, Határszéli föld, Felső hosszú föld, Sír hegyi föld, Csikos tói föld, Csóka körte föld, Alsó csóka körte föld, Alsó hosszú föld, Gyöp föld, Zádori föld, Pontyos tói föld, Kenderesi föld*. A rétek között felszántott területek a *Völgy háti föld, Patkántói föld, Bokrosi föld, Völgy háti föld, Völgyön*

²⁹ 1866-os lista

³⁰ Koncsol 1992, 136.

³¹ Csiba 2021,65.

túli föld, Völgyön innen, Han széli föld, Akasztó fai föld, Völgy köz. Ezeket az ún. *réti földeket* csak a 18., 19. században törték fel.³²

A határ felosztása 1865-ben

Belső telkek	76	3%
Szántó földek	848	23%
Réti földek	477	13%
Rétek	1376	37%
Közlegelők	856	23%
Hasztalan	79	2%
	3712	100%

Állami Levéltár, Pozsony (adatok négyszögölben)

Vályi András 1796-ban azt írja, hogy Hodos határában rozs, árpa és kukorica (tengeri) terem, valamint bővében van a szántóföldnek, rétnek és legelőnek. Vályi nem emlegeti a gyümölcsstermesztést, pedig egyes dűlőnevek korábbi ilyen tevékenységre is utalnak: *Almabeli dűlő*,³³ *Almaban*, *Zylba (Szilva?)*,³⁴ *Csókakörtvélt*.³⁵ Vályi a kendertermelést sem említette, pedig létezik *Kenderes* nevű dűlő is, amelyről van adatunk már a 16. század elejéről is.³⁶

Külterjes állattartás visszaszorulásával a földművelés, az állattartás, a rét- és erdőgazdálkodás viszonya egyre inkább egymásra utalt lett. A gazdálkodás összetett rendszerének egyes elemei összefüggtek, nem álltak meg önmagukban. A legelőkön nyáron legeltették az állatokat, télen istállóztatták őket és a földművelés és a rétgazdálkodás egyes terményeit használták fel téli takarmányként. Az összetett folyamat szakértelmet kívánt, ezért a folyamat egyes elemeit közösen oldották meg. Egy oklevél szerint már a 16. század legelején zálogba adják a földeket, mert például az igaerőként használt ökrök tartása a föld mennyiségétől függött. Ugyanebben az oklevélben pedig azt is megtudjuk, hogy az állatokat *közös legelőre* hajtják ki.³⁷ A 18. századi adatok alapján Koncsol László kimutatta, hogy a nemes falu minden családja ezzel a hozzáértéssel művelte földjeit,

³² 1866-os térkép

³³ Unti 2002, 179.

³⁴ Csiba 2021, 65.

³⁵ Koncsol 1992, 142.

³⁶ Csiba 2021, 65.

³⁷ Csiba 2021, 65.

úgy, hogy öt-öt pozsonyi mérő (két és fél magyar hold) szántót birtokolt két vagy három tagban. A fennmaradó rész gazdálkodását az úgynevezett *nemesi közbirtokosság* irányította, amely a szántóföld, a rét, a legelő, az erdő és a nádas nagy részére közös vagyoneként tekintett. Ezt „*dűlönként évről évre nyílhúzással újraosztva művelték meg: vetették, ültették vagy kaszálták.*”³⁸

A vetésforgó legkorábban az egynyomásos ugaroltatás lehetett³⁹, ami azt jelentette, hogy a hodosi gazda az egyik évben bevetette a földjét, a másik évben ugaroltatta (pihentette). Az ugaroltatás ideje alatt a földet állatokkal járatta meg, akik azt legelték és trágyázták. A 19. század végétől mindez átalakulhatott. A megváltozott módszer hodosi alkalmazásáról semmit sem tudunk, de Sándor Eleonóra munkájából ismerjük számos más Dunaszerdahely környéki falu vetésforgóját. Eszerint az új módszer az volt, hogy a frissen trágyázott földbe kapások kerültek, utánuk a búza, a búza után a tavaszi gabona, majd a rozs és a zab következett.⁴⁰

A 20. század legeleji adatok szerint három 100 holdon felüli gazdálkodó volt, negyvenegynek pedig 10 és 100 hold közötti földje volt. A nagy többség (105) pedig csak a 10 hold alatti kisbirtokot művelt még akkor is.⁴¹

Társadalmi tagolódás

Nemeshodos hagyományos társadalma számos csoportra oszlott, ám minden csoportot nem ismerünk kielégítően. Legtöbb tudásunk a hodosi protestáns közösségről van, mert Koncsol László ezt a csoportot Kacsa, Kacsa, boszorkány vagy című munkájában szinte egyedülálló módon bemutatta.⁴² A hodosi katolikusokról már jóval kevesebbet tudunk, nem beszélve a nemes község még kisebb vallási közösségeiről, mint pl. zsidó közösség. Viszonylag jól követhető a falu kishemesi birtokos közösségének története. Ennek az az oka, hogy napjainkban már jól elérhető a középkori oklevés adatbázisok, az adatok egy részét pedig a pozsonyi Állami Levéltárból szereztük be. A kisbirtokosok mellett kevesebbet tudunk a zsellérek és jobbágyok történetéről és kultúrájáról.

Érdekes dolog, hogy ezek a közösségek gyakran fedték egymást. Például a katolikusok és a kálvinisták is tagjai lehettek a nemesek közösségének, valamint nemesek is kerülhettek zsellérek és napszámosok közé.

³⁸ Koncsol 1992, 142.

³⁹ Vályi 1796

⁴⁰ Sándor 1989, 23.

⁴¹ 1910. évi népszámlálás 1

⁴² Koncsol 1992

A néprajzi kutatások hiányának következtében nem ismert a falu legkisebb társadalmi csoportja, a család, valamint annak szerkezeti struktúrái, pl. a rokonsági kapcsolatai, házasodási szokásai (exo/endogámia).

Köznemesek

A köznemesek az egyik legnagyobb társadalmi csoport, amely a faluban kimutatható, és történetileg követhető. Nagyon fontos közösségről van szó, hiszen innen van a település *Nemes-* előtagja is.

1279-ben IV. László nővérének kérésére több hodosit kiemel a megye hatásköréből és közvetlenül a király fennhatósága alá helyezi őket.

Ez valamiféle kapcsolatra utal az udvarral, azonban titok előttünk, hogy ennek a kapcsolatnak mi volt az alapja.⁴³ Nyolc évvel később, 1287-ben IV. László ismét magához emel néhány hodosi lakost, most százi és légi lakosokkal együtt. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy a második esetben már valamiféle katonai szolgálattért történt a kiemelés.⁴⁴

A király által „magához emelt” csoport tagjai nem fizettek adót és hadkötelezettségük volt a király oldalán. Sőt, az Aranybulla 31. pontjában lehetőséget adott a nemeseknek a királlyal szembeni engedetlenségre is (ellenállási jog).

Ezeknek az embereknek a leszármazottjai fontos állami és megyei pozíciókat töltöttek be a közigazgatásban. Például 1397-ben *Hodosi Brikciusról* (*Briccius de Hodos*) és *Karácsony fia Hodosi Jakabról* (*Iacobo filio Karachon de Hudus*) hallunk, mint királyi emberekről.⁴⁵ A királyi emberek a királyt képviselték beiktatási ügyekben, és csak nemesek kerülhettek ebbe a pozícióba.⁴⁶

A kiemelt réteg az elkövetkezőkben is megőrizte jó kapcsolatait az udvarral. Luxemburgi Zsigmond uralkodásának idején még panasszal is élnek adóztatási ügyekben, amit az udvar figyelembe is vesz, és egy rendeletet ad ki e tárgyban.⁴⁷

Adatbázisunkban nincs utalás arra, hogy a hodosi nemesek a Csallóköz districtusban is szerepet vállaltak volna. Ahogy arról sincs információnk, hogy a Pozsony megyei nemesi testületben milyen pozíciókat töltöttek be. Azt azonban nehéz elképzelni, hogy ezekben a testületben ne lettek volna jelen. Például 1455-ben a megyei nemesi közgyű-

⁴³ Házi 2000, 306.

⁴⁴ Házi 2000, 306.

⁴⁵ Babirát-Csiba 2019, 102.

⁴⁶ ARC. Királyi ember

⁴⁷ Házi 2000, 307.

lés éppen Szerdahelyen volt, Hodos közvetlen közelében, valószínű, hogy hodosi nemesek is részt vettek ezen a jeles eseményen.⁴⁸

Kiemelt helyzetüket, nemességükkel együtt járó adómentességüket örökölték, ezért az idők folyamán származásuk rendkívül fontossá vált. 1497-ben Hodosiak is szerepelnek abban a perben, amely egy sekrestyében elhelyezett oklevelekről szólt. A „fontos iratokat” tartalmazó ládát egy Szerdahely környéki család (Kondé) tagjai helyezték el a sekrestyében, míg ugyanannak a családnak egy másik ágának tagjai lopták el. Indoklásuk azon alapult, hogy ezekhez a levelekhez nekik is joguk van. És bár a hodosiak csak tanúk voltak a perben, ez az eset mégis jól szemlélteti, hogy ebben az időben milyen fontos szerepet töltött be a származás bizonyítása.⁴⁹

A hodosi kisnemesek többsége az idők folyamán ún. egytelkes nemessé vált (kuralista nemesek), ami azt jelentette, hogy csak egy telekkel rendelkeztek, jobbágyuk nem volt. Gazdálkodásuk egy részét az úgynevezett *nemesi közbirtokosság* irányította, amely a közös vagyon (szántóföld, rét, legelő, erdő és nádas) birtokosainak a társulása volt.⁵⁰ Fontos tudatosítanunk, hogy ugyanez a szervezet közigazgatási és rendészeti feladatokat is betöltött. Ez azt jelentette, hogy az önkormányzat feladatait is ellátta, és saját soraikból választottak *hadnagyot*, amely másutt a bírónak felel meg. A hadnagy megnevezés a nemesek korábbi katonai szervezetére utalt, és arra, hogy a nemesség katonáskodással, tulajdon vérével szolgálta a királyt és az államot.⁵¹

Az ún. *nemesi falvak* hivatalos struktúrája valójában csak a 18. és 19. századra jött létre. Ugyanakkor annak előzménye már jóval korábban létezett. Például Hodosból már a 16. század legelejéről ismerünk olyan oklevelet, amelyben *nemesi birtokról* és *közös legelőről* esik szó. Ez az 1505-ből származó oklevél arról tudósít bennünket, hogy a hodosi Szabó Jakab zálogba adja *nemesi birtokának* negyedét, nyolc hold szántót, valamint *egy közös legelő ráeső* részét egy bizonyos Györgyfi Kelemennek és fiainak, akik ugyancsak hodosiak.⁵² A nemes községben tehát már a 16. században, annak elején, kimutatható ennek a társadalmi struktúrának a korai formája.

Fontosnak tűnik, hogy talán a köznemesség volt nyitott a protestáns eszmék befo gadására. Ez abból tűnik ki, hogy később a protestánsok kezébe került a falu irányítása is, és ahogy azt fentebb láttuk, az azonos volt a közbirtokossággal.

⁴⁸ Novák 2012, 36.

⁴⁹ Csiba 2022, 31.

⁵⁰ Koncsol 1992, 142.

⁵¹ ARC. Köznemesség

⁵² Csiba 2021, 65.

Azt is ki kell emelnünk, hogy a község földjei mindvégig a közbirtokosság tagjainak kezében maradtak, és hosszú ideig nem jelent meg egyetlen külső birtokos sem a faluban. Ez csak emelte öntudatukat, magabiztosságukat. Talán ezekből a tényekből táplálkozik a császári udvarral szembeni dacosságuk is.

A krónika szerint Hodosban per jött létre a nem nemesekkel, mert a nemesek ki akarták tiltani a nem nemeseket a faluból.⁵³

A legkorábbi nemesi összeírás Hodosból 1754-ből ismert. Az itt előforduló nevek alapján érdekes következtetéseket lehet levonni. Az *Egry* és *Czucz* személynevek arról tesznek tanúbizonyságot, hogy a leszármazás bizonyítása nélkül is be lehetett kerülni ebbe a társadalmi csoportba. Az *Egry* személynév önmagában is bizonyítja, hogy az illető nem hodosi származású, a *Czucz* személynév idegen hangzása pedig ennek a névnek a hordozójának idegen eredetét sejteti. A módszer talán a házasságkötés lehetett, úgy, hogy ha valaki benősült egy nemes családba, a továbbiakban valamilyen módon részese lett a nemesek közösségének is.

A néprajzi gyűjtések hiányából adódóan ennek a társadalmi csoportnak a kultúrájáról keveset tudunk. Írott forrásokból azonban arra következtethetünk, hogy ízlésben, viselkedésben igyekeztek a főnemességet utánozni. Például egy 1785-ben készült összeírás tartalmaz olyan adatokat, amelyekből a hodosi köznemesség öltözetére következtethetünk.⁵⁴ Ez összeírás szerint a faluban a kézművesek között „magyar szabót” is emlegetnek. A magyar szabó lényegében a nemesség öltözékét varrta, – Hodosban feltehetőleg leginkább az itteni kismemeseknek – amely elsősorban sötét színű posztóból készített csizmanadrágból, mellényből, dolmányból és mentéből állt (utóbbi esetleg nőknek is).⁵⁵ Nagy a valószínűsége tehát annak, hogy Hodosban a nemesek öltözetét a hagyományos szabásformák és a zsinórdíszek mellett a Kisalföldön elterjedt ötvösművű fémgombok is jellemezték. Egy másik írott forrásban a köznemesség zenei ízlésére találunk adatokat. A Koncsol László által közreadott peranyag szerint a hodosi nemesek – akik közt szolgálégyenyek is voltak – az abonyi cigányok zenéjére mulattak. Az abonyi cigányok a „magyaros műzenét” közvetítették a hodosiak felé, ezért találhatunk ebben a peranyagban utalást arra, hogy a hodosi nemesek a lassú verbunkot és a lassú mulató zenét kedvelték.⁵⁶

Napjainkban a nemesi tudatról kevesebbet hallani a faluban. A temetőben áll még néhány kereszt, amelyen az elhunyt neve előtt még ott a felirat: nemes.

⁵³ Kmet', 16-17.

⁵⁴ Koncsol 1996, 113.

⁵⁵ ARC Magyar szabó

⁵⁶ Koncsol 1999.

Franciscus Egry, Joannes Egry, Stefanus Egry, Joannes Egry, Joannes Hodossy senior, Martinus Hodossy, Petrus Hodossy senior, Paulus Hodossy senior, Paulus Hodossy junior, Franciscus Hodossy, Petrus Hodossy junior, Emericus Hodossy, David Hodossy, Joannes Hodossy junior, Andreas Hodossy, Ladislaus Hodossy, Petrus Czucz, Stephannus Czucz, Gregorius Czucz, Georgius Czucz, Franciscus Czucz senior, Franciscus Czucz junior, Joannes Czucz, Franciscus Karátsony, Gregorius Karátsony senior, Michael Karátsony senior, Stephanus Karácsony, Nicolaus Karátsony, Petrus Karátsony junior, Joannes Karátsony, Andreas Karátsony junior, Gregoris Karátsony junior, Andrea Karátsony senior, Abraham Karátsony, Michael Karátsony junior, Petrus Karátsony senior, Georgius Karátsony, Michael Karátsony, Joannes Simon, Gregorius Simon, Petrus Simon, Franciscus Simon, Andreas Simon, Abraham Csomor, Isaac Csomor, Joannes Csomor, Adamuo Csomor, Paulus Csomor, Michael Csomor, Josephus Csomor, Joannes Barthal, Petrus Barthal, Georgius Szabó.

Nemesi összeírás Hodosból, 1754.

Pozsony, Állami Levéltár.

Katolikusok

Hodos hagyományos templomos helye Szerdahely volt. Külön út is kialakult, amely az ősi egyházi és vásáros központba vezetett. Egy oklevélben, 1335-ben, külön megemlítik a „*Hodosból Kürtre vezető főutat*”, melynek mentén található a Szent György templom is (*ecclesia sancti Georgii*).⁵⁷ Felmerül annak a lehetősége is, hogy ez az eklézsia még szent István törvényei alapján jött létre, mert ugyanolyan szerepet töltött be, mint e törvény alapján létrehozott egyházi központok. A templom a Csallóköz természetes központjában helyezkedik el, és Hodos más falvakkal egyetemben képezte a templomos hely vonzáskörét.

A legkorábbi időkből keveset tudunk a hodosi keresztény közösségről. Legnagyobb részét a 13. században a király által felszabadított és magához emelt csoport képezhette. A későbbi kismemesek jó kapcsolatokat ápoltak az udvarral és a megyével, nem lehet kizárni azt sem, hogy ebbe kapcsolatrendszerbe az egyházi intézmények is beletartoztak. Erre jó példa az az 1497-ben kiadott oklevél, amelyet Csiba Balázs tett közzé. Az oklevélben egy a Szomor család okleveleit tartalmazó ládáról van szó, amelyet a templom sekrestyéjében őriztek. A vizsgálatban a hodosi Jánosfi Jakab és Gyal Márton is tanúsodtak, tehát a hodosiak is részesei voltak ennek az előbb felvázolt kapcsolatrendszer-

⁵⁷ Babirát-Csiba 2019, 47.

nek.⁵⁸ A templomban őrzött, a nemességet is tanúsító oklevelek bizonyítják az egyház és a nemesség érdekeinek összefonódását. Az egyház is birtokos volt a környéken, ahogy a nemesség, és ebből a szempontból érdekeik egybeestek. A szerdahelyi esperesség jószágain kívül földtulajdona volt még például az Esztergomi érsekségnek, a Panonhalmi apátságnak és az óbudai apácáknak is. Hodosban csak arról van tudomásunk, hogy 1520-ban Hodosi Ferenc János fia Lőrincnek magva szakadt, ezért birtokrészét II. Lajos király a máriavölgyi pálos zárdának adományozta.⁵⁹

A megye szerzetesrendjei – pálosok, ferencesek – ha nem is tartottak szoros kapcsolatot a lakossággal, de egy-egy vidékre kiküldött barátan keresztül a hitélet szerves részesei is lehettek. Különféle lelkipásztori teendőket, pl. temetéseket, házasságkötéseket és utolsó kenet feladását is vállalhatták. Mindezeket a feladatokat általánosságban a szerdahelyi esperesség végezte Hodosban is, mint a terület természetes egyházi központja. És bár Hodossal kapcsolatosan erről csak jóval későbbi információnk van,⁶⁰ mégis joggal tételezzük fel, hogy a szerzetesek a 13–16. században itt is részesei voltak az egyházi életnek. Az egyházi ünnepek megünnepléséről, a misék és egyéb szertartások módjáról, gyakoriságáról, a liturgiáról, valamint a hodosiak buzgóságáról ebből az időszakból kevés ismeretünk van. Nem tudjuk például, hogy olyan dűlőnevek, mint a *Böjtös* mikor keletkeztek, de elképzelhető, hogy azon számos dűlőnév közé tartozik, amelyek a 16. század előtt jöttek létre.

A kevés ismeret ellenére Kúr Géza joggal tételezi fel, hogy a fennmaradt nyomok a környék reformáció előtti fejlett katolikus egyházi kultúrájára utalnak, és ebből Hodos sem lehetett kivétel.⁶¹

Nem ismert, hogy az új tanok közül az első, a huszitizmus, elért volna Hodosba. A Dunaszerdahely környékén birtokos Kondé család ősei is inkább Zsigmond oldalán vitézkedtek a husziták ellenében. Az igazi változást a 16. század második felétől kibontakozó reformáció hozta.

Nem ismerjük azt a folyamatot sem, amely odáig vezetett, hogy 1626-ra Hodosban már a szerdahelyi református anyaegyház egy leányegyháza működött.⁶² Nem tudjuk tehát, hogy a helybeli katolikusok hogyan élték meg hittestvéreik csoportos csatlakozását a hodosi protestánsok gyülekezetéhez. Talán valamiféle deszakralizációs folyamatot láthattak benne, mint ahogy ősi templomuk elvesztésében is. Jól szemlél-

⁵⁸ Csiba 2022, 31.

⁵⁹ Házi 2000, 307.

⁶⁰ Koncsol 1992, 162.

⁶¹ Kúr 1993, 35.

⁶² Vajda 2021, 48.

teti ezt az a jegyzőkönyv, amely akkor készült, miután a Pálffy szeniorátus, mint kegyúr visszavette a szerdahelyi templomot a protestánsoktól. Ebben a jegyzőkönyvben arról is szó esik, hogy a templom nagyon rossz állapotba került. Betört ablakokról, koszos falakról írnak, amely azt szemlélteti, hogy a katolikusok szerint a reformátusok nem tisztelik Isten házát, a számukra olyan fontos szentségek kiszolgáltatásának helyét.⁶³

A reformáció, mindamelllett, hogy a katolikus vallás megújulására is hatással volt, a katolikus vezető réteg ellenállását is kiprovokálta. Az ellenállás felülről irányított volt, és magából a császári udvarból indult. Az ellenreformációs intézkedéseket mindez persze nem tette szimpatikussá, sőt, kifejezett ellenkezést provokált ki az immár jól működő „helvét” gyülekezetekben. A különféle tiltó iránymutatások és rendeletek nem hozták meg a kívánt hatást Hodosban sem.

Nem tudjuk, hogy a katolikusok mikor kerültek kisebbségbe. Csak azt valószínűsíthetjük, hogy 1672-re már így lehetett, mert az addigra elüldözött szerdahelyi református prédikátort minden gond nélkül fogadják be. Hodos kálvinista gyülekezete ekkor vált a szerdahely környéki reformátusok anyaegyházává.⁶⁴

A megmaradt katolikusok ebben az időben talán nem ápolhattak rossz kapcsolatokat az egyre jelentősebb szerepet betöltő kálvinista gyülekezettel. Hogy is tehettek volna másként, hiszen a nemes község maga által választott nemesi testületének többsége az újhítek közül került ki.

Az 1731-ben kiadott *Carolina resolutio* elvben a katolikusoknak kedvezett, mert ennek alapján 1732-ben a hodosi kálvinista gyülekezetet a katolikus egyház fennhatósága alá helyezték. A nemes falu óhitű lakosainak helyzetén azonban semmit sem változtattott, mert a falu irányítása továbbra is a kálvinisták kezében maradt. Ráadásul a szentségek kiszolgáltatását a szerdahelyi esperesség végezte ezután is, sőt, az iskolás korú nebulók nagy része pedig a kálvinisták által titkon fenntartott iskolába járt.

Az iskoláztatás kérdése 1761-ben megoldódni látszott, amikor Csiba Imre tanácsos úr Nagyabonyban felépíttette a katolikus templomot, és mellé iskolát is emeltetett. Ezekben az években a környék nebulóit az új eklézsia iskolájába rendelték, tekintet nélkül azok vallási hovatartozására. Innentől kezdve Nagyabony lett a hodosi katolikusok anyaegyháza.⁶⁵ A nagyabonyi templom a katolikus megújulás része volt, amelyet templomépítési hullám jellemezett elsősorban, de ide tartozott a katolikus hitélet megerősödése is. Az újonnan létrejött kegyhelyek, zarándokközpontok, valamint az ebben az idő-

⁶³ Nagy A. 2012, 148.

⁶⁴ Kúr 1993, 225.

⁶⁵ Koncsol 1992, 113.

ben megjelent egyházi jellegű festmények, nyomtatványok, énekesgyűjtemények nagy száma mindezt kitűnően szemléltetik.

A Türelmi rendelet kihirdetése utáni időszakot felekezeti csetepaték jellemezték. A rendelet hatására könnyebb helyzetbe kerülő reformátusok – egy visszalendülő ingaként – kevésbé voltak türelmesek az óhitű lakossággal szemben. Például a nemes falu kálvinistái nem nagyon tűrték, hogy a katolikusok a közös temetőben keresztet emeljenek. Egy másik esetben a vizsgálóbizottság arról tájékoztat, hogy a katolikusoknak problémáik támadtak a harangozással. Olyan eset is ismert, amikor a katolikusok azt panaszolják, hogy *„a hodosi reformátusok a katolikus népnek botránkoztatására innepeken zörgő munkát visznek végben, és e munkára reászorítják a náluk szolgáló katolikusokat”*.⁶⁶

A helyzet a 19. század második felére megnyugodni látszott, és ettől az időtől már jóval kevesebb információnk van hasonló vitákról.

Napjainkra keresztet állhatnak a közös temetőben, a református többség tolerálja ezeket szakrális emlékeket. A nagy temetői keresztet Hodossy Dezső háza elől hozták be a kilencvenes években.

Reformátusok

„1540 táján kezdtek Csallóköz területén terjedni Luther Márton tanai”, található a község krónikájában.⁶⁷ És valóban, feltehetőleg a 16. század első harmadában, közepén jelenhetnek meg az újhitű prédikátorok, akik a hagyomány szerint eleinte a vásáron terjesztik az igét.⁶⁸ Hodos vásáros és templomos helye Szerdahely volt, valószínűleg innen terjedhetett el az új vallás a nemes községben is.⁶⁹ Nem véletlen tehát, hogy az újhitű regionális anyaegyház elsőként Szerdahelyen jött létre, 16 gyülekezettel, amelybe Hodos is beletartozott. Az első sikeres időszak komoly művelődéstörténeti eredményt is hozott: 1626. július 29-én megindul az oktatás a faluban, mert a 16 újhitű eklézsia közösen fizette a tanítót.⁷⁰ Ebben az időszakban néhány évtizedig valószínűleg a szerdahelyi Szent György templom is a protestánsok kezére került. Ide jártak a hodosi hívek is. Miután a kegyúr (Pálffy szeniorátus) visszavette a templomot, a 16 gyülekezet egy kisebb templomot épített néhány lelkes szerdahelyi hívő udvarán.⁷¹

⁶⁶ Koncsol 1992, 176.

⁶⁷ Kmet, 25.

⁶⁸ Kmet, 25.

⁶⁹ Nagy A. 2012, 153.

⁷⁰ Vajda 2021, 48.

⁷¹ Nagy A 2012, 153.

Az egyik ellenreformációs hullám 1672-ben a jól működő szerdahelyi anyaegyházat is elsodorja. Templomukat ledöntik, lelkészüket elüldözik. Az egyház lelkésze ekkor a 16 kálvinista gyülekezet megmaradt egyikébe, Hodosba menekült, és gyülekezete Szerdahely helyett anyaegyházzá vált. Kúr Géza szerint I. Lipót „különös kegyelme” kellett hozzá, hogy az egyház Hodosban tovább működhessen.⁷² Koncsol László is úgy véli, hogy Hodos külön királyi engedéllyel rendelkezett, bár ezt a dokumentumot nem ismerjük. Ám azt is hozzáteszi, hogy mindezt azért valósulhatott meg, mert nemesi közigazgatású község volt, független minden földesúri fennhatóságtól.⁷³

Az elkövetkező időszakot az ellenreformáció hullámai jellemezték, de Hodosban ez nem érződött. Rákóczi 1705-ben kísérletet tesz a vallás ügyének rendezésére, és a településeken kiegyezést sürgetett. Azonban Hodos a biztosok feljegyzései közt nem szerepel, mert a nemes község reformátusai – erejük biztos tudatában – nem igényeltek kiegyezést. Ráadásul templomuk sem volt, amelyen a katolikus kisebbséggel meg kellett volna osztozniuk.⁷⁴

Az igazi csapás az 1731-ben, III. Károly által kiadott *Carolina resolutio* volt. A „helvét” vallásgyakorlást gyakorlatilag betiltották, és ebből már Hodos sem volt kivétel: 1732-ben a gyülekezetet felszámolták, és a katolikus egyház anyagi és jogi fennhatósága alá helyezték. „... És bár a Rendeletet a hodosiak ellenkezve fogadták, Körösty Sámuel, a hely prédikátora minden lelkészi szolgálatról tüstént lemondott...”, írja a rendeletet végrehajtató vármegyei ügyész és főszolgabíró latin nyelvű jelentésében.⁷⁵

Mindezek ellenére a hodosi kálvinisták tovább dacoltak a hatalommal, és a rendeletek ellenére 1735-ben lelkészt választottak maguknak, Szombati István személyében. Azonban a környéken hasonló próbálkozásokért olyan súlyos retorziók érték a kálvinista gyülekezeteket, hogy újonnan kinevezett lelkészüket rövid idő után menesztették.⁷⁶

Inkább az ellenállás egy másik formáját választották: hosszú évekig titkos iskolamesztereket alkalmaztak gyermekeik oktatására. És bár a mester nem végezhetett papi tevékenységet (például nem eskethetett és nem temethetett), de ugyanakkor – ha nem is nyilvánosan – hirdethette az igét. Erről ugyan csak negyven évvel későbből van hiteles információnk, de minden bizonnyal így működött a dolog a *Carolina resolutio* kihirdetése utáni években is, mert ebben az időben érdekes módon a hatalom is szemet hunyt

⁷² Kúr 1993, 225.

⁷³ Koncsol 1992, 87., 103.

⁷⁴ Kúr 1993, 253.

⁷⁵ Koncsol 1992, 108.

⁷⁶ Koncsol 1992, 110.

a református mesterek tevékenysége felett.⁷⁷ Az ilyen típusú vallási élet csak 1761-től szakadt meg tízegynéhány évre, ugyanis egy rendelettel a nagyabonyi új katolikus iskola járatták a környék összes nebulóját. Amikor a hodosi kálvinisták falujukban újjászervezték a titkos oktatást, a hatalom már jobban odafigyelt, ezért 1774-ben és 1776-ban nyomozást rendeltek el ügyükben.⁷⁸

Álljanak most itt a Hodosban „titkos módon” alkalmazott mesterek nevei: Fehérváry István, Farkasdi „Rongyos” János, Mihály deák, Simon Péter és Kereki György.

Ez utóbbi férfiú tevékenysége volt a tárgya az 1776-os nyomozásnak. Koncsol László szerint Kereki György egy karizmatikus képességekkel megáldott tudós férfiú lehetett, akihez hívei – a tanúvallomások alapján – egészen Bucsuházáról, Alistálról, Bögelőről, de Nagyabonyból, Patonyokról és a két Udvarnokból is érkeztek. Olyannyira közkedvelt volt, hogy az a hír járta, igehirdetéseit hét hodosi nemes kivont karddal őrzi.⁷⁹ Nem tudjuk, mi lett Kereki György sorsa, de a négy évvel későbbi, 1781-ben megjelent Türeلمي rendelet kihirdetése után már nem hallunk felőle.

A II. József által kihirdettetett, a tolerancia jegyében született Türeلمي rendelet megkönnyebbülést hozott a hodosi református gyülekezetnek is. Az új, immár törvényes lelkes Vámosy István lett, aki újra megnyitotta az eddig rejtegetett anyakönyvet.

„Ezenn Nemes Hodosi Reformata Sz(ent) Eklésia, midőn az ő Ötven egy Esztendeig tartatott keserves Lelki fogsága és gyászos árvasága után az Isten tiszteletnek maga Confessioja szerint való gyakorlását ama ditsőségessen és amint az ő ritka Symboluma is tartya: VIRTUTE et EXEMPLO (erővel/erénnyel és példamutatással) Ildik JÓSEF Felséges Római CSÁSZÁR, Magyar, Erdély, Német és a több bizonyos Országoknak Örökös Koronás Királyának Kegyes engedelmeiből újonnan visszanyerte volna.” Az újonnan nyitott anyakönyv bevezető sorai (Koncsol 1992, 149)

A Helytartótanács 1783. augusztus 25-én jóváhagyta, hogy a hodosi református anyaegyház a továbbiakban kikerüljön a katolikus egyház fennhatósága alól. Megállapítja, hogy Hodos kálvinista híveinek száma – a nagy- és kisabonyi, bögöly-, diós- és főrgepatonyi, valamint a szerdahelyi és kisudvarnoki leányegyházakkal együtt – eléri a kívánt mértéket, ezért megépíthetik templomukat és iskolájukat, valamint tarthatnak papot és iskolamestert is.⁸⁰ A határozat megszületése után a hodosiak tüstént nekiláttak

⁷⁷ Koncsol 1992, 131.

⁷⁸ Koncsol 1992, 134., 142.

⁷⁹ Koncsol 1992, 134.

⁸⁰ Koncsol 1992, 148.

a templom építéséhez. Elsőként átmenetileg egy fatemplomot ácsoltak maguknak, de ezzel egyidejűleg egy kőtemplom építéséhez is hozzáfogtak, amely 1786 augusztusában készült el. Tornyát csak később építették hozzá, de 1796-ra az is elkészült.⁸¹ A torony 1879-ben leégett, ellentétben az 1884-es tűzvésszel, amikor is a templom és a paplak épségben átvészelte a falu háromnegyedét elemészto tűzvészt.⁸²

A Helytartótanács iskolamester tartását is engedélyezte, tehát innentől kezdve Hodosban minden gond nélkül működött a református gyülekezet által fenntartott iskola is. A Canonica Visitatiók keretében végzett felmérések szerint időnként jobban, máskor rosszabbul működve teljesen betagozódott a vidék iskolarendszerébe. A kálvinista iskolamester járandóságára emlékeztethetett a *Mester földje* dűlőnév, amely mára kiveszett a köztudatból.⁸³

Ettől az időtől fogva a hodosi református közösség kiegyensúlyozott működésre törekedett, bár kisebb-nagyobb sűrlődások előfordultak a helybeli katolikusokkal és magában a gyülekezeten belül is.

A hodosi kálvinisták szokásairól, ünnepeiről és viseletükről történelmi távlatban nincsenek információink. Csak azokat ismerjük, amelyek ezt a csoportot a 19. és 20. században általánosan jellemezték.

Etnikai csoportok

Ebben a dolgozatban etnikai csoportnak fogom nevezni azokat a csoportokat, amelyek egy nagyobb, történetileg kialakult közös származástudattal, nyelvvél, kultúrával rendelkező közösségekhez tartoznak. Az ilyen csoportokat az etnológiában az ún. *nép*, vagy *etnikum* részének tekintik, bár ezeket a fogalmakat mindezidáig még nem tisztázták kielégítően.⁸⁴ A 18. századtól a *nemzet* vagy *nemzetiség* kategóriákhoz kapcsolhatók és e fogalmakon olyan hagyományos csoportokat értünk, mint a magyar, szlovák, német stb.

Hodosban a legnagyobb etnikai csoportot mindmáig a magyarok alkotják. Miután valószínűleg a települést is ők alapították (lásd feljebb), ezért az is megállapítható, hogy ez a csoport a legrégebbi etnikai csoport a faluban. Arra, hogy a magyarok ilyen régen itt vannak, abból következtethetünk, hogy a település eredeti, hagyományos neve Hodos, amely településnév a magyarok számára érthető, és a 13. századtól dokumentálha-

⁸¹ Koncsol 1992, 151.

⁸² Kmet, 19.

⁸³ 1792-es térkép.

⁸⁴ Liszka 2002, 13-17.

tó.⁸⁵ A magyarokat már abban az időben is elsősorban a nyelvük különböztette meg a többi etnikai csoporttól. Ez a személynévadásban is megnyilvánult, hiszen a magyar etnikai csoport számos esetben magyar eredetű személynevet adott gyermekeinek. A 13. századi hodosi oklevelekben is találunk ilyen személyneveket: *Póka, Pósa, Uros, Demen (Dömény)* stb.⁸⁶ A fennmaradó személynevek többsége biblikus eredetű, amely ebben az időben mindennapos volt a magyarok között. A 14. században a település teljes környezete is magyar nyelvű volt, amint az egyik oklevél – amelyben Hodos is szerepel – bizonyítja: *Kyurth, Chukarabanya, Feloduarnok, Tarnukbarnabas, Zeredabel.*⁸⁷ A 15. és a 16. század fordulóján egyértelmű bizonyítékaink vannak a magyar nyelv használatáról. Ekkor ugyanis egy határbejárás során számos magyar dűlőnevet és határnevet találunk: *Almaban* (Almában), *Hatharnal* (Határnál), *Mostheleky* (Mosteleki), *PonthyosthoraMeneuwen* (Pontyos-tóra menőben), *Kenderes, Hydegekwtbnal* (Hidegkútnál), *Zylba, Chordawth* (Csordaút), *KerthMegeth* (Kertmegett). Ugyanebben az oklevélben egy magyar személynév is feltűnik: hodosi Szabó Jakab.⁸⁸ Egy másik oklevélben a magyar nevű hodosi Jánosfi Jakabról és Gyal Mártonról szerezhetünk tudomást.⁸⁹

Az évezred első felében identitástudatuk elsősorban az ún. hungarus-tudatra épülhetett, amely a Magyar Királysághoz, az országhoz, valamint a keresztény univerzalizmushoz kötődött.⁹⁰ Ez a tudat a Habsburg Birodalom létrejöttével, valamint a reformáció terjedésével kezdett megváltozni. A protestánsok az anyanyelvi liturgiát helyezték előtérbe, míg a császári udvar a hagyományos liturgia mellett kardoskodott, és ez a hungarus tudatnak egyfajta etnikai színezetet is adott. Nemes községünkben ez a folyamat hatványozottan jelen lehetett, hiszen a település azon községek közé tartozott, ahol a protestáns közösségek legkorábban létrejöttek,⁹¹ az új etnikai színezetű identitástudat pedig kitűnő táptalajra talált a hodosi protestáns kisnemesi közösségben.

A folyamat a reformkorban csak tovább fokozódott. Az erősödő etnikai tudat bizonyítéka az az 1785-ből származó adat, amelyben az iparosok között magyar szabó szerepel. A „magyar” jelző ezeket az iparosokat elhatárolta a többi etnikai csoport iparosaitól (lásd német szabó).⁹² A romantika korában számos más olyan kulturális elem is kerülhetett a faluba, amely ezt a nép-nemzeti tudatot erősítette. Ilyen volt például az abo-

⁸⁵ Házi 2000, 305.

⁸⁶ Ortvy 1892, 84.

⁸⁷ Babirát-Csiba 2019, 47.

⁸⁸ Csiba 2021, 65.

⁸⁹ Csiba 2022, 31.

⁹⁰ Kristó 1998, 172.

⁹¹ Vajda 2021, 48.

⁹² ARC. Német szabó

nyi cigányok által játszott „magyaros műzene”, amely hatással volt a hodosiakra is.⁹³ Ennek a zenének az egyik eleme a verbunkos volt, amelyet a zenetörténet úgy értékel, hogy e zene alapján alakult ki az egységes magyar műzenestílus.⁹⁴ A magyar szabó által varrt öltözet, valamint a verbunkos zene nagy hatással lehetett a 18–19. századi hodosiak nép-nemzeti tudatára is, valamint segítségükkel egy kis betekintést nyerhetünk a korabeli Hodos magyar etnikai csoportjának életébe.

A 20. század elejétől már számszerű adatokkal rendelkezünk a falu etnikai összetételéről. Az 1910-es népszámlálás adatai szerint a magyarokon (998) kívül élt még a faluban három német és egy szlovák anyanyelvű.⁹⁵ Az 1919-es impériumváltással természetesen megindult az új Csehszlovák állam többségi népeinek (csehek, szlovákok) beszárvárgása a faluba, 1945 után pedig a magyar lakosság egy részét kitelepítették. A kitelepítettek helyébe szlovákokat toboroztak. A szlovákok száma mégis elsősorban 1991-től ugrott meg, és mára a magyar nemzetiségiek száma 78 százalékra csökkent.⁹⁶

Az ideérkező új „telepesek” azonban már nem ismerik a település hagyományos kultúráját.

Iparosok

Hodosban, mint minden hagyományos paraszti létformát élő községben, a gazdálkodáshoz szükséges termékeket falusi mesteremberek, iparosok állították elő. Az iparosok olyannyira részesei voltak a falusi parasztársadalomnak, hogy teljes mértékben ismerték és kielégítették a parasztok gyakorlati igényeit és szükségleteit. Nemcsak kiszolgálták a többi parasztot, hanem ipari tevékenységükön túl sokszor ők maguk is földdel, állatokkal rendelkeztek és gazdálkodtak. Ugyanakkor – bár ilyen jellegű információnk Hodosból nincs – feltételezhető, hogy beszédmodoruk, viseletük, magatartásuk részben különbözött a parasztokétól, inkább városias, polgári viselkedésre és öltözködésre törekedhettek.⁹⁷

Hodosi iparosra elsőként egy 16. század legelejéről származó oklevélben találunk utalást.⁹⁸ Ebben az oklevélben is áll, hogy a hodosi Szabó Jakab zálogba adja nemesi birtokának negyedjét, nyolc hold szántót, valamint egy közös legelő ráeső részét. A Sza-

⁹³ Koncsol XX

⁹⁴ ARC. Verbunkos

⁹⁵ 1910. évi népszámlálás 1.

⁹⁶ Velemjáró

⁹⁷ ARC. Iparosok

⁹⁸ Csiba 2021, 65.

bó családnév-előzmény ebben az időben ténylegesen arra utalt, hogy valaki a családból, talán az oklevél elkészültének idején, vagy korábban, ezzel az iparos tevékenységgel foglalkozott. Érdekes, hogy úgy tűnik, az illető nemesi származású volt, mert nemesi birtokát adta bérbe. Sőt, miután földjeit bérbe adta, arra következtethetünk, hogy az illető fő foglalkozása nem a földművelés, hanem a szabás-varrás lehetett. Hodosban tehát iparosok is lehettek nemesi származásúak.

Tényszerű adatokkal elsőként 1785-ből rendelkezünk, ekkor egy felmérés szerint a falunak *három takácsa, egy magyar szabója és egy kovácsa* volt.⁹⁹ Ebben a listában nem véletlenül találunk kovácsot, mert az egyik legfontosabb iparos tevékenység, amely a leginkább együtt élt a paraszti közösséggel, a *kovácsmesterség* volt. Ez a mesterség azon kevés mesterség – és egyáltalán azon kevés néprajzi jelenség – közé tartozik, amelyről Hodosból leírással is rendelkezünk. Ez annak köszönhető, hogy Vörösmarty Géza 1980-ban Hodossy Bálint kovácsról közölt egy néhány oldalas tudósítást.¹⁰⁰ A cikk részletesen ismerteti például egy patkó elkészítését, de aprólékosan bemutatja a nemes faluban élő kovácsmester szerszámkészletét is. És ami a legfontosabb, a cikk azt is bemutatja, hogy Hodossy Bálint nem csak kovács volt, hanem gyógyító is. Igaz, hogy már nem az embereket, hanem csak a lovakat gyógyította, de Hodossy Bálint alakjának megrajzolásával árnyaltabb képet kaphatunk egy korábban Hodosban működő paraszti kovács társadalmi pozíciójáról. Ugyanis korábban a kovács műszaki ismereteivel, ugyanakkor a betegségek és azok esetleges gyógyításával kapcsolatos tudásával különleges figura lehetett a faluban. Társadalmi pozíciója szerint elsősorban iparos volt, ugyanakkor hasonló babonás tisztelet is kijárhatott neki, mint ami a népi gyógyítóknak (tudóknak, táltosoknak) is kijárt. Valószínűleg itt kell keresnünk a Csallóközben ismert, sok esetben a gyógyítókra használt „csontkovács” kifejezés eredetét is.

A listából rendkívül érdekes a *magyar szabó* mesterség is, ugyanis ebből az adatból arra következtethetünk, hogy egy ilyen ipart művelő személy munkájára igény mutatkozott a nemes faluban. Természetesen ez nem volt véletlen, hiszen a néprajztudomány ismeretei szerint a magyar szabó a hagyományos nemesi öltözéket készítette. Az sem véletlen, hogy három takács is megélt a faluban. Ugyanis a szövés alapanyagát korábban a Kenderes dűlőben termelték meg, erről van már adatunk a 16. század legelejéről.¹⁰¹

Az 1785-ös összeírás adatain kívül – amely valószínűleg nem volt teljes – dűlőnevekből és a régi oklevelekből, valamint tanúvallomásokból is következtethetünk régi

⁹⁹ Koncsol 1996, 113.

¹⁰⁰ Vörösmarty 1980, 6-8.

¹⁰¹ Csiba 2021, 65.

mesterségekre. Az egyik fontos belteleki helynév a *Malombely*.¹⁰² A néprajzi adatközlők szerint a név egy korábban működő, de a nagy áradáskor elpusztult vízimalomra utal, amelynek helyén később kezdetleges darálót működtetett egy Patócs Sándor nevezetű molnár. A néprajzi adatnak valós alapja lehet, hiszen a beltelek a falut korábban körülölelő folyóvíz medrében, vagy annak partján található. Látható tehát, hogy a nemes falu iparos társadalmának a *vízimolnárok* is részesei voltak. Hasonló lehetett a helyzet az *asztalosokkal*, akik nélkül egy hagyományos közösség szinte elképzelhetetlen lehetett. Meglétükről – igaz, hogy csak áttételesen – a *Bödör* helynév tanúskodik, mert a fűzfák törzséből asztalosok kútgyűrűket, népies nyelven bödöröket (bödönöket) készítettek.¹⁰³ Koncsol László egy per iratainak anyagát közzétéve *olajütő* működéséről tudósít bennünket. A periratokból egyértelműen kitűnik, hogy a 19. század elején Hodosban egy Hodosy Péter nevű ember birtokolt olajprést.¹⁰⁴ A hidegen préselt repceolaj, csallóköziesen „alé” keresett cikk volt a piacokon, amelyet elsősorban olajlámpákban használtak. Az olajprést működtetőket azért hívták olajütőknek, mert a prés fogaskerekébe ékeket vertek, hogy az vissza ne pöröghessen, ugyanakkor az ékek magát a prést is feszítették. Mindez elég nagy zajjal, folyamatos kopácsolással járt. Ennek a bizonyos pernek épp ez a zajos kopácsolás volt a tárgya, és a katolikus hívek az panasztolták fel, hogy a működő prések zavarják a vallási ünnepeket.

Számszerű adataink 1910-ből is vannak, amelyek szerint ekkor Hodosban 5 kovács, 4 lakatos, 4 gép- és hajógyártó, 1 takács (fonó- és szövőipar), 6 szabó, 5 cipész és csizmadia, 3 kőműves és 4 vendéglátós működött.¹⁰⁵

A közigazgatás képviselői

E társadalmi csoport képviselői a *bíró, a kisbíró, a jegyző, az éjjeliőr és a községi pásztor*. Azonban a községi szervezet ilyen felosztása csak az 1773-as törvénymódosítástól ismert.¹⁰⁶ Ráadásul a nemesi (kuriális) közösségben, mint amilyen Hodos is volt, a nemesi elöljáróság nem bírót, hanem *hadnagyot* választott magának.¹⁰⁷ Presinszky Lajos viszont, aki ezt a társadalmi csoportot nagyon tisztességesen bemutatta, az elöljárót végig bírónak nevezi.¹⁰⁸ Ezzel ellentétes Koncsol László megállapítása, aki szerint a ho-

¹⁰² Unti 2002, 178.

¹⁰³ Unti 2002, 179.

¹⁰⁴ Koncsol 1992, 165.

¹⁰⁵ 1910. évi népszámlálás 1.

¹⁰⁶ ARC. Községi szervezet

¹⁰⁷ ARC. A bíró

¹⁰⁸ Presinszky 2004, 83-85.

dosi nemesek „*ügyeit maga által választott hadnagy*” intézi.¹⁰⁹ Az általunk vizsgált forrásokból nem tudunk igazságot tenni, mert azokban nincs utalás a választott vezetőre. Ahogy nincsen utalás a kisbíróra sem, pedig neki is fontos szerep juthatott a községi hierarchiában.

Az említett törvénymódosítás előtt nem alkalmaztak jegyzőt a községek. Azokat a jogi aktusokat, amelyeket írásba foglaltak, királyi emberek (homo Regius) hitelesítették. A 14. századból számos hodosi királyi embert ismerünk. Például *Hodosi Máté* fia *Balázs* 1364-ben királyi ember,¹¹⁰ vagy 1397-ben *Briccius de Hodos* (Hodosi Brikiusz), aki Jakab fiait, Pókateleki Jánost és Imrét beiktatta Szolagyőr nevű birtokukba.¹¹¹ Magát a dokumentumokat írástudó deákok (litterátusok) készítették el, akiket hiteles embereknek neveztek. Például Szerdahelyen a 15. század első felében hiteles emberként működött egy bizony György Deák (Georgius literat de Zerdahel), aki több fontos oklevelet jegyzett, és végül elérte az országnagy funkciót.¹¹² Azonban arról nem tudunk, hogy hodosiak is igénybe vették volna szolgálatait. Arról viszont van információnk, hogy a 16. század elején a szintén hiteles helyként működő pozsonyi káptalanban számos hodosi megfordult. A nemes falut érintő oklevelekben birtokjoggal (birtok-zálogosítások, eladások) és elismervényekkel (elsősorban a leánynegyed kiadása) kapcsolatos ügyek szerepelnek.¹¹³

A 18. századi törvénymódosítás után megindul a klasszikusnak nevezhető jegyzői tevékenység a faluban. A kényelmes életet biztosító tevékenység nem választott, hanem megbízott funkció volt, amely sok esetben egy egész életpályát végigkísért. Adatainkból nem ismerünk név szerint jegyzőket, de a funkció egészen a 19. század végéig tartott. Ekkor, 1895-ben, egy rendelettel körjegyzőséget hoztak létre, amelynek székhelye Nagybony lett.¹¹⁴

A híres énekes éjjeliőrökről, csallóköziesen bakterekről semminemű információnk nincs. A 20. század 60-as éveiben egy népzenekutató, Szomjas-Schiffert György végigjárta a Csallóközt, hogy az énekes éjjeliőrök dallamait dokumentálja. A 85 csallóközi községet bemutató publikációban Hodos nem szerepel.

A ranglétra hasonló fokán található a községi pásztorok. A pásztorok a hagyományos falusi közösség kikerülhetetlen képviselői, a legrégebbi időkből visszanyúló állattar-

¹⁰⁹ Koncsol 1992, 86.

¹¹⁰ Házi 2000, 306.

¹¹¹ Babirát-Csiba 2019, 102.

¹¹² Novák 2012, 38.

¹¹³ Csiba 2021

¹¹⁴ Presinszky 2004, 83-85.

tó gazdálkodás munkavállalói. A gazdálkodók csak birtokolták az állatokat, a munkát velük (legeltetést, itatást, fejést, nyírást, szaporítást, gyógyítást stb.) a legtöbb esetben maguk a pásztorok végezték. Rendkívül fontos megemlíteni, hogy a valódi pásztorcsaládok nem jobbágyok voltak, hanem szabad emberek, akik gyakran a felfogott állatok mellett saját állatállományukat is legeltették. Hodosban kevés adatunk van a pásztor-társadalomról, magam is csak egyet ismerek. A Koncsol László által közreadott perirát szerint 1831-ben az egyik hodosi pásztor dezertőr huszároktól fegyvert („karabént, egy pisztolyt és két köpenyeg”) vásárolt.¹¹⁵ A pásztorok szakmai megoszlásáról számos példa van a Csallóközéből. A *csordás*, a *tebénpásztor*, a *disznópásztor* (kanász), a *csikós*, a *juhász* fogalmak Hodosban is közszájon foroghattak, bár erről csak közvetett adatunk van. Ilyen például az *Ökör mező*, amely talán a csordásokra utalhat, valamint a lóúszató *Felsőúszóéri* dűlőnév, amelyik meg csikósok működését valószínűsítheti.¹¹⁶ A pásztorokkal esküt tetettek, és az ún. pásztorregulák betartására utasították őket.¹¹⁷

„Én, X-Y pásztor ezennel ünnepélyesen fogadom, hogy a rám bízott csordát (gulyát) hűségesen fogom őrizni, idegen vagy tilos területen nem legeltetek, a gondjaimra bízott állatokat tiltott területre bemenni szándékosan nem engedem, a csordába (gulyába) állatot gazdám tudta nélkül semmi szín alatt föl nem veszek, a gondjaimra bízott állatok bármelyikén észlelt megbetegedést azonnal bejelentem, s a beteg vagy gyanús állatot a többitől azonnal elkülöníttem.”

Pásztorok esküje (Presinszky 2004, 89.)

Interrégiós és interetnikus kapcsolatok

Nyilvánvaló, hogy a Nemes Hodosban fellelt kulturális jelenségek határa nem azonos a falu határával. Mégis hajlamosak vagyunk ezt feltételezni, pedig például a népzenei, néptáncos jelenségek elválaszthatatlanok más települések hagyományától. Az abonyi cigányzenészek muzsikájára nem csak abonyiak, hanem hodosiak is mulattak, és így az abonyi zenészek akarva-akaratlanul befolyásolták a hodosi nép zenei és táncos ízlését és szokásait. Hodos tehát belesimult egy tájegységbe, amit a közös történelmi és kulturális hagyományok, valamint az azonos táji és természeti környezet alakított ki.¹¹⁸

¹¹⁵ Koncsol 1992, 159.

¹¹⁶ Unti 2002, 179.

¹¹⁷ Presinszky 2004, 90.

¹¹⁸ Liszka 2002, 113.

Előfordul, hogy egyes települések önmaguk alakítottak ki kapcsolatokat más távoli tájegységekkel. Ilyenkor megeshet, hogy az ilyen település egy-egy kulturális eleme többé-kevésbé különbözhet saját tájegységük kulturális elemeitől. Ebben a fejezetben hasonló jelenségekről is szó eshet.

Interrégiós kapcsolatokról tudósítanak bennünket a legkorábbi oklevelek is.¹¹⁹ Nem tudjuk, hogy az uralkodó nővére mi okból figyelmeztette testvérét arra, hogy a hodosiakat kiemelje a megye hatásköréből, de valamiféle kapcsolat lehetett az udvar és a település előljárói között. E kapcsolat következménye rendkívül hatással volt a település későbbi életére, hiszen ez a mozzanat közvetített a falu felé olyan kulturális jelenségeket, mint a nemesi tudat és a nemesi közigazgatás. Még az a koncepció is megkockáztatható, bár erre nincs bizonyítékunk, hogy az Aranybullában kihirdetett nemesi ellenállási jog tudatosodása alakította ki később bennük a királyi udvarral szembeni dacosságukat. A 14. században szintén arról szerzünk tudomást, hogy Hodosi Tamás fia, Pál Komáromnál meggyilkolta testvérét Pétert, aki éppen hajón vizsztatérőben volt Budáról.¹²⁰ Ebben az oklevélben rendkívül fontos információ származik az, hogy a falu lakossága a fővárossal, az ország vezetésével továbbra is kapcsolatokat ápolt. Megvolt tehát a lehetőség arra, hogy innen „kulturális áramlatok” érkezhettek Hodosba és ennek az áramlatnak az útvonala a dunai hajóközlekedés volt. Feltételezhető, hogy a Budán szerzett tapasztalatok nem tűntek el magatartás- és viselkedéskultúrájukból. Ezt bizonyítja az az eset, amikor Luxemburgi Zsigmond idejében levél szerkesztésével és panasszal oldottak meg egy kínos ügyet. 1401-ben Hodosi Tamás fiainak Pozsony határában szőlőjük volt. Amikor itt szüretelt boraikat a tized és minden egyéb tartozás megfizetése után falujukba kívánták szállítani, a vámszedők fizetésre kényszerítették őket, amit fölpanaszoltak Zsigmond királynak, aki a vámszedést meg is tiltotta.¹²¹

A reformáció már önmagában egy távoli vidékekről származó új világnézeti és kulturális jelenség, amely feltehetőleg egy másik „interrégiós csatornán” került Hodosba, mégpedig a vásározás útvonalán. Úgy tartják, hogy a prédikátorok elsőként a vásárokon terjesztették az új hitet.¹²² Hodos vásáros helye Szerdahely volt, és erről már a 14. századból van feljegyzés.¹²³ A reformáció előtti idők vásáros életéről alig van információnk, de szinte biztos, hogy a heti vásárokon az áruforgalom mellett hírek és eszmék is új gaz-

¹¹⁹ Házi 2000, 305.

¹²⁰ Házi 2000, 306.

¹²¹ Házi 2000, 307.

¹²² Kmet', 25.

¹²³ Babirát-Csiba 2019, 47.

dára találhattak. Az újhíttű igehirdetők megjelenése előtt még vándor szerzetesek lehetnek azok, akik prédikáltak és tanítottak, és mindeközben hozták a híreket a keresztény élet történéseiről. A világi élet képviselői közül megemlíthetők a karcsai vásári mulattatók (joculátorok), akikről már a 13. századból létezik adat.¹²⁴ Mellettük akár egész messziről idevetődött történetmesélők és képmutogatók is előfordulhattak szerdahelyi vásáron, akik különféle „kulturális javakat” (történeteket, pletykákat) juttathattak a családközi, egyben a hodosi népnek. Interrégiós, vagy akár interetnikus kapcsolatokra utalhatna a vásárokon gyakran megjelenő káliz, zsidó és német kereskedők jelenléte is, de Dunaszerdahelyről erről sincs semminemű információnk. Az azonban biztos, hogy a hodosi vásározóknak a kikiáltóktól értesültek a fontos hírekről, amely hírek akár távoli régiókból is származhattak. A kikiáltók hirdették ki a körözött személyek neveit is, akikre a megye, vagy egyenesen a király adott ki elfogatóparancsot. Tudomásunk van egy esetről, amikor 1385-ben a hodosi illetőségű Pál Komáromnál meggyilkolta saját testvérét, Pétert, mikor az hajón visszatérőben volt Budáról. Hodosi Pált többször is megpróbálták megidézni a tárgyalásra, mivel az idézést háromszor is kihirdették a vásárokon, valószínűleg a szerdahelyi vásáron is.¹²⁵ Ebben az időben még az is elképzelhető, hogy bizonyos esetekben maga a tárgyalás is a vásáron vagy piacon folyt volna, de erről Szerdahellyel kapcsolatosan nincsenek egyértelmű adataink.¹²⁶ Hozzá kell még, hogy tegyük: a későbbiek folyamán a hodosiak nem csak Dunaszerdahelyre mentek vásárolni, hanem Somorjára és minden bizonnyal Pozsonyba is. Erről van is egy adatunk 1785-ből, amikor Vályi András a következőket írja: „*vagyonyaikat Szerdahelyen, és Samarján adják el.*” Pozsonyban, a megyeszékhelyen, a 16. századnál korábbi időkben szintén előfordulhatott, hogy a tárgyalás a vásáron vagy valamiféle „közösségi téren” zajlott. Egy adat egy évvel Mohács előttről (1525) arról ad hírt, hogy II. Lajos király Hodosi Karachon Mártont a királyi prézenciának Pozsony megyébe kiküldött bírása előtti megjelenésre szólította fel.¹²⁷ Azt nem tudjuk, hogy Karácsony Márton hatalmaskodásai miatti pere Pókathleki Zomor Demeter ellenében hol zajlott, de 1776-ban már biztosan tudjuk, hogy a hodosi nemesek tárgyalása már nem közösségi tereken, hanem a Pozsony megyei törvényszéken folyt.¹²⁸

A reformáció megerősödése után maga a kálvinista egyházi struktúra is egyfajta interrégiós kapcsolatként működött. A prédikátorok az ország távolabbi régióiból is jö-

¹²⁴ Házi 2000, 145., Ortway 1892, 77.

¹²⁵ Házi 2000, 306.

¹²⁶ Novák 2012, 36.

¹²⁷ DL Q 105/1019.

¹²⁸ Koncsol 1992, 142.

hettek, és új vallási szemléletet, valamint friss kulturális és nyelvi elemeket hozhattak a faluba. Például a Türelmi rendelet kihirdetése után a szikszói születésű Vámosy István lett a prédikátor Hodosban. Koncsol fel is hívja a figyelmet Vámosy egy megjegyzésére, ami így hangzik: „... egy Veresbitor keszkenőt, körös-körül kéksejem pántlikával (vagy amint itt nevezik hajkötővel) befodrozva...”.¹²⁹

A legkorábbi ismert interetnikus kapcsolatok cseh telepésekhez köthetők, bár a mi adatbázisunkban erre nincs utalás. Máshonnan azonban ismert, hogy a 12. században cseh telepések érkeznek Hodos közvetlen közelébe, Abonyba.¹³⁰ A cseh telepések hatása Hodosra és a környékére nem tisztázott teljes mértékben. A 13. században német hospesek is jöttek a Csallóköz középebe. Településük feltehetőleg az a 14. században, egy oklevélben emlegetett Tárnokbarlábás¹³¹ lehetett, amelyet a Hodosból Kürtre vezető főút mellett említenek.¹³² Hozzá kell tennünk azonban, hogy a cseh és német telepések hamar asszimilálódtak a magyar közegben, és csak kultúrájuk egyes elemi őrződtek meg tovább. Például Hodos környékén számos olyan német eredetű családnév bukkan fel, amelyeket akár ezek a hospesek is közvetíthettek az itteni nép felé: Ollé (Ulrik), Göncöl (Kyncl), vagy ilyen lehet akár maga a Kondé családnév is.¹³³ Adatbázisunkból az nem derül ki, hogy a Hodosban gyakran előforduló Czucz családnév nem ebbe a csoportba tartozik-e. Német kapcsolatokra utalhatnak azok az adatok is, amelyek szerint hodosiaknak Pozsony határában szőlőjük volt.¹³⁴ Ebben az időben Pozsony környékén számos német család szőlészkedett, és nehéz elképzelni, hogy a hodosiak ne kerültek volna kapcsolatba velük. Ugyancsak német interetnikus kapcsolatok alakulhattak ki a 18–19. században a már emlegetett somorjai és pozsonyi vásározással kapcsolatosan is.

Interetnikus és interrégiós kapcsolatokra következtethetünk a pásztorok migrációjával kapcsolatosan is. A Csallóközben a pásztorokat „Szent György vitéz és mártír napján” fogadták fel, vagy újították meg a szerződésüket.¹³⁵ Az újonnan felfogadott pásztorok – más csallóközi falvak adataiból kiindulva – gyakran egészen távoli régiókból érkeztek, és hozták magukkal az ottani pásztorhagyományait. Minden bizonnyal így volt ez Hodosban is. Erre utal az a feljebb már emlegetett adat, amely szerint a ho-

¹²⁹ Koncsol 1992, 153.

¹³⁰ Novák 2012, 28.

¹³¹ Novák 2012, 32.

¹³² Babirát–Csiba 2019, 47.

¹³³ Nagy 2022.

¹³⁴ Házi 2000, 307.

¹³⁵ Nagy I. 2002, 57.

dosi pásztor fegyvert vásárolt dezertőr katonáktól.¹³⁶ A fegyver pedig lehetőséget biztosít bűncselekmények végrehajtására, de akár lázadásokban, forradalmakban való részvételre is. Az ország más területein a Rákóczi felkelés óta bujdosó, rejtőzködő személyekkel a pásztorok tartották a kapcsolatot, sőt, gyakran éppen közülük került ki számos bujdosó. Minden bizonnyal ez a fajta életérzés köszönt vissza ebben az esetben is: a világot látott pásztorok *egy szabad pásztor, egy szabad ember* képét közvetítették a földhözragadt nemes falu lakói felé, aki, ha kell, fegyverrel is rendelkezik. A gondolat nem véletlenszerű, mert Koncsol László más esetben is tudósít hasonló esetről¹³⁷. De minden bizonnyal hoztak magukkal számos más hagyományt, amely a nemes falu kultúrájának részévé vált. Megemlíthető például a pásztorok zenés és táncos hagyománya, és annak is a dudáshagyomány része, amely talán hozzájárult a későbbi Hodosban fellelhető dudáshagyomány kialakulásához vagy megújulásához. Érdekes az interregiós kapcsolatok iránya. Amíg a pásztorok a „szabad pásztor” mintaképét, valamint a dudáshagyomány egyik részét inkább kelet felől hozhatták magukkal, addig a korábban emlegetett pásztorregulákat és pásztoresküt nyugat felől, német nyelvterületről. A német nyelvterületről érkezett pásztorok sokszor a merinó fajtájú juhot hajtották a régióba, hogy lecseréljék az addigi honos rackákat.¹³⁸

Folklór

Népzene, néptánc

Hodos legarchaikusabb zenei és táncos hagyománya, ahogy mindenütt a Csallóközben, a dudához kötődik. A dudáshagyomány még a 20. század végén is dokumentálható volt, bár a 19. század végére ez a jelenség már kiszorult a faluból, emléke csak a réteken volt gyűjthető. Ott azonban még szinte teljes virágjában leírható volt egy dudabál.

Patócs Lajos: „Vót a szomszídába dudás. Úgy híták, hogy Bús... Bús Mihály. (...) A hodosi réti tanyán (...) Akkor összegyöttek a öregék, asszonyok... Soltiszt táncútak... Én azt nem tunnám megmutatnyi, csak dudabál vót... (...) Táncút kisgyerék, nagygyerék, mindénki. Mindénki. Ahogy tudott, úgy tudott, de ugrát.”

Huszár Ágnes gyűjtése, 2001.

¹³⁶ Koncsol 1992, 159.

¹³⁷ Koncsol 1992, 26.

¹³⁸ Nagy I. 2002, 47.

Patócs Lajos elmondta azt is, hogy az ő idejében a dudára *verbungot, csárdást, frisset, elnépiesedett polgári táncokat (soltisz, hogy a csibe, stb.)* táncoltak. A dudához énekelt dal-lamok is járultak, ezeket dudánótáknak nevezték. A faluban ezek is elterjedtek lehettek, mert az adatközlő Patócs említette az „*Aki dudás akar lenni*” híres dudánóta szöveget is. Patócs Lajos a dudáról is leírást adott, amely – az adatok alapján – valódi otthon készí-tett regionális hangszer lehetett.

Patócs Lajos: *„Kutybőrbű csináto! Nem kecskébű? Nem, kutybőrbű! Há, ugyi, mos máá azír olyan dudák vannak, hogy korszerű! Akkor amilyen vót, olyan vót... Főpump- pááták, osztán nyomta... Síp-bű... Libatollat bevágott, ótán aszt szúrta bele, a' szót! A' vót a síp...”*

Huszár Ágnes gyűjtése, 2001.

A 18. században kialakuló hangszeres cigányzene nagy hatással lehetett a hodosiak zenei és táncéletére is. A cigányzenészek újraértelmezték a verbunkot, amely korábban inkább csak a dudán szólalhatott meg ezen a vidéken. A vonós hangszerekkel jobban el tudták választani a lassú és a friss részeket. Mindez hatással lehetett magára a táncra is. Az egyik Koncsol László által közreadott adatok alapján a hodosiak ismerhették a ver-bunkot, a frisset és az ún. „ivósózót”. Ez utóbbi tánc a neve alapján valamiféle lassú mu-latozó tánc lehetett, kupával, üveggel a kézben.

„...az ifjak a cigányok muzsikájára az udvaron ropták a táncot. Hirtelen betódultak a szobába, s ott folytatták a táncos mulatozást. Csomor fölkel, hogy átmeny hozzájuk, s rábírtja őket, mennének ki, mert a szobában nagy a forróság, de mire odaért, fölhagytak a táncsal, s ketten a szolgálkból, Bende István és József, ahogy akkor mondták „ivósózni kezdtek”, lassút, „verbunkot” húzattak a cigányokkal, míg Halasy Péter „frisset táncolni akart”.”

Koncsol László: Két szomszédvár:
Hodos és Nagyabony, 1837. június 18.

A duda és a cigányzenekar táncos és zenei hagyománya mellett Hodosban meg kell még említenünk a citerás hagyományt, amely a 19. század végén, a 20. század elején ter-jedhetett el. Erről is vannak adataink, hiszen Patócs Lajos épp ennek a műfajnak volt az egyik művelője. Patócs elmondása alapján a citerás hagyomány – a dudás hagyománnyal párhuzamosan – elsősorban a réteken élt a legtovább. A citerást, mint zenét szolgáltató személyt, ugyanúgy hívták zenélni, mint a dudást, tulajdonképpen azt is le-het mondani, hogy a duda helyét kezdte betölteni. Sikerének egyik oka az volt, hogy a citerán jól eljátszhatók az új stílusú népdalok, míg a dudán erre csak a legritkább esetben volt lehetőség.

Patócs Lajos, 2001. „*Összes szomszád. Még négy-öt kilométerrű is összegyöttek a asszonyok. (...) Én le vótam foglaava sorba. Sorba le vótam foglaava... Tollfosztás, kukoricafosztás összee... Az vót ám szeretet... Ném úgy min' most. Az olyan szeretet vót, hogy mesétek a asszonyok... nevettek... Mikor (abun) víge vót a tollfosztásnok, siska, rumos tea... Na mos' mikor víge vót a tollfosztásnok, nekém okvetlenül fejemre húzták a zsakot. És akkor még táncúták a soltiszt...*”

Nagy Iván, Pátria Rádió, 2001.

Népszokások

A naptári ünnepekhez kapcsolódó népszokásokról meglepően sok, többségében közvetett adatunk van. Ahogy feljebb megtettük, itt is elsősorban dülőnevekből és peres iratok leírásaiból indulhatunk ki. Első népszokásunkról, a *lucaszéke készítéséről* felmerülő információ azonban nem tűnik közvetettnek, mert tárgyi adatot tudunk mellé állítani: a Csallóközi Múzeum gyűjteményében található lucaszéke ugyanis hodosi illetőségű. Ez a szokás valószínűleg a katolikus kisebbségé lehetett, mert a lucaszékét Luca napján kezdték faragni, majd a karácsonyi éjféli misén kellett ráállni. A hozzá fűződő hiedelem szerint aki ezt megcselekedte, megláthatta, hogy ki a boszorkány a faluban. A valójában adventkor kezdődő, és karácsonyeste végződő népszokáshoz egy másik karácsonyesti népszokást tehetünk, mégpedig a *mendikálást*. Erről is megbízható információnk van, mégpedig Patócs Lajostól, aki még maga is művelte ezt a tipikus csallóközi karácsonyi bőségarázló-adománygyűjtő hagyományt.

Patócs Lajos, 2001. „*Hú, az..., jártunk csoportosan mendikányi. Tizenöten vótunk! És mēntek, bemēntek házokho... Vót bor, pálinka, kalács... Megcsináták mindēn házná. Sokszor é(j)félig jártuk a falut! De (olyan) má utóra be vótunk idva, mer mindehol egyik helēn főzött pálinka, laivoracánok híták. Én református vagyok, és mind református énekēt énekūtünk:*

*Krisztus Urunknak áldott születését,
Angyali verset, mongyunk szent ünnepén!
Mely Betlehemnek mezzéjébe régen
Zengett eképpen.*

*A nemes Betlehemnek városábo,
Gyermek született szűztől e világro.
Örömet hozott Ádám árváinak,
Maradékának.”*

Nagy Iván, Pátria Rádió, 2001.

Egy másik karácsonyi népszokás, amely mellé adatot tudunk felsorakoztatni, az a *karácsonyi ünnepi asztal készítése*. Egy Koncsol László által közreadott per irataiból kiviláglik, hogy két, a perben érintett hodosi személy a szerdahelyi babvásáron találkozott, amelyet karácsony előtt való kedden szokott „tartatni”.¹³⁹ Az ünnep előtti babvásáron a karácsonyi asztalra való babot lehetett beszerezni, meg talán mindenféle mást, ami oda még illett. A karácsonyi bab az ünnepi asztalon a gazdagságot, a bőséget jelképezte, amely talán egy archaikus hasonlóságon alapuló mágia hagyománya. A két hodosi jelenléte e vásáron valószínűleg arra utal, hogy a Marczell Béla által bemutatott ünnepi karácsonyi asztal hagyománya, vagy annak egyes eleme talán Hodosban is feltűnhetett.¹⁴⁰

A naptári ünnepek között a karácsonyi ünnepek után a farsang következik. Hodosban a tanulmány megírásának idejétől számítva néhány évvel korábban kezdtek el a *dőrejárást*, feltehetőleg a felsőcsallóközi dőrejárások hatására. Ebben a formában tehát egy új népszokásnak számít a faluban. Kitűnő példa viszont arra, hogy egyes népszokások feltűnhettek, majd hosszabb-rövidebb idő után akár el is tűnhettek a községek hagyományai közül. De nem csak fel-, illetve eltűnhettek, hanem át is alakulhattak, alkalmazkodva a kor és a környezet kihívásaihoz. Például a hodosi dőrék között már nem igen látunk medvetáncolatot, ördögöt, fordított embert, hanem inkább napjaink „zsánerfigurái” alkotják a lakodalmas menetet.¹⁴¹

A *nagyböjt betartásának hagyományáról* a Böjtös dülönév és a Bűjtös-tó neve tanúskodik.¹⁴² Ez a hagyomány még akár a reformáció előtti időkre is visszanyúlhat, hiszen a kálvinisták nem biztos, hogy betartották a böjtöt. Ugyanakkor népszokásként a helvét vallás követői is böjtölhettek nagypénteken. A nagyböjt idejére esik az a népszokás is, amelyről a 2002-es gyűjtés tudósít. Az adatközlő a Szigetparti öntés nevezetű dülövel kapcsolatosan állította, hogy ezen a helyen, húsvét előtt való vasárnap, *szalmabábot dobtak a Kis-Dunába*.¹⁴³ Ez a hagyomány a villózéssel, a kiszézással mutat kapcsolatot, amelyek archaikus időjárást befolyásoló mágiára épültek. Nem tudjuk, hogy ez a szokás mikortól meddig lehetett élő a faluban, annak ellenére, hogy ezeknek a természetvarázsló hagyományoknak a gyökerei nagyon régi időkre nyúlnak vissza.

Jeles nap volt a Csallóközben a Szent György napja. Számos más népszokás kapcsolódik a naphoz, de ekkor volt a „szólítás”, vagyis a pásztorfogadás napja is. A nemes

¹³⁹ Koncsol 1992, 166.

¹⁴⁰ Marczell 1997, 95-96.

¹⁴¹ Liszka 2002, 198-200.

¹⁴² Unti 2002, 179.

¹⁴³ Unti 2002, 179.

faluból erről nincs információnk, de egy hodosi perbefogott nemes, Egry János 1777-ben éppen ezen a napon, „Szent György vitéz és mártír” névnapján kívánta megadni tartozását. Mindez dokumentálja, hogy a Szent György napja a hodosiak között is fontos szerepet töltött be.¹⁴⁴

Ahogy számos más népszokásról, úgy a *májfaállítás hagyományáról* sem tudjuk, hogy mikor alakult ki a faluban, de a szokás meglétét a Májusfaerdő határnév gyönyörűen dokumentálja.¹⁴⁵ Meglehet, hogy maga a népszokás már nagyon régen ismert volt a faluban, de a határnév újabb kori lehet, mert ismereteim szerint ebben az erdőben már kanadai nyárfák vannak. A májusfaállításához pedig napjainkban használják a kanadai nyárfát, korábban a nyírfa volt divatban.

A Szent Iván napi hagyományokra utalhat a Tűzugrató határnév, amelyek a Csallóközben szélteben-hosszában elterjedtek voltak.¹⁴⁶ Khin Antal szerint ezen a vidéken inkább a tűzgyújtás hagyománya élt ezen a napon, de itt ebben formában kifejezett a *tűzugrás* mozzanata jelenik meg.¹⁴⁷ Ez a népszokás a nyári napéjegyenlőséghez köthető, és számos más mozzanaton kívül rendkívül archaikus párválasztó és egészségvarázsló mágiák is kapcsolódhatnak hozzá.

Összegzés

Jelen dolgozat célja az volt, hogy adalékokat szolgáltatassunk egy soha meg nem született településnéprajzhoz, mégpedig Nemeshodos településnéprajzához. Feladatunkhoz három adatbázist használtunk fel forrásként: a pozsonyi Komenius Egyetem levéltári közléseit, a jelentős polihisztor, Koncsol László által jegyzett vagy szerkesztett kiadványokat és harmadikként a CSEMADOK TV és a Csallóközi Múzeum által 2002-ben közösen kiadott Csallóköz földrajzi nevei című kiadványt. Azonban munka közben kiderült, hogy az eredetileg csak kiegészítésre szánt, Patócs Lajos citerással készített magnófelvételek is komoly néprajzi anyagot tartalmaznak, amelyek szintén elsődleges jelentőségűek, és egy negyedik adatbázisként értékelhetők.

A dolgozatot természetesen kiegészítettem más adatokkal is, olyanokkal, amelyek nélkül a hasonló munkák elképzelhetetlenek lennének: Vályi András és Fényes Elek adataival, a Magyar Néprajzi Lexikon elektronikus formátumú, idevágó bejegyzéseivel (az ARCANUM oldalain, a szövegben rövidítve: ARC.) és a népszámlálások világhá-

¹⁴⁴ Koncsol 1992, 147.

¹⁴⁵ Unti 2002, 179.

¹⁴⁶ Unti 2002, 179.

¹⁴⁷ Liszka 2002, 202.

lón közzétett adataival stb. Ide tartozik a Pozsonyi Állami Levéltár gyűjteményébe tartozó levéltári anyag is, amely szintén rendkívüli jelentőséggel bír. Ennek az intézménynek a tulajdonában vannak például azok a térképek, amelynek segítségével nagyon fontos következtetések vezethetők le a település létrejöttével kapcsolatosan. Ugyancsak ebben a levéltárban található a nemesi összeírások is.

Mindezek mellett nem lehetett kikerülni Presinszky Lajos könyvét, aki a Csallóközi Múzeum alkalmazottjaként már megkísérelte összeállítani Hodos történelmi tablóját, valamint összehasonlító forrásként használtam Novák Veronika Szerdahelyről írt kitűnő munkáját.

Külön ki kell emelnem azokat a hivatkozásokat, amelyeket A Gúta hagyományos gazdálkodása a XX. század első felében című kiadvánnyal kapcsolatosan tettem. Ez a munka négy múzeum, a dunaszerdahelyi, a galántai, a komáromi és az érsekújvári múzeumok együttműködésével jött létre, és amely mércének számít a szlovákiai (csehszlovákiai) magyar néprajzkutatásban. Minden hasonló munka elkészülténél megkerülhetetlen, főleg akkor, amikor már nincs lehetőség komoly terepmunkára. Nem valószínű, hogy egy ilyen jellegű „csúcsmunka” létrejön még a szlovákiai magyar néprajzkutatásban, hiszen alig élnek már olyan adatközlők, akik a hagyományos kultúráról képesek lennének információt szolgáltatni.

Jelen dolgozat is majdnem teljes egészében nélkülözte a terepkutatást. Az adatok, amelyeket mégis a terepen gyűjtöttem, azok Patócs Lajostól és Zöld Mihálytól származnak.

Függelékek

Függelék 1. Belterület nevei

2002

Új sor, Hidegoldal (Cúgos utca), Templom utca (Körmenetes), Sorvég utca (Házszél), Karácsony utca, Kis utca, Rövid utca (Töppörtyű sor), Fő utca, Szegle (Netovább), Szövetkezeti út (Jrd út), Mise út, Kertalja, Temető út, Tompota, Szekér út, Borospince, Temető, Számártelep, Telep, Csordanyomi út (Ganéjos, Büdös), Vezárások, Morgó mocsár (Káromító), Szeredi út (Tikkasztó), Hodossy ház (Köttgörhönyös), Malombely, Csiba major (Bugyelláris), Nagyabonyi út, Tőfénék, Templom, Iskola, Tűzoltószertár, Harangláb (Unti 2002)

Függelék 2. Külterület nevei

Év	Dúlónevek
1505 ¹⁴⁸	<i>Almaban, Hatharnal, Mostheleky, PonthyosthóraMenewben, Kenderes, Hydegkúthnal, Zylba, Chordaúth, KerthMegeth.</i>
1776 ¹⁴⁹	<i>Csíkos tó, Gyöppöldek, Tömögi, Belső Tompota, Malomút, Köves, Ravaszlik, Alsó hosszú, Kővermi, Csókakörtvéli, Kis kereksás, Kenderes, Hidegkúti, Gyöpszegési, Csordanyomi, Csüvei, Csordaúti, Zádori, Kijáró út melletti, Csíkos tóra menő.</i>
1792 ¹⁵⁰	<i>Langsziget, Bödör hát, Völgy (Kisvölgy, Völgyen belől, Völgyhát), Nagy Oszály?, Rakotlás, Tarrét, Itató kút, Hidegkút, Hidegkúti legelő, Kenderes, Kenderesi legelő, Pontyos tó, Ravaszlik, Szil, Csordaút, Gyep, Szil mező, Kövesi, Mező szél, Újhát, Sírhegy, Bartal Körtvélyesszél, Ortha telek, Alsóhosszak, Felsőhosszak, Hosszú Szil, Kertekalja, Alma Szil, Nyári Szil, Tiltos Fold, Mester Földje Szil, Határ Szil. Kis Duna (víz), Nagy Ér (víz)</i>

¹⁴⁸ Csiba 2021, 65.

¹⁴⁹ Koncsol 1992, 142.

¹⁵⁰ 1792-es térkép. Állami levéltár, Pozsony.

- 1818-1833¹⁵¹ *Körtési Sziget, Bútös Földek, Sántz Rét, Csapolnaki Rét, Vesző Szél, Hodosi Rétek, Kilenecz Veleszta, Margit Dombja, Töltés Végi Földek, Ökör Mező, Kenderes Hegy, Zádori, Csordanyomi Földek, Csikos Ág, Csonka Tábla, Böjtös (?), Kövermi, Alsó Hósszú Földek, Almabéli Földek, Karácsonyi, Kerek Sási, Székedi (dűlő) Zádor (víz)*
- 1866¹⁵² *Ház széli f., Csordanyomi f., Gyep f., Almabéli f., Tompotai f., Kerek sási f., Határszéli f., Felső hosszú f., Sír hegyi f., Csikos tói f., Csóka körte f., Alsó csóka körte f., Alsó hosszú f., Gyöp f., Zádori f., Pontyos tói f., Kenderesi f., Domb legelő, Lapály legelő, Völgy háti f., Patkántói f., Bokrosi f., Han rétek, Fűzek éri rétek, Margit réti f., Völgy háti f., Völgyön túli f., Völgyön innen., Han széli f., Akasztói f., Völgy köz, Csápónaki rétek, Al osztályi rétek, Török rétek, Erdőhelyi rétek, Bődöri rétek, Szigeti rétek, Közép osztály rétek, Bötös*
- 2002¹⁵³ *Sziget-közép, Sziget-kurta, Alsó-szigeti, Böjtös-tó, Erdőhely, Bődör, Akasztói f. (Bitófás), Völgyköz (Májusfaerdő), Alosztály (Tűzugrató), Felső-Margit, Margit-mocsár, Patkánytói, Alsó-Margit, Fűzerkéri, Felső-Fűzerkéri, Alsó-Fűzerkéri, Rakottlás, Folyóéri, Felső-úszóéri, Alsó-úszóéri, Kenderes, Külső-gyöpföldek, Belső-gyöpföldek, Pontyos-tó, Hidegkút, Csíktói, Ravaszliki, Alsó-hosszú, Kövesi, Tomodi, Kövermi, Kereksás, Házszelei, Almabéli. Szigetparti öntés, Holtvízi, Böjtös-tó, Kis-Duna-ág (Tökési Duna), Nagy Kanális, Kis-kanális (víz) Böjtösi (út)*

¹⁵¹ A Duna-mappáció, a Duna folyó magyarországi szakaszának térképei (1819-1833) az osztrák határtól Péterváradig

¹⁵² 1866-os lista. Állami levéltár, Pozsony.

¹⁵³ Unti 2002 178-179.

Függelék 3. Külterület nevei a 2002-es gyűjtéshez igazítva

	1505	1776	1792	1819-1833	1866	2002
1			Langsziget	Körtési Sziget		Szigetparti öntés
2		Gérce	Langsziget	Gérce		Holtvízi
3		Gérce	Langsziget	Gérce	Szigeti rétek	Sziget-közép
4		Gérce	Langsziget	Gérce	Szigeti rétek	Sziget-kurta
5		Gérce	Langsziget	Gérce	Szigeti rétek	Alsó-szigeti
6				Bütös Földek	Bötös	Böjtösi tó
7					Erdőhelyi rétek	Erdőhely
8			Bödör hát		Bödöri rétek	Bödör
9					Akasztó fai f.	Akasztófai (Bitófás)
10			Vögy (Kisvölgy, Völgyen belül, Völgyhát)		Völgy háti f. Völgyön túli f., Völgyön innen, Völgy köz	Völgyköz (Májusfaerdő)
11			Nagy Oszály?		Al osztályi rétek	Alosztály (Tüzugrató)
12				Margit Dombja		Felső-Margit
13			Margit ér		Margit réti f.,	Margit-mocsár
14			Patkánytó	Hodosi Rétek	Patkántói f.	Patkánytói
15						Alsó-Margit
16			Itató kút, Hidegkúti legelő		Füzek éri rétek	Füzerkéri
17			Tarrét, Kenderesi Legelő			Felső-Füzerkéri
18						Alsó-Füzerkéri
19			Rakotlas			Rakottlás
20						Folyóéri (Táplizó)
21		Csordanyomi	Csordaút	Csordanyomi Földek	Csordanyomi f.	Felső-úszóéri
22		Csordanyomi	Csordaút	csordanyomi Földek	Csordanyomi f.	Alsó-úszóéri
23	Kenderes	Kenderes	Kenderes	Kenderes Hegy	Kenderesi f.	Kenderes
24		Gyöpföldek	Gyep		Gyep f	Külső-gyöpföldek
25		Gyöpföldek	Gyep		Gyep f	Belső-gyöpföldek
26	Ponthyosthora- Menewben		Pontyos tó		Pontyos tói f.	Pontyos-tó
27	Hydegkwthnal	Hidegkúti	Hidegkúti			Hidegkút
28		Csíkos tó		Csíkos Ág	Csíkos tói f.	Csíktói
29		Ravaszlik	Ravaszlik			Ravaszliki
30		Alsó hosszú	Alsóhosszak, Felsőhosszak	Alsó Hósszú Földek	Alsó hosszú f.	Alsó-hosszú (Merengető Vánszorgó)
31		Köves	Kövesi			Kövesi
32						Tomodi
33		Kövermi		Kövermi		Kövermi
34		Kis kerekás		Kerek Sási	Kerek sási f.	Kerekás
35	KerthMegeth		Kertekalja		Ház széli f.	Házszéli
36	Almaban		Alma Szil	Almabéli f.	Almabéli f.	Almabéli

Függelék 4. Írott források időrendben
(oklevelek regesztái és tanúvallomások részletei)

- 1245 A Hodos helynév első előfordulása (Hodus) IV. Béla oklevelében, melyben a király a pozsonyi várjobbágyoknak, Lekv, a Moch fiának, valamint Petrus, a Chuegh fiának adja (Fekete) Nyék falut minden tartozandóságával és határaival, minthogy a pozsonyi vár erősítésére tornyot építettek. A falu és tartozékainak leírásakor találkozhatunk a Hodos névvel, mert ezek határosak voltak Hodos tartozékával.¹⁵⁴
- 1279 IV. László nővére javaslatára nemesi rangra emeli a következő hodosiakat (villa Hudus): Póka a Pósa fia, Mihály a Zencze fia, Chop a Pál fia, Endre és Ondurnuk Chepán fiai, Bertalan a Faab fia, Symon a Demen fia.¹⁵⁵
- 1287 IV. László, katonai teljesítményük elismeréseképpen Léghi és Szászi személyekkel együtt nemesi rangra emeli a következő hodosiakat: Uroch a hodosi wythe fia, valamint Andreas fiai Mathe et Paulus, ugyanúgy Benke a Beke fia, Chyguez a Salamon fia, Cosma a Bacha fia.¹⁵⁶
- 1336 A pozsonyi kanonok értesíti I. Károly királyt, hogy bejárta Pókafölde falu határát. A határbejárásban érintik a Hodosból Kültre vezető főutat. A szövegben a következő földrajzi nevek fordulnak elő: *Hodos*, *Kyurth*, *Chukarabanya*, *Feloduanok*, *Tarnukbarnabas*, *Zeredabel*, *Karch* (villa - falu), *Humurus* (lacus -tó), *Dungobolmaga* (vallis – völgy, meder), *Semlek* (pratium – rét), *ecclesia sancti Georgii* (-Szent György templom).¹⁵⁷
- 1385 Hodosi Tamás fia Pál, aki testvérét, Pétert, mikor az hajón visszatérőben volt Budáról, Komáromnál meggyilkolta és kirabolta, mivel a tárgyaláson 3-szori vásári megidézés után sem jelent meg, fej- és jószágvesztésre ítélték.¹⁵⁸
- 1397 *Briccius de Hodos* (Hodosi Brikcius), királyi ember (megbízott), aki Jakab fiait, Pókateleki Jánost és Imrét beiktatta Szolgagyőr nevű birtokukba.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Házi 2000, 305 Ortvy 1892, 78. Az oklevél eredeti.

¹⁵⁵ Házi 2000, 305 Ortvy 1892, 83. Nincs meg az eredeti oklevél, csak átiratban ismerjük.

¹⁵⁶ Házi 2000, 305 Ortvy 1892, 84. Uroch filius wythe de hudus ... Andream filium Mathe et Paulus fratres snos, Item Benkem filium Beke, Chyguez filium Salamonis, Cosma filium Bacha. Uroch feltehetőleg tévedés, mert ugyanebben az oklevélben más helyen légi illetőségűnek van feltüntetve.

¹⁵⁷ Babirát-Csiba 2019, 47. „...et ibi prope tangit magnamviam ducentem de Hodos in Kyurth.”

¹⁵⁸ Házi 2000, 306.

¹⁵⁹ Babirát-Csiba 2019, 102.

- 1397 *Iacobo filio Karachon de Hudus* (Hodosi Karácsony fia Jakab) királyi ember.¹⁶⁰
- 1401 Hodosi Tamás fiainak, Balázsnak, Mátyásnak és Györgynek Pozsony határában szőlőjük volt. Amikor itt szüretelt boraikat a tized és minden egyéb tartozás megfizetése után házuk szükségletére falujukba kívánják szállítani, a vámszedők fizetésre kényszerítik őket, amit fölpanaszolnak Zsigmond királynak, aki a vámszedést megtiltja.¹⁶¹
- 1497 Pozsony megye Szomor Mihály kérésére vizsgálat elvégzése céljából kiküldte (Egyház)karcsai Benedek szolgabíró, aki nagyabonyi Vég Gergelytől, Lőrincfi Páltól, Mórictól, Kázmér Pétertől, Mihálytól és Mártontól, Csiba Egyedtől, hodosi Jánosfi Jakabtól és Gyal Mártontól, valamint pódafalvi Mihályfi Mátyástól megtudta, hogy Kondé Mihály és Kristóf elvittek egy sekrestyében elhelyezett ládát, amely (bizonyára) Szomor összes oklevelét tartalmazta, mégpedig azzal az indoklással, hogy azok őket is megilletik.¹⁶²
- 1505 A hodosi Szabó Jakab zálogba adja nemesi birtokának negyedjét, nyolc hold szántót, valamint egy közös legelő részesét egy bizonyos Györgyi Kelemennek és fiainak, akik ugyancsak hodosiak. A szövegben előforduló helynevek: *Almaban, Hatharnal, Mostheleky, PonthyosthoraMenewben, Kenderes, Hydegekwithnal, Zylba, Chordarwth, KerthMegeth*.¹⁶³
- 1525 II. Lajos király meghagyja Nyéki Zeke Ulriknak, Pozsony megye szolgabírájának, hogy Hodosi Karachon Mártont Pókathleki Zomor Demeter ellenében – hatalmaskodásai miatt – a királyi prézenciának Pozsony megyébe kiküldött bírája előtti megjelenésre szólítsa fel.¹⁶⁴
- 1540 „*Vallás: 1540 táján kezdtek Csallóköz területén terjedni Luther Márton tanai.*”¹⁶⁵ A prédikátorok a vásáron terjesztik az igét. András pap, Huszár Gál, Szenci Molnár Albert, Taksonyi Rácz Péter (1608–11), Czeglédi Szabó Pál (1616–26).¹⁶⁶
- 1626 „*Egyéb eklézsiákban több faluk is vannak, mégis megtudnak alkudni a tanítónak szolgálatjában. A szerdahelyi gyülekezet áll 16 faluból, mégis semmi háborúság nincsen ezek között...*” Samarjai János püspök 1626. július 29-én Halászin keltezett levele. A 16 falu között biztosan ott szerepel Hodos is.¹⁶⁷

¹⁶⁰ Házi 2000, 306.

¹⁶¹ Házi 2000, 307.

¹⁶² Csiba 2022, 31.

¹⁶³ Csiba 2021, 65.

¹⁶⁴ DL Q_105/1019

¹⁶⁵ Kmetz, 25.

¹⁶⁶ Nagy A 2012, 153.

¹⁶⁷ Vajda 2021, 48.

- 1705 „Köteleztetnek arra, hogy ... serényen és híven eljárjanak ... félre tévén minden gyűlölséget, haragtartást ..., hogy a lakosok között a jó harmónia és atyafiúi szeretet inducáltassék.” Rákóczi kísérlete a vallás ügyének rendezésére. Hodos a biztosok feljegyzései közt nem szerepel, mert nem volt szükség a kiegyezésre, ugyanis nem volt templomuk.¹⁶⁸
- 1732 „a helyvét vallásgyakorlatot megszüntetni s a templom kulcsait nekünk átadatni óhajtottuk. ... És bár a Rendeletet a hodosiak ellenkezve fogadták, Körösztyó Sámuel, a hely prédikátora minden lelkészi szolgálatról tüstént lemondott...” A hodosi gyülekezetet felszámolják, az 1731-ben, III. Károly által kiadott *Carolina resolutio* alapján.¹⁶⁹
- 1765 „Dóka Istvánnak szolgálói hodosi Mihálynak az marháit be akarták hajtani Tallós felé, azonban az Dunán által nem verhették, tehát vasvellákkal hét tehenet általszurkáltak, és azok itt meg is döglöttek.” A Mária Terézia-féle úrbéli rendezést megelőző vizsgálat a Gérce nevű rét ügyében. A Gérce irtásföld volt, amely a patonyi jobbágyoké volt, és aiktól hodosiak, tallósiak bérelték azt. Hodosy Pál, Hodossy Márton, Czucz Péter, Egri János és Hodossy Pál tanúvallomása.¹⁷⁰
- 1777 „...ünnepen, midőn hodosi kálvonista leányok, legények és öregek is az kérdésbe vett mesterhez bementek, e tanú alattomba az ablakon bétékintett, már akkoron sötét estve lévén tapasztalta, hogy azon mesternek háza annyira az egybegyűlt néppel megtelt, hogy abban több ember nem térhetett volna.” Karácsony Péter fatens (tanú) vallomása. A rektor ebben az időben a karizmatikus Kereki György volt, aki a tanúval szemben lakott.¹⁷¹
- 1790 „Körülbelül 70 százalék református vallású – akik az 1790-ben épült hodosi református templomba járnak.” Türelmi rendelet (1781), megépül a templom.¹⁷²
- 1796 “HODOS. Magyar falu Posony Várm. földes Urai több Uraságok, lakosai katolikusok, és reformátusok, fekszik Sík Abonyhoz 1/2 óra járásnyira, határja két nyomásban van, terem rozszsa, árpája, tengerije, szántó földgye, réttye, legelője bőven van, erdeje nints, vagonnyait Szerdahelyen, és Samarján adják el.”¹⁷³
- 1829 „a hodosi reformátusok a katolikus népnek botránkoztatására innepeken zörgő munkát visznek végben, és e munkára reászorítják a náluk szolgáló katolikusokat.” Canonica Visitáció 1829.¹⁷⁴

¹⁶⁸ Kúr 1993, 249.

¹⁶⁹ Koncsol 1992, 108.

¹⁷⁰ Koncsol 1992, 139.

¹⁷¹ Koncsol 1992, 131.

¹⁷² Kmetz, 26.

¹⁷³ Vályi 1796-1799

¹⁷⁴ Koncsol 1992, 176.

- 1829 „...a katolikusok és kálvinisták között közös temetőben nem szívéllik meg a kálvinisták a katolikusok feje felett a keresztet, és azt alattomban ... kihányják.”¹⁷⁵
- 1829 „Ehol viszik a papot!” kiáltással egy mórtéglát vágtak egy bábasszonyhoz. Tanúvallomás szövege.¹⁷⁶
- 1829 „Alkalmasin a présháznál esett, mert ott mindég olyan hunczfutok vannak” (Koncsol 1992, 160).
- 1830 „Nyári oskola és Őszi Examen rendesen van. Olvasás – írás – vallás – história – számvetés, a melyet tsak kívánni lehet.” Canonica Visitatio keretében a komáromi ref. egyházmegye és a filiák állapotának fölmérése, Karika Pál apácaszakállasi és Végh Mihály mocsai prédikátor által. 101 gyereket tanítottak Hodosban. A lelkes Nyikos József, rektor nincs, helyettesíti Hetesi János pápai syntaxista, felsős diák.¹⁷⁷
- 1831 „Szardíniai Király Huszár Ezred Depójának Elöljárósága két Huszár szökevényeknek azon vallása iránt, hogy az éhbségtől nyomattatván, élelemért egy Karabént, egy pisztolyt és két köpenyeget a Hodosi pásztornak adták, ezt kérdőre venni, s e dolog kiemeneteléről magát tudósíthatni kívánván.” A faluban, mint mindenütt a környéken, a pásztorkultúra erős hatása érzékelhető.¹⁷⁸
- 1831 „Szerdahelyen az úgynevezett babvásár volt, mely Karácsony előtt való kedden szokott tartatni”. A hodosi népi kultúra a többi környező faluval egybevethető.¹⁷⁹
- 1851 “Hodos, magyar falu, Pozson vmegyében, Szerdahelytől nyugotra 1/2 mfd. Lakja 379 kath., 485 ref., 26 zsidó. Ref. anyatemlom, és ekklézsia. Legelője, rétje elég, melly kevés de jó szénát terem. F. u. több nemesek. Ut. p. Somorja.” Fényes Elek.
- 1919 Impériumváltás. Kitelepítés. A község elveszti hagyományos nevét (1947).¹⁸⁰

¹⁷⁵ Koncsol 1992, 174.

¹⁷⁶ Koncsol 1992, 160.

¹⁷⁷ Koncsol 1992, 157.

¹⁷⁸ Koncsol 1992, 159.

¹⁷⁹ Koncsol 1992, 166.

¹⁸⁰ Presinszky 2002.

Felhasznált irodalom

Angyal Béla – Fehérváry Magda: A vizsgált település. In: Gúta hagyományos gazdálkodása a XX. század első felében. Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság, Komárom, 1992. 13-30.

Babirát, Marian – Csiba Balázs: Diplomatar šľachtického rodu Kondé. Univerzita Komenského v Bratislave. Bratislava, 2019.

Bárth János: A településtörténet és településnéprajz kapcsolata. In: Ethno-Lore. A magyar tudományos akadémia néprajzi kutatóintézetének évkönyve XXVIII. Főszerkesztő: Balogh Balázs. Budapest 2011. 89-102.

Csiba Balázs: Autentický protokol Bratislavskej kapituly II (1504–1513). Univerzita Komenského v Bratislave. Bratislava, 2021.

Csiba Balázs: Kondé Mihály élete és pályája. In: Múzeumi Híradó. Dunaszerdahely, 2022.

Danter Izabella: Zsákmányoló gazdálkodás. In: Gúta hagyományos gazdálkodása a XX. század első felében. Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság, Komárom, 1992. 31-60.

Fehérváry Magda: Bevezetés. In: Gúta hagyományos gazdálkodása a XX. század első felében. Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság, Komárom, 1992. 10-11.

Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. 1851.

Házi Jenő: Pozsony vármegye középkori földrajza. Csallóköz Kiskönyvtár. Kalligram könyvkiadó 2000.

Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára II. Kötet L–Zs. Akadémiai kiadó. Budapest. Második, javított és bővített kiadás: 1988.

Kúr Géza A Komárom Református Egyházmegye. Csallóköz Kiskönyvtár. Kalligram könyvkiadó 1993.

Kmeť, Michal: Krónika.

Koncsol László: Kacsa, kacsa, boszorkány vagy. Régi csallóközi bűnügyek. Kalligram könyvkiadó 1992.

Koncsol László: Patonyföld. In: Csallóközi Kiskönyvtár. Kalligram. Pozsony, 1996.

Koncsol László: Két szomszédvár: Hodos és Nagyabony. (Nagyabony, 1837. június 18.) In: Csallóköz-Žitný ostrov, 1999. X. 19.

Kristó Gyula: A magyar nemzet megszületése. Kossuth Kiadó. Szeged, 1998.

Liszka József: A szlovákiai magyarok néprajza. Osiris Kiadó, Budapest, Lilium Aurum Kiadó, Dunaszerdahely, 2002.

Marczell Béla: Naptár és néphagyomány. Csallóközi népszokások. Gyurcsó István Alapítvány Füzetek 9. Dunaszerdahely, 1997.

Nagy Attila: A református közösség. In: Nagy Attila – Nagy Iván – Novák Veronika – Simon Attila – Vajda Barnabás: Dunaszerdahely. 2012.

Nagy Iván: A csallóközi dudáshagyomány. In: Csallóközi Kiskönyvtár. Kalligram. Pozsony, 2002.

Nagy Iván: A Karcsa helynév eredete, és lehetséges etimológiái. In: Spravidaj múzea Múzeumi Híradó. XXIV. roč./évf. 2015-2019. Dunaszerdahely, 2019. 123-155.

Novák Veronika: Szerdahely a 15. században. In: Nagy Attila – Nagy Iván – Novák Veronika – Simon Attila – Vajda Barnabás: Dunaszerdahely. 2012.

Ortvay Tivadar: Pozsony város története. Első kötet. Pozsonyi Első takarékpénztár 1892.

Presinszky Lajos: Múltunkról a jelennek. Nemeshodos. WANTED design 2004.

Püspöki Nagy Péter: A Csallóköz vízrajzi képének története Strabón Geógraphikájától IV. Béla király koráig. In: Új mindenés gyűjtemény 4. 1985. 63-198.

Sándor Eleonóra: Paraszti földművelés a 20. század első felében. In: Spravidaj múzea Múzeumi Híradó. XIII. ročník – évfolyam – 1989. Žitnoostrovské múzeum – Csallóközi Múzeum. Dunaszerdahely, 1989. 19-41.

Timaffy László: Szigetköz. Gondolat Könyvkiadó. Budapest, 1980.

Unti Mária: Csallóköz földrajzi nevei. Dunaszerdahelyi járás. Csallóközi Múzeum. Dunaszerdahely, 2002.

Vajda Barnabás: Dunaszerdahely. 1945–1989. Komárom, 2021.

Valésius Antal János: Levelek 1725–1740. Csémy Lajos Valésius és kora c. tanulmányával. Csallóköz Kiskönyvtár. Kalligram könyvkiadó 2000.

Vályi András: Magyar országnak leírása I-III. Buda: Királyi Universitas. 1796-1799.

Vörösmarty Géza: Az utolsó hodosi kovácsmester. in Spravidaj múzea – Múzeumi Híradó. IV. évf. 1980/2. Csallóközi Múzeum, Dunaszerdahely. 1980. 6.-8.

1910. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS 1. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint (1912) II. Részletes kimutatások1. A fontosabb demográfiai adatok községenként I. Magyarország https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_01/?pg=211&layout=s

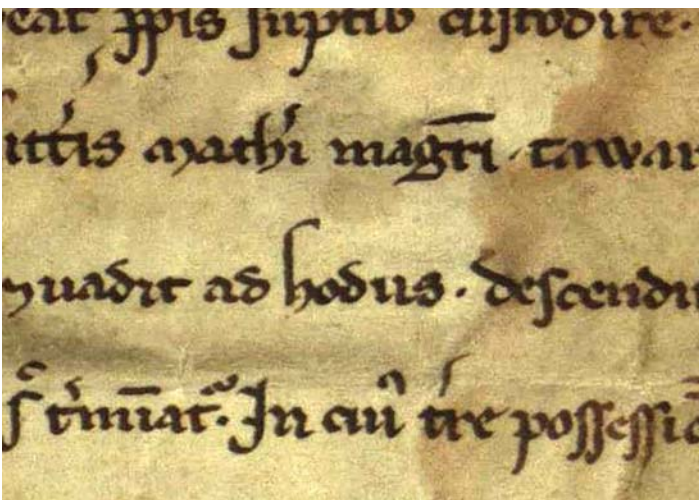
1910. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS 2. A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenként (1913) https://library.hungaricana.hu/hu/view/NEDA_1910_02/?pg=0&layout=s

Arcanum: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon>

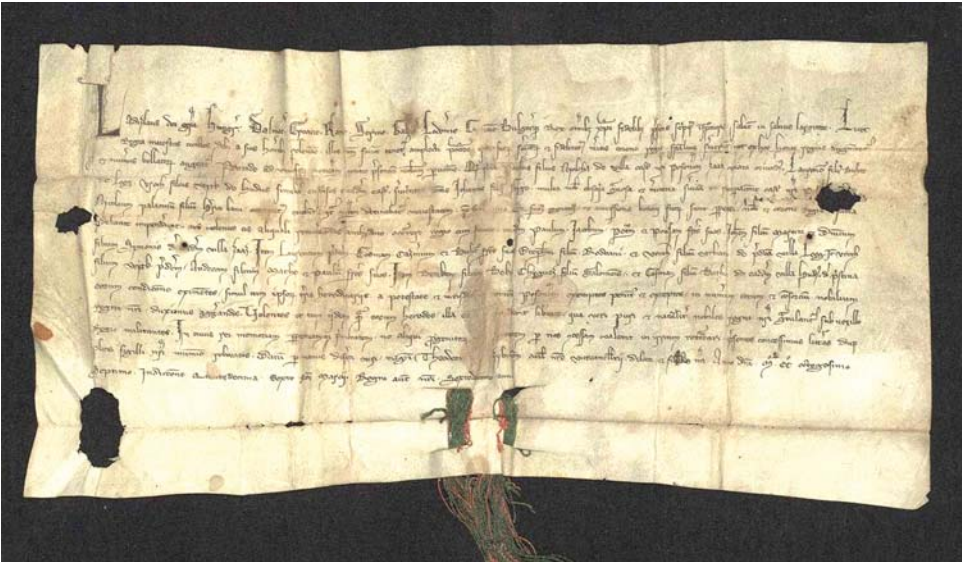
Velemjáró: <https://velemjaro.sk/telepulestar/nemeshodos>

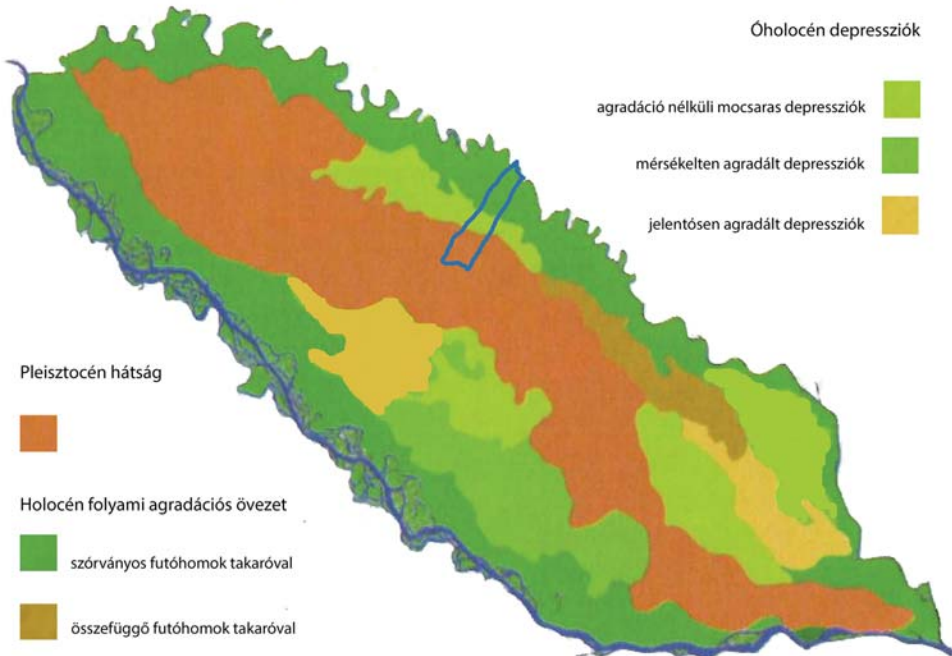
Hodos első oklevelés említése (1245)

Hodos említése a szövegben (1245)

VI. László oklevele 1287-ből

A mai Csalóköz felszínalaktani vázlatja. Püspöki Nagy Péter nyomán

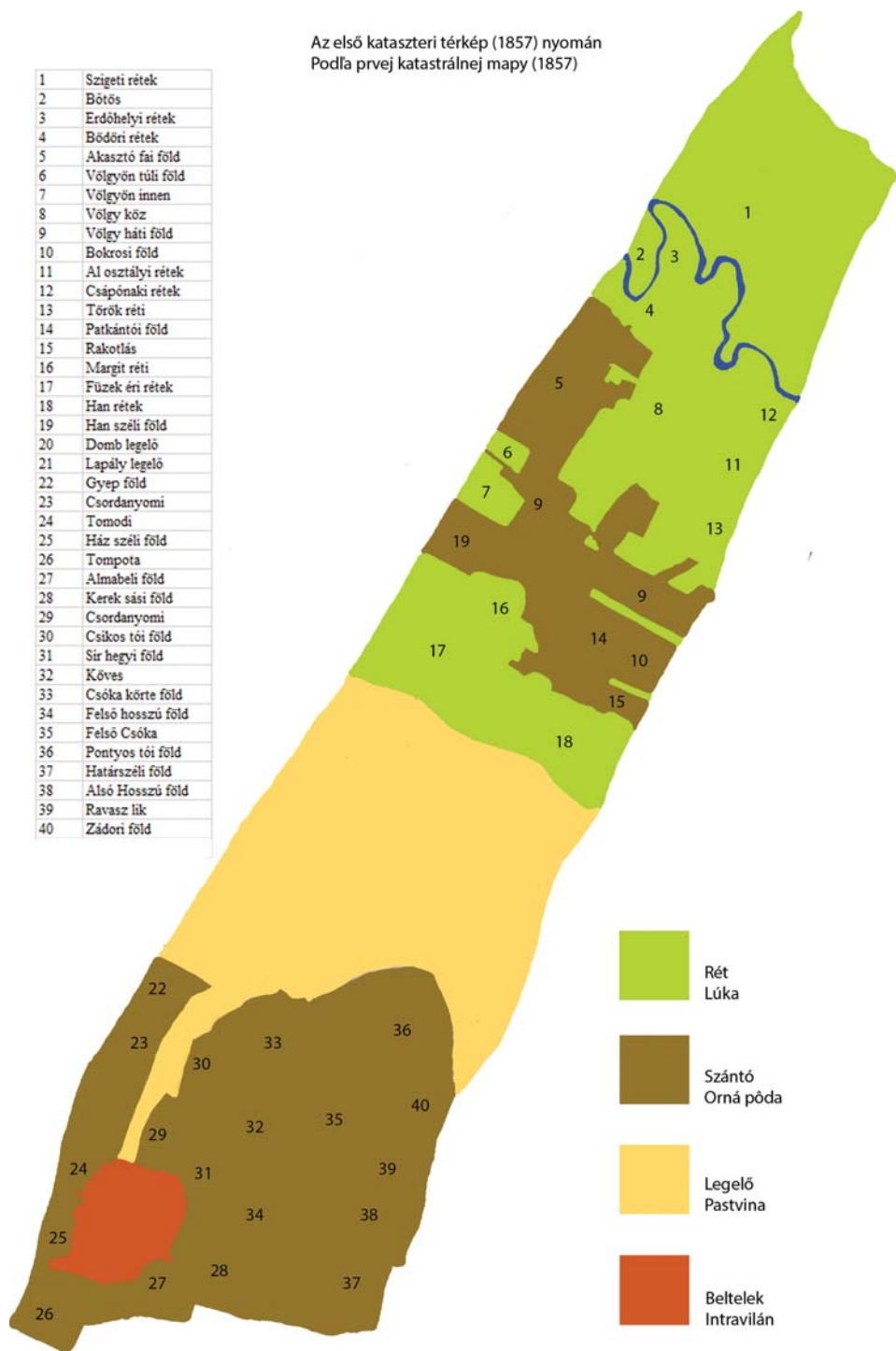
Hodos térképe. Második katonai felmérés (1819–1869)

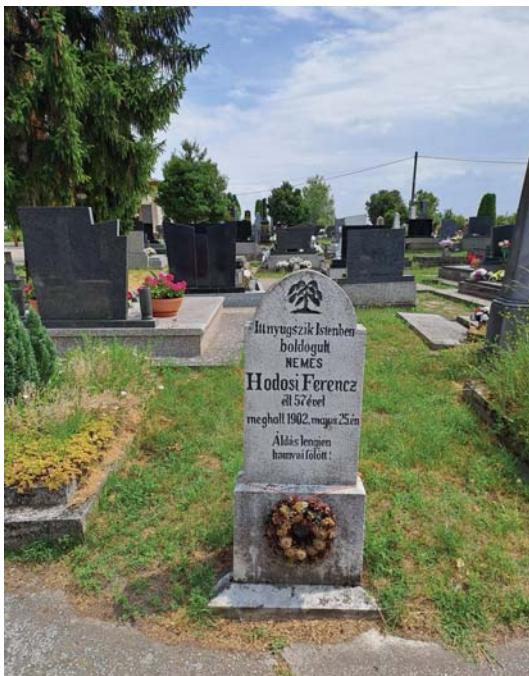
Hodosi bel-
telkek, 1860 kö-
rül

Az első kataszteri térkép (1857) nyomán
Podľa prvej katastrálnej mapy (1857)

1	Szigeti rétek
2	Bötös
3	Erdőhelyi rétek
4	Bödöri rétek
5	Akasztó fái föld
6	Völgyön túli föld
7	Völgyön innen
8	Völgy köz
9	Völgy háti föld
10	Bokrosi föld
11	Al osztályi rétek
12	Csáponaki rétek
13	Török réti
14	Patkántói föld
15	Rakotlás
16	Margit réti
17	Füzek éri rétek
18	Han rétek
19	Han széli föld
20	Domb legelő
21	Lapály legelő
22	Gyep föld
23	Csordanyomi
24	Tomodi
25	Ház széli föld
26	Tompota
27	Almabeli föld
28	Kerek sási föld
29	Csordanyomi
30	Csikos tói föld
31	Sir hegyi föld
32	Köves
33	Csóka körte föld
34	Felső hosszú föld
35	Felső Csóka
36	Pontyos tói föld
37	Határszéli föld
38	Alsó Hosszú föld
39	Ravasz lik
40	Zádori föld

Dűlőnevek az első kataszteri térkép (1857) és az 1866-os lista nyomán

„Nemes” felirat a hodosi temetőben, napjainkban

Katolikus kereszt a hodosi temetőben, napjainkban

Luca-széke Hodosból. A Csallóközi Múzeum gyűjteményének egy darabja

Dodatky k etnografickej monografii obce Vydrany (Nemeshodos)

Cieľom tejto práce bolo poskytnúť nové poznatky a informácie k etnografickej monografii, ktorá v skutočnosti nikdy nevznikla, konkrétne k etnografickej monografii obce Vydrany (Nemeshodos). Pre našu úlohu sme ako pramene použili tri rôzne databázy: archívne záznamy publikované Univerzitou Komenského v Bratislave, a publikácie, ktoré napísal alebo redigoval významný polyhistor László Koncsol. Tretím zdrojom je spoločná publikácia spolku CSEMADOK a Žitnoostrovského múzea z roku 2002 pod názvom Geografické názvy Žitného ostrova (orig. Csallóköz földrajzi nevei).

Počas výskumu však vyšlo najavo, že zvukové magnetofónové nahrávky vyhotovené s gitarovým umelcom Lajosom Patócsom, pôvodne určené len na doplnenie, sa ukázali ako hodnotný národopisný materiál, ktorý má tiež primárny význam a boli použité ako štvrtý zdroj.

Počas prípravy tejto práce sa tiež ukázalo, že mimoriadne dôležitý je aj doposiaľ nepublikovaný archívny materiál, ktorý je v zbierkach Štátneho archívu v Bratislave. V zbierkach štátneho archívu sú napríklad aj mapy, pomocou ktorých možno odvodiť veľmi dôležité poznatky o vzniku a založení osady. Rovnako v archívnych zbierkach sa nachádzajú aj súpisy miestnej šľachty z 18. a 19. storočia.

Svoje zistenia som, prirodzene, doplnil aj o ďalšie údaje, bez ktorých by podobný výskum nebol možný: poznatky Vályiho a Fényesa, súvisiace heslá z maďarského etnografického lexikónu v elektronickom formáte (orig. Magyar Néprajzi Lexikon), (pozn. AR-CANUM, text. skratka ARC), údaje zo sčítania ľudu verejne publikované na webe, a pod.

Zvlášť je potrebné vyzdvihnúť odkazy, ktoré nadväzujú na zistenia uverejnené v publikácii *Tradičné hospodárenie v Kolárove v prvej polovici 20. storočia* (orig. *Gúta hagyományos gazdálkodása a XX. század első felében*). Toto dielo je výsledkom spolupráce štyroch múzeí – dunajskostredského, galantského, komárňanského a novozámockého a je považované za základ pre maďarský etnografický výskum na Slovensku (Československu).

Túto prácu nemožno obísť aj preto, lebo v súčasnosti už nie je možná seriózna výskumná práca v teréne. Je nepravdepodobné, že v maďarskom etnografickom výskume na Slovensku takéto špičkové dielo ešte vznikne, pretože mnohí informátori, ktorí by mohli poskytnúť informácie o tradičnej kultúre, už nežijú.

Táto práca vznikla tiež takmer úplne bez terénneho výskumu. Údaje, ktoré som zozbieral v teréne, poskytli osobne Lajos Patócs a Mihály Zöld, obyvatelia Vydran.

Egy vízbefúlás tanulságai

Szerény adalék a késő középkori

Csallóköz társadalomtörténetéhez

Mgr. Csiba Balázs PhD.

A Magyar Királyság rendes bírái és hiteleshelyei előtt tett örökvallások (*fassiones*) közül a mindennapi élet eseményeibe leggyakrabban a nyugták (*quittantia* vagy *expeditoria*) nyújtanak némi betekintést, elsősorban az olyanok, amelyekkel vitás ügyeket zártak le. Általában viszonylagos részletességgel szokták leírni azt, hogy miért keletkezett az adott konfliktus. A pozsonyi káptalan jegyzőkönyveiben (is) számos ilyen jellegű forrás lelhető fel. Egy 1522. évi nyugta már korábban is felkeltette a figyelmemet a felettebb érdekes adatokat tartalmazó szövege miatt, de csak az ügyben érintett személyek górcső alá vétele után vált világossá számomra, hogy a forrás segítségével jónéhány figyelemreméltó következtetés vonható le.

Az ügy

1522. április 22-én felkereste a pozsonyi káptalant annak vásárúti jobbágya, Kelemen Sebestyén fia, Sebestyén és beneéti Gergely János nemes. Az előbbi néhai bátyja, Gergely gyermekeit, tehát a vele jelenlévő Dénes fiút, valamint a szintén kiskorú Mátyást, Ambrust, Erzsébetet és Magdolnát is képviselte, Gergely János pedig kereskedőtársa (*socius et commercator*), nagymadi Márton Tamás és egykori szolgálója (*famulus*), Szász Balázs nevében is eljár. A két fél között Gergely halála miatt alakult ki konfliktus. Az történt ugyanis, hogy az előző év Úrnapja (tehát 1521. május 30-a) előtt (*circa et prope ante*) Gergely János és Márton Tamás a hajójukat Vásárút területéről Vámosfaluba (ma Felsővámos) akarták szállíttatni annak érdekében, hogy kereskedni tudjanak (*ut ipsi cum ea exercitium mercature et negociacionis ipsorum facere possent*). A gond az volt, hogy akkor a (Kis)duna kiáradt a medréből (*eotunc flumen Danubii inundans terras portui ipsius Danubii circumiacentes aquis tumescentibus texerat et cooperuerat*), azért segítség nélkül nem boldogultak. Gergelynek és Szász Balásznak, akik jól ismerték a térséget (*tamquam situs territorii expertos convenissent*), jutalmat ajánlottak fel (*certam mercedem illis dare pacti fuissent et dedissent*), amennyiben hajójukat Vámosfalura szállítják.

Talán az általuk könnyűnek vélt haszonszerzés bátorította fel őket, és a terep alapos felmérése nélkül (*situs tamen terre et aquarum profunditates incaute rimantibus et perscrutantibus*) vágta neki a feladatnak. Ennek eredményeképp Gergely vízbe esett és megfulladt (*in aquam submersus fuisset et ibidem interiisset*). Ezután öccse, Sebestyén és családja a balszerencse miatt a kereskedőket, sőt még Szász Balázst is felelőségre akarta vonni. Végül tíz közvetítő – négy nemes: pókateleki Szomor Balázs, Csenkeszédi Pócs Balázs, csattejedi Orle (Ollé) Balázs, Nagyabonyi Gyárfás, valamint hat jobbágy: Bíró Bertalan (a pozsonyi káptalan vásáruói jobbágya), vámosfalvi Gútai Péter, nyárasdi Koppány Tamás, kiskürti Tamon Dénes, rényi Tédi Balázs és csótabonyi Bödöcs Tamás – kibékítette őket. A megállapodás szerint Gergely Jánosnak és Márton Tamásnak hét forintot kellett kifizetniük Sebestyénnek, viszont nem kötelességből, hiszen jogilag aligha vonhatók felelőségre, hanem emberségből és kegyességből (*non ex debito – cum ipsi in morte dicti condam Gregorii in aquam submersi etiam per strepitum iuris inculpari potuissent minime – sed ex quadam humanitate et pietate*). Két forintot a nagykürti Szent István vértanú tiszteletére szentelt templomnak, amelyben (vagy amely területén) Gergelyt eltemették (*sub qua funus dicti Gregorii submersi extitit tumulatum*), ötöt pedig árva gyermekei eltartására kellett adniuk.¹

Az ügy szereplői

Elsőként Szász Balázst ismertetem, akiről a legkevesebb információ áll rendelkezésünkre, és személyazonosságára valószínűleg soha nem fogunk tudni fényt deríteni.² Az biztosra vehető, hogy jobbágyszármazású volt, mivel az oklevélben a *providus* jelzővel szerepel, amellyel a jobbágyokat szokták illetni. Minden bizonnyal Gergely János azért bérelte fel őt, hogy fuvarozásban segédkezzen neki. Az elemzett forrásban is e szerepkörben tűnik fel. Lehetséges, hogy az 1521. évi fiasco után vált meg szolgálataitól.

¹ Slovenský národný archív (a továbbiakban: SNA), Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula (a továbbiakban: HmBk) [A fond szálas anyaga elérhető a Monasterium.net weboldalon (<https://www.monasterium.net/mom/SK-SNA/3900-HodnoverneMiestoBratislavskaKapitula/fond>), megtekintés: 2023. szeptember 14., a továbbiakban: Monast.], Autentický protokol (a továbbiakban: Prot.) V/1. p. 515. és 518–519.

² Csak egyetlen más forrásból van adatom egy Szász Balázs névre hallgató személyre: 1526 januárjában a győri káptalan Laklucse (tehát Nádaslak) birtokát és Királyfiakarcsát érintő háttérben hallgattak ki tanúként egy ilyen nevű csattejedi nemeset. SNA, HmBk 19-1-9 (Monast. 1454., [A Középkori Magyarország Levéltári Forrásainak Adatbázisa (Collectio Diplomatica Hungarica) (<http://archives.hungaricana.hu/hu/charters>), megtekintés: 2023. szeptember 14., a továbbiakban: DL-DF] 226907.).

Az ügyben károsult félnek a pozsonyi káptalan vásárúti jobbágysági tekinthető. Sebestyén nyilván azért akarta perre vinni a dolgot, mert bátyja öt fiatal korú gyermeket hagyott hátra, akiknek a felnevelése bizonyára rá hárult, ami nagy terhet jelenthetett számára. Egyik családtagra sincs más biztos adatunk,³ azonban bizonyos szempontból mégis különleges esetnek tekinthető. Ha elfogadjuk azt a valószínű feltevést, hogy a Kelemen név Sebestyén nagypapjától származik, akkor e jobbágycsalád négy nemzedéknyi családfáját tudjuk megrajzolni. Érdekességképpen: a magyar történelemben meghatározó szerepet játszó Szapolyai család estében is ugyanennyi generációt ismerünk. Az is rendkívülinek tekinthető, hogy nemcsak Gergely halálának majdnem pontos ideje, hanem temetkezési helye is ismert. Középkori viszonylatban az efféle információk még a nagybirtokos családok esetében is ritkaságnak számítanak.

Gergely János legfőképp azzal hívja fel magára a figyelmünket, hogy nemes léteére kereskedéssel foglalkozott.⁴ Lehetséges, hogy első, 1518. évi említése is erről tanúskodik, amikor ugyancsak – mai fogalommal élve – kártérítést kellett fizetnie. 1517-ben Mihály nap (szeptember 29.) körül, napnyugta után szekérével gabonát szállított Hegyétén keresztül, és az út mellett a földön fekvő Márton nevű fiút ugyan nem szándékosan, de figyelmetlenség miatt szekérével és az azt húzó lovaival megtaposta (*prope eandem viam in platea iacentem cum eodem curru et equis ipsum currum trahentibus inadverte ter et inconsiderate conculcare fecisset et interemisset*). A fiú nem élte túl sérüléseit, és emiatt apja, Hegyéti Kelemen fia, Lőrinc haragra lobbant. Végül fogott bírók Márton vérdíját 42 forintban állapították meg, amit János ki is fizetett Lőrincnek.⁵ Nyilván a kereskedésből tudott némi tőkét felhalmozni, hiszen további adataink alapján is az vonható le, hogy rendelkezett pénzfelesleggel. 1520 májusában Balázséti István fia, Lőrinc öt és fél holdnyi balázséti, pókateleki Szomor Mihály 16 holdnyi nagyudvarnoki, egy évvel később pedig hosszú- másképp töböréti Szabó Mihály két és fél holdnyi töböréti szántót adott neki zálogba, amelyekért összesen 26,5 forintot és száz bécsi dénárt fizetett ki.⁶ Nagy valószínűséggel 1525 márciusában már nem volt életben, amikor apja, Gergely, és

³ A pozsonyi káptalan vásárúti jobbágyságainak 1495. évi névsorában, illetve egy évvel később is szerepel egy Sebestyén, aki talán Sebestyén és Gergely apjával azonosítható. Účtovné registre Bratislavskej kapituly 1417–1529. (Documenta Posoniensia I) Szerk. Rastislav Luz. Bratislava, 2018, 198. (XXIII/31.), 219. (XXV/6.).

⁴ Nem ő az egyetlen csallóközi nemes, kismagyarai Sándor Bálint is ezt a hivatást választotta, vö. Csiba Balázs. Šľachtici z Malého Mágra na konci stredoveku. Slovenská archivistika 52. 2. sz. 2022. 31.

⁵ SNA, HmBk Prot. V/1. p. 259–260.

⁶ SNA, HmBk Prot. V/1. p. 365.; DL 62065.; SNA, HmBk Prot. V/1. p. 438.

fivérei, Pál, Orbán és Demeter vettek zálogba beneéti birtokokat.⁷ Ekkor árulkodó módon Jánosról nem történt említés, és 1526 augusztusában ismét egy zálogolással kapcsolatban már néhainak mondták őt. A vonatkozó oklevélben szerepelnek először fiai, Mihály, Tamás és István.⁸ Viszonylag fiatalon hunyhatott el, még apja is túlélte őt.

A Gergely a jelek szerint a 16. század második felében vált családnévvé. János apja, Gergely még többnyire a Zsigmond nevet viselte az ő apja után. A beneéti nemesekről aránylag kevés középkori forrás maradt fenn.⁹ 1398-ban a Gergelyek elődjai, valamint a Beke és Bene családbéliek a falut három részre osztották fel.¹⁰ A három ág közül a legalaposabban épp a Gergelyek középkori családfája (lásd II. Függelékben) állítható össze, mégpedig – érdekes módon – egy 1578. évi parancslevélnek köszönhetően. Akkor Gergely Bálint megjelent Czobor Imre nádori helytartó előtt, arra panaszkodva, hogy osztályos testvérei Pozsony megye törvényszékén el akarják perelni tőle azt a beneéti nemesi kúriát, amely az 1398. évi birtokosztály alapján őt és családját illeti meg.¹¹ A forrás igazi értéke abban rejlik, hogy Bálint hét generációra visszamenőleg – és ami fontos: oklevelekkel igazolhatóan helyesen – mutatta be leszármazását, megnevezve ősapját, a birtokosztályban testvérével, Péterrel együtt részt vevő János fiát, Tamást is. Összességében elmondható, hogy jelenlegi ismereteink szerint az összes ismert középkori Gergely családbéli közül János az egyetlen, aki valamiképpen kitűnik a kisenemesi szerepkörből. Nagy valószínűséggel az ő unokája, Máté (Bálint testvére) volt a 16. század végén előbb a pozsonyi káptalan jegyzője, majd szentszéki jegyző.¹²

Márton Tamás 1515-ben bukkan fel a forrásokban, amikor apjával, Bálinttal és három fivérével, Mátéval, Mihállyal és Jakabbal egy bélvatai birtokrészt vett zálogba hosszúúti Nemes Dénes fiától, Ferencről.¹³ Később szinte csak hatalmaskodásokkal kapcsolatban hallunk róla. Nagymadi Benedek fia, János 1525. évi panasz szerint három évvel korábban megnevezett társaival együtt nagymadi házára tört és megverte őt.¹⁴ 1526 októberében miskolci Ispán Gálnak, a nyulak-szigeti apácák gazdatisztjének és

⁷ SNA, HmBk Prot. V/1. p. 808–810.

⁸ SNA, HmBk Prot. V/2. p. 47–49.

⁹ Ezt jól példázza az a tény, hogy János hamarabb tűnik fel a forrásban, mint apja, Gergely (II. Függelék).

¹⁰ Az ezt rögzítő, a győri káptalan 1398. június 7-i és eddig ismeretlen oklevelét lásd az I. Függelékben.

¹¹ SNA, HmBk 31-7-16.

¹² SNA, HmBk 31-8-7; 31-9-14, vö. Formularium ecclesiae Strigoniensis. (Második, javított kiadás) (Collectanea studiorum et textuum I/4) Közreadja Erdő Péter–Szovák Kornél–Tusor Péter. Budapest: 2020. LXXI–LXXIII.

¹³ SNA, HmBk Prot. p. V/1. 26.

¹⁴ SNA, HmBk 28-8-22 (Monast. 1933., DF 227382.).

familiárisának¹⁵ a pozsonyi káptalan előtt tiltakoznia kellett, mert a mohácsi csata után (*statu huius regni Hungarie per insultum et incursum Thurcarum turbato*) Mihály-nap (szeptember 29.) körül cinkosaival¹⁶ együtt jogtalanul lefoglalta az apácák Petény falujának jövedelmeit.¹⁷ 1528 márciusában 90 forintot kellett kifizetnie nagymagyar Ambrus Balázs özvegyének, Katalinnak és gyermekeinek, mert 1526-ban Jakab-nap (július 25.) körül Mihály fivérével az említett és nagymagyar házának kertjében dolgát végző (*in horto domus sue operas suas exercentem*) Ambrus Balázst megölte.¹⁸ 1534-ben fiaival, Ambrussal, Andrással és Mátyással, valamint leányaival, Dorottyával és Katalinnal 50 forintért zálogba vette néhai alistáli Bencsik (Benedekfi) Mátyás leányának, Anasztáziának ottani nemesi féltelkét 14 holdnyi szántóval.¹⁹ Mivel a zálogosítás 75 évre szólt, érdemesnek vélhette a faluba való átköltözést, sőt még alistáli Benedekfi Ágoston (bizonyára a telek korábbi birtokosa) özvegyének, Orsolyának hozományát is rendezte, ami miatt Anasztázia és férje, a szintén alistáli Tőke Domonkos tiltakozásukat fejezték ki a győri káptalan előtt egy évvel később.²⁰ Tamás ekkor már az alistáli előnevet használta, és bizonyára az ő özvegye szerepel név nélkül az alistáli nemesek 1542. évi adójegyzékében.²¹ Nyilván arról az Erzsébetről van szó, aki 1547-ben már egy bizonyos Vida Pál feleségeként szerepel.²²

A Márton család valószínűleg nem Nagymadról származik. Tagjai először 1507-ben szerepelnek a forrásokban, amikor Márton fia, Bálint (Tamás apja), illetve ugyane Márton fiának, Andrásnak a fia, Gergely zálogba vettek poldafalvi Polda Mátyástól négy szántót a „hét Éte falu” (*intra metas septem possessionum hoc nomine Eethe vocatarum*) határain belül, amelyek közül az egyik a Beneszigeti (*Benezzygethy*) nevű helyen feküdt.²³

¹⁵ Vö. Orsós Julianna. A Nyulak szigeti domonkos apácaolostor képviselőjének fő vonásai 1458–1526 között. Turul 93. 3. sz. 2020. 109.

¹⁶ Tudniillik apjával, Bálinttal, testvérével, Mihállal, nagypadányi Fábián fiával, Györggyel (másképp Bodó Gyurkóval), a király nagymegyeri jobbággyával, Gyolcsi Péterrel, valamint Szentgyörgyi és Bazini Ferenc és Farkas grófok négy-négy nyárasdi és felistáli jobbággyával.

¹⁷ SNA, HmBk Prot. V/2. p. 54–55.

¹⁸ SNA, HmBk Prot. V/2. p. 105. és 195.

¹⁹ SNA, HmBk Prot. V/2. p. 575–577.

²⁰ Győr Egyházmegyei Levéltár, Győri káptalan hiteleshelyi levéltára, Felvallási jegyzőkönyv I. fol. 8v.

²¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara archívuma, Conscriptio portarum E 158. Tom. XXX. p. 257.

²² SNA, HmBk Prot. 7–8. p. 59.

²³ Autentický protokol Bratislavskej kapituly II (1504 –1513) (a továbbiakban: APBK II.) (Documenta Posoniensia IV) Szerk. Csiba Balázs. Bratislava, 2021. 139. (137. sz.). Az említett szántó helymeghatározását azért emeltem ki, mert nyilvánvaló, hogy a Nagymad szomszédságában fekvő Beneéte közelében helyezkedett el. Ha valamilyen okból kifolyólag Tamás és Ger-

A család neve tehát az említett Mártonra vezethető vissza, azonban a nagymadi nemesek között meglepő módon csak egy ilyen nevű illetőt ismerünk, mégpedig Ferenc fiát, Mártont, aki biztos nem lehet azonos Tamás nagyapjával.²⁴ Bálintról tudjuk, hogy sógorságban állt a fent említett Nemes Ferencsel, de ez sem visz minket közelebb a megoldáshoz. Csallóközben több Márton nevű család is létezett a vizsgált korban, de egyik sem köthető az általam elemzethez. Eredetével kapcsolatban a legvalószínűbbnek az a felvetés látszik, hogy a hánytatott sorsú – az egykor Mad és Alistál szomszédságában fekvő, mára elpusztult – Petény falu nemesének sorából származik.

Mivel a Petényiek figyelemreméltó történetét érdemes lenne egy önálló tanulmányban feldolgozni, e helyen mellőzöm a részletes leírást, de pár mondatban mégis ki kell térnem a témára. A 14. és 15. században viszonylag gyakran szerepelnek a forrásokban, legtöbbször a nyulak-szigeti apácákkal folytatott pereskedéseik kapcsán, azonban az 1480-as évektől kezdődően feltűnően megcsappan az adataink száma. Ennek okára ugyancsak a fent említett Ispán Gál egy másik, 1527 januárjában tett tiltakozása ad(hat) választ. Akkor a pozsonyi káptalan előtt arról számolt be, hogy Mátyás király körülbelül 40 évvel ezelőtt az apácáknak ítélte Petényt, és az ottani, magukat nemeseknek kiadó parasztokat jobbágysorba vetette (*colonique eiusdem porcionis possessionarie olim sese nobiles fore pretendentes a nobilitate depositi atque privati in perpetueque rusticitatis condicione redacti extiterint*). A birtok azóta háborítatlanul az apácák kezén volt, azonban a felsorolt petényi lakosok a török betörés (ugyancsak a mohácsi tragédia) után keletkezett zűrzavart kihasználva, újra el akarták foglalni azt, és kiszabadulni az apácák joghatósága alól (*rebelles effecti ab obediencia et subiectione predictis dominabus sanctimonialibus debita et prestanda recedere et sese subtrahere conati fuissent*). Ráadásul I. János oldalára álltak, akitől hamis elmondás alapján (*apud quem sinistre ac minusiuste narrantes*) újadományt kaptak Petényre.²⁵

Ispán Gál meg is nevezte a lázadó Petényieket, köztük első helyen egy bizonyos Márton Bálintot és fiát, Tamást. Jóllehet egyértelmű adat híján nem lehetünk biztosak abban, hogy ők azonosak a fent bemutatott nagymadi nemesekkel, de az a körülmény, hogy az apácák ugyanazon jogi képviselője 1526 októberében szintén rájuk panaszkodott Petény birtokuk ellen elkövetett hatalmaskodással kapcsolatban, feltételezésemet szinte bizonyossá teszi. Kétségtelen, hogy a Petényiek nem kívántak

gely – annak ellenére, hogy szomszédok voltak – nem ismerték volna egymást, e szántó miatt Tamás bizonyára megfordult Beneétén.

²⁴ Még 1518-ban is életben volt: SNA, HmBk 33-4-10 (Monast. 2036., DF 227480.).

²⁵ SNA, HmBk Prot. p. V/2. 68–70.

belenyugodni Mátyás király ítéletébe.²⁶ Ennek egyértelmű jele, hogy 1500-ban nyolc itteni nemes II. Ulászló parancslevelével felszólította további 19 nemesársukat (az összesen 27 személy közül hármat Bálintnak, egyet pedig Mártonnak hívtak), hogy járuljanak hozzá anyagilag az apácák ellen Petény ügyében folytatott per költségeihez.²⁷ Még 1512-ben is két Petényi a faluval kapcsolatos oklevelek átírását kérte.²⁸ Nyilvánvaló, hogy a visszaszerzéséért folytatott küzdelem során más falvakban szerzett birtokokkal igyekeztek biztosítani nemesi státuszukat. Így például László fia, Bereck az 1494-ben megszerzett balázséti zálogbirtokán mutatható ki,²⁹ vagy Alistálon is találkozunk Petényi nevével.³⁰ Azt nem tudjuk, miképp jutottak a Mártonok birtokhoz Nagymadon, de még kedvező forrásadottságok esetében sem lehetséges minden egyes birtokjogi részletet feltárni.³¹ Úgy vélem tehát, hogy az egykori petényi nemesek – mivel a Jagelló-kor lényegében Mátyás király döntését állandósította – a mohácsi csata utáni zűrzavart megfelelő alkalomnak tartották arra, hogy egykori birtokukat és társadalmi pozíciójukat visszaszerezzék. A jelek szerint e küzdelem élén épp Márton Tamás állt.

Összegzés

1521 májusában a Csallóköz északi részét, vagy legalább Vásárút környékét árvíz sújtotta. A falu kikötőjében vesztegelt két kereskedéssel foglalkozó csallóközi nemes, beneéti Gergely János és nagymadi Márton Tamás hajója. Mivel anélkül nem tudták munkájukat végezni, azt biztonságos helyre, mégpedig Vámosfalu területére akarták szállíttatni. Ezzel a feladattal szolgálójukat, Szász Balázst bízták meg, akinek a pozsonyi káptalan vásárúti és a környéket jól ismerő Gergely nevű jobbágya volt a segítségére, aki

²⁶ Persze voltak olyanok is, akik a döntést tudomásul vették, vö. DL 48668.

²⁷ SNA, HmBk 33-3-1 (Monast. 2015., DF 227459.).

²⁸ SNA, HmBk 5-2-11 (Monast. 593., DF 226002.).

²⁹ Balázséti Pál fia, Imre nemesi telkét vette zálogba, és iktatásának senki nem mondott ellent (SNA, HmBk 1-5-13 [Monast. 49., DF 225468.]. Később Kisbáron is vásárolt egy nemesi féltelket Fülöp fiától, Imrétől, amelynek birtokába két ízben, 1498-ban és 1501-ben (uo. 3-2-4 [Monast. 337., DF 225754.]; 3-2-5 (Monast. 338., DF 225755.)) próbált bemenni, de iktatás valószínűleg egyik esetben sem történt. Az utóbbi alkalomkor már esztergomi egyházi nemesként szerepel, tehát az esztergomi érsekek szolgálatába állva, a vajkai szék egyházi nemesi közösségéhez csatlakozott. Berecken kívül más petényi nemesek esetében is van tudomásunk zálogbirtokról. Pálfi Istvánt 1503-ban egy sikabonyi birtokrészbe vezették be (uo. 6-6-2 [Monast. 703., DF 226106.], vö. Prot. V/2. p. 174–176.), egy évvel később pedig Péter fia, Bálint vett zálogba egy enyedi pusztát hét holdnyi szántóval (APBK II. 43–44. [24. sz.]).

³⁰ Lásd például DL 94989.; SNA, HmBk Prot. V/1. p. 739–741.

³¹ Ugyanez vonatkozik az 1500. évi felszólításban említett János fiára, Péterre és Albert fiára, Antalra, akiket Nagymadon kerestek fel, de ottani birtokuk nem ismert.

azonban a megbízatás elvégzése közben vízbefűlt. Családjának a két nemes kártérítést fizetett, és az ezt rögzítő oklevél jelentősége társadalomtörténeti szempontból abban rejlik, hogy fényt vet a kettejük foglalkozására. A vonatkozó forrásokat megvizsgálva, arra a megállapításra juthatunk, hogy Gergely János talán a kereskedésből származó haszon segítségével próbált meg kilépni a „szürke” kisnemesi mikrovilágból, míg Márton Tamás – aki valószínűleg Petényről származó nemes volt – egykori társadalmi rangjának visszaszerzését próbálta elérni.

Függelékek

I. Függelék – A beneéti nemesek 1398. évi birtokosztálya

1398. június 7.

A győri káptalan előtt a felsorolt beneéti nemesek három részre osztják Beneéte falujukat.

Hártyára írt, nyílt formában kiállított és hátoldalon megpecsételt eredetije lappang. Átírta (Á): 1) Bátori István országbíró 1589. február 28-án beneéti Gergely Máté és testvére, Bálint, valamint néhai Gergely Demeter fia, Mihály kérésére, amelyet a pozsonyi káptalan 1608. augusztus 8-án átírt beneéti Gergely Mihály és néhai Gergely Máté fiai, József és Pál kérésére (SNA, HmBk Prot. 28. p. 69–73.); 2) a pozsonyi káptalan 1782. március 14-én beneéti Gergely József, Ábrahám és Zsigmond kérésére (uo. Prot. 68. fol. 169–170.). Említi Czobor Imre nádori helytartó 1578. augusztus 18-i parancslevelében (uo. 31–7–16). — Megjegyzés: A keltezésben Á1-ben secundo, Á2-ben pedig sexto die szerepel. Abból kiindulva, hogy az előbbi szövege egyértelműen pontosabb, a secundo-t fogadtam el. Tévedésem esetén a keltezés június 11-e lenne. Valószínűleg az eredeti oklevél hártájja ezen a részen sérült volt, amire az is utal(hat), hogy Czobor Imre csak az ünnepet (circa festum) tüntette fel.

Nos, capitulum ecclesiae Iauriensis, memoriae commendantes, quibus congruit^a, notum facimus praesentium per tenorem, quod Thomas et Petrus filii Iohannis, Stephanus filius Petri pro se personaliter et pro eodem Petro ac Dominico filio Iacobi sine literis procuratoriis, onus tamen eorundem ad se assumptum^b, item Paulus, Andreas, Nicolaus et Iohannes filii Ladislai, Nicolaus et Stephanus filii Beke, Michael filius Andreae filii eiusdem Beke, Stephanus et Iacobus filii Nicolai filii Bene et Iohannes filius Petri filii eiusdem Bene de BeneEthy^c coram nobis personaliter constituti oraculo vivae vocis confessi sunt et proposuerunt in hunc modum, quod ipsi sinceræ fraternitatis amorem perpetuo duraturam inter se cupientes roborare, praesertim ut de medio eorum

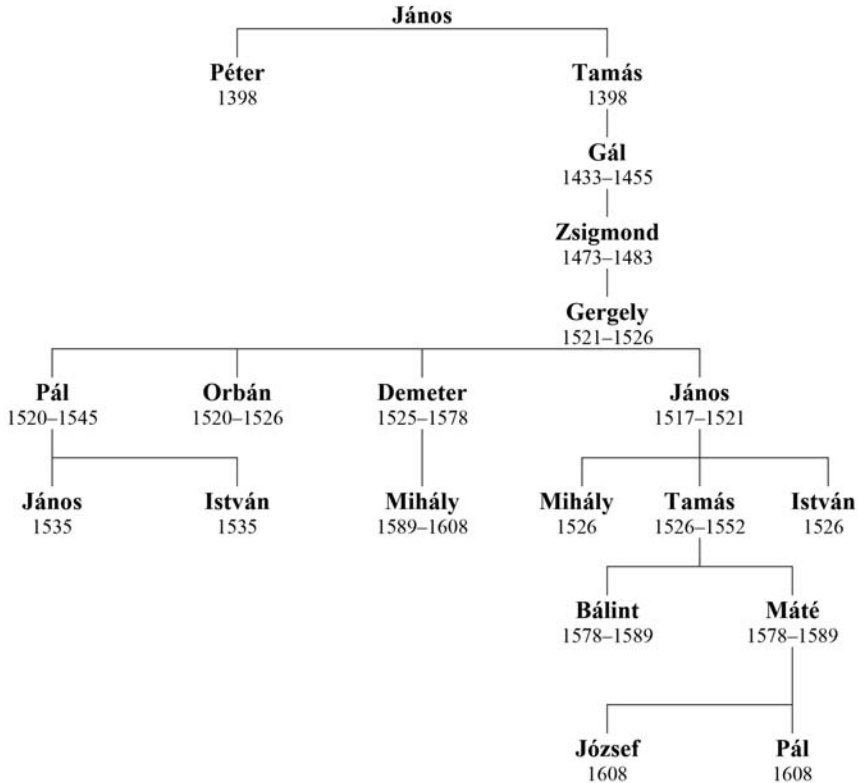
omnis invidiae fomes et rancoris^d malitia radicatus evelleretur ipsique^e et eorum posteritates pacis pulchritudine^f in aevum confovere^g possint atque gratulari, sane exinde deliberando praemissam possessionem ipsorum BeneEthy vocatam in districtu Challoeoz^h apud manus eorum existentem in tres partes rectas et coaequales aequa lance inter se mensurando divisissent, quarum una pars memoratis Thomae et Petro filiis Iohannis, ⁱStephano filio Petri, Dominico filio Iacobi, reliqua^j vero pars annotatis Paulo, Andreae, Ioanni et Nicolao filiis Ladislai, Nicolao et Stephano filiis Beke^k ac^l Michaeli filio Andreae filii eiusdem Beke, item tertia pars eiusdem possessionis praetitulatis Stephano et Iacobo filiis Nicolai filii Bene et Ioanni filio Petri filii eiusdem Bene cessisset in divisione; ita videlicet, quod neutra partium praemissarum in aliqua parte divisionis praemisse maiorem suscipere valebit portionem, dempto duntaxat, quod^l sessiones praefatorum Thomae et Petri filiorum Iohannis a meridie et Stephani filii Petri ab oriente in fine eiusdem villae existentes ab aliis sessionibus seu quantitate aliarum sessionum inibi situatarum eo, quod finem tenerent cum quadam^m particula terrae, utputa una illarum cum quinque duntaxat et alia similiter cum quinque sulcis terrarum deberent ampliari; praeterea in universis causis seu litibus ac earundem articulis praetextu possessionis praemissae contra ipsos vel alterum eorum seu singulares personas partium praescriptarum per quempiam suscitatis vel suscitandis semper et ubique se aequalibus expensis et laboribus tenebuntur expedire; hoc ⁿetiam additoⁿ, quod si qua partium praemissarum vel singulares personae earundem id facere recusaret^o aut maiorem portionem in praedicta divisione suscipere niteretur iura alterius partis vel singularium^p personarum partium earundem occupando, extunc talis pars contra partem tolerantem^q totiens, quotiens attemptaverit, in decem marcis denariorum salva portione iudiciaria et^r ante litis ingressum deponendis convinceretur^r eo facto. Ad quae omnia et singula eadem partes ultronea se obligarunt voluntate coram nobis. Datum secundo^s die festi Sacratissimi Corporis Christi anno eiusdem millesimo trecentesimo nonagesimo octavo.

^a *Á2-ben utána ac is.* ^b *Á2-ben* assumendo. ^c *Á2-ben itt és mindenütt* Beneethy. ^d *Á2-ben* varicationis. ^e *Á2-ben* ipsumque. ^f *Á2-ben* pulchritudine. ^g *Á2-ben* continere. ^h *Á2-ben* Challoeoz. ⁱ⁻ⁱ *Á2-ben hiányzik.* ^j *Talán altera helyett* ^k *Á2-ben* et. ^l *Á2-ben* quae. ^m *Á2-ben* quadamce. ⁿ⁻ⁿ *Á1-ben más kézzel pótolva, majd kihúzóva, de ezzel értelmileg jobb, Á2-ben* non praetermisso. ^o *Á2-ben* recusarent. ^p *Á2-ben* singularum. ^q *Á2-ben* tollerantem. ^r *Á2-ben* convincatur. ^s *Á2-ben* sexto.

II. Függelék – A beneéti Gergelyek leszármazása

A családfán csak Gergely János egyeneságú felmenőit tüntettem fel, a velük nyilvánvalóan közeli rokonságban álló és az 1398. évi birtokosztályban velük együtt részt vevő Péter fia, István és Jakab fia, Domonkos családját mellőzve. A nevek alatt az adott személyek okleveles előfordulásainak éveit adom meg, de csak azokat, amelyekben

élőként szerepelnek. A közbenső adatokat nem sorolom fel. A források jelzetei, amelyekre az adott évvel hivatkozok (szükség esetén a név megadásával), a családfa alatt található. Elsősorban a kora újkorban élő családtagokkal kapcsolatban hozhat a további kutatás pontosabb adatokat. Egyelőre egyikük felesége vagy leánya sem ismert, tehát az ő hiányzásuk nem szándékos mellőzés eredménye.

1398: I. Függelék (birtokosztály); **1433:** SNA, HmBk 8-2-13 [Monast. 898., DF 226281.] (királyi ember); **1455:** uo. 5-3-3 [Monast. 596., DF 226802.] (birtokiktatásnál szomszéd); **1473:** DL 17413. (tanú); **1483:** SNA, HmBk 28-14-6 [Monast. 1941., DF 227390.] (királyi ember); **1517 és 1521 (János):** lásd a tanulmányban leírtakat; **1520:** SNA, HmBk Prot. IV. p. 12. [DF 287760.] (birtok visszaiktatásánál szomszédok); **1521 (Gergely):** uo. Prot. V/1. p. 439. (zálogosításban említve szántója); **1525:** uo. Prot. V/1. p. 808–810. (birtok zálogba vétele); **1526:** uo. Prot. V/2. p. 47–49. (birtok zálogba vétele); **1535:** uo. Prot. V/2. p. 693–694. (birtok zálogba vétele); **1545:** uo. VI. p. 469. és 458. (háza említve); **1552:** uo. Prot. IV. p. 186. (birtok visszaiktatásánál szomszéd); **1578:** uo. 31-8-7; 31-9-14 (panasz); **1589:** uo. Prot. 28. p. 70. (oklevél-átírási kérelem); **1608:** uo. Prot. 68. fol. 169^r (oklevél-átírási kérelem).

Ponaučenia z jedného potopenia (*Skromný dodatok k neskorostredovekým dejinám spoločnosti Žitného ostrova*)

V centre pozornosti predloženej štúdie stojí jedna listina Prešporskej kapituly z 22. apríla 1522, ktorou Sebastián Kelemen, poddaný spomínanej kapituly v Trhovej Hradskej, ukončil svoj konflikt so šľachticom Jánom Gergelyom z Beneéte. Dôvod napätia medzi nimi spočíval v smrti Sebastiánovho brata Gregora, ku ktorej došlo koncom mája 1521. Vtedy sa Malý Dunaj vylial z koryta a loď Jána Gergelya a jeho spoločníka Tomáša Mártona z Veľkého Madu, ktorí sa venovali obchodovaniu, uviazla v prístave v Trhovej Hradskej. Bez nej sa nemohli venovať svojmu remeslu, preto najali spomínaného Gregora, ktorý údajne dobre poznal príslušnú oblasť, aby spolu s ich služobníkom Blažejom Szászom dopravil loď na územie Horného Mýta. Počas toho spadol do vody a utopil sa. Jeho brat obviňoval Jána Gergelya a jeho spoločníkov, ale zakročilo niekoľko šľachticov a poddaných, aby nedošlo k prípadným násilnostiam. Umiernili strany a priviedli ich k dohode, podľa ktorej Ján a Tomáš – nie z povinnosti, ale z ľudskosti – vyplatia Kostolu sv. Štefana Prvomučeníka v Ohradoch, v ktorom bol Gregor pochovaný, dve zlaté a Sebastiánovi päť zlatých na vyživovanie sirôt svojho brata.

Z uvedeného prípadu najviac zaujme skutočnosť, že Ján a Tomáš si zvolili pre šľachtica atypické povolanie. Ak sa zameriame na ich rodiny, zistíme, že sa zrejme obidvaja usilovali za pomoci zisku z obchodovania zmeniť svoje spoločenské postavenie. Ján Gergely pochádzal z rodiny, o ktorej sa zachovalo málo stredovekých prameňov a príslušníci ktorej nevedeli vystúpiť z typického „šedého“ života drobného šľachtica. Tomáš Márton zasa pravdepodobne patrilo do rodu šľachticov zo zaniknutej dediny Petény, členovia ktorého stratili koncom vlády Mateja Korvína nielen rodový majetok, ale aj šľachtické spoločenské postavenie.

„Azon szeretet miatt, mellyel hazámat mindenkor öleltem...”

*Csallóközi kötődésű tábori lelkészek
az 1848/49-es szabadságharcban*

Mgr. Marczell Enikő

1848–1849-ben az alsópapság egy jelentős része támogatta a szabadságharc ügyét. Ebben az időszakban több mint százharmincan folyamodtak a hadügyminisztériumhoz tábori lelkési állásért. A kérvényezők közt voltak Marczell Ákos Joachim nyitravicsápi és Saaghy Vendel üzbégi római katolikus lelkészek is. A két csallóközi születésű pap sorát összekapcsolták 1848/49 történései.

Az Esztergom és Vidéke 1887-ben így írt – ahogy a lap nevezte – Marczellfalvi Marczell Ákos életének korai szakaszáról: „1813. mácz. 17-én született Kis-Udvarnokon Pozsonymegyében. Atyja, M. Marczell Zsigmond (...). Az elemiek elvégzése után a kis Ákos az ottani tanító s a szerető édes anya buzdítására tanulmányainak folytatása végett Szerdabelyre, majd később a gymnasialis iskolák végett Pozsony-Szent-Györgybe s innen Magyar-Óvárra küldötte, honnan az iskolák sikeres elvégzése után a szerető édes anyja ösztönzésére és saját szíve sugallatát is követve az esztergomi egyházmegye növendékpapjai közé folyamodott, hova felvétetvén, a philosophiát Nagyszombatban végezte.”¹

1837. október 26-i pappá szentelését követően először a várkonyi plébános segítője volt, majd Szentmihályfalván, Tallóson, Udvarnokon, Podolán szolgált segédlelkész-ként. Később Vágújhelyre helyeztetett át adminisztrátori feladatokra. A fentebb idézett, korabeli újság arról is beszámolt, hogy rövid vágújhelyi tartózkodása után Hohenzollern hercegnő hívására plébánosként Nyitravicsápra került, „hol gondos lelkész-kedése közepette érték a szabadságharcot megelőző hullámzások”, és hogy ezekben az

¹ Aranymisés plébános. (Marczellfalvi Marczell Ákos). Esztergom és Vidéke, 1887, 1887/85. szám, 2. o. A cikkíró tévesen következtetett Marczell Ákos családnevéből a nemzetség előnévére.

időkben lelkésztársával, „a jó Saaghy Vendellel együtt terjesztették a magasztos eszméket az életben úgy, mint a szószéken...”²

A szintén csallóközi származású paptárs, Saaghy Vendel, 1810. szeptember 24-én született Dunaszerdahelyen. 1829-től teológiát tanult Nagyszombatban. 1834. augusztus 29-i pappá szentelése után Ipolyságon, Drégelypalánkon és Tardoskedden szolgált segédlelkészként, majd 1846. szeptember 12-től plébános lett a Nyitra megyei Üzbégen. Azon nyolcvanöt katolikus pap egyike volt, kik e forrongó időkben még a fegyveres szolgálatra is készen álltak. 1848 nyarán a helyi nemzetőrség hadnagyává választották. Marczell Ákoshoz és sok más paptársához hasonlóan a szószékekről olvasta fel a forradalmi kiáltványokat, 1849 júniusában pedig a nyitrai piaristák templomában a népfelkelésbe toborozta hallgatóságát.

Marczell, aki ekkor Nyitravicsáp lelkipásztora volt, kihirdette híveinek a Habsburg-ház trónfosztását, hálaadó szentmisét mondott Budavár bevételének hírére, a rábízottakat pedig arra buzdította, hogy harangjeladásra álljanak készen a felkelésre.

Az Esztergom és Vidéke cikkéből megtudhatjuk, hogy az akkori főispán, felfigyelve a megyei közgyűlésen elhangzott hazafias beszédeikre, házkutatást tartott mindkét pap otthonában. Az elfogatási paranccsal azonban elkésett. Marczell Saaghy figyelmeztetésére már elhagyta szolgálati helyét, s – ahogy a cikkíró fogalmazott – híveit Isten oltalmába ajánlva a kesergő haza védelmére sietett.³

Ugyanekkor Saaghy Vendel is menekülni kényszerült Üzbégről Szegedre. Zakar Péter az esztergomi érsekség egykori hadlelkészeivel foglalkozó könyvében erről a következőket írta: „Arra, hogy milyen lelki állapotban lehettek ezek a menekülők, rávilágít Saaghy Vendelnek, Perbetéről, 1849. július 10-én Rusznyák József üzbégi adminisztrátorhoz intézett levele, amelyben a csekei templom építésének befejezésére és adósságai visszafizetésére kérte helyettesét. Levelében kitért a várható fejleményekre is.”⁴

Zakar idézi Saaghy Rusznyákhoz címzett levelét:

„Ha halálom esetében, vagy ha továbbá visszatérésem remélhető sem volna; vagy német kormány alatt az egyházi elöljáróság plébániámtól megfosztana nyissa föl testamentomomat bizonyosságok előtt, s végrehajtók hajtsák végre a végrehajtandókat.

Én nem tudom jövőök-e haza többé vagy soha, azt csak az Isten tudja.

² Uo.

³ Uo.

⁴ Zakar Péter: „Hazám sorsa az én sorsom”. Az Esztergomi Érsekség 1848/49-ben. Belvedere Meridionale, Szeged, 2003, 48. oldal

*Áldja meg önöket az Isten! Tisztelek mindenkit, de mindenkit. Hazám sorsa az én sorsom. Ha ez dül, én is dülök.*⁵

1849. július 15-én mindkét Szegedre menekülő alkalmazásért folyamodott a Hadügyminisztérium Hadlelkészi Osztályának főnökéhez, báró Mednyánszky Cézárhoz. Saaghy Vendel ekképpen:

„Nagytiszteletű Főnök Úr!

Azon szeretet miatt, mellyel hazámat mindenkor öleltem s ölelendem, elbagyni kényszerítetvén már ma nyolcz hete egyházilag Esztergomot, területileg Nyitra Megyében kebeleztet plébániámat, Üzbéghet: teljes bizalommal folyamodom tisztelt Uraságodhoz személyemnek, s tehetségeimnek a háború befejezéseig tetszése szerinti alkalmazása végett.

Alázatos kérelmem támogatásaul egyedül fogyatkozásomat hozom fel, elhallgatva tett csekély szolgálataimat, mik az ellenséget ellenem bőszték – mely onnan is nagyobbodott, hogy pénzé fordítható marháimat az ellenség, házamra ütven, elrabolta.

Melly alázatos kérelmemet ismételve, kegyeibe ajánlkozom, s tisztelettel maradok

*Nagytiszteletűségének
Szeged 1849, Július 15-én*

*Alázatos szolgája
Saaghy Vendel
Üzbéghi lelkész*⁶

Marczell Ákos pedig az alábbi sorokkal fordult kérelemmel Mednyánszkyhoz:

„Tisztelt Báró és osztály Főnök Úr!

Az országnak ellenséges seregek által megszállott részeiben a hazafiak földön futókká lettek, és ott személyük veszélyeztetése nélkül nem maradhatnak: mert a büszségök előtt a legdicsőbb polgári erény – a megvesztegethetetlen hazafiság olly kiállhatlan bűn, hogy azt iszonyuan bosszulják meg.

Meddig csak lehetett, hon tartózkodtam én is, és a haza érdekében működtem, azonban seregeink visszavonulásával plébániám az ellenség büntetésének kitétetvén, menekülnöm kellett, s már nyolcz hete, hogy honomban bújdosni kényszerem, és kedvező változás még sem tör-

⁵ Uo.

⁶ HU-MNL-OL-X 10583

tént, azt hirtelen nem is remélhetni. Mire nézve bátorkodom Tisztelt Báró Úr által szolgálómat a hazának felajánlani, arra kérvén Báró Urat: miszerint engemet hathatós pártfogásába venni, és vagy tábori lelkészségre alkalmazni, vagy más hivatalra, mellynek megfelelőnek, ajánlani kegyeskednék.

Kérésemet nem támogathatom ugyan érdemekkel, szabadjon azonban azt, mit a nemzet számára mindenkor méltányolni szokott felemlíteni, hogy a hazának a legnagyobb veszély közt is hű fia, s a küzdő nemzetnek tevékeny tagja voltam.

Ki egyébiránt magamat kegyeibe, s hathatós pártfogásába mély tisztelettel ajánlván öröklök Tisztelt Báró és Főnök Úrnak

Szegeden Jul. 15: 1849

Alázatos szolgálója

Marczell Ákos

Nyitraivicsápi lelkész”

A kérelmek kedvező elbírálását követően július 16-án megtörtént tábori lelkésszé való kinevezésük, melyet utasítás szerint a Közlönyben is kihirdettek. Saaghy Vendelt a közép-tiszai hadseregbe, Marczell Ákost a Perczel Mór honvédtábornok parancsnoksága alatt álló táborba helyezték hadlelkészi feladatok ellátására.⁸

Európában évszázadok óta gyakorlat volt a tábori lelkészi szolgálat. A Habsburg Birodalomban még a 19. században is fennálló hadlelkészi rendszer Mária Terézia uralkodásának idejéből való. A tábori lelkészség nem a megyéspüspök fennhatósága alá tartozott. Kiemelését az egyházmegyei igazgatásból egyéb szempontok mellett az indokolta, hogy a seregek – különösen háborús időkben – gyakran átlépték az egyházmegye határait. A megyéspapság hatásköre viszont kizárólag az adott egyházmegyére terjedt ki. Mária Terézia 1773-ban elrendelte az Apostoli Tábori Helynökség felállítását. Élére többnyire címzetes püspököt állítottak, kinek egyházi jogi helyzete korlátozva volt. Felszentelt főpásztorként ugyan megillették őt a püspöki jelvények, de jogköre nem terjedt ki a püspöki renddel járó feladatokra. A hadsereg felett azonban gyakorolhatott püspöki joghatóságot: adhatott teljes bűcsút, a tábori lelkészek tőle kapták a gyóntatáshoz szükséges felhatalmazást, és bizonyos házassági akadályok alól is felmenthette a házasulandó feleket.⁹

⁷ HU-MNL-OL-X 10583 MF 52542

⁸ Az Esztergom és Vidéke cikkírója szerint Marczell Nagy Sándor József ezredénél szolgált (Aranymisés plébános. (Marczellfalvi Marczell Ákos). Esztergom és Vidéke, 1887, 1887/85. szám, 2. o.).

⁹ Zakar Péter: A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848 – 49-ben, Magyar Egyháztörténeti Munkaközösség, Budapest, 1999, 11 – 12. o.

Az 1848-as áprilisi törvények a hadlelkészi szervezet rendszerét nem érintették. A Batthyány-kormány viszont fontosnak tartotta – az Apostoli Szentszék jóváhagyásával – egy önálló tábori püspökség felállítását. Javaslatát István nádoron keresztül fel is terjesztette az uralkodóhoz, de a szeptemberi fordulat után ez az út járhatatlanná vált.¹⁰

A nyílt katonai támadást követően – megszervezve a magyar tábori lelképásztorkodást – létrehozták a Hadügyminisztérium Hadlelkészi Osztályát, melyet, mint a fentiekből kiderült, Marczell Ákos és Saaghy Vendel kérelmének benyújtásakor báró Mednyánszky Cézár vezetett. Akkoriban sokkal többen folyamodtak hadlelkészi állásért a szükségesnél, ezért Mednyánszky a kérvényezők egy részét kénytelen volt visszautasítani. A kedvező elbírálást segítette, ha az általános kívánalmaknak megfelelő jelentkező – ahogy Marczell és Saaghy esetében is – politikai üldözött volt.

A tábori lelkésznek katonai rangja nem lehetett, de mindenki köteles volt tisztelettel viseltetni iránta. Mednyánszky, elődeihez hasonlóan úgy tartotta, hogy a dandárlelkész papi állásáról sohasem feledkezhet meg.¹¹ Minden ütközetben papi öltönyben és kereszttel a kézben kell jelen lennie. A csata megkezdése után pedig a félelem vagy a gyávaság legkisebb jele nélkül a csatatéren háttérbe húzódva a sebesültek ápolása és a halottak méltó ellátása a teendője.

A tábori lelkész feladata volt az istentiszteletek bemutatása és a szentségek kiszolgáltatása, a keresztelési, házassági és halotti jegyzőkönyvek vezetése, a csatában elesettek eltemetése, adataik kiderítése és lejegyzése, a sebesültek meglátogatása. A lelkiismeretesen vezetett jegyzőkönyveket köteles volt havonta leadni törzislelkészének. Szolgálati helyét el nem hagyhatta előljárója engedélye nélkül.¹²

Az Esztergom és Vidéke olvasóit arról tájékoztatta, hogy Marczell Ákos részt vett „a Szeged és Szőregnél vívott csatákban (...) s mikor innen az ellenfél túlnyomó ereje által sáncaikból kiszorítottak, katonáit buzdítva, lelkesítve, a sereggel ő is Temesvár alá vonult, honnan kisebb csatározások után Erdély felé igyekeztek. Itt érte őket a szomorú hír. Itt hullattak könnyet Világos felett” – írta az újság. A fegyverletétel után sokan elhagyták az országot.

¹⁰ 1848. szeptember 11-én Jellasics Habsburg császári altábornagy a Dráván átkelve fegyveres támadást indított a magyar kormány ellen.

¹¹ Mednyánszky Cézár elődje, Vidasics Ede a hadügyminisztériumi lelkészeti osztály egykori főnökeként papjait így utasította: „A tábori lelkész valódi atya legyen híveinek, kinek minden szavát szívesen és bizalommal hallgassák. Ezt maguknak könnyen kivívhatják, ha egyházi jellegüket soha és sehol le nem vetkezik, hanem azt tisztán megőrzik, életmódjukat minden körülmények közt az evangélium szabályai szerint intézik és szent hivatásukról soha megfeledkezni nem fognak.” (Báró Mednyánszky Cézár emlékezései és vallomásai az emigrációból. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet rt., Budapest, 1930, 38.o)

¹² Zakar Péter: A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848 – 49-ben, Magyar Egyháztörténeti Munkaközösség, Budapest, 1999, 26 – 27. o.

Sem Saaghy, sem Marczell nem tartott velük. Az idézett cikk szerint Marczell „*ha talán el is bújdosott volna (...) felemelte volna vándorbotját s vissza tért volna oda, hol apái nyugosznak, hol nemcsak élni, de halni is tanították a hazáért...*”¹³.

A Világost követő megtorlás a szabadságharcot támogató lelkészeket is elérte. A menekülő Marczell Ákos és vele tartó társai – a már többször idézett lap szerint – a Tisza áradása miatt egy napig vízben gázolva értek Szeged mellé egy faluba. Marczell onnan gyalogosan folytatta útját régi otthonába, Nyitravicsápra, mert lovát ellopta a helység kovácsa. Vicsápon az akkor hivatalban lévő adminisztrátor látszólag barátságosan köszöntötte, ám éjszaka Lipótvárra sietett. Feljelentette a visszatért plébánost, akit másnap, szentmise előtt a templom ajtajában elfogtak. Tizenkét fegyveres őr kíséretében először Lipótvárra, majd Pozsonyba vitték. Halálbüntetéssel fenyegették, de sikerrel közbenjártak érdekében. Így végül Olmützben letöltendő három évi börtönbüntetést kapott. Az Esztergom és Vidéke cikke szerint Marczell együtt raboskodott Ghyczy Kálmánnal, a későbbi pénzügyminiszterrel és a tudós szerzetes-professzorral, Rómer Flórisssal.¹⁴ Olmützi rabságából 1850 júliusában amnesztiával szabadult, de plébániájára nem térhetett vissza.

Saaghy Vendelt 1849. szeptember 7-én tartóztatták le, és 12 évi, vasban eltöltendő várfogságra ítélték. Édesanyja, Saaghy Lajosné közbenjárásért folyamodott Scitovszky János esztergomi érsekhez: „*Minthogy pedig szerencsétlen fiamnak elzárása által, én elszegényedett öreg asszony ki értékecskémét Vendel fiam nevelésére fordítottam, hét neveletlen gyermekemmel a legnagyobb inségre jutnánk, a legmélyebb alázattal esdeklek Főméltóságú Főhercegséged előtt, méltóztatna... magas közbenjárásával szerencsétlen Saaghy Vendel fiam ellen hozott katonai törvényszéki ítéletnek mérséklését Báró Haynau Főkormányzó Úrnál legkegyelmesebben eszközölni.*”¹⁵ Haynau Saaghyt kegyelemben részesítette. A fogságból 1850. július 8-án szabadult.

Scitovszky János IX. Piustól megkapta a felhatalmazást az irregularitást (szabálytalanságot) vétő lelképásztorok feloldozására.¹⁶ A világi hatóságok megtorló intézkedéseivel

¹³ Aranymisés plébános. (Marczellfalvi Marczell Ákos). Esztergom és Vidéke, 1887, 1887/85. szám, 2. o.

¹⁴ Ghyczy a szintén csallóközi, sárosfai származású Bittó István kormányának pénzügyminisztere volt 1874-ben.

¹⁵ Zakar Péter: „Hazám sorsa az én sorsom”. Az Esztergomi Érsekség 1848/49-ben. Belvedere Meridionale, Szeged, 2003, 88. o.

¹⁶ A kánonjog alapján azok a papok követtek el irregularitást, akik igazságtalan háborúban – Scitovszky szerint a szabadságharc ilyen volt – a papi szelídség hiányában lelkesítettek, s ezzel közvetve ellenséges katonák halálát vagy csonkulását okozták. A hercegprímás, igyekezve kivonni a klérust a világi ítélkezés alól, egy olyan rendkívüli egyházi törvényszéket állított fel, mely megvizsgálva a szabadságharcban részt vett papok ügyét, pápai felhatalmazással vagy fel-

szemben is védelmet próbált nekik nyújtani. Buzgón törekedett a bebörtönzött papok kiszabadítására, jórészt sikerrel.

Az Esztergomi Érsekség politikai megtisztítására irányuló küzdelem – melyet Haynau folytatott – a hercegprímásnak is köszönhetően csak részben volt eredményes. A szabadságharcot támogató papok közül Scitovszky sokaknak biztosított egyházi hivatalt Esztergomban. Így szervezte újjá főegyházmezejét.

A primási székhelyre került Marczell Ákos is, ahol először karkáplánként, majd succentorként (az éneklőkanonok helyetteseként) működött.

Szabadulása után, mivel lelkészként nem szolgálhatott, egy rövid ideig Pesten orvostant hallgatott. A pest-budai rendőrség élére 1850-ben kinevezett Josef Prottmann rendőrigazgató azonban értesülve arról, hogy Marczell a fővárosban tartózkodik, internáltatta őt a hercegprímás közvetlen környezetébe. A helyi sajtó így emlékezett meg ezekről az Esztergomban töltött évekről: *„Lakása az akkori nobilitások gyűjtőhelye volt s nem egy dolognak itt vetették el magvát, minek gyümölcsét csak később élvezhették. Németh s Tóth püspökök, a mostani főapát Vaszary Kolos, Sirgl praelatus, Szántóffy, Nyáry stb. mindannyian a legnagyobb szeretettel övezték át őt. Azonban itt is felügyelet alatt állott s csak mikor derülni kezdett az ég hazánk fölött, lett teljesen szabad s neveztetett ki 1859-ben kőhidgyarmahti plébánossá...”¹⁷.*

Marczell már 1854. január 6-án kérte Scitovszkytól kőhidgyarmati plébánosként való alkalmazását. Az ország katonai és polgári kormányzója, Albrecht főherceg annak ellenére, hogy az érsek pártolta ügyét, nem adott erre engedélyt. Végül, Scitovszky kitartásának köszönhetően, a kormány 1854. szeptember 22-én a kérelmet elfogadta. Marczell Ákos 1859. december 1-jén kapott plébániát Kőhidgyarmaton.

Saaghy Vendel későbbi sorsát is nagyban meghatározta az 1848/49-es eseményekben vállalt részvétele. Szabadulása után visszatérve Esztergomba, az érsek által felállított vizsgálóbizottság negyven napi fogságra ítélte. A büntetést a helyi ferences kolostorban kellett letöltenie. Ezután egy ideig adminisztrátorként szolgált Nagyfajkúrtón. A császári hatóságok 1851-ben plébániájának elhagyására kényszerítették, ezért 1854-ig nevelő volt a tardoskeddi Juhász családnál, később pedig a Szeptencújfaluban élő Hegedűs család alkalmazásában állt. 1854-től szolgálhatott ismét lelképásztorként. Először segédlelkész volt Kemencén, majd 1856-tól adminisztrátor Érsekújváron, 1868-tól plébános Muzslán.

menthette az érintetteket az irregularitás vádjá alól, vagy egyházi büntetést szabhatott ki rájuk. (Zakar: „Hazám sorsa az én sorsom“, 90. oldal)

¹⁷ Aranymisés plébános. (Marczellfalvi Marczell Ákos). Esztergom és Vidéke, 1887, 1887/85. szám, 3. o.

A szabadságharc egykori tábori lelkészeinek soraiban olyan tudós tanáregyéniségeket tartunk számon, mint a ferencrendi gimnáziumigazgató Pap Melkizedek vagy a nyelvész Rónay Jácint. Többeket egyházi íróként, műfordítóként is jegyeznék, köztük Saaghy Vendelt és Marczell Ákost. Saaghy Cicero műveit, Marczell pedig Huber Fridolin jutalmazott pályamunkáját fordította magyarra, és az Egyetemes Magyar Encyclopaedia szerkesztésében is részt vett.¹⁸

Mindkét volt hadlelkész gyakran jótékonykodott, és a dualizmus idején is élénken követte a kulturális és politikai történéseket. A Budapesti Közlöny 1877. évi számából megtudható, hogy Saaghy az évben gyűjtést szervezett az m. kir. honvédtisztek vagyon-talan özvegyeinek és árváinak ellátását szolgáló alapnak. 24 forint 37 krajcárt sikerült összegyűjtenie.¹⁹ 1887-ben az Esztergom és Vidéke pedig Derék magyar címmel az alább idézett elismerő cikket közölte a kultúrát és közjót támogató Saaghyról:

„Saaghy Vendel, a hazafias öreg muzslai plébános, a felvidéki magyar közművelődési egyesületnek évenként két forint tagsági díj helyett huszonöt forintot fizet s az egyesület nagyobb mozgalmain mindig személyesen is részt vesz. Most is ott volt a Besztercebányán tartott közgyűlésen, melynek befejezése után a háromszáz terítékű díszében lelkes felköszöntőt mondott Tisza Kálmánra, kinek kormánya alatt a magyarosodás ügye oly szép virágzásnak indult.”²⁰

Az Esztergom és Vidéke adott hírt arról is, hogy ugyanabban az évben, október 26-án – ahogy a cikkíró fogalmazott – „megülte ötvenéves áldozári jubileumát” M. Marczell Ákos „Kőhidgyarmathnak közszeretben álló plébánosa...”²¹ Az ünneplés a szentmisét követően a jubiláló plébános lakásán ebédrel folytatódott. „Épen midőn az ünnepelt köszöntötte volna fel a jelenvoltakat s megköszönte volna iránti tanúsított igazi, önzetlen szeretetüket, érkezett meg a főpásztor Simor János bíbornok érsek levele (...) A megbecsülhetetlen megemlékezést a vendégek hangos éljenzéssel fogadták s maga az ünnepelt is örömkönyvek között hallgatta végig a levelet, mi úgy látszik kárpótlás volt a sokat szenvedett pásztornak és hazafúinak s melyet Ozorai Izidor ferenczrendi áldozár olvasott

¹⁸ Saaghy Vendel: Mutatvány Cicero munkájából a kötelmekről címmel Cicero De Officiis c. könyve magyar fordításából, Új Magyar Múzeum 4/1, 1854; Marczell Ákos: Vezérfonal lelkészek számára a meghiteltetés előtt az esküről adandó tanításban. Dr. Huber Fridolin munkájának 1826-ban Wallis W-nél Konstanzban másodszer kinyomatott eredeti kiadása után magyarítva, Komárom, 1854; Egyetemes Magyar Encyclopaedia, 13 kötet, kiadó: Szent István Társulat, Pest (később Budapest), 1859 és 1876 között, szerk. Török János.

¹⁹ IV-ik Kimutatás a m. kir. honvédtisztek vagyon-talan özvegyeinek és árváinak ellátására szolgáló alapra eddig befolyt adományokról. Budapesti Közlöny, 1877. január (11. évfolyam 12. szám), 379.o.

²⁰ Derék magyar. Esztergom és Vidéke, 1887, 1887/70. szám, 3. o.

²¹ Ötvenéves áldozári jubileum. Esztergom és Vidéke, 1887, 1887/87. szám, 3. o.

*fel s emelt poharat a biborosért. Az ebéd végeztével a vendégek késő éjjelig együtt maradtak.*²²

Lévai Sándor verset is írt erre a félszázados jubileumra, melyet az Esztergom és Vidéke közölt.²³

Az újságcikkek mutatják, hogy kortársaik a fegyverletételt követően is tisztelettel vették körül azokat a hadlelkészeket, kik 1848/49-ben a nemzet ügyét szolgálták.

A szabadságharcnak voltak kivégzett mártír tábori lelkészei is, többségüket viszont börtönbüntetésre ítélték. Jelentős hányaduk – főként Scitovszky érsek közbenjárására – később amnesztiával szabadult. Ugyancsak jórészt a hercegprímásnak köszönhető, hogy sok politikai üldözött egy idő múlva ismét működhetett mint plébános, esperes vagy házfőnök.²⁴

Marczell Ákos 1892. január 21-én bekövetkezett haláláig szolgált kőhidgyarmati plébániáján. Saaghy Vendel is plébánosként halt meg 1890. március 17-én Muzslán.

A két csallóközi származású egykori tábori lelkész és sorstársaik élete alakulása cáfolat a papságot 1848/49-ben hazafiatlansággal vádolóknak. A tárgyalt időszakban megközelítőleg kétszer annyian vállaltak volna hadlelkészi feladatot a honvédségben, mint ahányan erre lehetőséget kaptak. A tábori lelkészség két százalékának felekezeti hovatarozása tisztázatlan, 75 százaléká katolikus, 16 százaléká református, öt százaléká ortodox, 1-1 százaléká evangélikus vagy izraelita volt.

Nagy részük, a császári hatóságok megtorlásaival szembenézve, a világsi fegyverletétel után sem menekült el az országból.²⁵

Levéltári források:

HU-MNL-OL-X 10583 MF 52542 = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Alkalmazást kérők névjegyzéke 1848 – 1849. Mikrofilm másolat: 907/2. X 10583 - Honvédelmi Minisztérium - Tábori lelkészi osztály (MNL OL H 86), 1849. jan.- jún.;

²² Uo.

²³ „Nyilas után, ha jó a hervadás,/ Virágnak, lombnak: síri ágyat ás,/ Sikongó felszél fu az avaron,/ Szirmát vesziti rózsa, liliom./ A vén akácznak ága bus, üres,/ Kisded lakója uj hazát keres,/ A csermely csobban, ah , de partjain/ Nincs többé narczis, szegfű, kankalin!/ Nyomasztó bánat leng a tájon át,/ Szövi a köd halotti fályolát,/ Áldó szavaddal oszlasd szét a but,/ A mely szivemre fonna koszorut,/ S hallgasd mit suttog fű, fa, lomb, levél/ S tanits remélni hervadt völgy ölen.“ Lévai Sándor: M. Marczell Ákos félszázados áldozári jubileumára (részlet), Esztergom és Vidéke, 1887, 1887/85. szám, 3. o.

²⁴ Zakar Péter: A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848 – 49-ben, Magyar Egyháztörténeti Munkaközösség, Budapest, 1999, 62. o.

²⁵ Uo. 114. o.

Marczell Ákos folyamodványa Mednyánszky Cézárhoz. Szeged, 1849. július 15. Mikrofilmszám: 52542

HU-MNL-OL-X 10583 = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Alkalmazást kérők névjegyzéke 1848 – 1849. Mikrofilm másolat: 907/2. X 10583 - Honvédelmi Minisztérium - Tábori lelkészi osztály (MNL OL H 86), 1849. jan.- jún.; Saaghy Vendel folyamodványa Mednyánszky Cézárhoz. Szeged, 1849. július 15.

Felhasznált irodalom:

Báró Mednyánszky Cézár emlékezései és vallomásai az emigrációból. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt., Budapest, 1930 (angolból fordította dr. Óvári-Avary Károly).

Meszlényi Antal, Dr.: A magyar katolikus egyház és az állam 1848/49-ben. Szent István-Társulat, Budapest, 1928.

Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatala Budapest, 1900.

Zakar Péter: A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848-49-ben, Magyar Egyháztörténeti Munkaközösség, Budapest, 1999.

Zakar Péter: „Hazám sorsa az én sorsom”. Az Esztergomi Érsekség 1848/49-ben. Belvedere Meridionale, Szeged, 2003.

Zelliger Alajos: Egyházi írók csarnoka. Az esztergom-főegyházmegyei papság irodalmi munkássága. Bio- és bibliográfiai gyűjtemény. Szerzői kiadás Nagyszombat, 1893.

Folyóiratok:

Budapesti Közlöny, 1877. január (11. évfolyam 12. szám)

Esztergom és Vidéke, 1887, 1887/70. szám

Esztergom és Vidéke, 1887, 1887/85. szám

Esztergom és Vidéke, 1887, 1887/87. szám

Vojenský duchovní v maďarskej revolučnej armáde v rokoch 1848 - 1849

V revolučných rokoch 1848 a 1849 množstvo klerikov podporilo boj za slobodu. Medzi nimi boli aj dvaja katolícki kňazi, Ákos Marczell a Vendelín Saaghy. Obidvaja pochádzali zo Žitného ostrova.

Ákos Marczell sa narodil 17. marca 1813 v Malých Dvorníkoch. Študoval v Dunajskej Strede, neskôr v Svätom Jure a v meste Mosonmagyaróvár. Po skončení štúdia teológie v Trnave slúžil vo viacerých farnostiach : vo Vrakúni, v Michale na Ostrove, Tomášikove, Dvorníkoch, Pobedime a Novom Meste nad Váhom. V Novom Meste nad Váhom spravoval aj prepozitúru. Od roku 1847 bol farárom vo Výčapoch. 15. júla 1849 sa pridal k revolučnej armáde ako vojenský kaplán. Počas revolúcie pôsobil ako táborový kňaz, za čo bol odsúdený na tri roky väzenia v Olomouci. V júli 1850 bol amnestiou oslobodený. Neskôr študoval medicínu v Pešti. Odtiaľ ho internovali do Ostrihomu, kde bol prebendátom a neskôr sucentorom pri ostrihomskej kapitule. Od roku 1859 pôsobil ako farár v obci Kamenný Most.

Vendelín Saaghy sa narodil 24. septembra 1810 v Dunajskej Strede. V Trnave študoval filozofiu a teológiu. Po vysviacke v roku 1834 pôsobil ako kaplán v Šahách, v obci Drégelypalánk a v Tvrdošovciach. V rokoch 1846 – 1849 bol farárom v Zbehoch v nitrianskom okrese. V júli 1849 sa spolu Ákosom Marczellom pridal k maďarskej revolučnej armáde ako vojenský duchovný.

7. októbra 1849 ho zajali a uväznili, ale v roku 1850 bol amnestiou oslobodený. Krátky čas slúžil ako farár v Dedinke (Nagyfajkürt). Keď mu neskôr zakázali byť kňazom, stal sa vychovávateľom v rodine Juhászovcov v Tvrdošovciach, potom v dome Hegedúsovcov v Hajnej Novej Vsi. Ako duchovný mohol pôsobiť až od roku 1854. Najprv bol kaplánom v obci Kemence. Od roku 1857 spravoval farnosť v Arcibiskupskom Léli, a od roku 1868 slúžil v obci Mužla.

Pôsobenie vojenských duchovných v maďarskej revolučnej armáde počas národnoslobodzovacieho boja malo svoj nezastupiteľný význam, snažili sa poskytnúť vojakom nádej v Božej blízkosti.

V danom období v armáde slúžilo množstvo kňazov, najviac z nich sa hlásilo k Rímskokatolíckej cirkvi (až 75%). Ostatné cirkvi boli zastúpené v menšej miere – Reformovaná kresťanská cirkev (16%), Pravoslávna cirkev (5%), Židovská a ďalšie cirkvi (1%). Náboženská príslušnosť 2% kňazov nie je známa.

Väčšinu vojenských duchovných po rozhodujúcej bitke pri obci Világos odsúdili a uväznili, ale napriek represáliám len málo z nich opustilo svoju rodnú krajinu. Ani Ákos Marczell a Vendelín Saaghy neemigrovali. Ákos Marczell zomrel v Kamennom Moste 21. januára 1892. Vendelín Saaghy pôsobil ako farár v Uhorsku až do svojej smrti. Zomrel 17. marca 1890 a je pochovaný v obci Mužla.

A Dukés család és Dunaszerdahely

Nyáry István

Dunaszerdahely város történetében a 18. század elejétől fogva fokozatosan, főleg a 19. század közepétől, egyre nagyobb és meghatározó szerepe lett a zsidóságnak, olyannyira, hogy egy időben nevezték Kis-Palesztinának, Kis-Jeruzsálemnek is. A 20. század elején, illetve a két világháború közötti időszakban a város lakosságának mintegy felét, az 1930-as népszámlálás szerint több, mint felét tették ki zsidók. Történetüket nagyszabású, szép kiállítású, eredeti fotódokumentumokkal és egyéb forrásértékű anyagokkal teli monográfiában¹ dolgozta fel Kornfeld Tibor, a hitközség elnöke. De az ő könyvében is alig találunk információt a város legvagyonosabb, a legtöbb földet birtokló és egyben sokáig a legnagyobb helyi iparvállalatot is tulajdonló és üzemeltető zsidó családjáról, a Dukés családról, illetve a hozzájuk kötődő Dukés és Herzog cégről.² Ennek több oka is lehet, a forráshiány mellett talán az is, hogy a vállalat központja sokáig Galgócon, később Budapesten volt, a család állandó jelleggel, huzamosabb ideig nem lakott Dunaszerdahelyen, talán kevésbé vettek részt a helyi zsidó közösség és a város életében. Szerepük társadalmi és gazdasági tekintetben bizonyos szempontból mégis fontos, megkerülhetetlen volt, e hiányt próbálja betölteni jelen dolgozat.

A 20. század első felében a Dukés család, illetve a Dukés és Herzog vállalat birtokolta Dunaszerdahely egyik legértékesebb műemléképületét, a város jelképének is számító Sárga kastélyt, és a hozzá tartozó földbirtokokat is, amelyek eredetileg a Kondé nemzetség tulajdonát képezték. Érdekes, hogy a Kondé ősök által megszerzett birtokegyüttes a középkortól fogva a 20. századig csaknem változatlan formában, az újabb tulajdonosok

¹ KORNFELD Tibor: Volt egyszer egy zsidó város: Dunaszerdahely, második, bővített kiadás, Agentúra RADKO, Dunaszerdahely, 2019.

² Felmerül a kérdés: a szövegforrások legtöbbször a Dukés és Herzog cégről beszélnek, nem pedig a Dukés családról. Nos, ebben a esetben alig különböztethető meg a kettő, a Dukések családi cégéről van szó, ahol mindig a családtagok vitték a vezető szerepet, ők voltak az ügyvezetők, a főképviselek.

kezelésében is együtt maradt.³ A két kastélyépületet és a hozzá tartozó birtokokat 1854-ben Wilhelm Emil Wahlberg bécsi egyetemi tanár (később a Bécsi Egyetem rektora) vásárolta meg és birtokolta egészen 1901-ben bekövetkezett haláláig, akitől unokája, Habermann Ferdinánd császári és királyi vezérőrnagy neje, Wahlberg Elsa örökölte. A pozsonyi törvényszék még 1905. május 4.-én jegyezte be a „Habermann-féle burgonya-táplisztgyárat”, melynek főtelepe Dunaszerdahely, tulajdonosa pedig Habermann Nándorné Wahlberg Elsa bécsi (I. kerület, Biebergasse 8. szám alatti) lakos.⁴ A Sárga kastély mögötti gyümölcsös végében található szabad területen, az egykori Szedmáky-birtok területén épült meg a gyár, s amelynek műemlékértékű kéménye még ma is áll. A gyár ekkor elsősorban ún. burgonya-hengerlisztet termelt, amely a sütési célokra alkalmas kétfajta burgonyaliszt mellett korpát és egyéb, takarmányozásra alkalmas maradékot is adott. „Az első ilyenmű gyár, amely egyelőre az Osztrák-Magyar Monarchiában egyedüli, Pozsony megyében, Habermann Erzsébet úrnő dunaszerdahelyi birtokán lett berendezve és üzembe hozva, mintegy évi 40–50 vagon burgonya-hengerliszt gyártási képességgel. A burgonya-hengerlisztet a galgóczi Dukes és Herzog cég hozza forgalomba, mely e célra Budapesten is berendezett egy fióküzletet.”⁵ A cég már ezekben az években intenzíven foglalkozott takarmány és műtrágya nagybani kereskedelmével, így kerültek kapcsolatba a dunaszerdahelyi birtokkal és a gyárral is.

A Dukes család eredete, korai története a múlt homályába vész. A Dukes a történelmi Magyarországon a kevésbé gyakori zsidó családnevek közé tartozott, de így is viszonylag nagy számban viselték, főleg magyaros helyesírással, Dukesz alakban.⁶ Dukesek/Dukeszek éltek többek között Dél-Morvaországban, Pozsonyban, Szentgyörgyön, Aranyosmarót környékén és a legnagyobb számban Léván. De mivel a galgóczi zsidó hitközség 19. századi és régebbi anyakönyvei elvesztek vagy lappanganak, e tárgyban közelebbit nem tudhatunk. A családalapító-családfő Dukes Márk (1848–1924) szüleinek

³ Genyői Szomor fia Miklós 1342-ben szerzi meg Pókatelkét, ez a birtokrész és település lett a birtokcsoport központi része és itt épült fel később a kastély. Ehhez jött azután Nagyudvarnok és Tökés, majd a Pókatelktől északra fekvő, különálló birtokrész Újfaluban. Amikor a 17. század közepén a Kondé család két főágra oszlott, az idősebbik ág központját Újfaluba tette át, s valószínűleg már ekkor felépült kúriájuk, amelyet az ifjabb újfalui ág (Kondé Miklós püspök ága) férfiági kihaltával leányágon a Bacszak család örökölt s a 18. század végén későbarokk-copf stílusban építettek át. Ez lett a ma már nem létező, Fehér kastélyként ismert épület.

⁴ Központi Értesítő, 1905. aug. 27. 1330.

⁵ KUZMA Gusztáv: A burgonya-hengerliszt, in: Köztelek, 1906. jan. 27. 161.–162.

⁶ Azonban az e dolgot tárgyát képező család mindig a Dukes névalakot használta, illetve a cégtárs családneve helyesen mindig Herzog. Tehát nem „Dukesz és Herczog”, mint ahogy sok 1945 utáni szövegben szerepel!

nevét sem ismerjük, az ő gyermekei és további leszármazottai jelentik e dolgozat Dukes családját. Galgócon alapították meg 1873-ban az első ős-céget, ez a dátum szerepel később hirdetéseikben és cégemlé máikban (mai kifejezéssel: logóikban). A nyitrai törvényszék 1876. május 6-án jegyezte be Dukes Markus vegyesáru-kereskedését, melynek főtelepe ugyancsak Galgóc. Maga a Dukes és Herzog cég 1899. március 28-án jött létre, amikor Herzog József, Dukes Márk sógora is betársult. „Ezen közkereseti társaság, melynek egyforma képviseleti joggal felruházott tagjai Dukes Márk, Dukes Ármin és Herzog József, mindannyian galgóczi lakosok és kereskedők és a mely vállalatnak tárgyát vegyesáru és gazdasági cikkekkel való kereskedés, valamit bizományi üzlet képezi (...) bejegyeztetik.”⁷ Herzog egyébként leginkább csak a nevét adta a családi vállalkozáshoz, a későbbiekben nem tudunk semmilyen szerepéről, feladatáról, a cégben továbbra is Dukes Márk és fiai vitték a vezető szerepet.⁸ Ekkorra viszont már kialakult a cég fő profilja: a nagyüzemi mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban szükséges, iparilag, nagy mennyiségben előállítható, csomagolható és szállítható különféle termékek, elsősorban a burgonyakeményítő, erőtakarmányok és műtrágya kereskedelme és részben gyártása.

Dukes Márk még az első cégalapítás időszakában, 1872 táján házasodott meg, elvette az ugyancsak galgóczi születésű Herzog Jeanette-t, házasságukból összesen tíz gyermek származott, közülük Ármin, Arnold és Lipót vitték a vállalatok ügyeit, a többiek más pályán helyezkedtek el.

1908-ban átvették a dunaszerdahelyi gyárat is, amelyet a cég új néven, már mint burgonyakeményítő-gyárat jegyeztettek be a pozsonyi törvényszéken, a következő szöveggel: „Keményítőgyár Dunaszerdahely Dukes és Herzog. Főtelep: Dunaszerdahely. Közkereseti társaság, kezdetét vette 1908. október 1. napján. Társagai: Dukes Márk, Dukes Ármin, Herzog József és Dukes Arnold galgóczi lakosok, keményítőgyárosok. A cég a társtagok által egyformán képviseltetik és önállóan jegyeztetik olyképp, hogy az előírt vagy előnyomott magyar vagy német cégékszöveg alá »Dukes & Herzog« nevet sajátkezűleg jegyzik.”⁹ Ezt a gyárat fejlesztették aztán tovább és tették meg a régió egyik legnagyobb ilyen jellegű iparvállalatává.¹⁰ Ez az időszak tekinthető a cég virágkorának: teljes intenzitással üzemelt a keményítőgyártás, mellette párhuzamosan pedig folytatódott

⁷ Központi Értesítő, 1899. ápr. 6. 439.

⁸ 1901/1902-ben a Galgóczi Takarékpénztár elnökségi tagja Dukes Márk és Herzog József is. – vö. Mihók-féle Magyar Compars 1902. 319.

⁹ Központi Értesítő, 1909. jan. 3. 17.

¹⁰ A keményítőgyárat keskeny nyomtávú ipari vasút kötötte össze a dunaszerdahelyi vasútállomással, és amely még a 2. világháború után is üzemelt. Később a gyár átépített telepén a Szlovák gyár üzemelt, ma itt található a régió egyik nagy péksüteménygyártó üze me.

a műtrágya és az erőtakarmányok egyre bővülő kínálatú kereskedelme.¹¹ Ez az időszak maga is a burgonyakeményítő, mint ipari termék felvirágzásának időszaka, amelyben a cég is kiemelkedő szerepet vállalt. A burgonyakeményítő-gyártás sikeressége és jövedelmezősége abban állt, hogy viszonylag egyszerű technológiákkal, nagy mennyiségben lehetett előállítani a főtermék, de a melléktermékek is a piac széles spektrumán, számos területen értékesíthetőek voltak. A burgonyát alaposan megtisztították, megmosták, majd finom péppé darálták. Ebből vízsugarak segítségével alaposan kimosták a keményítőt, az össztömeg mintegy 18–20 százalékában. Ezt még különböző további tisztító és egyéb kezeléseknak vetették alá, végül a burgonyakeményítőt szárított állapotban, lisztté őrölve hozták forgalomba. Felhasználása széleskörű volt, elsősorban az élelemiszeripar különböző területein, főként az ekkor felvirágzó élesztőgyártásban. A visszamaradó melléktermékeket, a burgonyatörkölyt és a keményítőgyári moslékot pedig értékes erőtakarmányként, tehát haszonállatok táplálásának céljából értékesítették. Ehhez jött még később a burgonyacukor és a kristálysörp-gyártás is, ez utóbbit a cukorkagyártásban, mint alapanyagot hasznosították.¹² A dunaszerdahelyi cég 1931-ben hozott létre a meglévő gyártelep mellé egy korszerűbbet.¹³

A cég az általa gyártott keményítőn kívül még a másik két termékkörben is az egyes terméktípusok bámulatos gazdagságával rendelkezett. A műtrágyák kínálatában – a teljesség igénye nélkül – ott voltak a következő termékek: kálisó, foszforsavas mész, szénsavas trágyamészpórá, chilei salétrom (amit akkor chilisalétromnak neveztek), kénsavas ammónia, Thomas-salak, Rhenánia-foszfát, szuperfoszfát és mésznitrogén. Az ipari- és erőtakarmányok terén pedig a következők: különféle gabonatakararmányok, búzakorpa, rozskorpa, szárított répaszelet, szárított marhatrágya, trágyagipsz, malátacsíra, rizsliszt,

¹¹ „Gazdasági irodai gyakorlattal bíró, német nyelvet is beszélő nőtlen segédhivatalnok azonnali belépésre kerestetik. Ajánlatok Dukés és Herzog címre, Dunaszerdahelyre intézendők.” Köztelek, 1911. október 4. 2547.

¹² A burgonyacukor és kristálysörp előállítása már a kezdetektől ismert volt, de technológia nem kellő fejlettsége miatt csak később, nagyjából 1925 után vált elterjedté, így a Dukés és Herzognál is csak később jelenik meg. De például a poprádi burgonyakeményítő-gyár éves termelésének már 1901-ben is a felét tette ki a burgonyacukor- és kristálysörp termelése. – vö. Mihók-féle Magyar Compass 1902. 355.

¹³ „Uj gyár Csallóközben. A nyomasztó gazdasági helyzetben szinte kétszeresen az újság ingerével hat az a hír, amely egy új gyár létesítéséről szól Csallóközben. A dunaszerdahelyi Dukés és Herczeg keményítő gyár modern szirup és krumplicukor gyárat létesít. Az építkezéssel már annyira előre haladtak, hogy az új gyár hamarosan megkezdi üzemét.” in: Komáromi Lapok, 1931. jún. 11. 7.

olajpogácsa, repcepogácsa, tökmagolaj-pogácsa, napraforgó-pogácsa, melasz, denaturált cukor, sörtörköly, csontliszt, halliszt, vérliszt, szeszmoslék és tengeri keményítőmoslék is.

A vállalat folyamatosan bővült és terjeszkedett. Galgóc és Dunaszerdahely mellett egyre fontosabbá vált Bécs és Budapest. 1909 áprilisában bejegyezték a bécsi fióktelep létrejöttét, amelynek vezetője Dukes Lipót lett.¹⁴ A budapesti irodát még 1905-ben, a fióktelepet 1910. november 18.-án hozták létre,¹⁵ amely végül 1915. május 26-ával főteleppé lett.¹⁶ Innentől kezdve Budapest lett a cég tényleges, egyértelmű, elsődrendű központja, s ezzel párhuzamosan a legtöbb családtag számára is Budapest lett az otthon, az állandó lakhely.

Dunaszerdahelyen – miután a gyárat már 1908-ban átvették – Habermanné Wahlberg Elsától végül 1910. szeptember 12-én¹⁷ megvásárolták az eladóvá vált Sárga kastélyt és a hozzá tartozó összes földbirtokot is.¹⁸ Ellenben a Bacszakokkal különvált és Wahlberg Vilmos alatt újra egyesített újfalui részek ekkor váltak végleg önállóvá, a Fehér kastélyt nem a Dukes és Herzog cég, hanem az ugyancsak zsidó Wosner család vásárolta meg és birtokolta egészen a vészkorszakig.¹⁹ 1910 után a Dukes család készítette a Sárga kastély ma is álló főhomlokzati kapuját, amelynek a tetejét ékesítő hétágú menórát formázó csúcscísz hirdeti az egykori tulajdonosok vallási hovatartozását.

A vállalat csúcskorszakának az első világháború, majd az ezt követő területvesztés vetett véget, amely az alapvetően békés kereskedelmi viszonyokra és tág piacokra berendezkedett céget érzékenyen érintette. A öregedő Dukes Márk az 1910-es évek végére a vállalat irányítását teljesen átadta legidősebb fiának, Árminnak, akinek kereskedői tehetsége, kitartó, energikus vezetése nagyban hozzájárult mind a cég korábbi sikereihez, mind pedig a trianoni katasztrófa okozta veszteségek mérsékléséhez. Ez utóbbit Dukes Ármin elsősorban a csonka-magyarországi piac és a budapesti központ megerősítésével érte el. Ezért is okozott hatalmas sokkot 1922 szeptemberében, 49. életévében bekövetkezett váratlan halála. A Magyar Gyáripár című újság rövid, de sok információt közlő ismertető

¹⁴ Központi Értesítő, 1909. ápr. 29. 922.

¹⁵ Központi Értesítő, 1910. dec. 8. 2655.

¹⁶ „Dukes és Herzog. Közkereseti társaság. (...) Társagai: Dukes Márk galgóczi, Herzog József pozsonyi, Dukes Ármin és Dukes Dávid Arnold budapesti lakosok, vegyesáru és gazdasági cikkekkel való kereskedők. A cég képviselőjére és jegyzésére a társagok egyformán jogosultak. Továbbá a magyar nyelvű czégszöveg, valamint Dukes Lipót wieni lakosnak czégszövetei jogosultsága, úgy az új főtelep és a fióktelepek bejegyeztettek.” in: Központi Értesítő, 1915. jún. 10. 696.

¹⁷ NAGY Attila: *Volt egyszer egy Bíró-kastély*, in: Csallóköz, 2012. okt. 30. 5.

¹⁸ Wahlberg Vilmos dunaszerdahelyi uradalma 1897-ben összesen 2061 katasztrális hold volt, a Dukes és Herzog cégé 1912-ben 1978. Az 1926-27-es csehszlovák földbirtokreform révén Pracher Károly kapott belőle nagyobb maradékirtokot.

¹⁹ KORNFIELD uo. 119.

életrajzzal emlékezett meg róla. „Elhunyt magyar gyáros. Szeptember 28-ikán váratlanul elhunyt Bécsben Dukes Ármin, a Dukes és Herzog keményítőgyári és műtrágyaipari cég társfőnöke, aki munkáséletében maradandó becsű érdemeket szerzett nem csupán saját cégének felvirágoztatásával, hanem szakmája általános érdekeinek felkarolásával is. A hatvani cukorgyárnál eltöltött tanulóideje után a múlt század 90-es éveiben az édesatyja által Galgócon megalapított cég kötelékébe lépett, mely akkoriban tervszerű akciót kezdett a műtrágya fogyasztásának a felvidéki vármegyékben való meghonosítása érdekében. Ez akciónak, melynek országszerte való megszervezése Benes József vezérigazgató nevéhez fűződik, egyik legügyesebb és legfáradhatlanabb tényezője éppen Dukes Ármin volt. Később a cég megszerezte a dunaszerdahelyi uradalmat és az ottani keményítőgyárat, melynek fejlesztésében az elhunyt szintén részt vett. A háború alatt Meller Ignáccal és Basch Bélával együtt megalapította a Keményítőközpontot. A békeszerződés következtében vállalatai cseh-szlovák területre jutottak, Dukes Ármin azonban az idegenben is mindenkor megőrizte a magyar kultúrához való törhetetlen ragaszkodását. Emlékét pályatársai igaz kegyelettel fogják megtartani.”²⁰ Dukes Ármin felesége Szeszler Margit volt, akinek édesapja, Szeszler Benő az Appel-féle nemeskürti (Nyitra vármegye, galgóci járás) mezőgazdasági szeszgyárnak volt a bérlője.²¹ Édesapja, Dukes Márk másfél évvel élte túl fiát, 1924 májusában távozott az élők sorából.

Atyja és bátyja halála után a második fiú, az 1878-as születésű Dukes Dávid Arnold vette át az ügyeket.²² Ő az, aki a cégvezetők közül leginkább kötődik Dunaszerdahelyhez, illetve a legtöbb időt töltötte itt. 1905-ben kötött házasságot Fuchs Szerénnel, Fuchs Sámuel kápi (Nyitra vármegye, galgóci járás, ma: Kapince) földbirtokos leányával. Házasságukból öt gyermek, négy leány és egy fiú származott. A gyermekek Budapesten születtek, ott végezték iskoláikat is. De a nyarat minden évben Dunaszerdahelyen töltötték, a Sárga kastély emeleti termeiben voltak lakó- és hálószobáik. „Dukes Arnold földbirtokos, született 1878. Galgóc. Középiskoláit Turócszentmártonban végezte. Ifjú kora óta gyáriparral és gazdálkodással foglalkozik. Jelenleg 450 hold földbirtokán munkálkodik, és keményítő- és burgonyacukorgyárát önállóan vezeti. Gyárában 50-55 embernek nyújt megélhetést. Felesége Fuchs Szerén. Gyermekei: Margit, Alice, Klára, Ilona, Edit és Ferenc.”²³

²⁰ Magyar Gyáripar 1922. nov. 1. 16.

²¹ Alföldi Iparlap, 1889. aug. 4. 6.

²² Neve több verzióban is előfordul a különböző említésekben, így „Dukes Arnold”, „Dukes D Arnold”, valamint „Dukes Dávid Arnold” alakban is.

²³ A visszatért Felvidék adattára, Rákóczi, Budapest, 1939. 248.

A burgonyakeményítő-gyár természetesen szerves része volt az uradalomnak, ahol emellett mezőgazdasági termelés és gyümölcsstermesztés folyt. Korabeli hírlapi forrásokban számos tudósítást olvashatunk a vállalat és az uradalom mindennapi életéről, eseményeiről, olykor kissé hatásvadász, bulvárízű tálalásban. „November 25-én Minnich Mihály nagyudvarnoki lakost, a Dukes és Herzog uradalom ispánját támadták meg az említett haramia felkiáltással [„pénzt vagy életet”], amint az épen elhagyta a Rózsa majort. Minnich szóba ereszkedett velük, de a szóváltásból verekedés lett és Minnichet az egyik rabló földre teperte. Minnich azonban nem vesztette el lélekjelenlétét és sikerült zsebkését előhúznia, amit a rabló karjába vágott. Ez felordított és eleresztette áldozatát, aki felhasználva a pillanatot, a sötétségben eltűnt a rablók szeme elől.”²⁴ Két évvel később tüzeset okozott riadalmat: „Tüzeset. Csütörtökön este 7 órakor Dunaszerdahely közönségét harangkongás riasztotta fel népi foglalatosságából. Dukes és Herzog uradalmából az egyik gazdasági cselédnek szalmával fedett disznóóla gyulladt ki, mely hamarosan lángot kapott. A dunaszerdahelyi Önk. Tűzoltóegyesület az első trombitaszóra megjelent a színhelyen és agilis munkájának köszönhető, hogy a tűz hamarosan lokalizálva lett.”²⁵ Később gázolásról, majd újabb tüzesetről tudósítottak: „Gázolt az autó. Dukes és Herczog dunaszerdahelyi cég autója elgázolta Tricska József 47 éves tégláégetőt. A szerencsétlen embert nyomban kórházba szállították, ahol az orvosi tudomány már nem tudta megmenteni az életét, mert sérülései halálosak voltak. A szerencsétlen embert öt kis gyermeke siratja, akiknek nincs anyjuk, mert Tricska már özvegy ember volt. A hatóság erélyes nyomozást indított, hogy megállapítsa, hogy kit terhel a felelősség. A vizsgálat eredménye az volt, hogy a szerencsétlen ember önmaga okozta vesztét, mert anélkül, hogy szólt volna a sofförnek, menet közben kiszált a kocsiból és pedig olyan szerencsétlenül, hogy az autó kerekei alá került, amelyek aztán halálos sérüléseket ejtettek rajta.”²⁶ „Az elmúlt héten hatalmas zivatarok vonultak a Csallóköz fölött és számos helyen nagy károkat okoztak. Különösen sok volt a villámcsapás, amely sok helyen valóságos záporoként csapkodott a földre s gyújtogatott. Dunaszerdahelyen a Dukes és Herczog uradalom szérüskertjébe ütött be s egy nagy szalmakazlat gyújtott fel. Csakhamar megjelent tizenkét község tűzoltósága s nekik köszönhető, hogy a gazdasági udvar s a cseléd- házsor le nem égett. Mintegy tizennyolc vagón szalma égett el.”²⁷ Dukes Árminnak és Arnoldnak további fivérei voltak, közülük ketten az ipari-kereskedelmi szférában, ketten jogi pályán érvényesültek. Dukes Lipót 1909-től a bécsi kirendeltséget vezette, amelyet 1920. február

²⁴ Komáromi Lapok, 1921. jan. 15. 4.

²⁵ Uo. 1923. máj. 1. 4.

²⁶ Uo. 1928. márc. 22. 4.

²⁷ Prágai Magyar Hírlap 1934.

21-én szüntettek meg, amivel egyben Dukes Lipót cégvezetői jogosultsága is megszűnt.²⁸ Dukes József a gyógyszeripar területén helyezkedett el és töltött be vezető pozíciókat, a Dukes és Herzog cégnek nem volt tagja. Dukes Gyula és öccse Géza jogász, ügyvéd volt, mindketten Budapesten tevékenykedtek. Közülük a ma nézőpontjából minden bizonnyal Dukes Géza élete és munkássága a legfigyelemreméltóbb, ugyanis ő volt a pszichoanalitikus iskola nagy megalapítójának és mesterének, Sigmund Freudnak egyik korai magyar fordítója és népszerűsítője. Ferenczi Sándornak, Freud egyik legközelebbi munkatársának és barátjának budapesti köréhez tartozott. A másik neves magyar pszichoanalitikussal, Hollós Istvánnal²⁹ lefordították *Az ősvalami és az én* című munkáját, amelynél az „ősvalami” terminust Kosztolányi Dezső javaslatára fogadták el, akit személyesen ismertek.³⁰ Freud 70. születésnapja alkalmából terjedelmes tanulmányt írt a *Huszdik Század* című folyóiratba, méltatva életművének jelentőségét.³¹ Még ennél is jelentősebb, hogy munkálkodásával, cikkeivel egyike volt a magyar kriminálpszichológia megalapozóinak. Azonkívül 1912-ben – tehát még Vámbéry Ármint életében – egy olvasói levélben figyelmeztette a nagyközönséget, hogy a nagy tudós dunaszerdahelyi szülőháza nincs emléktáblával megjelölve. „Tehát az angol írók nem vitáznak a nélkül, hogy tudósunkat meg ne kérdeznék; az angolok még nem felejtették el Vámbéry hervadhatatlan érdemeit. De vajjon mi is megbecsüljük-e őt (vagy jobban: magunkat!)? Minap Dunaszerdahelyen jártam, tudósunk szülővárosában. Szülőházán bizony szerény kis táblácska sem jelzi, hogy ott született Vámbéry. Talán addig várunk, míg az angolok jönnek majd el Dunaszerdahelyre és ők állítanak a magyar tudósunk emléktáblát.”³²

A Csallóköz és Dunaszerdahely 1938-as visszacsatolásával a helyi zsidóság sorsa rosszabbra fordult. Csonka-Magyarországon már érvényben volt az első zsidótörvény, amelyet gyorsan követtek a továbbiak. Többek között „A zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról”, amelyek már az elején korlátozták zsidók jelenlétét és pozícióit a kereskedelmi, pénzügyi és ipari vállalatoknál, vagy épp mező- és erdőgazdasági tulajdonuk átengedésére kötelezték őket. A Dukes-Herzog-vagyon sorsáról, ebből az időszakból nem rendelkezünk információkkal. Több nyom arra utal, hogy a cég vagyoni

²⁸ Központi Értesítő, 1920. jún. 27. 749.

²⁹ Hollós István (született Hesslein Izidor) szül. Budapest, 1872. ápr. 16. † Uo. 1957. febr. 2. Pszichiáter, orvos, nyelvész, a pszichoanalízis magyarországi meghonosítóinak egyike, Sigmund Freud munkatársa, Ferenczi Sándor barátja. Unokahúga Gyömrői Edit, József Attila kezelőorvosa.

³⁰ ERŐS Ferenc: „Új” Freud-könyvek – Régi micsodák, in: BUKSZ – Budapesti Könyvszemle, 1991. 4. 497.

³¹ DUKES Géza: Freud-jubileum, in: Huszdik Század 1926. 225.

³² DUKES Géza levele a szerkesztőséghez, in: Az Újság, 1912. okt. 2. 11.

helyzete az 1930-as évek második felétől meggyengült, s még a zsidótörvények életbe lépése előtt, polgári peres végrehajtás keretében került a vagyon – legalább egy része – elárverezésre és eladásra. Erre utal a Budapesti Közlöny egyik 1941-es lapszámában olvasható rövid árverési hirdetés: „203/1941. szám. 83.490 pengő becsértékű bútorokat, képek, állatok, gazdasági felszerelés és más ingóságok Dunaszerdahelyen a Sárga Kastélyban, augusztus 1-én, 8 órakor. [árverésre kerülnek] Szőke Gyula, bir. végrehajtó.”³³

Az azonban bizonyos, hogy a Sárga kastély épülete és a földbirtok jó része még később is a Dukes család birtokában maradt. Erre utalnak a dunaszerdahelyi református egyházközség jegyzőkönyveinek feljegyzései. Még 1941. decemberében merül fel, miszerint a főgondnok jelenti, hogy a Dukes és Herzog cég „dunaszerdahelyi határban levő ingatlanaiból egyházunk anyagi megalapozásra érdekében igényelnünk kellene.”³⁴ Majd a következő év február 19.-i ülésén újra elővették a témát, miszerint „tárgyaltatt Vágó Ede gondozólelkész jelenlétében a dunaszerdahelyi Dukesz féle sárgakastély és mintegy 6. holdnyi terület megvásárlásának terve (...), mely szerint az egyházközség megvásárolja az u.n. [úgynevezett] sárgakastélyt amely egy emeletnyi magas régi kuria, a hozzá tartozó 6-7 magyar (...) hold beltelekkel, amelynek egy része belső udvar és park, más része pedig gyümölcsös. A vételár 87 ezer 500 Pengő lenne. A presbitérium hosszas tárgyalás és megfontolás után úgy határoz, hogy az épületet istentiszteleti célra átalakíthatónak nem tartja, s egyébként is a vételarat a mai viszonyok között túl magasnak tartja, tehát az ügy felett napirendre tér.”³⁵ Ezzel azonban még korántsem zárult le az ügy, mivel tavasszal (1942. ápr. 22.) elhangzik, hogy az elnökség tárgyalást folytatott a Sárga kastély tulajdonosával, Dukes Arnolddal, aki hajlandó lenne a kastély „ingatlanságának” ötnyolcad részét a rajta lévő felépítményekkel 80 ezer pengő vételáron eladni. Ekkor az egyházközség már az egész ingatlanra igényt tart és felkéri az elnökséget, hogy mindent kövessen el minél méltányosabb áron való megvásárlása érdekében.³⁶ Nem sokkal később (1942. máj. 22.) azonban a zsidótörvényre hivatkozva próbálják megszerezni a kastélyt, megkerülve az „erőn felüli” vásárlást, az épületbe istentiszteleti helyet, lelkészlakást és oktatási központot szánva.³⁷ A kastély telkén kívül pedig még a különálló,

³³ Budapesti Közlöny, 1941. júl. 12. 11. A 83 490 pengős érték mai árfolyamon kb. 220 ezer eurónak felel meg.

³⁴ VAJDA Barnabás: Dunaszerdahely 1945–1989, Második rész: a Dunaszerdahelyi Református Egyházközség presbitéri jegyzőkönyvei 1941–1990, Selye János Egyetem, Komárom, 2021. 57.

³⁵ Uo. 58.

³⁶ Uo. 63.

³⁷ Uo. 67.

a keményítőgyár melletti 60 hold szántóból igényeltek húszat.³⁸ Az ügy azonban továbbra sem haladt kellőképpen előre, de azért az egyházközség az ún. kis zsinagóga épületére is igényt tartott, miközben azon aggódtak, nem-e lesz ez akadály (1943. júl. 29.)³⁹ Végül az 1944. április 11.-i ülésen jelenthették be, hogy a Földművelésügyi Minisztérium telepítésügyi bizottsága segítségével a református egyházközség ha a kastélyt nem is, de az ahhoz tartozó földbirtokból 4 és fél katasztrális holdat és több kisebb, főleg gazdasági épületet (cselédlakás, kocsiszín, istálló, kisistálló, tejház, daráló) megkaphat.⁴⁰

És innét mindössze két hónap volt hátra annak a vonatnak az indulásáig, amelyen 1944. június 15-én Dunaszerdahely város és a környék zsidó lakosságát Auschwitzba deportálták. Ártatlan felnőtteket, időseket, férfiakat, nőket, gyermekeket – csak azért, mert zsidók voltak. Sok családból, rokonságból senki sem jött vissza, vagy egy-egy családtag. A Dukes család ebből a szempontból viszonylag szerencsésnek mondható, mivel a rendelkezésre álló adatok alapján a család mintegy háromnegyede túlélte a holokausztot. Ebben nyilván szerepe volt nagy vagyonuknak, kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszerüknek. Így is a család hét tagja lett a nácizmus brutális gyilkológépezetének áldozata. Dukes Dávid Arnold, a dunaszerdahelyi gyár ügyvezetője és felesége, Fuchs Szerén is túléltek a háborút, sőt, 1946-ban megpróbálták vagyonukat legalább részlegesen visszaszerezni, vagy kártalanításukat kieszközölni. Erről is a református egyházközség jegyzőkönyveiből szerezhetünk tudomást.

„Lelkipásztor jelenti, hogy Dukesz A. dunaszerdahelyi lakos, Dr. Kolek Alfréd ügyvéd közbejöttével, felhívta az egyházközség vezetőségét, az egyházközség által megvásárolt, időközben már eladott és lebontott épületekkel kapcsolatos kártalanítás ügyének megbeszélésére.”⁴¹ Később ez mégsem valósult meg, mivel Dukes Arnold vagy képviselője nem jelentek meg a helyszínen, később pedig a kommunista hatalomátvétel végképp megghiúsította az ilyesféle törekvéseket. Dukes Arnold és felesége Budapesten éltek egészen 1956-ig, amikor egyik lányukkal, fiukkal és annak feleségével Ausztrián keresztül az Amerikai Egyesült Államokba disszidáltak, ahol Baltimore-ban telepedtek le. Dukes Arnold ekkor már nagyon beteg volt, nem sokkal korábban – még Magyarországon – stroke érte, és még abban az évben elhunyt. Fiuk, Dukes-Dobos Ferenc később Floridába költözött és ott élt egészen 2010-ben bekövetkezett haláláig. Ő 1995-ben több, mint egy óras interjút adott az Amerikai Holokauszt Múzeum (United States Holocaust Memorial

³⁸ Uo. 70.

³⁹ Uo. 89.

⁴⁰ Uo. 99.

⁴¹ Uo. 116.

Museum) számára,⁴² amelyben részletesen beszél családjáról, életéről, a holokausztról. Az interjúban régi családi fotókat, fényképalbumokat is mutat, közülük kettőn is jól látható a Sárga kastély épülete. A rendszerváltás után két alkalommal is visszalátogatott a Csallóközi Múzeumba, ahol mesélt az itt töltött nyarokról. Tőle tudjuk, hogy a háború előtt a kastély emeleti nagytermében, illetve még néhány emeleti szobájában még megvoltak a színes, minden bizonnyal még Padányi Biró Márton idejéből származó mennyezeti freskók. Nővérei közül Alice, Klára és Ilona ugyancsak túlélők voltak, családtagjaikkal együtt, ahogy az 1922-ben elhunyt Dukes Ármin mind a négy felnőtt korú gyermeke, Dukes Lipót és lánya, Dukes József gyermekei, valamint Dukes Arnold két húga, Szidónia és Hermina is. Érdekesség, hogy a Dukes családnak egyetlen olyan tagját sem ismerjük, aki a második világháború után Izraelbe költözött volna. A legtöbben az Egyesült Államokba mentek, néhányan Angliába, vagy pedig Bécsben és Budapesten maradtak. Dukes-Dobos Ferenc nővérei közül viszont Edit viszont már a háború vége után, a megpróbáltatások okozta betegségben hunyt el 1945 novemberében, a legidősebbet, Margitot két kiskorú gyermekével Auschwitzban gyilkolták meg a náciak, két jogász nagybátyja, Gyula és a tudós Géza pedig szintén a náciizmus, a nyilas terror áldozata lett.

A Dukes család egyike volt Dunaszerdahely történelme egyik befolyásos és jelentős családjának. Tehetségükkel és kitartó munkájukkal virágzó vállalkozást hoztak létre, amely a maga idejében rendkívül korszerűnek, progresszívnek számított. Magukat mindig magyarnak vallották, ragaszkodtak a magyar nyelvhez és kultúrához. Az általuk működtetett gyár a környék széles lakossága számára nyújtott munkahelyet, biztos megélhetést, jó fizetést. Hála helyett azonban a vagyonuktól megfosztották és elűldözték őket, s nevükön kívül emléküik is majdnem eltűnt. E dolgozat kultúr- és gazdaságtörténeti jelentőségük bemutatásán és méltatásán túl emléket kíván állítani e jeles családnak és vele együtt az összes üldözött és meggyilkolt dunaszerdahelyi és csallóközi zsidónak. A náciizmus bűneit soha nem szabad elfeledni és életben kell tartani az emlékezés lángját.

⁴² Oral history interview with Francis Dukes-Dobos. Digitalizált videokazetta. A kérdező: Lisa Smajovits. Dátum: 1995. jún. 19. Elérhetőség: <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn510887>

A Dukes család jelenleg ismert leszármazása

Jelek és rövidítések

= házasságot kötött

† elhunyt

szül. született

tem. temetés

1a. DUKES Márk, szül. 1848. † Galgóc, 1924. máj. 26. A Dukes és Herzog vállalat alapítója és társtulajdonosa.

= HERZOG Jeanette, szül. Galgóc, 1849. júl. 23. † uo. 1916. jún. 20.

Gyermekei: 2a.–2j.

2a. DUKES Ármin, szül. Galgóc, 1873. † Galgóc, 1922. szeptember 28. A Dukes és Herzog vállalat társtulajdonosa és főképviseelője.

= 1901. SZESZLER (SESSLER) Margit, szül. 1884. † Bécs, 1931. febr. 17. (Sz. Benő földbérlő és EISLER Berta leánya.)

Gyermekei: 3a.–3e.

3a. DUKES Lilly, szül. Galgóc, 1902. aug. 15. † 1983. júl. 18.

= 1924. nov. 25. DUKES Géza, szül. Galgóc, 1888. márc. 12. † (megölték a nácik) 1945. jan. 15. (D. Márk és HERZOG Jeanette fia.)

3b. DUKES Zsófia, szül. és † 1904.

3c. DUKES László, szül. 1908. jan. 17. † London 1983. aug.

= FEUERSTEIN Ilse

3d. DUKES Pál, szül. 1912. † Amerikai Egyesült Államok, 1945 után.

3e. DUKES Tódor Ármin, szül. Bécs, 1923. máj. 28. † Sarasota, Florida, Egyesült Államok, 1995. máj. 22.

= SCHÖNBERGER Sára

2b. DUKES Gizella, szül. Galgóc, 1876. jan. 29. † Budapest, 1943.

= PINTÉR Márk Márton, szül. Cun, Baranya vm. 1869. júl. 16. † Budapest, 1933. jún. 20.

Gyermekei: 3a.–3d.

3a. PINTÉR János, szül. 1897. június 1. † 1980.

= 1930. DUKES Ilona, szül. 1910. febr. 1. † 1998. szept. 1. (D. Dávid Arnold és FUCHS Szerén leánya.)

3b. PINTÉR Mária, szül. Szombathely, 1902. jún. 12. † Philadelphia, Egyesült Államok, 1956. jún. 3.

= Szombathely, 1923. márc. 12. GRÜNFELD (GRANT) Alajos, szül. Budapest, 1892. ápr. 10. † Philadelphia, 1952. jún. 12. (G. Mór és MEISEL Matild fia.)

Leányai: 4a.–4b.

4a. GRÜNFELD Anna Mária, szül. Budapest, 1925. okt. 9. † San Diego, Egyesült Államok, 2011. okt. 27.

= I. REITER Arnold Bruce, szül. Philadelphia, 1919. febr. 11. † Delray Beach, Florida, Egyesült Államok, 2016. jún. 17. (R. Horace Maurice és PORTNER Eva fia.)

= II. Centerville, Maryland, Egyesült Államok, 1958. jan. 13. ROSTAN Kurt, szül. Frankfurt am Main, 1922. jan. 16. † 2019. júl. 9. (R. Julius és HEIDINGSFELD Alice fia.)

Fia a 2. férjétől: 5a.

5a. ROSTAN Gary Allan, dr., orvos.

4b. GRÜNFELD (GRANT) Ágnes, szül. Budapest, 1930. aug. 10. † Newtown, Pennsylvania, Egyesült Államok, 1988.

= RAIMONDO Dominic P., szül. New York, 1922. okt. 8. † Warminster, Philadelphia, Egyesült Államok, 2010. aug. 10. (R. Luigi és CARFIGNINI Leonhilda Felicia fia.)

Gyermekei 5a.–5d.

5a. RAIMONDO Antony

5b. RAIMONDO Leanora

5c. RAIMONDO Norina

5d. RAIMONDO Valentina Maria

= STOPYRAN.

Fia: 6a.

6a. STOPYRA Andrew, író.

3c. PINTÉR Lajos, szül. Szombathely, 1904. febr. 27. † (megölték) Buchenwald, 1945. jan.

3. Kereskedő.

= BÁSZ (BASS) Edit, szül. Szombathely, 1913. jan. 22. † (megölték) Auschwitz, 1944. (B. Ignác és GEISZT Rozália leánya.)

Leánya: 4a.

4a. PINTÉR Mária, szül. Szombathely, 1937. jan. 7. † (megölték) Auschwitz, 1944.

3d. PINTÉR Klára, szül. Szombathely, 1905. aug. 1. † 1978.

= KATONA József

2c. DUKES Dávid Arnold, szül. Galgóc, 1878. † Baltimore, Maryland, Egyesült Államok, 1956. A Dukes és Herzog vállalat társtulajdonosa, a dunaszerdahelyi burgonyakeményítőgyár ügyvezetője.

= 1905. FUCHS Szerén, szül. 1885. † 1972. (F. Sámuel leánya.)

Gyermekei: 3a.–3f.

3a. DUKES Margit, szül. 1906. máj. 9. † (megölték) Auschwitz, 1944.

= 1925. STEINBACH Tibor, szül. Munkács, 1896. jún. 12. A Krausz Pál és Társai Bank beltagja. (S. József és STEINBACH Betti Borbála fia.)

Gyermekei: 4a.–4b.

4a. STEINBACH Éva, szül. 1931. † (megölték) Auschwitz, 1944.

4b. STEINBACH Ottó, szül. 1933. † (megölték) Auschwitz, 1944.

3b. DUKES Alice, szül. Budapest, 1907. máj. 22. † Baltimore, 1994. márc. 8.

= Pozsony, 1930. szept. HIRSCHLER Bernhard Bunim, szül. Bécs, 1892. okt. 23. † Baltimore, 1962. október. 31. Gyártulajdonos. (H. Adolf Ábrahám és FRIEDMANN Helena Hinda fia.)

Leányai: 4a.–4b.

4a. HIRSCHLER Gertrude, szül. Bécs, 1929. aug. 11. † New York, 1994. jan. 18.

4a. HIRSCHLER Helene, szül. Bécs, 1934. dec. 6. † uo. 2007. febr. 9.

3c. DUKES Klára, szül. 1908. október. 29. † 2005. jún. 17.

= Budapest, 1928. máj. 20. SALZER (SALAZAR) Félix. (S. Jakab papíráru-gyáros és N. Perla fia.)

Fia: 4a.

4a. SALZER (SALAZAR) Mihály, szül. Budapest, 1932. szeptember. 21. † St. Louis, Missouri, Egyesült Államok, 2010. máj. 25.

3d. DUKES Ilona, szül. 1910. febr. 1. † 1998. szept. 1.
= 1930. PINTÉR János, szül. 1897. június † 1980. (P. Márton és DUKES Gizella fia.)

3e. DUKES Edit szül. 1917. † Budapest, 1945. nov. 27.
= Dunaszerdahely, 1941. jún. 4. FRANKL Vilmos, szül. Tejfalu, 1909. (F. Tóbiás és REICH Frida fia.)

3f. DUKES-DOBOS Ferenc, szül. Budapest, 1920. június 7. † Clearwater, Florida, Egyesült Államok, 2010. febr. 14.

= I. KAUFMAN Erzsébet, szül. 1920. okt. 7. † Tampa, Florida, Egyesült Államok, 1991. aug. 9.

= II. PACKER Carol Joyce, szül. 1940. aug. 7.

Gyermekei az 1. nejétől: 4a.–4b.

4a. DUKES Steven Clyde, szül. 1948.

4b. DUKES Chana Leah, szül. 1950.

= STENGEL Moshe

Fia: 5a.

5a. STENGEL Noab, szül. 1978.

= 2008. BORCK Sheena

2d. DUKES Karolina

= GROSSMAN Jakab † 1915. után. (G. Farkas és MÜLLER Sarolta fia.)

2e. DUKES Lipót, szül. Galgóc, 1880. dec. 18. † London, 1949. A Dukés és Herzog vállalat bécsi kirendeltségének vezetője.

= Cegléd, 1911. szept. 18. SCHREIBER Geogina, szül. Cegléd, 1892. máj. 27. † London, 1978. febr. (S. Zsigmond és POLITZER Hermina Mária leánya.)

Gyermekei: 3a.–3b.

3a. DUKES Viktória Ilona, szül. Bécs, 1912. dec. 16. † Carshalton, 1993. máj. 2.

3b. DUKES Heinz, 1916. dec. 5. † 1940.

2f. DUKES Szidónia, szül. Galgóc, 1882. † Budapest, 1967. márc. 27.

= 1903. ROKONSTEIN Gyula Hugó, szül. Pest, 1869. márc. 10. † Budapest, 1931. jún. 9. Magántisztviselő. (R. Zsigmond és ZIEGLER Fanni fia.)

Gyermekei: 3a.–3c.

3a. ROKONSTEIN Magdolna, szül. Budapest, 1905. júl. 5. † Uo. 1925. márc. 30.

3b. ROKONSTEIN Imre, szül. Budapest, 1909. jún. 5.

3c. ROKONSTEIN Zsigmond, szül. 1915. † 1916.

2g. DUKES Hermina, szül. Galgóc, 1884. † Budapest, 1971. szept. 1.

= 1907. MÜLLER József, építész, szül. 1877 körül.

2h. DUKES Gyula, szül. 1886. † (megölték a nácik). Dr., ügyvéd

2i. DUKES Géza, szül. Galgóc, 1888. márc. 12. † (megölték a nácik) 1945. jan. 15. Dr. jogász, ügyvéd, kriminálpszichológus, műfordító.

= Budapest, 1924. nov. 25. DUKES Lilly, szül. Galgóc, 1902. aug. 15. † 1983. júl. 18. (D. Ármin és SZESZLER Margit leánya.)

2j. DUKES József, szül. 1889. A Bayer gyógyszergyár budapesti vezérképvisellete, a Magyar Pharma Gyógyáru Rt. és a Jemnitz-Albrecht vállalat igazgatója.

= JEMNITZ Jolán

Leányai: 3a. – 3b.

3a. DUKES Jeanette

3b. DUKES Theodóra Yvonne, szül. Budapest, 1922. † uo. 2010.

=1946. ILLÉS György, szül. Eger, 1914. nov. 2. † Budapest, 2006. június 12. Kossuth-díjas operatőr, egyetemi tanár, a Színház- és Filmművészeti Főiskola rektora. (I. Móric és STERK Berta fia.)

Leánya: 4a.

4a. ILLÉS Dorottya, szül. 1948. † Budapest, 2020. febr. 16.

= CSERN.

Leánya: 5a.

5a. CSER Nóra

= BOWMAN Adam, szül. Fairfield, Connecticut, Egyesült Államok

Leányai: 6a. – 6b.

6a. BOWMAN Noémi

6b. BOWMAN Emily

Képgaléria

A családi sírbolt Galgócon

Dukes Márk és Herzog Jeanette
gyermekükkel (1887 körül)

DUKES ÉS HERZOG
Wien, Kärtnerring 2. Ajánlunk a jövő kampányból szállítandó
legelsőrendű burgonyakeményítő-lisztet.
Központ: Galgóc. Dunaszerdahelyi burgonyakeményítő-
gyárunk a keményítőgyártás terén elért
legmodernebb technikai vívmányokkal
BUDAPEST, V. van felszerelve. Árunk kifogástalan
Váci-körút 74. sz. minőségére való tekintettel **fogyasztókkal**
közvetlen összeköttetést keresünk. ::::

A cég egy hirdetése (1909)

A súlyos csapástól mélyen megrendülve közlöm,
hogy szeretett férjem, atyánk, fiunk, illetve test-
vérünk

Dukes Ármin ur
a Dukes és Herzog cég birtagja

életének 49., boldog házasságának 21. évében rövid szenvedés után hirtelen elhunyt. A legjobb férjet és atyát veszítettük el vele, aki fáradhatatlanul dolgozott és áldozta fel magát a magunk és hozzátartozói boldogságáért. Egy, a szó igaz értelmében vett nemesszívű embert veszítettünk el, kinek távozása sajnó és soha be nem gyógyuló sebet ütött szivünkön.

Drága halottunkat október 4-én, szerdán kísértük *Hlohovetzban* utolsó útjára.

Wien, Hlohovetz, Budapest, 1922 október 3.

Dukes Margit szül. Szeszler felesége, Lilly, Lacl és Pali gyermekei, Dukes Márkus atyja, testvérei, sógorai, sógornői és a számos rokon.

Dukes Ármin gyászjelentése (1922)

A cég egy hirdetése (1928)

A Dukes és Herzog cég adatai és címe (1941)

Steinbach Tiborné Dukes Margit két gyermekével.
Mindhárman Auschwitzban lelték halálukat.

Dukes Arnold és Fuchs Szerén sírja Randallstownban (Egyesült Államok)

Dukes Arnold lányai, Klára és Ilona, az utóbbi férjével, Pintér Jánossal

Dukes-Dobos Ferenc

Dukesovci a Dunajská Streda

Resumé

Asi polovica obyvateľstva mesta Dunajská Streda v prvej polovici 20. storočia patrila do židovskej komunity. Najvýznamnejšia a najbohatšia židovská rodina boli v meste Dukesovci, ktorí vlastnili Žltý kaštieľ a k nemu patriace panstvo, ktoré predtým vlastnili Kondéovci a Wahlbergovci. K panstvu patrili obce Pókatelek (severovýchodná časť Dunajskej Stredu), Velké Dvorníky a Dunajský Klátov.

Dukesovci pochádzali z Hlohovca, kde založili svoju prvú firmu ešte v roku 1873. 6. mája 1876 zaregistroval nitriansky súd obchod so zmiešaným tovarom Márka Dukesa, ktorý sídlil tiež v Hlohovci. Samotná spoločnosť Dukes and Herzog vznikla 28. marca 1899, kedy do spoločnosti vstúpil József Herzog, švager Márka Dukesa.

Hlavný profil spoločnosti tvoril obchod a čiastočne výroba rôznych produktov potrebných v poľnohospodárstve a potravinárskom priemysle, ktoré je možné vyrábať, baliť a prepravovať vo veľkých množstvách. Ide predovšetkým o zemiakový škrob, rôzne druhy krmiva a umelé hnojivá. V roku 1908 prevzali továreň v Dunajskej Strede, ktorú založila Eliza Habermann.

Továreň sa ďalej rozvíjala a zmenila sa na jeden z najväčších priemyselných podnikov svojho druhu v regióne. Toto obdobie možno považovať za rozkvet spoločnosti: výroba škrobu prebiehala v plnej intenzite a súbežne pokračoval obchod s hnojivami a koncentrovanými krmivami so stále sa rozširujúcim sortimentom. Toto obdobie bolo zároveň obdobím rozkvetu zemiakového škrobu ako priemyselného produktu, v ktorom spoločnosť tiež prevzala významnú úlohu.

Zemiaky dôkladne očistili, umyli a následne pomleli na jemnú kašu. Z toho sa pomocou vodných trysiek dôkladne vyplavil škrob, asi 18–20 percent z celkovej hmotnosti. Toto bolo podrobené rôznym dodatočným čistiacim a iným úpravám, a nakoniec sa zemiakový škrob dostal na trh v sušenom stave, rozomletý na múku. Jeho využitie bolo rozsiahle: predovšetkým v rôznych oblastiach potravinárskeho priemyslu, najmä vo výrobe kvasníc. Zvyšné vedľajšie produkty, zemiaková kaša a škrobové výplachy, sa predávali ako hodnotné koncentráty na kŕmenie hospodárskych zvierat.

Spoločnosť naďalej rástla a expandovala. Popri Hlohovci a Dunajskej Strede čoraz dôležitejšiu úlohu zohrávala Viedeň a Budapešť. V apríli 1909 bola zaregistrovaná viedenská pobočka na čele Lipótom Dukedom. Kancelária v Budapešti vznikla v roku 1905, pobočka 18. novembra 1910, ktorá sa napokon 26. mája 1915 stala hlavným sídlom spoločnosti. Odvtedy sa Budapešť stala skutočným centrom spoločnosti a zároveň sa Budapešť stala domovom väčšiny členov rodiny.

V roku 1922 sa stala tragédia, ktorá silno otriasla aj rodinou, aj spoločnosťou Dukes a Herzog: vo veku 49 rokov zomrel výkonný riaditeľ firmy, syn Markusa Dukesa, Ármin

Dukes, ktorý úspešne a efektívne viedol záležitosti spoločnosti. O jeden a pol roka neskôr zomrel aj samotný Markus Dukes.

Po smrti otca a brata prevzal riadenie druhý syn, Arnold Dávid Dukes, narodený v roku 1878. Spomedzi firemných manažérov je najviac prepojený s Dunajskou Stredou, trávil tu najviac času. Zosobášil sa so Szerenou Fuchsovou, dcérou statkára Samuela Fuchsa z obce Kapince (okres Hlohovec). Z ich manželstva sa narodilo päť detí, štyri dievčatá a jeden chlapec. Deti sa narodili v Budapešti a absolvovali tam aj školskú dochádzku. Ale leto trávil každý rok v Dunajskej Strede, súkromné izby mali na poschodí Žltého kaštieľa.

Po prvej viedenskej arbitrácii v roku 1938 sa osud miestnych Židov v Dunajskej Strede zvrhol. V Maďarskom kráľovstve už platil prvý židovský zákon, ktorý rýchlo nasledovali ďalšie. Dá sa povedať, že rodina Dukesovcov má v tomto smere relatívne šťastie, keďže holokaust prežili podľa dostupných údajov asi tri štvrtiny rodiny. Svoju úlohu v tom zohralo ich rodinné bohatstvo a rozsiahla medzinárodná sieť. Napriek tomu sa sedem členov rodiny stalo smrteľnou obeťou nacizmu.

Vojnu prežili aj Dávid Arnold Dukes, riaditeľ továrne v Dunajskej Strede, s manželkou, a ktorí sa v roku 1946 pokúsili získať späť aspoň časť majetku alebo získať odškodnenie, no komunistický prevrat takéto snahy úplne zmaril. Väčšina z rodiny odišla do Spojených štátov, niektorí do Anglicka, alebo zostali vo Viedni a Budapešti.

Kompletný známy rodokmeň Dukesovcov je uvedený v prílohe tejto práce.

Adatok Khin Antal életrajzához

Mgr. Mathédesz Lajos

Khin Antal portréja. Csallóközi Múzeum Képzőművészeti gyűjteménye, 741-O.

2023. november 26-án már az ötvenedik évfordulója lesz Khin¹ Antal halálának. A Somorján megjelent Felsőcsallóközt és a Somorja és Vidéke hetilapokat olvasva Khin Antal nevével elég gyakran találkozhatunk. A neve nem csak a múzeum körül adódó teendőkkel kapcsolatban tűnik fel, hanem kivette részét Somorja kulturális életéből, előadások szervezésében és tartásában is. Ezzel szemben az elmúlt pár évtizedben megjelent enciklopédiákban², közlésekben³ Khin Antal tanárról, a Csallóközi Múzeum egyik alapítójáról és igazgatójáról, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum tudományos munkatársáról elég szűkszavúan emlékeznek meg. Ezen hiány pótlásáért fogtam bele, ezen tanulmány megírásába.⁴

¹ Néhány közlésben a család neve Khín formában is előfordul.

² Kósa 1980, 191; Liszka 1997, 159-160; Kárpáti 2002, 463-464; Liszka 2014, 208.

³ Fogarassy 1974, 953; Kopócs 1987, 35-39; Presinszky 2000, 78-85; Presinszky – Varga – Kertész 2005, 239; Nagyjaink díszpadjai. In: Somorja és Vidéke XXIV. évfolyam, 3. szám, 2014, 6.

⁴ A tanulmány megírásában nyújtott segítségért szeretnék köszönetet mondani Rác Péter és Stollmann András ornitológusoknak, akiktől hasznos adatokat és Khin Antalra és családjára vonatkozó cikkeket kaptam.

Röviden a Khin családról

Antal Khin Lajos (1859–1947) halászmester és Tápai Mária (1863–1948) első gyermekeként 1884. április 18-án Vajkán született. A család Khin Anna visszaemlékezése szerint Hainburgból származott.⁵ Azt már Császár Istvántól tudjuk meg, hogy a család tagjai hosszú generációkon keresztül űzték a halászatot.⁶ Feljegyzése szerint a család 120 évig bírta a somorjai, 78 évig a vajkai és már több mint négy évtizede a doborgazi halászatot.⁷ Szintén tőle tudjuk, hogy a család egyik oldalági rokona volt Johann Nepomuk Hummel, neves zeneszerző.⁸

A család háza a doborgazi töltés mögött volt megtalálható. A mórteglából épült házat 2015-ben bontották el.⁹ Khinétől nem messze lakott Khin Antal anyai nagybátyja, Tápay¹⁰ Miklós népművész,¹¹ és Khin Antalnak köszönhetően¹² kerültek faragványai a Csallóközi Múzeum gyűjteményébe.¹³

Antal nagy családban nőtt fel. Kilencen voltak testvérek.¹⁴ Legidősebb húga, Mária 1886-ban¹⁵ született és néhány hónapos korában, egy járvány következtében hunyt

Khin Lajos doborgazi halászmester.
Forrás: Halászat 40. évf., 16. szám, 103.

⁵ Kocsis 1988, 29.

⁶ Császár 1929, 9.

⁷ Császár 1929, 9.

⁸ Császár 1929, 9.

⁹ Rác Péter 2015. június 12-én járt Doborgazon, ekkor a ház már nem állt. Szíves szóbeli közlését ezúton is köszönöm.

¹⁰ További közlésekben a neve többnyire Tápéi formában szerepel.

¹¹ Látogatás Doborgazon Tápay Miklós népművésznél. Gyönyörű népművészeti dolgok a Csallóközben. In: Somorja és Vidéke 1931. január 24., 2.

¹² Marczell 1977, 3.

¹³ Nagy 1981. 24.

¹⁴ Kocsis 1988, 29.

¹⁵ Khin Antal testvéreire vonatkozó alap adatokat a <https://ancestors.familysearch.org/hu/GJQV-25T/khin-antal-1884-1947> oldalról származnak.

Khin Lajos halászmester számlakönyve

el.¹⁶ Khin Anna visszaemlékezései szerint 1919-ig a gyerekeket Vajkán keresztelték és az elhunytakat szintén Vajkán temették el.¹⁷ Ebből kiindulva feltételezhetjük, hogy Mária sírja is a régi vajkai temetőben lehetett. 1887-ben született Ágnes (†1968), míg az 1889-ben született húga a Mária (†1958) nevet kapta. 1890-ben született meg legidősebb öccse, aki a keresztségben a László nevet kapta. 1915-ben a Kárpátokban halt hősi halált.¹⁸ Végső nyughelye nem ismert. Az 1994-ben Doborgazon állított világháborús emlékművön a neve megtalálható. 1896-ban született Erzsébet, 1898-ban Lajos öccse (†1951), 1900-ban Anna (†1994), míg 1902-ben legfiatalabb öccse, István (†?). A doborgazi temetőben található Khin Lajos és felesége Tápay Mária (a sírkövön tévesen a Pápai család név szerepel), lányuk Khin Anna és férje Ács Ferenc (1875-1951) sírköve.¹⁹

Egy 1913-ból származó dokumentumból megtudjuk, hogy Khin Antal stubnyafürdői lakos a három legfiatalabb testvére (Lajos, Anna és István) neveltetését saját költségén eszközölte.²⁰ Valószínűleg ennek köszönhetően választották mindhárman a tanári, óvónői pályát.

¹⁶ Kocsis 1988, 29.

¹⁷ Kocsis 1988, 29.

¹⁸ Reé 1939, 7.

¹⁹ Rác Péter rajza alapján Juhos Adrián doborgazi képviselő készített pár képet a sírról. Szíves segítségüket ezúton is köszönöm.

²⁰ Presinszky 2000, 80.

Tanulmányai

Khin Antal az 1895/96-os tanévben a Somorjai Államilag Segélyezett Polgári Fiú- és Leányiskolában kezdte meg tanulmányait.²¹ Ezután a Modori Magyar Királyi Állami Tanítóképző Intézetben tanult tovább, amelyet 1903-ban fejezett be.²²

A Magyar Királyi Állami Polgári Tanítóképző-intézetben történelmet, földrajzot és magyart tanult.²³ A tanulmányait az intézetben 1908-ban fejezte be.²⁴

Neve a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem bölcsészeti kar hallgatók névsorában is megtalálható.²⁵

Tanári pályája

1908. szeptemberében a Budapesti Állami Elemi Tanítóképző Intézet internátusában nevelőként tevékenykedett.²⁶

Tanulmányai befejezése után Znióváralján az Állami Tanítóképzőintézetben kezdett el segédtanárként tanítani.²⁷

A Tanítóképző-intézeti Tanárok Országos Egyesületének XI. közgyűlését 1910. március 24-én Temesvárott tartották. A magyar nyelvi és irodalmi szaktanári értekezleten Khin Antal is részt vett és felszólalt.²⁸

A Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi miniszter 1912. február 21-én Khin Antal stubnyafürdői állami tanítóképző-intézeti segédtanárt rendes tanárrá nevezte ki.²⁹ Az I. világháború kitörése után a tanárokat is mozgósították. Kollégái közül többen is részt

²¹ Ivánfi 1896, 29.

²² Szarka 1910, 10.

²³ A Magyar Királyi Állami Polgári Tanítóképző-intézet (paedagogium) almanachja az 1907-1908. tanévről. Budapest 1908, 41.

²⁴ A Magyar Királyi Állami Polgári Iskolai Tanítóképző-intézet (paedagogium) almanachja az 1908-1909. tanévről. Budapest 1909, 36.

²⁵ A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem almanachja az MCMVI-MCMVII. tanévre. Budapest 1907, 245; A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem almanachja az MCMVII-MCMVIII. tanévre. Budapest 1908, 247.

²⁶ A Budapesti Állami Elemi Tanítóképző-Intézet Értesítője az 1908-1909. iskolai évről. Budapest 1909, 19.

²⁷ Magyarország Tiszti Czim- és Névtára, XXVIII. évfolyam. Budapest 1909, 383.

²⁸ A szaktanári értekezletek jegyzőkönyvei. In: Magyar Tanítóképző A Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesületének közlönye, XXV. Évfolyam, 5. szám. Budapest 1910, 276.

²⁹ Hivatalos Közlöny 20. évfolyam 5. szám. Budapest 1912, 84; Budapesti Közlöny 46. évfolyam 44. szám, 2.

vettek a harcokban. Khin Antalt, mint nélkülözhetetlen tanárt felmentették.³⁰ 1917-ben a Turóc megyei tanárok és tanítók a harctéren elesett tanítók országos özvegy és árva-alapja részére rendezett esten Khin Antal is közreműködött.³¹

Még, mint stubnyafürdői tanár végzett nyelvjárási vonatkozó gyűjtéseket. A gyűjtése a Tájzsók Vajkáról (Pozsony m.) címet viselte.³²

1919-ben elhagyta Stubnyafürdőt és a somorjai polgári iskolában folytatta tanári pályáját.³³

Az 1921-ben Komáromban alapított Szlovenszkói Általános Magyar Tanítóegyesületben a polgári iskolai szakosztály alelnökeként is működött.³⁴ Az egyesület 1929. december 14-ei közgyűlésén Khin Antal felvetette, hogy legalább egy magyar tanítóképzőt állítsanak fel. Javaslatát a közgyűlés egyhangúlag elfogadta.³⁵

Az 1934/35-ös tanévben a polgári iskola tanulói száma kilenc tanulóval csökkent, ezért Khin Antalt Pozsonyba helyezik.³⁶ Az iskolaügyi referátus a somorjai polgári iskolából a pozsonyi állami polgári iskolába helyezte át.³⁷ A tanári karban készült feljegyzésben erről így írtak: „Sajnálattal állapítjuk meg, hogy Khin-t áthelyezték, mert nagytudású ember távozott, jó barát és a magyar tagozatról eltávozott az egyetlen férfi tanár. A hat magyar osztályban hat tanárnő van, ez nem használ a feyelemnek...”³⁸

Az első bécsi döntés³⁹ után visszakerül Somorjára.⁴⁰

Az 1939. július 21-én kelt 140.531/39. IX. ü. o. sz. rendeletével Khin Antalt a lévai líceum igazgatásával bízták meg. Helyét a somorjai magyar királyi állami pol-

³⁰ Tanítóképző-intézeti tanárok a háboruban. In: Magyar Tanítóképző A Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesületének közlönye, XXX. Évfolyam, 5. szám. Budapest 1915, 179-187.

³¹ A tanítók özvegyeiért és árváiért. In: Az Ujság XV. Évfolyam 127. szám. Budapest 1917, 7.

³² Péter 1959, 285.

³³ Bárdos – Presinszky – Végh 1996, 94.

³⁴ A Szlovenszkói Általános Magyar Tanító-Egyesület központi tisztikarának gyűlése. In: Kassai Ujság 91. évf. 9. szám, 9.

³⁵ Magyar tanítóképző felállításáról tárgyaltak a szlovenszkói magyar tanítók országos gyűlésén. In: Kassai Ujság 91. évf. 289. szám, 1929. december 17., 11.

³⁶ Presinszky 1991, 61.

³⁷ Áthelyezték Khin Antal polg. iskolai tanárt. In: Somorja és Vidéke 1934. szeptember 8., 3; Tanári áthelyezés. In: Prágai Magyar Hírlap 1934. szeptember 13., 6.

³⁸ Presinszky 1991, 61.

³⁹ Érdekesség, hogy a bevonuló honvédek a lakosság nevében Doborgaznál a sziget legöregebb lakosa Khin Lajos halászmester fogadta. Bővebben lásd: Ujdonságok. In: Halászat 40. évf. 16. szám, 1939. november 15., 102-103.

⁴⁰ Bárdos – Presinszky – Végh 1996, 94.

gári fiú- és leányiskola élén 1939. szeptember 1-ei hatállyal Reininger József vette át.⁴¹

1939. szeptember 1-ei hatállyal a minisztérium Khin Antalt bízta meg, hogy vezesse a Lévai Magyar Királyi Állami Líceumot. Khint Somorjáról helyezték át Lévára.⁴² Nem egész egy évvel később 1940. augusztus 1-i hatállyal a budapesti I. ker. áll. Tanítóképző intézethez helyezték át.⁴³ Ezután a Vallás- és Közoktatásügyi Min. Népművelési Bizottmányánál dolgozott 1946-ig amikor nyugállományba vonult.⁴⁴

A közoktatásügyi miniszter Khin Antal a Budapest-székesfővárosi Iskolánkívüli népművelési Bizottság beosztott áll. Tanítóképző-intézeti rendes tanárnak tanítóképző-intézeti címet adományozott.⁴⁵

Ezután még 1951-ig óraadó tanárként több iskolában is tanított.⁴⁶

Múzeumalapítás Somorján

A 20. század 20-as éveinek második felében Somorján felvetődött a múzeum alapításának a gondolata. Erről tanúskodik Zelliger Ernő Alapy Gyulának írt levele, amely 1926. július 13-án kelt Somorján. A levélből megtudjuk, hogy páran Somorján múzeum egyesületet hoznának létre. Az egylet egyelőre régészeti és etnográfiai múzeumot hozna létre. Az előkészítés fázisában Faust Ovidius (1898–1972) pozsonyi levéltáros, múzeumigazgató egy, a múzeum szervezést tagláló művet ajánlott Zelligerék figyelmébe. A művet Szabó doktor írta, amely Faust elmondása szerint Alapynál megtalálható volt. A levélben kéri a mű címének megküldését és kérték, hogy Alapy tudásával és tanácsaival is támogassa múzeumalapítási tervüket.⁴⁷ Mai ismereteink szerint ez a múzeumalapítás nem valósult meg.

Bő fél évvel később 1927. február 26-án a pozsonyi Uránia Tudományos Egyesület megtartotta első előadását Somorján. Az előadást az egyesület igazgatója, Jankó Zoltán

⁴¹ A tanári testület személyi változásai. In: A somorjai magyar királyi állami polgári fiú- és leányiskola évkönyve az 1939-40. iskolai évről az iskola fennállásának 68. évében. Somorja 1940, 5.

⁴² Az intézet története. In: A Lévai Magyar Királyi Állami Líceum Évkönyve az 1939-40. iskolai évről. Léva 1940, 3.

⁴³ Intézetünk története. In: A Lévai M. Kir. Áll. Líceum Évkönyve az 1940-41. iskolai évről fennállásának 2. évében. Léva 1941, 7.

⁴⁴ Kárpáti 2002, 464.

⁴⁵ Címadományozás. In: Magyar Tanítóképző. A Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesületének folyóirata, 54. évf., Budapest 1941, 254.

⁴⁶ Kárpáti 2002, 464.

⁴⁷ Fehérváryová – Ratimorská – Trugly 1986, 246, Kopócs 1987, 25.

tartotta. Az előadásában, amely a „Somorjáról a somorjaiaknak” címet viselte, felvetette egy múzeum alapításának gondolatát. A felvetés élénk visszhangot váltott ki. Jankó Khin Antal somorjai polgári iskolai tanárban megtalálta azt az embert, akire a múzeumot rá lehet bízni.⁴⁸ Hogy miért pont Khin Antalra esett Jankó választása, nem tudjuk. Lehetőséges, hogy közrejártszott, hogy Khin ekkor már rendelkezett egy gyűjteménnyel, amellyel az 1927. augusztus 14–21 között Komáromban rendezett Magyar Mezőgazdasági, ipari és népviseleti kiállításon is részt vett. A kiállításon Khin Antal somorjai tanár ösfoglalkozási, halászati és pásztorélet tárgyainak gyűjteményét állította ki.⁴⁹ Alapy Gyula a kiállított tárgyakról a következőket jegyezte le: „A kiállításon még ott látjuk az ösfoglalkozásnak egyik csoportját: a halászatot képviselve Khin Antal somorjai gyűjteményében. A hálónak különböző fajai: a koca, rekesztő vörse, rácháló, tapogató, balindháló, pentőháló, tanyaháló és a milling mellett ott találjuk a különféle szákokat, a három és négyágú szigonyt, a jégvágó fejszét. Igen ügyesen csoportosítva a halászati eszközök mellett kapjuk a halpusztító madarak egész sorozatát Kunszt Károly ligetfalusi nyug. tanító és preparátor kiállításában, amely rendkívül tanulságos.”⁵⁰ A bíráló bizottság az Ipartörténelem, iparművészet, kézimunka, népviselet és háziipar osztályban díszoklevélben részesítette többek között Khin Antal somorjai tanárt, Kunszt Károly zoopreparátort és Thain János érsekújvári iparművészt is.⁵¹ 1927. augusztus 17-én szerdán a komáromi mozgószínházban Khin Antal a halászatról tartott előadást.⁵² „A Csallóköz nagy ösfoglalkozása” című előadásából a Csallóközi Hírlap „Az »Aranykert« történelmi hala” címmel megjelent cikkében foglalkozott.⁵³

Az Uránia választmányi tagját, Khin Antalt a múzeum szervezésével és vezetésével, Jankó Zoltán igazgatót pedig az adminisztratív ügyek intézésével bízták meg.⁵⁴ Az Uránia 1927. szeptemberében beadvánnyal fordult Somorja intézőbizottságához, amelyben értesítették őket egy múzeum létesítéséről. Szintén kérték a város erkölcsi és anyagi támogatását. Beadványukkal az október 4-ei gyűlésen foglalkoztak. A múzeum részére kiutaltak egy szobát a községháza földszintjén.⁵⁵ A szobát Khin ősszel átvette és tavaszra

⁴⁸ Jankó 1928, 88.

⁴⁹ Hatalmas siker jegyében nyílt meg az első szlovenszkoí magyar mezőgazdasági, ipari és népművészeti kiállítás. In: Prágai Magyar Hírlap 1927. augusztus 17., 3-4.

⁵⁰ Alapy 1927, 8.

⁵¹ A Magyar Mezőgazdasági, Ipari és Népviseleti Kiállítás bíráló bizottságának döntése. In: Prágai Magyar Hírlap 1927. augusztus 31., 9.

⁵² Khin Antal komáromi előadása. In: Prágai Magyar Hírlap 1927. augusztus 20., 6.

⁵³ Az „Aranykert” történelmi hala. In: Csallóközi Hírlap 1927. október 30., 6.

⁵⁴ Jankó 1928, 89.

⁵⁵ Jankó 1928, 89-91.

már meg is töltötte halászszerzőkkel, amelyeket édesapja, Khin Lajos doborgazi halászmester⁵⁶ ajándékozott a Csallóközi Múzeum részére.⁵⁷

Hosszas előkészítés után 1929. január 6-án a régi városháza tanácstermében megalakult a Csallóközi Múzeumegyesület.⁵⁸ Az alakuló ülésen a tisztikar megválasztására is sor került. Igazgatónak Khin Antalt választották meg.⁵⁹ Ezen pozíciót egészen a 30-as évek végéig⁶⁰, más források szerint a negyvenes évek elejéig⁶¹ látta el.

A múzeum működése során nem csak a tárgyi emlékeket, hanem a népszokásokat is gyűjtötték. Ezeket Khin Antal előadásaiban és kisebb-nagyobb közlésekben publikált.

Már a múzeum alapítása előtt is tartott népszerűsítő, tudományos előadásokat és tevékenyen részt vett a környék kulturális életében. Pár előadása a teljesség igénye nélkül:

1926. október 31-én Pozsonyban a Prímási palota tükörtermében került megrendezésre a Toldy-kör csallóközi ciklusának első estje. Az estet Dr. Zelliger Ernő beszéde nyitotta meg, ezután Bittera Marianne elszavalta Ölvedy László: Csallóköz című versét, majd pedig Klimits Lajos saját költeményeit adta elő. Az estet Khin Antal „Ősregék és történetek az aranykertből” vetített képes előadása zárta.⁶²

Az Uránia tudományos egyesület felolvasó estjén Khin Antal a „Csallóköz nagy ősfoglalkozása” címmel tartott előadást. Vetített képes előadásában többek között kitért a legrégebbi halászszerzők, halfajtákra, a céhek kialakulására, a csallóközi halászatra és a halászok vallásosságára.⁶³ Az Uránia tudományos egyesület somorjai előadásának írott változatát a Felsőcsallóközben is megjelentette.⁶⁴

A pozsonyi Uránia tudományos egylet 1928. szeptember 17-ei közgyűlésén Khin Antalnak a Csallóköz őstörténete és mondavilága terén végzett kutatásaiért odaítélte a dr. Löwinger Vilmos kultúralap ezerkoronás díját.⁶⁵

⁵⁶ A Somorjai Városi Honismereti Ház gyűjteményében megtalálható Khin Lajos halászmester a 20. század első felében (1901-től vezetett) számlakönyve.

⁵⁷ Jankó 1928, 92-93.

⁵⁸ Megalakult a Csallóközi Múzeumegyesület. In: Somorja és Vidéke, 1929, II. Évf. 2. szám, 4; Kopócs 1987, 25.

⁵⁹ Megalakult a Csallóközi Múzeumegyesület. In: Somorja és Vidéke, II. Évf., 3. szám, 3.

⁶⁰ Presinszky 2000, 78; Presinszky 2004, 295.

⁶¹ Liszka 2014, 208.

⁶² A Toldy-Kör csallóközi ciklusának első estje október 31-én lesz. In: Prágai Magyar Hírlap 1926. október 26., 7; A Toldy-Kör csallóközi ciklusa Az első est október 31-én lesz. In: Prágai Magyar Hírlap 1926. október 28., 6 és Prágai Magyar Hírlap 1926. október 31., 5.

⁶³ Khin Antal előadása Csallóköz nagy ősfoglalkozásáról. In: Felsőcsallóköz 1927. december 31., 1.

⁶⁴ Pogány romok Csallóközben a téli napforduló táján. In: Felsőcsallóköz 1928. január 7., 2-3.

⁶⁵ Khin Antal kitüntetése. In: Felsőcsallóköz 1928. szeptember 22., 3; Lelkes 2013, 69.

Az Uránia tudományos egyesület 1929. augusztus 31-én tartott közgyűlésén Khin Antalt csallóközi őstörténeti kutatásainak elismeréseként 1000 koronás jutalomban részesítették.⁶⁶

1929. november 12-én Pozsonyban az YMCA-ban tartotta „Csallóköz multja” című előadását. Vetített képes előadásában a hal, a csallóközi halászat szerepét és a hozzá kapcsolható mondavilágot mutatta be.⁶⁷

1929. december 8-án a Dunaszerdahelyi római katolikus Nőegylet meghívására a teadélután során Khin Antal adott elő. Előadásában a Csallóközi Múzeum munkásságát és a jövőbeli terveit ismertette az érdeklődőkkel.⁶⁸

1930. január 22-én a pozsonyi Prímási palota tükörtermében a csallóközi aranyászok-ról tartott vetített képes előadást.⁶⁹

1930. április 27-én Dunaszerdahelyen a Csallóközi Múzeum előadására került sor. Khin Antal a múzeum igazgatója előadásában a Csallóköz ősfoglalkozásait: a halászat, pásztorkodás, aranyászat emlékeit, művészeti emlékeket, mítoszokat és népszokásokat mutatott be.⁷⁰

1930. április 29-én a pozsonyi YMCA előadótermében az „Ősmagyar mithoszok nyomai Csallóköz csillagos egén” című előadása hangzott el.⁷¹

Kisfaludy Károly halálának 100-ik évfordulójára rendezett emlékünnepségen Khin Antal mondott beszédet. A beszéd írott változata három részben, a Somorja és Vidéke hetilap hasábjain jelent meg.⁷²

A Csallóközi Múzeum az 1931–32. évre tudományos előadásokat hirdetett. A tervek szerint harmadikként Khin Antal: „A Csallóközi Múzeum őstörténeti anyagából: A ne-

⁶⁶ Khin Antal múzeumigazgató kitüntetése. In: Somorja és Vidéke 1929. szeptember 21., 3.

⁶⁷ Khin Antal tanár előadása a pozsonyi YMCA-ban. In: Somorja és Vidéke 1929. november 16., 4; A pozsonyi YMCA magyar és német tudományos és irodalmi előadásai Csallóköz multjáról. In: Prágai Magyar Hírlap 1929. november 8., 10.

⁶⁸ Khin Antal tanár előadása Csallóközről Dunaszerdahelyen. In: Somorja és Vidéke 1929. december 14., 3.

⁶⁹ Csallóközi aranyászok. In: Somorja és Vidéke 1930. február 1., 2.

⁷⁰ A Csallóközi Múzeum előadása. In: Somorja és Vidéke 1930. április 26., 3.

⁷¹ Khin Antal nagyszerű pozsonyi előadása: Ősmagyar mithoszok nyomai Csallóköz csillagos egén. In: Somorja és Vidéke 1930. május 3., 2.

⁷² Kisfaludy Károly jelentősége a magyar szellem történetében. Khin Antal tanár beszéde a költő 100 éves emlékünnepe alkalmával. In: Somorja és Vidéke 1930. december 6., 5; Kisfaludy Károly jelentősége a magyar szellem történetében. Khin Antal tanár beszéde a költő 100 éves emlékünnepe alkalmával II. In: Somorja és Vidéke 1930. december 20., 5; Kisfaludy Károly jelentősége a magyar szellem történetében. Khin Antal tanár beszéde a költő 100 éves emlékünnepe alkalmával. Befejezés. In: Somorja és Vidéke 1930. december 27., 5.

olith- és bronzkori ember emlékei a Csallóközben” című előadása hangzott volna el.⁷³ Az 1932. június 9-én megtartott közgyűlés beszámolójából megtudjuk, hogy kedvezőtlen egészségügyi állapotok miatt a meghirdetett előadások közül csak Limbacher Rezső előadását rendezték meg.⁷⁴

1931. december 6 és 14. között a Múzeum egyesület csallóközi művészek műveiből rendezett kiállítást, amelyet Khin Antal nyitott meg. A kiállításon megtalálhatók voltak Prohászka István és Istvánné, Szemere János és Benyovszky Rudolf művei.⁷⁵

A Somorjai Protestáns Nőegylet a Csallóközi Múzeum támogatásával a Protestáns kör helyiségeiben 1932. novemberében régiség kiállítást rendezett. A kiállításra szánt tárgyak jegyzékét özv. Röck Ernőnének, Khin Antalnak vagy Mayer Istvánnénak lehetett leadni.⁷⁶

1933. május 6-án a Csallóközi Múzeum kultúrestet rendezett a Legényegylet helyiségében. Az estet, amelyet Khin Antal nyitott meg a Múzeum Egyesület női szakosztálya (özv. Pósfay Ferencné, Dr. Röck Ernőné, özv. Várjon Lajosné, Bozó Sándorné, Schwertner Károlyné, Balheim Józsefné, Bozó Jenőné és Khin Antalné) szervezte.⁷⁷

1933. június 25-én tartott évi rendes közgyűlés beszámolójából megtudjuk, hogy az előző évben a múzeum két nagyobb kultúrestet rendezett. Az egyik estet Arany János emlékének, míg a másikat a múzeum javára rendezték meg.⁷⁸ Az Arany János emlékünnepet 1932. december 17-én a Legényegylet dísztermében tartották. Az ünnepségen Khin Antal is közreműködött, aki vetített képekkel A lelkiismeret költőjét adta elő.⁷⁹

1935. január 27-én Szencen a Magyar Kultúr Egyesület meghívására Khin Antal Az Aranykert címmel tartott előadást.⁸⁰ Az előadás során a Csallóközről és a Somorján mű-

⁷³ Csallóközi Múzeum népszerű tudományos előadásai Somorján az 1931-32. évre. In: Somorja és Vidéke 1931. november 21., 3.

⁷⁴ A Csallóközi Múzeum-Egyesület közgyűlése. In: Somorja és Vidéke 1932. június 18., 2-3.

⁷⁵ Csallóközi Múzeum művészeti kiállítása. In: Somorja és Vidéke 1931. november 28., 3; Csallóközi művészek kiállítása Somorján. In: Somorja és Vidéke 1931. december 12., 4; Csallóközi Múzeum képkiállításának befejezése. In: Somorja és Vidéke, 1931. december 19., 2.

⁷⁶ Régiség kiállítás Somorján. In: Somorja és Vidéke, 1932. október 22., 2 és 1932. november 5., 4.

⁷⁷ A Csallóközi Múzeum Egyesület kultúr-estje. In: Somorja és Vidéke 1933. május 6., 3; A Csallóközi Múzeum egyesület Kultúrestje Somorján. In: Somorja és Vidéke 1933. május 13., 4.

⁷⁸ Csallóközi Múzeum-Egyesület közgyűlése. In: Somorja és Vidéke 1933. június 17., 5 és 1933. július 8., 4.

⁷⁹ A rendezvény üvegnegatívon lévő programja a Csallóközi múzeum gyűjteményében is megtalálható.

⁸⁰ Előadás Csallóközről Szempcen. In: Somorja és Vidéke 1935. január 26., 3.

ködő múzeumról beszélt. A tél folyamán egy másik előadásra is sor került, amelyet Feigler Ottmár egyetemi könyvtáros tartott. Az előadót Khin Antal mutatta be. Az előadó a magyarok rokon népeiről és azok irodalmáról szolt. Az est során Khin Antal a finnek nemzeti eposzából a Kalevalából mutatott be egy részletet.⁸¹

1935. május 11-én a múzeum javára kultúrestet rendeztek, amelyet Khin Antal beszéde nyitott meg. Az est során II. Rákóczi Ferencről emlékeztek meg.⁸²

1935. június 16-án rendezték az egyesület éves közgyűlését. Az egyes beszámolókat után Khin Antal kezdeményezte, hogy az együletet etnográfiai, történelmi és természetrajzi szakosztályokra osszák fel. Indítványát a közgyűlés jóváhagyta. Az etnográfiai szakosztály vezetésével Khin Antalt, a természetrajzi szakosztályéval Dr. Zelliger Ernőt, míg a történelmivel dr. Földes Györgyöt bízták meg. A történelmi osztályon belül létrehoztak egy éremgyűjteményt, amelyet Dr. Herczeg József vezetett.⁸³ Még ugyanez év december 11-én megtartották az etnográfiai szakosztály első előadását, amelyet Khin Antal „A Csallóközi aranyászok” címmel tartott.⁸⁴

Rendszeresen szerepelt a pozsonyi rádió magyar adásában is. 1931-ben a karácsonyi műsorban többek között bemutatásra kerültek Betlehemes játékok, amelyekről Khin Antal tartott bevezető előadást.⁸⁵ 1933. november 5-én két órás műsort közvetítettek Somorjáról, amelyben többek között elhangzott Khin Antal bevezetésével a Legényavató is.⁸⁶ 1933. december 27-én a „Karácsonyi ünnep a Csallóközben” című előadása hangzott el.⁸⁷ 1934. február 16-án a Csallóközi népszokásokról a dőrejárásról,⁸⁸ június

⁸¹ A Csallóközi Múz. Egyesület kulturális előadásai Szencen. In: Somorja és Vidéke 1935. április 27., 5.

⁸² A Csallóközi Múzeum kultúrestet rendez májusban. In: Somorja és Vidéke 1935. április 13., 3; Kultúrest Somorján. In: Somorja és Vidéke 1935. április 20., 5; A Csallóközi Múzeum kultúrestje. In: Somorja és Vidéke 1935. április 27., 4; A Csallóközi Múzeumegyesület kultúrestje. In: Somorja és Vidéke 1935. május 11., 3; A Csallóközi Múzeum-egyesület kultúrestje. In: Somorja és Vidéke 1935. május 18., 2.

⁸³ A Csallóközi Múzeum Egyesület rendes évi közgyűlése. In: Somorja és Vidéke 1935. június 22., 2.

⁸⁴ Csallóközi Múzeum előadása dec. 11-én Somorján. In: Somorja és Vidéke 1935. december 7., 3; Kultúrelőadás Somorján. In: Somorja és Vidéke 1935. december 14., 3.

⁸⁵ Karácsonyi ünnep a pozsonyi rádió magyar óráján. In: Prágai Magyar Hírlap, 1931. december 23., 9.

⁸⁶ Rádió előadás helyszíni közvetítéssel Somorjáról. Rendezi a Csallóközi Múzeum. In: Somorja és Vidéke 1933. június 17., 5; Csallóközi kultúrest a pozsonyi rádió helyszíni közvetítésével Somorjáról. Rendezi a Csallóközi Múzeum nov. 5. vasárnap 1/4 6 órai kezdettel. In: Somorja és Vidéke 1933. november 4., 2.

⁸⁷ Pozsonyi Rádió. In: A Pesti Hírlap Rádió melléklete 1933. december 24-től 30-ig, 7.

⁸⁸ Csallóköz a rádióban. In: Somorja és Vidéke 1934. február 10., 2.

16-án a „Csallóköz egyik ősfoglalkozásáról, az aranyászatról”,⁸⁹ november 11-én a „Szent Márton fehér paripája”⁹⁰, december 23-án „Karácsony Csallóközben”⁹¹ című előadásával szerepelt. 1935. január 6-án „A csallóközi népszokások a háromkirályok járása”⁹², december 13-án a „Luca napja és a lucaszék”⁹³ című előadását tartotta meg. 1936. március 16-án a „Csallóköz két legérdekesebb műemléke”⁹⁴, június 23-án a „Szent Iván tüze a Csallóközben”⁹⁵, július 19-én Manga Jánossal közösen az „Aranykalász a Csallóközben, népszokások és dalok”⁹⁶, augusztus 11-én „A garabonciás a csallóközi néphitben”⁹⁷, szeptember 15-én „Az őskor embere”⁹⁸, október 6-án „Táltos és varásló a Csallóköz népénél”⁹⁹, november 18-án „A csallóközi ősfoglalkozások céhei”¹⁰⁰, december 6-án a „Mikulás a Csallóköz népénél”¹⁰¹ című előadásai hangzot-

Khin Antal emléktáblája a Honismereti ház falán

⁸⁹ Csallóköz a pozsonyi rádióban. In: Somorja és Vidéke 1934. június 16., 3.

⁹⁰ Rádió-műsor. In: Kassai Ujság 1934. november 10., 9.

⁹¹ Csallóköz a pozsonyi rádióban. In: Somorja és Vidéke 1934. december 1., 3; Csallóközi karácsony est a rádióban. In: Somorja és Vidéke 1934. december 15., 3; Csallóközi karácsonyi szokások. In: Somorja és Vidéke 1934. december 22., 8; Helyszíni közvetítés Somorjáról. In: Somorja és Vidéke 1934. december 29., 5.

⁹² Khin Antal polg. isk. tanár a pozsonyi rádióban. In: Somorja és Vidéke 1935. január 5., 4.

⁹³ Luca-napjáról tart előadást Khin Antal a pozsonyi rádióban. In: Somorja és Vidéke 1935. december 7., 3.

⁹⁴ Rádió. In: Magyar Nap 1936. március 15., 6.

⁹⁵ Rádió A Csehszlovákiai Rádió Magyar műsora. In: Magyar Nap 1936. június 23., 4; Rádió műsor. In: Kárpáti Híradó 1936. június 23., 6; Szent Iván tüze a Csallóközben. In: Somorja és Vidéke 1936. június 27., 3.

⁹⁶ Rádió A Csehszlovákiai Rádió Magyar műsora. In: Magyar Nap 1936. július 19., 6; Heti rádió műsor. In: Brasov-i Friss Ujság 1936. július 20., 4.

⁹⁷ A garabonciás a csallóközi néphitben. In: Somorja és Vidéke 1936. augusztus 15., 3.

⁹⁸ Rádió A Csehszlovákiai Rádió Magyar műsora. In: Magyar Nap 1936. szeptember 15., 4.

⁹⁹ Táltos és varásló a Csallóköz népénél. In: Somorja és Vidéke 1936. október 10., 3.

¹⁰⁰ A csallóközi ősfoglalkozások céhei. In: Somorja és Vidéke 1936. november 21., 3.

¹⁰¹ Rádió A Csehszlovákiai Rádió Magyar műsora. In: Magyar Nap 1936. december 6., 8.

tak el. 1937. január 5-én „Hogyan készül a naptár?”¹⁰², március 24-én „Poncius Pilátus a néphitben”¹⁰³, április 28-án „Műemlékeink és régiségeink védelme”¹⁰⁴, június 11-én „A csallóközi csillagos ég regevilága”¹⁰⁵, november 10-én „A Napkultusz emléke a Csallóköz népénél”¹⁰⁶ című előadásait sugározta a rádió. 1938. március 13-án „Csalló-szigeti népmondák misztikus alakjai”¹⁰⁷ címet viselő előadását hallgathatta a nagydídemű.

Nem csak a pozsonyi hanem a kassai rádió magyar adásában is rendszeresen szerepelt. 1935. április 22-ei adásban „Húsvéti piros tojások”¹⁰⁸, míg június 9-én a „Régi magyar népszokások”¹⁰⁹ című előadása hangzott el. 1939. május 23-án „A csallóközi nép csillagos ege”¹¹⁰, június 24-én „Szent Iván tüze a Csallóközben”¹¹¹, augusztus 11-én „Régi csárdák a Csallóközben”¹¹², augusztus 22-én „Szent Lőrinc tüzes könnyei”¹¹³, szeptember 23-án „A Kárpátok legendája”¹¹⁴, október 25-én „Az aranyászat. Letűnt foglalkozás a Csallóközben”¹¹⁵, november 29-én „Szent András éjszakája a csallóközi néphitben”¹¹⁶, december 13-án „Luca napja a csallóközi nép hitében”¹¹⁷, december 26-án „Betlehemjárás a Csallóközben”¹¹⁸ című előadásait sugározta a rádió. 1940. február 5-én „A csallóközi Karnevál”¹¹⁹, március 20-án „Húsvét és a csallóközi népszokások”¹²⁰, június 17-én a „Le-

¹⁰² Rádió A Csehszlovákiai Rádió Magyar műsora. In: Magyar Nap 1937. január 5., 6.

¹⁰³ Rádió A Csehszlovákiai Rádió Magyar műsora. In: Magyar Nap 1937. március 24., 6.

¹⁰⁴ Rádió. In: Uj Közlöny 1937. április 28., 4.

¹⁰⁵ Rádió A Csehszlovákiai Rádió Magyar műsora. In: Magyar Nap 1937. június 11., 6.

¹⁰⁶ A Napkultusz emléke a Csallóköz népénél. In: Magyar Nap 1937. november 10., 4.

¹⁰⁷ Európa Rádióműsora 1938 március 13-tól március 19-ig. In: Népszava-Rádió 1938. március 12., I.

¹⁰⁸ Košicei rádió magyar műsora. In: Kassai Ujság 1935. április 21., 12.

¹⁰⁹ Rádió-műsor. In: Kassai Ujság 1935. június 8., 8.

¹¹⁰ A Dunántúl Rádiója 1939. május 21.-május 27., 3.

¹¹¹ Pécsi Napló Rádió-műsora 1939. június 18., 5.

¹¹² Személyi hírek, előadások. In: Magyar Tanítóképző A Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesületének folyóirata 52. évf., Budapest 1939, 362.

¹¹³ Személyi hírek, előadások. In: Magyar Tanítóképző A Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesületének folyóirata 52. évf., Budapest 1939, 363.

¹¹⁴ Rádió. In: Felvidéki Ujság 1939. szeptember 23., 6.

¹¹⁵ Személyi hírek, előadások. In: Magyar Tanítóképző A Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesületének folyóirata 52. évf., Budapest 1939, 435.

¹¹⁶ A Pesti Hírlap rádiómelléklete 1939. november 26-tól december 2-ig, 1939. november 24., 3.

¹¹⁷ Rádió. In: Felvidéki Ujság 1939. december 12., 8.

¹¹⁸ Az Ujság Rádiója 1939 december 24-30-ig, 1939. december 22., 5.

¹¹⁹ Rádió. In: Felvidéki Ujság 1940. február 3., 11.

¹²⁰ Személyi hírek. In: Magyar Tanítóképző A Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesületének folyóirata. 53. évf. Budapest 1940, 126.

gényavatás a Csallóközben”¹²¹, augusztus 6-án „A csallóközi dudás”¹²², december 28-án „Aprószentek napja és a karácsonyi korbácsolás”¹²³ című előadásai hangzottak el. 1941. március 28-án „A fagyosságok a néphagyományban”¹²⁴, április 9-én a „Pilátus a néphagyományban”¹²⁵ című előadására került sor. 1942. május 24-én „Pütkösdi király és királyné”¹²⁶ című előadása hangzott el.

A Csallóközi Múzeum 1935 óta vezetett látogatói naplójából megtudjuk, hogy Khin Antal 1957. augusztus 9-én és 14-én is Somorján járt és meglátogatta az általa alapított múzeumot.¹²⁷

Tagságai

1904-től a Budapesti Philológiai Társaság rendkívüli tagja¹²⁸, majd 1910-től rendes tagja lett.¹²⁹

A Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesületének 1908. december 7-én tartott választmányi gyűlésén az elnök javasolta Khin Antal felvételét az egyesületbe, amelyhez a választmány hozzájárult.¹³⁰ Az egyesület 1909. október 2-án tartott ülésén Khin Antal kérte az egyesület rendes tagjainak sorába való felvételét.¹³¹

¹²¹ Személyi hírek, előadások. In: Magyar Tanítóképző. A Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesületének folyóirata 53. évf. Budapest 1940, 254.

¹²² Személyi hírek, előadások. In: Magyar Tanítóképző. A Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesületének folyóirata 53. évf. Budapest 1940, 288.

¹²³ A Délmagyarország Rádiómelléklete 1940 december 22-től december 28-ig, 1940. december 22., 2.

¹²⁴ Személyi hírek, előadások. In: Magyar Tanítóképző. A Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesületének folyóirata, 54. évf., Budapest 1941, 223.

¹²⁵ Személyi hírek, előadások. In: Magyar Tanítóképző. A Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesületének folyóirata, 54. évf. Budapest 1941, 158.

¹²⁶ A Délmagyarország Rádiómelléklete 1942. május 18-tól 1942 május 25-ig. 1942. május 17., 2.

¹²⁷ A „Csallóközi Múzeum Látogatók Naplója” és további a múzeum működésével összefüggő iratok napjainkban Dunaszerdahelyen, a Csallóközi Múzeum gyűjteményében található meg.

¹²⁸ Jegyzőkönyv a Budapesti Philológiai Társaság választmányának 1904. januárius 13-án, az évi közgyűlést megelőző ülésről. In: Egyetemes Philológiai Közöny XXVIII. Évfolyam, 1904, 174-175.

¹²⁹ Egyetemes Philológiai Közöny XXXIV. Évfolyam. Budapest 1910, 73; Egyetemes Philológiai Közöny XXXV. Évfolyam. Budapest 1911, 867.

¹³⁰ Magyar Tanítóképző A Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesületének közlönye, XXIII. Évfolyam 10. szám. Budapest 1908, 611.

¹³¹ Magyar Tanítóképző A Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesületének közlö-

A Királyi Magyar Természettudományi Társulat 1909. október 20-án tartott választmányi ülésén Éber R. ajánlására Khin Antalt a tagok közé felvették.¹³²

Szinte a múzeumalapítással egyidőben 1931. november 8-án Pozsonyban a Prímási palota tükörtermében megalakult a Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság, a Masaryk Akadémia. A tudományos osztály alapító tagjai között megtalálhatjuk Khin Antalt és Jankó Zoltánt is.¹³³ Jaross Andor „A Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság tagjai és a magyar kisebbségi élet” című írásában röviden az egyes tagok munkásságát is ismertette. Khin Antalról a következőképpen írt: „somorjai polgári iskolai tanár, Csallóköz néprajzi munkálatokat végzett, könyvei is megjelentek.”¹³⁴ Az első bécsi döntés után a társaságnak mindösszesen 30 rendes tagja maradt. Ebből a Tudományos osztály 14, az irodalmi osztály 7, míg a művészeti osztály 9 taggal működött tovább.¹³⁵ A tagok névsorában ekkor Khin Antal neve már nem szerepelt.

1935-ben a pozsonyi járási magyar közművelődési testületben a mozgószínházak¹³⁶ referensévé választották.¹³⁷

Egy 1936. január 2-án kelt dokumentumból¹³⁸ meg tudjuk, hogy az oktatási és népnevelési miniszter¹³⁹ a somorjai járásban két konzervátort nevezett ki. Khin Antal polgári iskolai tanárt a történelmi és művészeti emlékek, míg PhDr. és RNDr. Vladimír Balthasart (1897-1978)¹⁴⁰ a természeti értékek konzervátorává nevezték ki.¹⁴¹

1936-ban megválasztották a Magyar Közművelődési Szövetség új vezetőségét és az egyes bizottságokat. A film- és rádióbizottság tagjai lettek Lóránd Mihály és Khin Antal.¹⁴²

nye, XXIV. Évfolyam, 8. szám. Budapest 1909, 468.

¹³² Természettudományi Közlöny XLI. Évfolyam 493. füzet. Budapest 1909, 757.

¹³³ Popély 1973, 30.

¹³⁴ Jaross 1931, 849.

¹³⁵ Popély 1973, 96.

¹³⁶ Filmszínház vagy közkeletűbb nevén mozi.

¹³⁷ A bratislavai járási magyar közművelődési testület vezetőségét most választották meg. In: Kassai Ujság 1935. december 18., 4.

¹³⁸ A dokumentum másolatát Rác Pétertől kaptam, amelyet ezúton is szeretnék megköszönni.

¹³⁹ A dokumentumban a miniszter neve nem szerepel. 1934. február 14-e és 1936. január 23-a között ezt a pozíciót prof. JUDr. Ján Krčmář (1877–1950) töltötte be.

¹⁴⁰ Bővebben lásd: biography.hiu.cas.cz/Personal/index.php/BALTHASAR_Vladimir_21.6.1897-10.11.1978

¹⁴¹ Kopócs 1987, 38.

¹⁴² A Magyar Közművelődési Szövetség megválasztotta új vezetőségét és bizottságait. In: Kassai Ujság 1936. február 21., 4.

1936-ban megalakult a Magyar Közkönyvtárak Könyvbíráló Bizottsága. Az alakuló ülésre Khin Antalt is meghívták.¹⁴³

1939-ben Khin Antal somorjai polgári iskolai igazgató kérte felvételét a Magyar Néprajzi Társaságba.¹⁴⁴

A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítőjéből megtudjuk, hogy Khin Antal a múzeum részére 1932-ben 4 tárgyat¹⁴⁵, míg 1936-ban 2 darab népi faragást adományozott.¹⁴⁶ Az 1940. április 15-ei Tanítóképző Intézeti Tanárok Országos Egyesületének elnökségi taggyűlésén kérte felvételét a tagok közé.¹⁴⁷

1941-ben az Országos Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat rendes tagjává választották.¹⁴⁸

A Turáni Társaság 1942. szeptember 25-ei gyűlésén Khin Antal tanítóképzőintézeti igazgatót a társaság tőrzstagjává fogadták.¹⁴⁹

A Magyar Mezőgazdasági Múzeum tudományos munkatársa

1952-től a Magyar Mezőgazdasági Múzeum tudományos munkatársa. A múzeumban is a népi halászzattal és az ősfoglalkozások kutatásával foglalkozott.¹⁵⁰ A Velencei-, a Szelidi és a Fertő-tónál végzett gyűjtőutakon általa beszerzett tárgyak értékes darabjai a múzeum halászati gyűjteményének.

Az Adattár XII/a. Diapozitív gyűjteményébe 1954-ben kerültek be Khin Antaltól 10 x 8,5 cm nagyságú üvegdíák. A felvételek nagy része 1925-26-ban készült és a csalólóközi halászatot örökítik meg.¹⁵¹

¹⁴³ Megalakult a magyar közkönyvtárak könyvbíráló bizottsága. Kassai Ujság 1936. november 23., 4.

¹⁴⁴ Tagfelvétel az 1939. év első és második negyedében. In: Ethnographia – Népelet A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata, L. évfolyam. Budapest 1939, 182.

¹⁴⁵ Néprajzi Múzeumunk az 1932. év II. És III. Negyedében. In: A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője Az „Ethnographia“ melléklete, XXIV. Évfolyam. Budapest 1932, 137.

¹⁴⁶ Az egyes gyűjtemények gyarapodása vétel, ajándék és egyéb forrásból a következő. In: A Néprajzi Múzeum Értesítője XXVIII. Évfolyam. Budapest 1937, 160-163.

¹⁴⁷ Elnökségi ülés. In: Magyar Tanítóképző A Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesületének folyóirata 53. évf. Budapest 1940, 215.

¹⁴⁸ Kopócs 1987, 35.

¹⁴⁹ A Turáni Társaság ügyei. In: Turán Magyar Néprokossági Szemle XXV. Évf., 1942, 186.

¹⁵⁰ Vörös 2007, 159.

¹⁵¹ Vörös 2007, 159.

Az 50-es években a Társadalom és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat (TTIT) keretein belül előadásokat tartott. 1955. február 13-án „A magyar halászat és szerszámjárás”¹⁵², július 24-én „A Balaton halászata”¹⁵³ míg október 30-án „A Duna halászata”¹⁵⁴ című előadását tartotta meg.

1955. február 24-én a Petőfi rádióban „A viza” című előadása hangzott el.¹⁵⁵

Az MTI rövid közleményéből megtudjuk, hogy Khin Antal, a Mezőgazdasági Múzeum kutatója Tahitótfalu határában egy őskori telepre talált. Az itt talált csontokat és cserépeket átadták a Magyar Nemzeti Múzeum régészeti osztályának. A hírt több napilap is leközölte.¹⁵⁶

1956. április 29-én „A tiszai halászat és fejlesztése”¹⁵⁷ című előadását tartotta meg.

Az 1956. októberi és novemberi események következtében a gótikus szárnyat ért találatok következtében a halászati gyűjtemény nagy része elpusztult.¹⁵⁸ A halászati kiállítást csak 1959-ben sikerült megnyitni.¹⁵⁹

1963-ban a Múzeumi Hónap alkalmából a Szocialista Kultúráért kitüntetésben részesült.¹⁶⁰ Pár hónappal 90. születésnapja előtt 1973. november 26-án hunyt el. A gyászjelentéséből¹⁶¹ megtudjuk, hogy a hamvasztás előtti búcsúztatásra 1973. december 12-én a Farkasréti temető ravatalozójában került sor. Hamvait 1973. december 21-én helyezték végső nyugalomra. Sírja a Farkasréti temető 27. parcellájában 3-59 szám alatt található.¹⁶²

A gyászjelentéséből megtudjuk, hogy felesége lánykori neve Iring Erzsébet volt. Házasságukból két gyerek született Gitta és ifj. Antal. Gitta Farkas Jánossal, míg Antal Paty Nagy Mariannal kötött házasságot. Fia házasságából született András névre keresztelt unokája.

¹⁵² A TTIT előadásai. In: *Élet és Tudomány* 10. évf. 6. szám, 1955. február 9., 190.

¹⁵³ A TTIT előadásai. In: *Élet és Tudomány* 10. évf., 29. szám, 1955. július 20., 906.

¹⁵⁴ A TTIT előadásai. In: *Magyar Nemzet* 1955. október 27., 4.

¹⁵⁵ Rádió műsora. In: *Délmagyarország* 1955. február 23., 4.

¹⁵⁶ Tahitótfalu határában. In: *Esti Budapest* 1955. augusztus 2., 4; *Őskori telep maradványaira*. In: *Népszava* 1955. augusztus 3., 2 és *Magyar Nemzet* 1955. augusztus 3., 4.

¹⁵⁷ A TTIT előadásai. In: *Élet és Tudomány* 1956. április 25., 526.

¹⁵⁸ Szabó – Székelyhidy 2007, 195.

¹⁵⁹ Szabó – Székelyhidy 2007, 195; A halászat története Ma nyitják meg a Mezőgazdasági Múzeum halászati és vízivad-kiállítását. In: *Népszabadság* 1959. július 7., 10; L. Gy. Mi újság idehaza? Megnyit a Mezőgazdasági Múzeum új halászati kiállítása. In: *Akvárium és Terrárium* IV. évf. 4. szám, 1959, 178-179.

¹⁶⁰ Kitüntetések. In: *Művelődésügyi Közlöny A Művelődésügyi Minisztérium Hivatalos Lapja* VII. Évfolyam 21. szám, 1963. november 1., 1.

¹⁶¹ A gyászjelentést Nyáry István bocsátotta rendelkezésemre. Szíves segítségét ezúton is szeretném megköszönni.

¹⁶² *Budapesti Negyed* XI. évf. 2003/3, 41. szám, A Farkasréti temető - II. Budapest 2003, 439. Online: <https://epa.oszk.hu/00000/00003/00030/adattar.html>

Khin Antal halála után a hagyatékának egy része a Magyar Mezőgazdasági Múzeumba került.¹⁶³

Khin Antal portréját, amelyet Szemere János festőművész készített, a Khin család a Csallóközi Múzeumnak ajándékozta. A festmény az intézmény képzőművészeti gyűjteményébe került elhelyezésre.

Khin Antal emlékezete Somorján

1997-ben Presinszky Lajos kezdeményezésére a Honismereti ház falán elhelyezték Khin Antal domborművét, amely Oskár Košecký (1954–2007) szobrászművész alkotása.¹⁶⁴

2014-ben a CZ Slovakia részvénytársaság és a Somorjáért Polgári Társulás a „Nagyjaink padjai” projekt keretében a Pomléi úton és a Pomléban 30 padot helyezett el. Az első 22 padra neves somorjai személyek és szervezetek nevei kerültek.¹⁶⁵ A padok ünnepélyes felavatására és átadására 2014. május 1-én került sor.¹⁶⁶ Khin Antal nevét viselő pad a Pomléi út elején a Speciális Alapiskola bejáratának közelében található.

A kulturális szakbizottság 2020. február 12-ei ülésén elfogadta a város területén az „Akácligetben” létesülő új utcák elnevezését, az egyik utcát Khin Antalról nevezték el.¹⁶⁷ A 2023/24-es tanévtől a Madách Imre Gimnáziumban elindult a Khin Antal Honismereti Kör. A szakkört a gimnázium két történelem szakos tanára Óváry Péter és Horváth László vezeti.

Megjelent közlései, tanulmányai¹⁶⁸:

Alangyár. In: Magyar Nyelv 9. évfolyam 1913, 468.

Az ifjúsági olvasmányok. In: Magyar Tanítóképző. A Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesületének közlönye, XXX. Évfolyam, 2. füzet. Budapest 1915, 45-53.

¹⁶³ Sajnos ezen tanulmány írásakor még nem sikerült a hagyatékát átnézni. A jövőben tervezem ezen hiányosság pótlását.

¹⁶⁴ Presinszky 2000, 85; Mathédesz 2021, 72.

¹⁶⁵ A Somorjai és Vidéke havilapban „Nagyjaink díszpadjai” címmel jelent meg az egyes személyek rövid életrajza. Bővebben lásd: Somorjai és Vidéke XXIV. évfolyam, 3-9. számát, 6.

¹⁶⁶ Nagyjaink díszpadjai. In: Somorja és Vidéke XXIV. évfolyam, 3. szám, 2014, 6.

¹⁶⁷ Zápisnica zo zasadnutia komisie kultúry a cirkevni pri MsZ v Šamoríne zo dňa 12.2.2020. Bővebben lásd: <https://samorin.sk/wp-content/uploads/2020/06/zap-kult.pdf>

¹⁶⁸ Mivel Khin Antal közlései, tanulmányai regionális hetilapokban, havilapokban is megjelentek, ezért az itt feltüntetett bibliográfiáját nem tekinthetjük teljesnek.

Csallóköz vizái. In: Híradó 1926. június¹⁶⁹
Mit beszél a Csallóköz? In: Csallóközi Muzeum. Pozsony 1928, 40-44
Gönczöl tálto. In: Csallóközi Muzeum. Pozsony 1928, 45-49.
Csallóközi vizahalászat. In: Csallóközi Muzeum. Pozsony 1928, 50-54. = Spravidaj Múzea – Múzeumi Híradó XXII. Évf., 2000-2004, 50-52.

Khin Antal néprajzkutató padja Somorján, a Pomléi úton

Néhai Kisfaludy Zsigmond pozsonyi kanonok hátrahagyott kéziratából közli Khin Antal: Somorja az Árpádok alatt. In: Csallóközi Muzeum. Pozsony 1928, 69-80.
Pogány romok Csallóközben a téli napforduló táján. In: Felsőcsallóköz 1928. január 7., 2-3.
Szent Iván tüzei. Egy pogánykori éjjel Csallóközben. In: Felsőcsallóköz 1928. július 7., 2-3.
Egy pogánykori éjjel Csallóközben (folytatás). In: Felsőcsallóköz 1928. július 14., 2-3.
A Somorjai Városi Levéltár kincseiből. In: Somorja és Vidéke 1928. december 22., 3.¹⁷⁰
A téli napforduló pogány emlékei Csallóközben. In: Somorja és Vidéke 1928. december 22., 6-7.
A téli napforduló pogány emlékei Csallóközben (Folytatás). In: Somorja és Vidéke 1928. december 29., 4-5.
A régi nagy telek árvizek és elpusztult községek Csallóközben. In: Somorja és Vidéke 1929. március 16., 2-3.
Vyzy na Veľkom Žitnom ostrove a ich lovenie. In: Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti XXII. Martin 1930, 110-112. = Spravidaj Múzea – Múzeumi Híradó XXII. Évf., 2000-2004, 48-49

¹⁶⁹ Alapy A csallóközi halászat története 1933, 160. oldalon hivatkozik rá.

¹⁷⁰ Kovács 1963, 364.

Csallóközi Múzeum kérelme. In: Somorja és Vidéke 1930. január 25., 6; február 1., 2; február 8., 6.

Somorja legrégebb képe és a rajta levő históriás-ének. Közlemény a Csallóközi Múzeum anyagából. In: Somorja és Vidéke 1930. április 5., 3. = Csallóközi Hírlap 1938. október 2., 38. szám = Spravodaj múzeu – Múzeumi Híradó XV. Évf., 1991, 100-102 = Somorja. Történelmi olvasókönyv. Somorja 1996, 139-143.

Csallóközi regék. In: Somorja és Vidéke 1930. április 26., 2.

A Csallóközi Múzeum kérelme. In: Somorja és Vidéke 1930. szeptember 27, 2; október 4., 5.

Csallóköz-története Kisfaludy Zsigmond kéziratából közli Khín Antal. In: Somorja és Vidéke 1930. október 11., 4; október 25., 5; november 1., 6; november 22., 5; november 29., 7.

Régi csallóközi csárdák: a Pipagyujtó és a Kondoros. In: Csallóközi Hírlap 1932. július 24., 6-7.

Csallóközi legényavatás. In: Etnographia 43. évfolyam 1932, 19-24. = Somorja és Vidéke 1933. november. 18., 5-6 = Csallóközi Hírlap 1933. december 3., 1-2.

Az aranyászat. Egy letűnt ősfoglalkozás a Csallóközben. In: Magyar Írás III. Évfolyam 6. szám, 1934, 105-109.

Szent Márton fehér lova és Márton lúdja. In: Magyar Írás III. Évfolyam 7-8. szám, 1934, 205-208.

Barangolás a Nagy-Fáttra aljában. In: Híradó (Pozsony) 1934. július 17.¹⁷¹

Karácsony és a csallóközi népszokások. In: Somorja és Vidéke 1934. december 29., 5.

Karácsony és a csallóközi népszokások II. In: Somorja és Vidéke 1935. január 5., 5.

Karácsony és a csallóközi népszokások III. In: Somorja és Vidéke 1935. január 19., 4.

A farsangi dörék. Adalékok Csallóköz néprajzához. In: Magyar Figyelő III. Évfolyam 1. szám, 1935, 91-94.

Betlehemi járás a Csallóközben. In: Magyar Írás IV. Évfolyam 10. szám, 1935, 88-93.

A Csallóközi Múzeum ismertetése. In: Somorja és Vidéke 1935. április 27., 1-2.

A Csallóközi Múzeum leírása II. In: Somorja és Vidéke 1935. május 11., 2.

A Csallóközi Múzeum leírása. II. szoba. In: Somorja és Vidéke 1935. június 8., 4.

Somorja Árpád-kori temploma. Honismereti Füzetek. Bratislava 1936.

A csallóközi vizák. In: Szülőföldünk, 1936, 1. szám, 41-45.

Csallóköz két legérdekesebb műemléke. In: Somorja és Vidéke 1936. április 11, 7-8.

¹⁷¹ Folyóiratok szemléje II. Hírlapok. In: Irodalomtörténet. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata. XXIII. Évfolyam 3-4. szám, Budapest 1934, 100.

A Csallóközi Múzeum ismertetése. In: Csallóközi Hírlap 1938. augusztus 28., szeptember 4., szeptember 10., szeptember 18.

Somorjai iskolai értesítő 1938/39

Műemlékek és régiségek védelme. In: A lévai Magyar Királyi Állami Líceum Évkönyve az 1939–40. iskolai évről. Léva 1940, 4-8.

A Csallóköz történelmi hala. In: Halászat 41. évf. 3. szám, 1940, 19-22.

Lucaszékek a Csallóközben. In: Etnographia 52. évfolyam 1941, 59-61.

Miről beszél a Csallóköz? Komárom 1941, 54.

A Csallóközi Múzeum. In: Komárom vármegye évkönyve az 1941. évre Első évfolyam. 182-184.

A Csallóközi regevilágából. In: Komárom vármegye évkönyve az 1941. évre Első évfolyam, 185-187.

A Csallóközi halászélet – Szerszámjárás. In: Halászat XLIV. Évf. 4. szám – 1943. április 15., 28-29.

A Csallóközi halászélet – Szerszámjárás (Folytatás). In: Halászat XLIV. Évf. 5. szám – 1943. május 15., 35-37.

A csallóközi halászélet – Szerszámjárás. (Folytatás és vége) In: Halászat XLIV. Évf. 6. szám – 1943. június 15., 44-45.

A csallóközi halászélet. In: Halászat 1944.¹⁷²

A csallóközi halászélet. Szerszámjárás (II. rész). In: Halászat II. (XLVII.) évf., 1948, 4. szám, 57-58.

A csallóközi halászélet. Szerszámjárás (Folytatás) In: Halászat II. (XLVII.) évf., 1948, 5. szám, 68-71.

A kishalászat szerszámjárása. Halászat II. (XLVII.) évf., 1948, 6. szám, 87-88.

A kishalászat szerszámjárása. Halászat II. (XLVII.) évf., 1948, 7. szám, 125-127.

A rekeszörse, a vejsze és a barok (Csallóközi halászélet – A kishalászat szerszámjárása). In: Halászat II. (XLVII.) Évf., 1948, 10-12. szám, 168-170.

A magyar viza története. In: Halászat I. évf., 1954, 5. szám, 13.

A Sió halászeszközei. In: Halászat 1954, 9. szám.

Ritka halászsákmány! Óriás vizát fogtak a Dunában. In: Élet és Tudomány 1955, 7. szám, 10. évfolyam, 1955. február 16., 215.

A magyar vizák története. In: Mezőgazdasági Múzeum Füzetek 2. – 1957, Budapest.

Új halászati kiállítás a Mezőgazdasági Múzeumban. In: Halászat VI. évf. 8. szám, 1959, 147.

¹⁷² Solymos 1959, 407.

A Velencei-tó halászata. In: Mezőgazdasági Múzeum Füzetei 16. Budapest 1960.

A pesti vizafogók és a mai Vizafogó utca neve. In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1962. Budapest 1962, 84-92.

A Szelidi tó halászata. In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1964. Budapest 1964, 99-116.

Két ősi magyar halász-szerszám. Élet és Tudomány Tudományos kalendáriuma az 1964. évre. Budapest Gondolat Kiadó 1964, 298-302.

A horgász szerszámok ősei. In: Élet és Tudomány 19, 1964, 3, 111-114.

A somorjai halászcéh. In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1965-1966. Budapest 1966, 121-130 = Somorja Történelmi olvasókönyv. Somorja 1996, 87-93.

A régi Csallóköz, mint halászhely. In: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1969-1970. Budapest 1970, 257-266.

Felhasznált irodalom:

Alapy 1927

Alapy, Gyula: Néprajz és népművészet a komáromi kiállításon II. In: Prágai Magyar Hírlap 1927. augusztus 24., 8.

Bárdos – Presinszky – Végh 1996

Bárdos Gábor – Presinszky Lajos – Végh László (szerkesztette): Somorja Történelmi olvasókönyv. Somorja 1996.

Császár 1929

Császár, István: Csillagégés Novellák. Bratislava – Pozsony 1929.

Fehérváryová – Ratimorská – Trugly 1986

Fehérváryová, Magda – Ratimorská, Priska – Trugly, Alexander: Sto rokov múzea v Komárne 1886-1986. Komárno 1986.

Fogarassy 1974

Fogarassy, László: Khín Antal (1884-1973). In: Irodalmi Szemle XVII. Évfolyam 10. szám, 1974, 953.

Ivánfi 1896

Ivánfi, Béla: A Somorjai Államilag Segélyezett Polgári Fiú- és Leányiskola huszonnegyedik Értésítője az 1895-96. tanévből. Pozsony 1896.

Jankó 1928

Jankó, Zoltán: Hogyan lett a Csallóközi Muzeum? In: Csallóközi Muzeum. Bratislava 1928, 88-95.

Jaross 1931

Jaross, Andor: A Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészi Társaság tagjai és a magyar kisebbségi élet. In: Magyar Kisebbség X. évfolyam 23. szám, 1931. december 1., 846-851.

Kárpáti 2002

Kárpáti, Elemérné: Khin Antal. In: Magyar Múzeumi Arcképcsarnok. Budapest 2002, 463-464.

Kocsis 1988

Kocsis: Apám volt az utolsó halászmester. Emlékeit elmondja Khin Anna. In: Nő 37. évf. 51. szám, 1988. december 19., 29.

Kopócs 1987

Kopócs Olga: Adatok a régi somorjai Csallóközi Múzeum történetéhez. In: Spravodaj Múzea – Múzeumi Híradó XI. évfolyam 1987, 24-40.

Kósa 1980

Kósa László: Khin Antal. In: Ortutay Gyula (Főszerkesztő): Magyar néprajzi lexikon III. kötet: K-Né. Budapest: Akadémia kiadó 1980, 191.

Kovács 1963

Kovács István: Somorjai énekmásolatok. In: Magyar nyelv A Magyar Nyelvtudományi Társaság folyóirata LIX. Kötet. Budapest 1963, 363-365.

Lelkes 2013

Lelkes, Vince: Csallóközi lenyomatok – Emberek, történetek a sajtó tükrében. Dióspatony 2013.

Liszka 1997

Liszka, József: Khin Antal. In: Fónod Zoltán (főszerkesztő): A cseh/szlovákiai magyar irodalom lexikona, 1918-1995. Pozsony: Madách-Posonium 1997, 159-160.

Liszka 2014

Liszka, József: Khin Antal. In: A (cseh)szlovákiai magyarok lexikona. Csehszlovákia megalakulásától napjainkig. Bratislava 2014, 208.

Marczell 1977

Marczell, Béla: A csallóközi fafaragó halász. In: Spravodaj múzea – Múzeumi Híradó 1977/3, 3-4.

Mathédesz 2021

Mathédesz, Lajos: A somorjai Városi Honismereti Ház rövid története. In: Spravodaj Múzea – Múzeumi Híradó XXVI. évfolyam 2021, 59-79.

Nagy 1981

Nagy, Kornélia: Tápéi Miklós faragványai. In: A Hét 26. évf. 8. szám, 1981. II. 28; 24.

Péter 1959

Péter, László: Nyelvjárások A Magyar Nyelvtudományi Társaság nyelvgyűjtése (1905-1908). In: Magyar nyelv A Magyar Nyelvtudományi Társaság folyóirata LV. Kötet, 1959, 279-287.

Popély 1973

Popély, Gyula: A Csehszlovákiai Magyar Tudományos, Irodalmi és Művészeti Társaság. Bratislava Madách 1973.

Presinszky 1991

Presinszky Lajos: A Somorjai Államilag Segélyezett Polgári Fiú- és Leányiskola története 1872-1950. In: *Spravodaj Múzea – Múzeumi Híradó* XV. Évf., 1991, 9-97.

Presinszky 2000

Presinszky Lajos: Felső-Csallóközi arcképcsarnok. Somorja 2000.

Presinszky – Varga – Kertész 2005

Presinszky Lajos – Varga József – Kertész Olga: Mit hagytak ránk a századok? Fejezetek Vajka történelméből. Somorja 2005.

Reé 1939

Reé, László: A magyar gyalogság fényképcsarnoka. Budapest 1939.

Solymos 1959

Solymos, Ede: Halászélet a Duna magyarországi szakaszain. In: *Ethnographia A Magyar Néprajzi Társaság Folyóirata* LXX. Évfolyam, 1959, 407-430.

Szabó – Székelyhidny 2007

Szabó, László – Székelyhidny, Iván: A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Halászati Gyűjteménye. In: *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 2005-2007*. Budapest 2007., 191-200.

Szarka 1910

Szarka, Lajos: A Modori M. Kir. Állami Tanítóképző-Intézet XI. értesítője az 1909-1910. tanévről. Pozsony 1910.

Vörös 2007

Vörös, Éva: Az Archív Fotók Gyűjteménye. In: *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 2005-2007*. Budapest 2007, 151-176.

Údaje o biografii Antala Khina

Dňa 26. novembra 2023 si pripomínáme už päťdesiate výročie úmrtia Antala Khina. Antal Khin bol jedným zo zakladateľov a prvým riaditeľom Žitnoostrovského múzea v Šamoríne. Za posledných pár desaťročí v doteraz publikovaných encyklopédiách o živote Antala Khina môžeme nájsť iba veľmi krátke zmienky, preto som sa rozhodol napísať tento článok.

Antal Khin sa narodil vo Vojke nad Dunajom. Rodina sa niekoľko desaťročí živila pôvodným starým remeslom – rybárstvom. Základné vzdelanie získal v Šamoríne, neskôr navštevoval Pedagogický ústav v Modre. Pedagogický diplom získal v Budapešti. Ako učiteľ pôsobil v Kláštore pod Znievom, Trenčianskych Tepliciach, Šamoríne, Bratislave, Leviciach a Budapešti.

Počas pôsobenia v Šamoríne spolu so Zoltánom Jankóm založili Žitnoostrovské múzeum, ktoré až do roku 1940 viedol. Zbieral archeologické, historické a národopisné pamiatky zo Žitného ostrova. Pozbierané materiály publikoval v zborníkoch a miestnych novinách. Získaný materiál prezentoval aj počas prednášok. V článku som venoval priestor prednáškovej činnosti aj publikáciám. Keďže Antal Khin často publikoval články v regionálnych novinách a týždenníkoch, pravdepodobne sa nepodarilo pozbierať všetky publikované články. Ako odborník na staré remeslá a národopis bol pomerne častým hosťom maďarského vysielania bratislavského a košického rozhlasu.

Neskôr ako dôchodca začal pracovať v Maďarskom poľnohospodárskom múzeu v Budapešti. V roku 1956 v Budapešti vypukla revolúcia. Počas bojov bola časť múzea, kde bola umiestnená rybárska výstava, zničená. Antal Khin usporiadal zberateľské cesty a zo získaného materiálu znovuzriadil rybársku výstavu, ktorú otvorili v roku 1959.

Po smrti sa pozostalosť Antala Khina dostala do Maďarského poľnohospodárskeho múzea. Bohužiaľ jeho pozostalosť doteraz nebola úplne spracovaná. V blízkej budúcnosti plánujem tento nedostatok odstrániť. Portrét Antala Khina, ktorý zhotovil známy maliar János Szemere, jeho dediči podarovali Žitnoostrovskému múzeu.

Veneny Lajos növénynevesítő szakmai portfóliója

PaedDr. Darnai Zsolt

Veneny Lajos

A Csallóközben is tevékenykedő növénynevesítő pályáját a Múzeumi Híradó 2019-ben megjelent számának olvasói Csibrányi Zoltán *Egy növénynevesítő, akiről elfeledkeztek: Veneny Lajos* című írásából ismerhették meg.¹ A szerző azokat az információkat foglalta össze, amelyeknek köszönhetően feltárulnak előttünk a szakember életútjának legfontosabb állomásai: a gyermekkor, a felsőfokú végzettség megszerzése, az orosz hadifogság és munkásságának egyes helyszínei. A 20. század embert próbáló eseményei ellenére Veneny Lajos (1888–1975) töretlenül alkotott: a (moson)magyaróvári pályakezdéstől (1913), az oroszországi, magyarországi és csehszlovákiai éveken át a nyugdíjazásáig, illetve tanácsadóként még azon is túl. A pályájára jellemző folyamatos szakmai fejlődést még a hadifogság sem volt képes megtörni. Napja-

inkban mégis keveseknek cseng ismerősen az egykoron nemzetközi szinten elismert szaktekintély neve. Viszont jó hírként számolhatunk be a Csallóközi Múzeumban idén

¹ Csibrányi Zoltán: Egy növénynevesítő, akiről elfeledkeztek: Veneny Lajos. In Spravidaj múzea. Múzeumi Híradó, XXIV. évf. 2015-2019, Csallóközi Múzeum, Dunaszerdahely, 2019, 70-79.

elindult feltáró munkáról, amelynek célja Veneny munkásságának bemutatása a hagyományokban megtalálható iratok, a levéltári források, a kiadványok, a szakajti publikációi és a kortársak visszaemlékezései alapján.

Veneny Lajos életútjának alaposabb megismerését, a nemesítés terén alkalmazott újítások jelentőségének jobb megértését segítik a levéltári dobozok mélyéről a közelmúltban előkerült dokumentumok. Ezek között található az esztergomi archívum által rendelkezésemre bocsátott, a szakember eredményeit 1938-ig összefoglaló iratgyűjtemény.

A Veneny-féle dokumentumgyűjtemény

Az esztergomi érseknek, Serédi Jusztinián bíboros úrnak címzett, 1939. szeptember 15-én Nánán² keltezett iratokkal Veneny célja a hercegprímás jóváhagyásának elnyerése volt egy növénynevelő üzem létesítéséhez. Mivel az addig szerzett tudását, jártasságát és eredményeit kívánta igazolni, ezért a gondosan összeállított gyűjtemény (mai értelemben véve) az ő szakmai portfóliójának tekinthető.³ Megtalálható köztük az érseknek írt (motivációs) levele,⁴ önéletrajza,⁵ gabonáinak ismertetése,⁶ az általa felépítendő növénynevelő üzem jövedelmezőségére vonatkozó számítása,⁷ illetve munkájának javadalmazása,⁸ a további költségek szétírása,⁹ valamint egy részletes kimutatás a nánai nemesítő telep 1938/39. évi vetéseiről. Ez utóbbit az Országos M. Kir. Növénynevelő Intézetnek 1939. június 22-én küldte el, ezáltal biztosítva a szakmai felügyeletet, illetve igazolva az adatok hitelességét.¹⁰ Precizitásának köszönhetően pontosan megismerhető egy ko-

² Nána, szlovák megnevezése Nána, a Nyitrai kerületben, az Érsekújvári járásban található. Veneny irataiban Párkány-Nána, Párkánynána formákban szerepel.

³ Prímási Levéltár (Esztergom). Központi Gazdasági Hivatal (továbbiakban: PL VII.). Cat.16. 1939/4476. Növénynevelő üzem létesítéséről Veneny Lajos, Esztergom, 1939. szeptember 18.

⁴ PL-VII. Cat.16. 1939/4476. Veneny Lajos levele a Hercegprímáshoz, Nána (Párkány-Nána), 1939. szeptember 15.

⁵ PL-VII. Cat. 16. 1939/4476. Veneny Lajos: Életrajz, Párkány-Nána, 1939. szeptember 15.

⁶ PL-VII. Cat. 16. 1939/4476. Veneny Lajos: Gabonaféléim rövid fajtabeli és gazdasági ismertetése, Párkány-Nána, 1939. szeptember 15.

⁷ PL-VII. Cat.16. 1939/4476. Veneny Lajos: Hozzávetőleges számítás a növénynevelő üzem jövedelmezőségére vonatkozólag, Párkánynána, 1939. szeptember 14.

⁸ PL-VII. Cat.16. 1939/4476. Veneny Lajos: Javadalmazás, Párkány-Nána, 1939. szeptember 15.

⁹ PL-VII. Cat.16. 1939/4476. Veneny Lajos: Költségek, Párkány-Nána, 1939. szeptember 15.

¹⁰ PL-VII. Cat.16. 1939/4476. Veneny Lajos: Az Országos m. kir. Növénynevelő Intézetnek Magyaróvár 1939. június 22-én beküldött kimutatás a párkánynáni növénynevelő telep 1938/39. évi vetéseiről, Párkánynána, 1939. június 22.

rabeli növénynemesítő üzem létesítésének minden feltétele, illetve rámutat a gabonakereskedelem hazai és külföldi piacainak igényeire. A várható kezdeti nehézségeket követően 1943–1945 között a bevételek nagyarányú emelkedésével számolt. Saját jövedelmét tekintve tíz évre szóló alkalmazásra és bérleti alapon történő megegyezésre egyaránt pontos javaslatot készített.

Veneny életrajza iránt érdeklődők azt is láthatják, hogy maga az érintett szakmai fejlődéséből mit tartott lényegesnek, közlésre méltónak. Mivel a címzett kedvező döntését kívánta elnyerni, ezért az utókor számára is értékes információk sokaságát közölte, mégpedig a növénynemesítés terén szakértői ismeretekkel nem rendelkező olvasó számára érthető megfogalmazással. Eredményeinek teljeskörű prezentálása céljából hivatkozott a fontosabb publikációira, amelyek tovább részletezték az Esztergomba eljuttatott dokumentumok közléseit. Az írásom tárgyát képező Veneny-féle portfólió segítségével a múlt század egyik legjelentősebb növénynemesítőjének szakmai életútját kívánom újabb adatokkal kiegészíteni, ezzel is elősegítve régióink jeles személyiségének újrafelfedezését.

Pályájának kezdete és a hadifogság

*„állandóan lelkiismeretes, odaadó munkásságot
és kifogástalan magaviseletet tanúsított”¹¹
(Grábner Emil Venenyről, 1914)*

Önéletrajzában a magyaróvári nemesítést megelőző évekre vonatkozóan az alábbiakat adta meg: a kassai gazdasági akadémia oklevelének átvétele kitűnő képesítéssel (1910), a katonai szolgálat teljesítése (1910–1911), gazdasági gyakorlat gróf Pálffy József szomolányi¹² és Frigyes főherceg magyaróvári¹³ uradalmaiban (1911–1913).¹⁴ Veneny 1913. július 1-től 1914. július 5-ig Magyaróváron¹⁵ tartózkodott, ahol az Országos M. Kir. Nö-

¹¹ Veneny Lajos oklevelés gazda értékelése. Orsz. M. Kir. Növénynemesítő Intézet Magyaróvár. Bizonyítvány. 426. szám. Összeállította Grabner Emil, az Orsz. M. Kir. Növénynemesítő Intézet Magyaróvár vezetője, Magyaróvár, 1914. július 5.

A dokumentum a Veneny-hagyaték részeként a Csallóközi Múzeumban található. (Feldolgozás alatt.)

¹² Szomolány, szlovákul Smolenice, a Nagyszombati kerületben, a Nagyszombati járásban terül el.

¹³ Mosonmagyaróvárt alkotó települések egyike, Győr-Moson-Sopron vármegyében, a Mosonmagyaróvári járásban.

¹⁴ PL-VII. Cat.16. 1939/4476. Veneny Lajos: Életrajz.

¹⁵ Magyaróvár a 20. század első felére Magyarország legjelentősebb növénytermesztési kutatóhelyévé vált. Korábban itt létesült a Növénytermesztési Kísérleti Állomás (1891), a Növényé-

vénynevelő Intézetben napidíjas asszisztensi minőségben alkalmazták, és mentora az alcímet követő mondattal jellemezte őt.¹⁶ Tudósképző iskolájának köszönhetően a város kiváló lehetőséget kínált az ifjú Venenynek, hiszen innen indult pályája több nagynevű növénytermesztő kutatónak, agrokémikusnak és nevelőnek. Az első világháborúban tartalékos hadnagyként vett részt (1914–1916), de sebesülését követően orosz hadifogságba került. A Szibériában eltöltött évek (1916–1920)¹⁷ alatt – elmondása szerint – kezdettől fogva növénynevelési tanulmányokat folytatott. „Oroszországban a növénynevelés és általában a mezőgazdasági kísérletügy már ekkor is igen magas fokon állott, úgy hogy e tekintetben a világ legelső államai közé tartozott” – olvasható önéletrajzában.¹⁸ Az orosz nyelv elsajátítása után a tomszki egyetemi könyvtárat, a mezőgazdasági kutatóintézetet látogatta, illetve megismerkedett a környék szántóföldi kultúrájával. Az itteni tanulmányai alapján kidolgozta a tavaszi búza Tomszk környéki nevelésének programját. Ezután Talanov professzor meghívására¹⁹ az omszki Nyugat-szibériai Növénynevelő Intézetben²⁰ a búza tenyészkertjének gondozását végezte, ahol lehetősége volt további módszerek megismerésére (1919–1920). Munkálkodása eredményességéről az intézet igazgatója még a tudományos műveiben is megemlékezett.

Növénynevelés Csehszlovákiában

A hadifogságból csak 1920 őszén térhetett vissza, ezért a Csehszlovák Köztársaság megalakulásához vezető eseményeket nem élte át. Hazaérkezése után az orosz földről hozott gazdag tavaszibúza magvakkal folytatta növénynevelői munkáját. Az első ve-

letteni és Kórtani Állomás (1897), az Országos Növénynevelő Intézet (1909), melyek tevékenysége szorosan kapcsolódott az ottani mezőgazdasági akadémiához.

Vö.: Magyarország a XX. században, IV. kötet, Tudomány 1. Műszaki és természettudományok. Fábry György szerk., A növénytermesztés története, Babits Kiadó, Szekszárd, 1999.

<https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1057.html#1058> /2023.08.24./

¹⁶ Veneny Lajos okleveles gazda értékelése.

¹⁷ Későbbi szlovák nyelven írt életrajzában két szibériai helyszínt, Tomszk és Omszk településeket adta meg. Vö. Životopis Ludovita Venenyho, Solary, 11.04.1956.

A dokumentum a Veneny-hagyaték részeként a Csallóközi Múzeumban található. (Feldolgozás alatt.)

¹⁸ PL-VII. Cat.16. 1939/4476. Veneny Lajos: Életrajz.

¹⁹ Životopis Ludovita Venenyho, Solary, 11.04.1956.

²⁰ Más források szerint Omszki Nyugat-Szibériai Kísérleti Állomás. Vö.: Matuz János: Hátaron túli elhunyt híres magyar nevelőink. In: Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok, (2016) XI. évfolyam, 1-2. szám, 95.

https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/jelenkori_tars-gazd_folyamatok/issue/view/1669 /2023.08.29./

téshez Rimaszombat mellett, Jánosiban²¹ talált megfelelő helyet. Ezt az anyagot a következő években eredményesen használta fel az új és értékes tavaszbúzák létesítéséhez. 1921 és 1923 között a Gömör-Nógrád Megyei Gazdasági Egyesület²² növénytermelési és növénynemesítési szakosztályát vezette, majd dr. Szilassy Béla²³ losonci²⁴ és Szent-Ivány József²⁵ bejei²⁶ birtokain folytatta a nemesítést igazgatói minőségben (1923-1929). Ez idő alatt kísérleti (ún. fajtakipróbálási) telepeket létesített a Felvidék különböző részein. Munkáját 1929-től Sajószárnyán²⁷ és Nyitraivánkán²⁸ önállóan, bérleti alapon végezte.²⁹

²¹ Jánosi, szlovák megnevezése Rimavské Janovce, a Besztercebányai kerület Rimaszombati járásában.

²² Gömör-Nógrád Megyei Gazdasági Egyesület. Az 1918-as impériumváltás után a megyei gazdasági egyesületek megszüntetésének törvényi feltételeit korán megteremtették. A Szent-Ivány József és Fodor Jenő által vezetett egyesületet 1922-ben feloszlatták, vagyonát pedig elkobozták. A Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság az egyesületek tevékenységét szabályozó korábbi magyar belügyminisztériumi rendelethez hivatkozott. Az indoklás szerint deklarált politikamentességét függesztette fel, amikor a határmegállapító bizottsághoz memorandumot küldött, az „állami gabonagazdálkodás ellen agitált”, a szabad kereskedelem lehetővé tételét követelte, az állami kényszerbeszolgáltatás ellen bujtogatott stb.

vö. Gaucsik István: A magyar gazdasági szervezetek csehszlovákiai integrációja. In Bárdi Nándor-Simon Attila szerk.: Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006. 221.

²³ Szilassy Béla (1881-1962): földbirtokos, politikus. Jogi tanulmányai után Losonc melletti birtokán gazdálkodott. A prágai törvényhozásban szenátor, majd 1938 után az országgyűlés behívott képviselője, a felvidéki ügyek tárca nélküli miniszterének államtitkára. Először Németországban, végül az Amerikai Egyesült Államokban telepedett le.

In Szlovákiai Magyar Adatbank: A (cseh)szlovákiai magyarok lexikona. Csehszlovákia megalakulásától napjainkig/Személyiségek. Fórum Kisebbségkutató Intézet.

Szlovákiai Magyar Adatbank » A (cseh)szlovákiai magyarok lexikona Csehszlovákia megalakulásától napjainkig /2023.08.28./

²⁴ Losonc, szlovák megnevezése: Lučenec, a Besztercebányai kerület Losonci járásában.

²⁵ Szent-Ivány József (1884-1941): földbirtokos, politikus, író. Budapesten jogi, Nyugat-Európában mezőgazdasági tanulmányokat folytatott. Később a bejei birtokán gazdálkodott. A politikába Nagyatádi Szabó István Kisgazdapártjában kapcsolódott be. Csehszlovákiában parlamenti képviselő. 1938 után az országgyűlés behívott képviselője.

In Szlovákiai Magyar Adatbank: A (cseh)szlovákiai magyarok lexikona. Csehszlovákia megalakulásától napjainkig/Személyiségek. Fórum Kisebbségkutató Intézet.

https://adatbank.sk/tudastar/a-csehszlovakiai-magyarok-lexikona-csehszlovakia-megalakulasatol-napjainkig/?searchtext=Zerdahelyi+J%C3%B3zsef&searchsett1=Telep%C3%BCl%C3%A9s&searchcategory=&searchfilter=0&site_section=lexicon#lex/2023.08.28./

Szépirodalommal Zerdahelyi József néven foglalkozott.

²⁶ Beje, szlovákul Behynce, Tornaľa (Tornaľa) része a Besztercebányai kerület Nagyrőcei járásában.

²⁷ Sajószárnya, szlovákul Starňa, Tornaľa (Tornaľa) része a Besztercebányai kerület Nagyrőcei járásában.

1930 ősztől a hercegprímási, esztergomi főkáptalani, bencés rendi stb. uradalmak Csehszlovákiához került részeinek egyesítésével létrehozott területen, az ún. egyházi birtokokon tevékenykedett³⁰ Perbete³¹, Érsekújvár³², majd Nána székhellyel.³³ Szlovákia későbbi területén a legnagyobb földtulajdonosok egyike az esztergomi érsekség volt.³⁴ A nagybirtokok lefoglalása, a földreformot ténylegesen beindító további jogszabályok sorozata³⁵ és az ún. kiutalási törvény azonban teljesen új helyzet elé állította a hadifogságból hazatérő szakembert.

Csehszlovákiában a gabonaművek hektáronkénti termésátlaga kb. tíz százalékkal haladta meg a háború előtti szintet, illetve kb. 3-7 mázsával a szomszédos kelet-európai országokét. Fejlődni viszont volt hová, mivel például a német, holland és dán átlagoktól egyaránt elmaradt. Miközben a mezőgazdaság egyes terméseredményei nemzetközi összehasonlításban kiemelkedőnek bizonyultak, a 20-as évek során az agrártermelést értékesítési válság sújtotta.³⁶ Jelentős eltérések mutatkoztak viszont a nyugati és a keleti országrészek között. Utóbbinál a mezőgazdaság a termelést nem korszerűsítéssel, hanem a bevetett terület növelésével fokozta. Előtérben a gabonafélék álltak, ám a hozamok a csehországitól gyakran elmaradtak. Például búzából kb. 22 mázsa hektáronkénti termés volt a nyugati, míg megközelítőleg 16 mázsa a szlovákiai részeken. A déli termékeny sík-

²⁸ Nyitraivánka, Ivánka, szlovák megnevezése Ivanka pri Nitre, a Nyitrai kerület Nyitrai járásában.

²⁹ Veneny adatközlése szerint Sajószárnyán Hevessy László volt gömöri főispán tulajdonában lévő földterületen, illetve Nyitraivánkán dr. Staud Gábor birtokán tevékenykedett.

³⁰ Magyarország első világháborút követő területveszteségeivel együtt a magyar katolikus egyház birtokvagyonra kb. a felére csökkent. Jogi értelemben a vagyon tulajdonosának az egyház egyes intézményei számítottak. Földrajzi elhelyezkedésükből és birtokaik területi struktúrájából adódóan a veszteség különböző mértékben sújtotta őket.

Vö.: Rác Kálmán: Esztergomi érsekség kontra csehszlovák állam – egyházi birtokperek a hágai bíróság előtt (1. rész). In Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2004/3., VI. évf. 37.

<https://forumszemle.eu/2004/06/15/racz-kalman-esztergomi-ersekseg-kontra-csehszlovak-allam-egyhazi-birtokperek-a-hagai-birosag-elott-1-resz/> /2023.08.28./

³¹ Perbete, szlovák megnevezése Pribeta, A Nyitrai kerület Komáromi járásában.

³² Érsekújvár, szlovák megnevezése Nové Zámky, a Nyitrai kerület Érsekújvári járásában.

³³ PL-VII. Cat.16. 1939/4476. Veneny Lajos: Életrajz.

³⁴ Simon Attila: Szlovákia története 1918-1945. Selye János Egyetem, Tanárképző Kar, Komárom, 2021, 49.

³⁵ A földreformot elrendelő, 1919. április 16-án kelt 215/1919. sz. törvény, az ún. lefoglalási törvény lényegében kerettörvényi jelleggel bírt. In Popély Gyula: Felvidék 1918-1928. Az első évtized csehszlovák uralom alatt. Kárpátia Stúdió, Budapest, 2014, 207.

³⁶ Palotás Emil: Kelet-Európa története a 20. század első felében. Osiris Kiadó, Budapest, 2003, 267.

ságokon viszont több járásban a gabona mennyisége elérte a cseh átlagot.³⁷ Mindezek alapján nem meglepő, hogy az új államban Veneny tudására növénynemesítési és -termelési szempontból is igény mutatkozott.

Grábner Emil és Veneny Lajos együttműködése

*„a honi viszonyainkat
és a kitűzött feladatok megoldására
alkalmas növényfajtákat
behatóan ismerő szakember”³⁸*
(Grábner Emil Venenyről, 1938)

Grábner Emil³⁹ még a magyaróvári évei idején ismerte meg, aki akkoriban a szaktárca által a városban létesített növénynemesítő intézetet vezette. A nemesítés és a fajtavizsgálatok mellett munkatársaival összefogták az egyre szaporodó nemesítő telepek működését. Közben folyamatosan képezték a jövő agrárszakembereit. Ekkor a gazdaság fő ágazatai közül a mezőgazdaság a meghatározó, és 1913-ban a nemzeti jövedelemhez való hozzájárulása 44 % volt. Azonban a birtokszerkezet egyoldalúságai, a gabonatermelés által dominált művelési struktúra konzerválódása, a talajerő-gazdálkodás (öntözés, trágyázás, műtrágyázás stb.) elhanyagolása miatt⁴⁰ a magyaróvári campus kutatásai és oktatói tevékenysége rendkívül fontosnak bizonyult. Ennek a szellemi műhelynek lett tagja Veneny, amikor az Or-

³⁷ Palotás 2003: 270.

³⁸ Grábner Emil: A visszatért Felvidék növénynemesítő gazdaságai. In Köztelek, Köz- és mezőgazdasági lap, Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület Hivatalos Közlönye, XLVIII. évfolyam, 103-104. (4384-4385.) szám, Budapest, 1938. december 25., 1008.

³⁹ Grábner (Grabner) Emil (Gyula, 1878-Mosonmagyaróvár, 1955): növénynemesítő, a mezőgazdasági tudományok doktora, a magyaróvári Országos M. Kir. Növénynemesítő Intézet megszervezője és igazgatója. 1936-ban kísérletügyi főigazgató címmel vonult nyugdíjba. Mintegy 500 cikket és több szakkönyvet írt. Közülük a legjelentősebb a Szántóföldi növénytermesztés (1935) című kézikönyv, amely évtizedekig nélkülözhetetlen kötete volt az elméleti és gyakorlati szakembereknek. Tevékenységét a külföldi társintézetek jól ismerték, és szakvéleményt is kértek tőle.

Vö.: Fábry 1999.

<https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1057.html#1058> /2023.08.24./

vö.: Dr. Für Lajos-Dr. Pintér János szerk.: Magyar agrártörténeti életrajzok A-H, Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest, 1987, 659-662.

http://www.mezogazdasagikonyvtar.hu/assets/digitarchiv/Magyar-agrartorteneti-eletrajzok_1_A-H_OCR.pdf /2023.08.25./

⁴⁰ Romsics Ignác: Magyarország története. Kossuth Kiadó, Budapest 2017, 408.

szagos M. Kir. Növénynevelő Intézetben a kalászos gabonafélék és a burgonya nevelésével foglalkozott. Az intézetvezető Grábner szerint az állandóan lelkiismeretes kollégáját kifogástalan magaviselet jellemezte. Távozását saját kérésére történt egy olyan időszakban, amikor az ország háborúra készült. Nem sokkal később már ő is a fronton szolgált.⁴¹

Az impériumváltás utáni sorsfordító helyzet sajnos nem kedvezett Grábner és Veneny szakmai együttműködésnek. A felső-magyarországi terület ugyan korábban sem társadalmi-kulturális, sem közigazgatási tekintetben nem élt önálló életet, illetve Magyarország gazdaságának szerves részét képezte,⁴² mégis az agrárszektort 1918 után a feszült csehszlovák-magyar kapcsolat terhelte. Kezdetben a Csehszlovákia és Magyarország közötti kétoldalú találkozók legalább a gazdasági témakörben kínálták a megegyezés lehetőségét,⁴³ ám a határviták, a királykérdés, a Magyarország ellen irányuló ún. kisantant szövetségi rendszer létrehozása miatt a széles körű politikai egyetértés esélye a csehszlovák-magyar fél között szinte a nullával volt egyenlő. A fent említett egyházi birtokokhoz kötődő vita kapcsán megemlíthető, hogy az esztergomi érsek, a székesfőként, az esztergomi és budapesti szemináriumok és további öt magyarországi katolikus egyházi intézmény 1923 végén a hágai székhelyű, ún. Magyar-Csehszlovák Vegyes Döntőbíróshoz keresetet nyújtott be Csehszlovákia ellen. A perlés oka a felvidéki birtokaikon végrehajtott 1919-es zárlat volt, amely következtében az eredeti tulajdonosokat megfosztották a kezelés és a hasznélvezet jogától.⁴⁴ A csehszlovák külügyminisztérium Esztergommal is felvette a kapcsolatot, azonban a tárgyalások 1938. november 2-ig nem hoztak eredményt. A megváltozott politikai helyzet új feltételeket teremtett, ami gyakorlatilag a visszacsatolás által a birtokprobléma megoldását jelentette.⁴⁵ Ez az ügy pedig egy volt a sok közül, hiszen a magyar

⁴¹ Veneny Lajos okleveles gazda értékelése, Magyaróvár, 1914. július 5.

⁴² Gaucsik István: Gazdasági szervezetépítés és érdekvédelem. A csehszlovákiai magyarság két világháború közötti gazdasági szervezetei (1. rész). In Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2005/2., VII. évf., 30.

⁴³ Az 1921-es év csehszlovák-magyar szempontból a brucki és a Mariánské Lázné-i (marienbadi) kétoldalú találkozók jegyében telt. In Tóth Endre: Az első kétoldalú tárgyalások Csehszlovákia és Magyarország között (1921) – Bruck an der Leitha (I. rész). In Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2002/1.

<https://forumszemle.eu/szemle-archiv/?szemle=2005-2#tab-2005-2> /2023.08.28./

⁴⁴ Rác Kálmán: Esztergomi érsekség kontra csehszlovák állam – egyházi birtokper a hágai bíróság előtt (1. rész). In Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2004/3., VI. évf. 37.

<https://forumszemle.eu/2004/06/15/racz-kalman-esztergomi-ersekseg-kontra-csehszlovak-allam-egyhazi-birtokper-a-hagai-birosag-elott-1-resz/> /2023.08.28./

⁴⁵ Rác Kálmán: Esztergomi érsekség kontra csehszlovák állam – egyházi birtokper a hágai bíróság előtt (2. rész). In Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2004/4., VI. évf., 90.

<https://forumszemle.eu/szemle-archiv/?szemle=2004-4#tab-2004-4> /2023.08.28./

érdekeltségű jogvitáknak csupán az egyik típusát alkották az ún. agrárperek.⁴⁶ A kedvezőtlen körülményeket teremtő események közül megemlíthető még az 1930-ban kitört csehszlovák-magyar vámháború. A prágai kormány a magyarországi mezőgazdasági termékek behozatalának akadályozásával robbantotta ki. Miután Csehszlovákia magas vámokat vetett ki a magyar gabonára és más termékekre, Magyarország a csehszlovákiai iparcikkekkel szemben hozott intézkedéseket, ami a kereskedelmi kapcsolatok befagyásához vezetett.⁴⁷ Az államközi viták ellenére a két különböző országban élő növénynemesítő munkakapcsolata 1920 után sem szakadt meg.

A Köztelek 1930. januári számában Grábner a szakfolyóirat növénynemesítési és vetőmagtermesztési rovatának vezetőjeként közölte egykori tanítványa cikkét az Oroszországban termesztett keményszemű búzáról.⁴⁸ Veneny az esztergomi érseknek küldött levelében javasolta Grábner azon írásainak elolvasását, amelyekben az ő nemesítési munkájáról értekezett.⁴⁹

Ezek közé tartozott a Köztelek 1938. december 25-i száma, amelyben egykori mentora az általa szerkesztett rovatban *A visszatért Felvidék növénynemesítő gazdaságai* címen megjelent írásában, az egyházi birtokok (Párkány) bemutatásakor, hosszasan méltatta Veneny tevékenységét. Véleménye szerint az orosz szakmai körök elismerték színvonalas növénynemesítői munkáját, ezért újabb meghívásokat kapott ottani működésének folytatására. *„Ezt az egyéni részletet meg kell említenem, mert ez okolja meg, hogy Veneny nemcsak a honi növényfajtáinkkal, hanem az arra alkalmas oroszországi és szibériai növényfajtákkal, helyesebben az azokkal végzett keresztezésekkel dolgozik. Ez nem könnyű munka, de a honi viszonyainkat és a kitűzött feladatok megoldására alkalmas növényfajtákat behatóan ismerő szakembernek magasrendűen értékes és sikeresen megoldható feladat.”*⁵⁰ Grábner tehát nagyon jól ismerte munkásságát, és úgy vélte, Venenyt jellemző *„nagyborderejű kultúrunka”* a gazdáknak és a magyar mezőgazdaságnak is hasznára válik.⁵¹

A sikeres magyarországi és csehszlovákiai nemesítői együttműködés további bizonyítékát találjuk portfóliójában. Felsorolt eredményeire vonatkozóan referenciakérésre

⁴⁶ Rácz Kálmán: Esztergomi érsekség kontra csehszlovák állam – egyházi birtokperek a hágai bíróság előtt (1. rész). In Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2004/3., VI. évf. 37.

<https://forumszemle.eu/2004/06/15/racz-kalman-esztergomi-ersekseg-kontra-csehszlovak-allam-egyhazi-birtokperek-a-hagai-birosag-elott-1-resz/> /2023.08.28./

⁴⁷ Simon 2021: 68.

⁴⁸ Veneny Lajos: A keményszemű buza (*Triticum durum*) Oroszországban. In Köztelek, XL. évfolyam, 8. (3459.) szám, Budapest, 1930. január 26., 104.

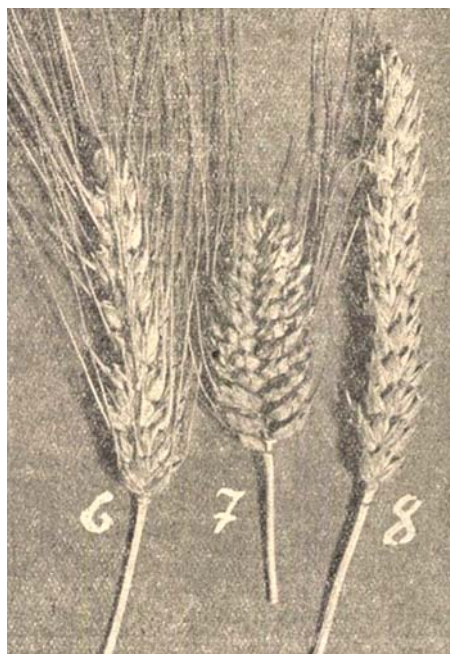
⁴⁹ PL-VII. Cat.16. 1939/4476. Veneny Lajos levele..., 2.

⁵⁰ Grábner 1938: 1008.

⁵¹ Uo.

ugyanis a magyar növénynevelés irányítóit és külföldön elismert szaktekinélveit ajánlotta. Köztük az országos M. Kir. Növénynevelő Állomást (Magyaróvár), Dr. Fleischmann Rudolf⁵² m. kir. gazdasági főtanácsost, az állami növénynevelő üzemek irányítóját (Kompolt, Heves megye), valamint a nyugalmazott kísérletügyi főigazgatót, Grábner Emil m. kir. gazdasági főtanácsost.⁵³

Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület (OMGE) növénynevelő bizottságának és a Magyar Növénynevelők Országos Szövetségének együttes gyűlésén (1939. március 29.) Veneny Lajos és Grábner Emil újra együtt, egy országban dolgozott. Utóbbi szakosztályi társelnökként és a gyűlés elnökeként volt jelen.⁵⁴

Veneny-féle őszi minőségi durumbúzák
(Grábner Emil közlése, Köztelek,
1938. 12. 25., 1008.)

⁵² Fleischmann Rudolf (1879-1950) szinte minden szántóföldi növényfajjal dolgozott. Nevét az F-481-es őszi búza, az F-zab és az F-rozs örzi. Nemesítvényeit hibridek előállításánál is felhasználták. A róla elnevezett kompolti intézet munkássága révén tett szert nemzetközi hírnévre. A szaktárca Fleischmann Rudolf-díjat alapított.

Fábry 1999: A növénytermesztési kutatás szakterületei

<https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1063.html> /2023.08.28./

Vö. Uo. Kutatóállomások és intézetek

Magyarország a XX. században / Kutatóállomások és intézetek (oszk.hu) Magyarország a XX. században / Kutatóállomások és intézetek (oszk.hu) /2023.08.28./

⁵³ PL-VII. Cat.16. 1939/4476. Veneny Lajos levele..., 3.

⁵⁴ Köztelek, XLIX. évfolyam, 17. (4402) szám, Budapest, 1939. április 23., 360.

Nemesítési anyaga 1939-ig⁵⁵

„Mindezen gabonafélékkel
a magyarországi gyakorlati növénynevelés terén
uttörő eredményeket értem el
s anyagom gazdagságával, értékével és
ujyszerűségével egyedülálló Európában...”⁵⁶
(Veneny, 1939)

Perbetei fehér tar tavaszi búza (1),
Perbetei fehér toklású tavaszi búza (2.)
(Veneny Lajos közlése, Köztelek, 1938. 12.
11., 955.)

Az okleveles gazdaként és növénynevelés-törőként bemutatkozó Veneny portfóliójában hangsúlyozta: az ő közreműködésével a hercegprímási uradalom egyes részein már a csehszlovák időkben is folyt nevelés. Az itt elért eredmények közül a budapesti országos mezőgazdasági kiállításon – ahogyan ő fogalmazott – „egyet-mást” már bemutatott (1939). A *Hercegprímási és esztergomi székesfőkáptalani uradalmak növénynevelés-törő üzeme* címmel nevezett kiállítását – elmondása szerint – „Magyarország Főméltóságú Kormányzója beható érdeklődésével és elismerésével tüntette ki”.⁵⁷

A fentiekből kiindulva a hercegprímási uradalom zárlat alá vett birtokrészén a növénynevelés kezdete 1930-ra datálható. A csehszlovák évek alatt tenyészkeri célokra a pozsonyi Egyházi Birtokok Központi Igazgatóságával kötött szerződése értelmében Veneny 11 ¼ kat. holdat bérelt a hercegprímási, az esztergomi székesfőkáptalani és a bencés rendi stb. birtokok felvidéki területe-

⁵⁵ PL-VII. Cat.16. 1939/4476. Veneny Lajos: Gabonaféléim...

⁵⁶ PL-VII. Cat.16. 1939/4476. Veneny Lajos levele...., 2.

⁵⁷ Uo. 1.

iből.⁵⁸ Az így összeállt nemesítési anyaga gabonafélékből (őszi búza, tavaszi búza, őszi árpa, tavaszi árpa) gazdagságával, értékével és újszerűségével magyarországi viszonylatban is úttörő eredményeket hozott, míg Európában egyedülállónak számított. Különösen az őszi durumbúzákat és a sima toklászú sörárpákat illetően, amelyeket hazai és európai piacokra szánt.⁵⁹

Eljárásának lényege a választott terület őszi és tavaszi búza, valamint őszi és tavaszi árpa legfiatalabb törzseivel való bevetésén alapult. Ez az anyag gabonaféleségenként három-négy évjáratot, illetve szaporítást tartalmazott. Így állt össze nemesítése legfiatalabb és legértékesebb része. A megállapodásnak megfelelően az idősebb törzseket forgalomba hozatal céljából az egyházi birtokoknak adta át. Csehszlovákiában ezek közül több fajtát eredetinek fogadtak el, míg 1938 novembere után a következők részesültek magyar állami elismerésben:

- 1.) Perbetei 3 őszi búza (fehér tar, minőségbúza, igényesebb),
- 2.) Perbetei vörös (vörös szálkás, közepes minőségű, bő termő),
- 3.) Perbetei sima toklászú tavaszi árpa (nagy szemű, kétsorú takarmányárpa),
- 4.) Perbetei toklászos tavaszi búza, ami Veneny szerint „*a Felvidéken nagyban termesztett, kiváló minőségű tavaszbuza*”.
- 5.) Perbetei tar tavaszi búza (kövér talajokra való tavaszbuza).

A felsoroltakon kívül az egyházi birtokok tulajdonába ment át több fiatalabb őszi búza és tavaszárpa törzse, amelyek részben ezen fajták leánytörzsei, illetve más eredetűek.⁶⁰

Elmondása szerint nemesítésének súlypontját az őszi búza képezte. Ez a folyamat két fő irányban történt:

- a) közönséges (Vulgare) búzák egymás közti keresztezésével,
- b) keményszemű durumbúzák, vagyis a durumok egymással és vulgarekkel való keresztezése által.

„*Mindezek az őszi búza nemesítésében egészen új és sokatigérő gyakorlati irányt jelentenek.*”⁶¹ Az így kitenyésztett törzsek egyik részét teszta, keksz és hasonló cikkek gyártására szánta. Másik csoportjuk elsőrendű malom- és pékipari búzát volt hivatott szolgálni, az eddigieknél nagyobb hozam megőrzése mellett. A külföldi értékesítés lehetőségét a tesztgyártásra alkalmas búza iránt fokozódó nemzetközi kereslettel magyarázta. Egészen addig ugyanis gyakran tengerentúlról szereztek be, mint például Olaszország, amely egyébként durumokat termelő országnak számított. Mivel főleg tavasziakkal foglalkoz-

⁵⁸ PL-VII. Cat.16. 1939/4476. Veneny Lajos: Gabonaféléim..., 1.

⁵⁹ PL-VII. Cat.16. 1939/4476. Veneny Lajos levele..., 2.

⁶⁰ PL-VII. Cat.16. 1939/4476. Veneny Lajos: Gabonaféléim..., 1.

⁶¹ Uo.

tak, ezért a magyarországi őszi durumok kitenyészése a belföldi eladás mellett sokkal nagyobb méretű kivitelre számíthatott.

„Az őszi durumok nemesítése 15 év óta van folyamatban. (...) A kitüzött célnak egészen megfelelő durumtörzsek kitenyészése azonban még 4-6 évet is igénybe vehet. De ezen búza-törzsek aztán előreláthatólag egész Európa búzatermelésére döntő kihatással lesznek.”⁶²

Portfóliójában megismerésre ajánlotta *A durum X vulgare búzakeresztezések gyakorlati jelentősége* című írását, amelyben hosszasan ismertette tapasztalatait.⁶³

Az őszi árpa keresztezésének munkálatai már hét éve tartottak. A fiatalabb törzsek a piacokon még jó ideig konkurenciamentes anyagnak számítottak. A simatoklású takarmányozási szempontból jelentett előnyt, míg a csupaszmagvú fehérjében volt gazdagabb és a malomipar is kedvelte. A keresletet tekintve ugyancsak ezt ajánlotta az addig ismert őszi árpák helyett.⁶⁴

A tavaszi árpa keresztezésével 1922 óta volt folyamatban megfelelő simatoklású és csupaszmagvú törzsek elérése. A közeljövő céljai között a simatoklású sörárpát fogalmazta meg. A régi fajtákkal szembeni előnyükből (szalma, törek, polyva ill. pelyva takarmányértékét emeli, etetése veszélytelen) következett a jövedelmezőségük hosszú távú bebiztosítása.

A tavaszi búzával tizennyolc éve foglalkozott, és a legkülönbözőbb keresztezésekkel rendelkezett. Elismert fajtái nagy hozamuk és kiváló minőségük miatt terjedtek el, ezáltal méltóképpen kiegészítve a búzatermelést. Számításai szerint a legidősebb törzseiből rendelkezésre álló néhány mázsából két-három év elteltével vagontételben mérhető vetőmagmennyiség szolgáltatható. Közülük a Perbetei toklászos elismert tavaszbuza ekkor már nagybani elszaporítás alatt állt.⁶⁵

A hercegprímásnak küldött levelében hivatkozott a *Jó vetőmagot a visszacsatolt Felvidékről!* című cikkére, amely az OMGE hivatalos közlönyében, a Köztelek 1938. decemberi számában jelent meg. Ebben a Csehszlovák Köztársaság egyik legnagyobb mezőgazdasági vállalatának eredményeit ismertette. A szerző szerint a nemzetgazdasági szerepét felismerő vezetőség a jövedelmezőség megteremtése mellett a gazdaközönség tájékoztatására is törekedett. Az ott végzett mintaszerű gazdálkodás pedig nagyrészt a régi magyar gazdatiszti karnak volt érdeme, akiknek „iskolájából kerültek ki a hozzájuk beosztott fiatalabb szlovák és cseh segéderek is, jól megtanulván időközben – magyarul is.” Csehszlová-

⁶² Uo. 2.

⁶³ Veneny Lajos: A durum x vulgare búzakeresztezések gyakorlati jelentősége. In Köztelek, XLIX. évfolyam, 24. (4409) szám, Budapest, 1939. június 11., 488-490.

⁶⁴ PL-VII. Cat.16. 1939/4476. Veneny Lajos: Gabonaféléim..., 2.

⁶⁵ Uo. 3.

kia szinte minden részéből tanulmányi kirándulásokat szerveztek oda. Ebből adódóan a szántóföldi termelés mellett a vetőmagtermesztésre és a növénynevelésre szintén nagy gondot fordítottak. Mindkét ágazatban többféle kultúrnövényvel foglalkozott. A nevelés elsősorban a gabonaféléket, de a kukoricát, a burgonyát, a szóját és a pillangós takarmánynövényeket is érintette. Amennyiben a visszacsatolt területeken a ki- és bevonulás miatt őszi búzának szánt földek maradtak bevetetlenül, a szakember oda nevelési anyagának tavaszi búzáit javasolta. Ezekkel több, biztosabb és jobb minőségű termés érhető el, mint a túl későn vetett ősziével.⁶⁶

Veneny a gabonaféléken kívül kukorica, burgonya és más növények nevelésére szintén vállalkozott. Szakmai kapcsolatai révén kínálatát az állami növénynevelő üzemekben kitenyészett egyes különleges növényfajták szaporításával kívánta bővíteni. A jövőre nézve nagyban gondolkodott, mivel nemcsak egy uradalomnak akart hasznára lenni, hanem „Magyarország egész mezőgazdaságának”.⁶⁷

Veneny szakmai megítélése

„...a felvidéki növénynevelés képviselője”⁶⁸
(OMGE közleménye, 1939)

A csehszlovákiai eredményeit figyelemmel kísérő magyaróvári Orsz. M. Kir. Növénytermelési Kísérleti Állomás 1938. decemberi levelében „a felvidéki növénynevelés és termelés ügyét behatóan” ismerő szakemberként köszöntötte őt⁶⁹, akitől nevelési ügyekben tanácsot, a tavaszi búzáiból pedig min-tákat kért.

A Felvidéki Magyar Gazdasági Egyesületek Szövetségének képvé-

Perbetei sima toklású tavaszi árpa (Veneny Lajos közlése, Köztelek, 1938. 12. 11., 955.)

⁶⁶ Veneny Lajos: Jó vetőmagot a visszacsatolt Felvidékről! In Köztelek, XLVIII. évfolyam, 90-100. (4380-4381) szám, Budapest, 1938. december 11., 955.

⁶⁷ PL-VII. Cat.16. 1939/4476. Veneny Lajos levele..., 3.

⁶⁸ Köztelek, XLIX. évfolyam, 5. (4390). szám, Budapest, 1939. január 29., 80.

⁶⁹ HU-MNL-GYMSVGYL-VIII.703.

seletében Fodor Jenő elnök az OMGE gazdahetén *A visszacsatolt Felvidék mezőgazdasági viszonyai* címmel tartott előadásában részletezte Veneny érdemeit.⁷⁰ Fontosnak tartotta leszögezni: az elmúlt két évtizedben a csehszlovák mezőgazdasági struktúra nem változott olyan mértékben, hogy különbség mutakozzon a felvidéki és az anyaországbéli gazdaság között.⁷¹

1938 novembere után az OMGE növénynemesítő bizottságában és a Magyar Növénynemesítők Országos Szövetségében Veneny Lajosra úgy tekintettek, mint „*a felvidéki növénynemesítés képviselőjére*”. A két szervezet januári együttes gyűlésén (1939. január 23–24.) külön köszöntötték, és arra kérték, tapasztalatait bocsássa rendelkezésükre.⁷² Veneny a felkérésnek eleget téve az OMGE országos mezőgazdasági kiállításán a (párkány)nánai, vagyis a hercegprímási és esztergomi székesfőképtaláni uradalmak növénynemesítő üzemének képviselőjeként 1939 márciusában kiállítóként vett részt. Bemutatott minden olyan növényfajtát, amely korábban csehszlovák állami elismerésben részesült: a Perbetei 3. sz. őszi búzát, a Perbetei vörös őszi búzát, a Perbetei toklászos tavaszi búzát, a Perbetei tar tavaszi búzát és a Perbetei sima toklászú tavaszi árpát. „*Figyelmet keltettek Veneny durum búza keresztezései*” – olvasható a kiállításról szóló beszámolóban.⁷³ Az 1938-ig elért eredményeit a magyarországi szakmai körök pozitívan fogadták, és a csehszlovák búzaminőségi versenyeken részt vett perbetei nemesítésű tavaszi búzái közül a perbetei toklászos és a perbetei tar magyar állami növényfajta elismerésben részesült.⁷⁴

Az esztergomi érseki uradalommal elindított együttműködésének kezdetén a M. Kir. Növénytermesztési és Növénynemesítő Kísérleti Intézet (Mosonmagyaróvár) vezetője, Villax Ödön agrártudományi doktor 1943 októberében arról értesítette Meszlényi Zoltán c. püspököt, hogy előterjesztésére a m. kir. földművelésügyi miniszter nagyobb összegű államsegélyt engedélyezett Veneny növénynemesítési üzemének korszerűsítése céljából. Villax szerint a működését így eredményesebben folytathatják az uradalom és az ország javára. Kérte továbbá Veneny búzánemesítési szerződésének esztergomi véglegesítését, az uradalommal korábban kötött megállapodása alapján. Indoklásában a szaktisztviselői ellenőrzésekre és a hozzá befutott jelentések tartalmára hivatkozott: „*Veneny mind a búzával, mind a burgonyával nagyarányu munkát folytatott, s rövid néhány év alatt mun-*

⁷⁰ Fodor Jenő: A visszacsatolt Felvidék mezőgazdasági viszonyai. In Köztelek, XLVIII. évfolyam, 101–102. (4382–4383) szám, Budapest, 1938. december 18., 973.

⁷¹ Uo. 974.

⁷² Köztelek, XLIX. évfolyam, 5. (4390). szám, Budapest, 1939. január 29., 80.

⁷³ Fabricius Endre: A növénynemesítők kiállítása. In Köztelek, XLIX. évfolyam, 17. (4402) szám, Budapest, 1939. április 23., 350.

⁷⁴ Veneny Lajos: A tavaszi búza minősége. In Köztelek, L. évfolyam, 7. (4444.) szám, Budapest, 1940. február 11., 117.

kája nagy eredményekkel kecsegtet.” Megerősítette továbbá, hogy „a tavaszi buzái az állami kísérletekbe a legjobban sikerültek, erről felettes hatóságoknak külön jelentést is tettem”.⁷⁵

A M. Kir. Növénytermelési Hivatal (Budapest) vezetője 1944. szeptember 7-én a hercegrímási uradalom jószágigazgatóságának címzett megkeresésében, a mosonmagyaróvári növénynemesítő intézet helyszíni szemléje és a hivatal közvetlen értesülése alapján, több támogatást kért Venenynek. Hangsúlyozta eredményeinek értékét és az általa előállított fajták magyarországi termelésének fontosságát. „Veneny Lajos munkásságát értékesnek és tudását nagyon komolynak tartjuk, nemesítői munkásságát a magunk részéről is támogatjuk” – olvasható a hivatalvezető indoklásában. Kifejezte továbbá azon óhaját, miszerint Esztergomban az általuk „nagyrebecsült növénynemesítő munkáját” lehetőség szerint mindenben támogatni fogják.⁷⁶ Álláspontjának megerősítése céljából 1944. október 9-én a Hercegrímási Uradalmak Központi Gazdasági Hivatalának küldött újabb levelében a növénynemesítőt „képzett szakembernek” nevezte, és ismételten a nemesítéshez neki feltétlenül szükséges eszközök, illetve munkaerő bebiztosítását kérte. Kijelentette továbbá, hogy a maguk részéről a legnagyobb készséggel rendelkezésre állnak, akár anyagi támogatás formájában is.⁷⁷

Veneny Lajos fent ismertetett szakmai portfólióját Esztergomban, a Hercegrímási Központi Gazdasági Hivatalában a *Növénynemesítő üzem létesítéséről Veneny Lajos* címen, 4476. sz. ügyiratként iktatták. Megkeresésére adott hivatali válasz szerint 1939-ben még nem kívántak élni az általa felkínált lehetőséggel, mivel először az érseki uradalom egyes területeinek adottságait kívánták felmérni. Veneny terve végül mégis megvalósult. Az 1940. évre magnemesítő egyezséget kötöttek vele a meghosszabbítás lehetőségének biztosításával.⁷⁸ A Csallóközi Múzeum birtokában lévő, egy burgonyanemesítő üzem létesítésére íródott *Megegyezés* című dokumentum (1942) hatodik pontja alapján a gabonanemesítésre vonatkozó korábbi megállapodások érvényben maradtak.⁷⁹

⁷⁵ PL-VII. Cat.16. 1943/2170. Veneny növénynemesítő véglegesítése ügyében Dr. Villax Ödön, Mosonmagyaróvár, 1943. október 9.

⁷⁶ PL-VII. Cat.16. 1944/1869. Veneny Lajos támogatása a növénynemesítésben. 14335. számú levél. 1-2., Budapest, 1944. szeptember 7.

⁷⁷ PL-VII. Cat.16. 1944/1869. Veneny Lajos támogatása a növénynemesítésben. 15845/14335. számú levél. 1., Budapest, 1944. október 9.

⁷⁸ PL-VII. Cat.16. 1940/982. Veneny Lajossal kötött magnemesítő egyezség, Esztergom, 1940. február 27.

⁷⁹ Megegyezés Meszlényi Zoltán c. püspök, jószágkormányzó és Veneny Lajos növénynemesítő között, Esztergom, 1942. február 11. Jóváhagyva Serédi Jusztinián bíboros, hercegrímás, esztergomi érsek által 1942. február 24-én.

A dokumentum a Veneny-hagyaték részeként a Csallóközi Múzeumban található. (Feldolgozás alatt.)

Magyarországon és Csehszlovákiában egyaránt az egyik legismertebb agrárszakemberként számontartott Veneny Lajos tevékenységének bemutatása a jövőben tovább folytatódik. A kutatómunka jelenleg az esztergomi érsekség birtokain általa létesített növénynemesítő üzemek jelentőségének feltárására irányul.

Veneny Lajos növénynemesítése (kiállítási anyag részlete)

Levéltári források

HU-MNL-GYMSVGYL-VIII.703. = Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Győri Levéltára Mosonmagyaróvári Fióklevéltára. VIII.703. Magyaróvári Országos Növénytermelési Kísérleti Állomás iratai. 1938. 760-K, Magyaróvár, 1938. december 15.

PL-VII. Cat.16. 1939/4476. = Prímási Levéltár VII. Központi Gazdasági Hivatal iratai (1935–1950). Veneny Lajos: Az Országos m. kir. Növénynemesítő Intézetnek Magyaróvár 1939. június 22-én beküldött kimutatás a párkányánai növénynemesítő telep 1938/39. évi vetéseiről, Párkányána, 1939. június 22.

PL-VII. Cat.16. 1939/4476.= Prímási Levéltár VII. Központi Gazdasági Hivatal iratai (1935–1950). Veneny Lajos: Hozzávetőleges számítás a növénynemesítő üzem jövedelmezőségére vonatkozólag, Párkányána, 1939. szeptember 14.

PL-VII. Cat.16. 1939/4476. = Prímási Levéltár VII. Központi Gazdasági Hivatal iratai (1935–1950). Veneny Lajos: Életrajz, Párkány-Nána, 1939. szeptember 15.

PL-VII. Cat.16. 1939/4476. = Prímási Levéltár VII. Központi Gazdasági Hivatal iratai (1935–1950). Veneny Lajos: Gabonaféléim rövid fajtabeli és gazdasági ismertetése, Párkány-Nána, 1939. szeptember 15.

PL-VII. Cat.16. 1939/4476. = Prímási Levéltár VII. Központi Gazdasági Hivatal iratai (1935–1950). Veneny Lajos: Javadalmazás, Párkány-Nána, 1939. szeptember 15.

PL-VII. Cat.16. 1939/4476. = Prímási Levéltár VII. Központi Gazdasági Hivatal iratai (1935–1950). Veneny Lajos: Költségek, Párkány-Nána, 1939. szeptember 15.

PL-VII. Cat.16. 1939/4476. = Prímási Levéltár VII. Központi Gazdasági Hivatal iratai (1935–1950). Veneny Lajos levele a Hercegprímáshoz, Nána (Párkány-Nána), 1939. szeptember 15.

PL-VII. Cat.16. 1939/4476. = Prímási Levéltár VII. Központi Gazdasági Hivatal iratai (1935–1950). Növénynevelő üzem létesítéséről Veneny Lajos, Esztergom, 1939. szeptember 18.

PL-VII. Cat.16. 1940/982. = Prímási Levéltár VII. Központi Gazdasági Hivatal iratai (1935–1950). Veneny Lajossal kötött magnevelő egyezség, Esztergom, 1940. február 27.

Megegyezés Meszlényi Zoltán c. püspök, jószágkormányzó és Veneny Lajos növénynevelő között, Esztergom, 1942. február 11. Jávahagyva Serédi Jusztinián bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek által 1942. február 24-én.

A dokumentum a Veneny-hagyaték részeként a Csallóközi Múzeumban található. (Feldolgozás alatt.)

PL-VII. Cat.16. 1943/2170. = Prímási Levéltár VII. Központi Gazdasági Hivatal iratai (1935–1950). Veneny növénynevelő véglegesítése ügyében Dr. Villax Ödön, Mosonmagyaróvár, 1943. október 9.

PL-VII. Cat.16. 1944/1869. = Prímási Levéltár VII. Központi Gazdasági Hivatal iratai (1935–1950). Veneny Lajos támogatása a növénynevelésben. 14335. számú levél, Budapest, 1944. szeptember 7.

PL-VII. Cat.16. 1944/1869. = Prímási Levéltár VII. Központi Gazdasági Hivatal iratai (1935–1950). Veneny Lajos támogatása a növénynevelésben. 15845/14335. számú levél. 1., Budapest, 1944. október 9.

Veneny Lajos okleveles gazda értékelése. Orsz. M. Kir. Növénynevelő Intézet Magyaróvár. Bizonyítvány. 426. szám. Összeállította Grabner Emil, az Orsz. M. Kir. Növénynevelő Intézet Magyaróvár vezetője, Magyaróvár, 1914. július 5.

A dokumentum a Veneny-hagyaték részeként a Csallóközi Múzeumban található. (Feldolgozás alatt.)

Životopis Ludovita Venenyho, Solary, 11.04.1956.

A dokumentum a Veneny-hagyaték részeként a Csallóközi Múzeumban található. (Feldolgozás alatt.)

Felhasznált irodalom

A (cseh)szlovákiai magyarok lexikona. Csehszlovákia megalakulásától napjainkig/Személyiségek. Szlovákiai Magyar Adatbank, Fórum Kisebbségkutató Intézet.

Szlovákiai Magyar Adatbank » A (cseh)szlovákiai magyarok lexikona Csehszlovákia megalakulásától napjainkig /2023.08.28./

Csibrányi Zoltán: Egy növénynevelő, akiről elfeledkeztek: Veneny Lajos. In Spravidaj múzea. Múzeumi Híradó, XXIV. évf. 2015-2019, Csallóközi Múzeum, Dunaszerdahely, 2019, 70-79.

Fabricius Endre: A növénynevelők kiállítása. In Köztelek, Köz- és mezőgazdasági lap, Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület Hivatalos Közölnye, XLIX. évfolyam, 17. (4402) szám, Budapest, 1939. április 23., 348-350.

Fodor Jenő: A visszatolt Felvidék mezőgazdasági viszonyai. In Köztelek, XLVIII. évfolyam, 101-102. (4382-4383) szám, Budapest, 1938. december 18., 971-974.

Dr. Für Lajos-Dr. Pintér János szerk.: Magyar agrártörténeti életrajzok A-H, Magyar Mezőgazdasági Múzeum, Budapest, 1987, 659-662.

http://www.mezogazdasagikonyvtar.hu/assets/digitarchiv/Magyar-agrartortenetiletrajzok_1_A-H_OCR.pdf /2023.08.25./

Gaucsík István: A magyar gazdasági szervezetek csehszlovákiai integrációja. In Bárdi Nándor-Simon Attila szerk.: Integrációs stratégiák a magyar kisebbségek történetében. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja, 2006, 219-237.

Gaucsík István: Gazdasági szervezetépítés és érdekvédelem. A csehszlovákiai magyarság két világháború közötti gazdasági szervezetei (1. rész). In Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2005/2., VII. évf., 27-44.

Grábner Emil: A visszatért Felvidék növénynevelő gazdaságai. In Köztelek, XLVI-II. évfolyam, 103-104. (4384-4385.) szám, Budapest, 1938. december 25., 1007-1008.

Magyarország a XX. században, IV. kötet, Tudomány 1. Műszaki és természettudományok. Fábry György szerk., A növénytermesztés története, Babits Kiadó, Szekszárd, 1999.

<https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1057.html#1058> /2023.08.24./

Matuz János: Határon túli elhunyt híres magyar nevelőink. In: Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok, (2016) XI. évfolyam, 1-2. szám, 93-104.

https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/jelenkori_tarsagz_d_folyamatok/issue/view/1669 /2023.08.29./

Palotás Emil: Kelet-Európa története a 20. század első felében. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

Popély Gyula: Felvidék 1918-1928. Az első évtized csehszlovák uralom alatt. Kárpátia Stúdió, Budapest, 2014.

Rácz Kálmán: Esztergomi érsekség kontra csehszlovák állam – egyházi birtokperek a hágai bíróság előtt (1. rész). In Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2004/3., VI. évf. 37.

<https://forumszemle.eu/2004/06/15/racz-kalman-esztergomi-ersekseg-kontra-csehszlovak-allam-egyhazi-birtokperek-a-hagai-birosag-elott-1-resz/> /2023.08.28./

Rácz Kálmán: Esztergomi érsekség kontra csehszlovák állam – egyházi birtokperek a hágai bíróság előtt (2. rész). In Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2004/4., VI. évf., 90.

<https://forumszemle.eu/szemle-archiv/?szemle=2004-4#tab-2004-4> /2023.08.28./

Romsics Ignác: Magyarország története. Kossuth Kiadó, Budapest 2017.

Simon Attila: Szlovákia története 1918-1945. Selye János Egyetem, Tanárképző Kar, Komárom, 2021.

Tóth Endre: Az első kétoldalú tárgyalások Csehszlovákia és Magyarország között (1921) – Bruck an der Leitha (I. rész). In Fórum Társadalomtudományi Szemle, 2002/1., 3-26.

<https://forumszemle.eu/szemle-archiv/?szemle=2005-2#tab-2005-2> /2023.08.28./

Veneny Lajos: A durum x vulgare búzakeresztezés gyakorlati jelentősége. In Köztelek, XLIX. évfolyam, 24. (4409) szám, Budapest, 1939. június 11., 488-490.

Veneny Lajos: Jó vetőmagot a visszacsatolt Felvidékről! In Köztelek, XLVIII. évfolyam, 90-100. (4380-4381) szám, Budapest, 1938. december 11., 955.

Veneny Lajos: A keményszemű buza (Triticum durum) Oroszországban. In Köztelek, XL. évfolyam, 8. (3459.) szám, Budapest, 1930. január 26., 104-106.

Veneny Lajos: A tavaszi búza minősége. In Köztelek, L. évfolyam, 7. (4444.) szám, Budapest, 1940. február 11., 117.

Profesionálne portfólio šľachtiteľa rastlín Lajosa Venenyho

V tejto štúdií môžeme pomocou archívnych prameňov spoznať život medzinárodne uznávaného šľachtiteľa rastlín Lajosa Venenyho (1888 - 1975). Po skončení gymnázia získal diplom na košickej ekonomickej akadémii (1910). Po skončení vojenskej služby (1910 - 1911) sa prihlásil na ekonomickú stáž. V Magyaróvári (časť dnešného Mosonmagyaróvár v Maďarsku) v Národnom M. kráľovskom ústave šľachtienia rastlín bol zamestnaný ako asistent. Zúčastnil sa prvej svetovej vojny ako poručík v zálohe (1914 - 1916), no po zranení sa stal ruským vojnovým zajatcom. Počas rokov strávených na Sibíri (1916 - 1920) študoval šľachtenie rastlín. Po naučení sa ruského jazyka navštívil univerzitnú knižnicu v Tomsku, a poľnohospodársky výskumný ústav. Na pozvanie profesora Talanova bol prijatý do Západosibírskeho šľachtiteľského ústavu v Omsku (1919 - 1920). Riaditeľ ústavu si jeho úspešnú prácu dokonca pripomenul vo svojich vedeckých prácach. Z vojnového zajatia sa do ČSR mohol vrátiť až na jeseň 1920. Svoju prácu začal ako šľachtiteľ rastlín semenami pšenice privezenými z ruskej pôdy. Medzi nimi bolo niekoľko odrôd uznaných za pôvodné v Československu a niektoré z nich boli uznané za štátne odrody rastlín v Maďarsku.

Autor štúdie nám chce pomôcť bližšie spoznať Venenyho život pomocou nedávno nájdených dokumentov z hlbín archívov. Patrí medzi ne aj zbierka dokumentov zachovaná v ostrihomskom archíve, ktorá sumarizuje výsledky špecialistu do roku 1938. S dokumentmi adresovanými ostrihomskému arcibiskupovi, kardinálovi Jusztiniánovi Serédimu, vytvorenými 15. septembra 1939, bolo Venenyho cieľom získať súhlas kniežaprímasa na založenie šľachtiteľského závodu. Keďže chcel dokázať svoje nadobudnuté vedomosti, zručnosti a výsledky, starostlivo vybrané dokumenty možno považovať za jeho profesionálne portfólio.

Okrem údajov si záujemcovia o Venenyho biografii môžu pozrieť aj to, čo on sám považoval za dôležité vo svojom profesionálnom rozvoji. Keďže chcel získať arcibiskupovo priaznivé rozhodnutie, prezradil mnoho cenných informácií pre potomstvo o svojom závode na šľachtenie rastlín. Okrem obilnín sa venoval aj šľachteniu kukurice, zemiakov a iných rastlín.

Cieľom výskumnej práce je predstaviť Venenyho prácu založenú na dokumentoch nájdených v jeho pozostalosti, archívnych prameňoch, publikáciách, obchodnej tlači a spomienkach súčasníkov. Publikovanie aktivít Lajosa Venenyho, uznávaného ako jedného z najznámejších poľnohospodárskych odborníkov v Maďarsku i Československu, bude pokračovať aj v budúcnosti.

Dunaszerdahely első településrendezési terve és Artur Szalatnai–Slatinský

*Dr. habil. Vajda Barnabás PhD.**

Ing. arch. Artur Szalatnai–Slatinský Artur Schlesinger néven született 1891. február 11-én Nagyszlatinán (szlov. Horná Slatina pri Uhrovci, ukr. Bánovce nad Bebravou). Szülőfalujában, ahol a szakirodalom szerint ők voltak az egyetlen zsidó család, édesapja Zay Albert gróf birtokainak intézője volt. Az ifjú Szalatnai (aki ekkor még ezt a nevet használta) Budapesten, minden bizonnyal a Műegyetemen folytatott tanulmányokat. A második világháború alatti zsidóüldözéseket Pozsonyban bujkálva vészelte át; 1945 után a nevét már csak Slatinský változatban írta.¹

Artúr Szalatnai-Slatinský egyik ismert portréja, Ivan Sors alkotása. Forrás: Židovské komunitné múzeum Bratislava

*A szerző történész, a komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Karának docense.

¹ A Szalatnai-Slatinský életrajzára és munkásságára vonatkozó adatok egy, a munkásságáról rendezett pozsonyi kiállításról származnak. Az „Architekt Artur Szalatnai-Slatinský a Bratislava” címet viselő kiállítás szervezője a Zsidó Közösségi Múzeum (Židovského komunitné múzeum) volt, kurátorai Maroš Borský, Štefan Holčík, Jana Švantnerová. A kiállítás helyszíne és ideje a Heyduk utcai zsinagóga volt Pozsonyban 2023 nyarán-őszén. A kiállításról beszámolóit közölt többek közt a Sme.online 2023.07.06.

Szalatnai-Slatinský Pozsonyban és a mai Szlovákia területén számos köz-, magán- és lakóépület, villa, kereskedelmi egység, orvosi épület, szanatórium stb. tervezője volt, emellett foglalkozott urbanisztikával, kertépítészettel, belső design-nal, emlékművek és síremlékek tervezésével is. Urbanista szakemberként két monográfia és több tanulmány szerzője, írásai jelentek meg a *Tér és Forma*, a *Stavební rádce*, a *Forum* és a *Deutsche Bauzeitung* szakmai folyóiratokban. Tervezője-építtetője volt Pozsonyban a Heyduk utcai ortodox zsinagógának (épült 1923–1924 között); ez a legmaradandóbb munkája, az egyetlen Pozsonyban megmaradt és ma is működő ortodox zsinagóga. Épülettervei közé tartozik Pozsonyban Bernard Schlesinger magánszanatóriuma (amely már nincs meg), valamint Jozef Eichwald Puskin utcai háza. Szalatnai-Slatinský időnként együtt dolgozott Rigele Alajos pozsonyi szobrásszal; nemcsak a Heyduk utcai zsinagógában van közös alkotásuk, hanem Karl Kempný patikus Radlinský utcai házában is (amely ma is megvan) együtt dolgoztak: az épület frontján látható „Alkimista” alak kubista szobrát Rigele készítette. A tervező, aki Pozsonyban a Lőrinc (Laurinská) utcában lakott a feleségével, Ilonával, élete végén megvakult és Pozsonyban hunyt el 1961-ben.

Jelenleg nem tudjuk, kinek a kezdeményezésére került sor arra, hogy Szalatnai-Slatinský városrészt, közparkot és temetőt kezdett tervezni Dunaszerdahelyen. Lehetséges, hogy Dunaszerdahelyen élő hitsorsosai ajánlották őt a városvezetésnek; vagy lehet, hogy rokonai éltek itt, lévén, hogy Dunaszerdahely 1945 utáni története több Szalatnyait és Szalatnajt ismer. Az építész szerdahelyi kapcsolatai szempontjából döntő jelentőségű, hogy egész pályája során foglalkoztatta őt a temető mint architektonikai tematika. Karrierje elején, 1920-ban monográfiát adott ki a pozsonyi síremlékekről, amelyben számos, különböző felekezeteknek való síremlék rajzát közölte.² 1945 után több olyan versenypályázaton indult, amelyeket síremlékek megalkotása céljából írtak ki. Nem is akármilyen pályázatokról volt szó: 1953-ban indult azon a síremlékpályázaton, amelyet a Pozsony felszabadítása során elhunyt szovjet katonák emlékére szántak felállítani a Slavín hegyen, 1956-ban pedig megpályázta a pozsonyi Csalogány-völgyi temető és krematórium megtervezését – egyik pályázata sem nyert.

Artur Szalatnai-Slatinský tervezői keze nyomát Dunaszerdahelyen három fennmaradt tervrajz őrzi. Az itteni építészeti megbízatása eredetileg az egész város, de legalábbis egy városrész átfogó településrendezési tervére szólt – ez komplex módon bizonyosan nem valósult meg. Az általa jegyzett terveket – amelyeken egy belső városrész átalakítása-kiépítése, egy kerítéssel körbekerített park és egy temető szakrális előterének a kialakítása szerepelt – a dunaszerdahelyi Helyi Településrendezési Bizottság (HTB) és a

² A munka szlovák címe *Architektonicé formy bratislavských cintorínov*.

Nyugat-szlovákiai Kerületi Nemzeti Bizottság képviselői kérésére többször módosítani kényszerült. Az Artur Szalantai-Slatinský által jegyzett három fennmarad tervrajz valójában három terv-részlet: egy lakótömb a Szent István tér környékén elképzelt 20-30 hivatalnoklakással (2 nézetben); a Kisudvarnoki úti temető bejárata, szakrális előtere és parkja; továbbá egy, a temetőt és parkot körülvevő kerítés. Ezek a munkák a többszöri (politikai) változtatási kérések után úgy minősíthetők, mint az időközben jelentősen megváltozott célú teljes dunaszerdahelyi településrendezési terv *torzói*.

A városi krónikák 1946–1949 között³ említenek Dunaszerdahelyen egy „Regulačná a stavebná komisia obce DS” nevű bizottságot, valamint azt, hogy „már 1950-ben volt egy városrendezési program” illetve egy „településrendezési, városszabályozási terv”.⁴ Jelen tanulmány a vágsellyei és a kislúcsi levéltárakban megőrzött források alapján igyekszik feltárni ezeknek a terveknek a részleteit, ami nemcsak azért érdekes, mert ezek a „rendezési” lépések hosszú évtizedekre meghatározták Dunaszerdahely fizikai arculatát, hanem azért is, mert a tervek egyik kidolgozója egy ismert pozsonyi zsidó építész, Artur Szalantai-Slatinský volt.

A 90/1946 számú Szlovák Nemzeti Tanács-beli (SZNT) rendelet⁵ alapján azoknak a csehszlovákiai településeknek, amelyeknek még nem volt községi településrendezési tervük és amelyek *építkezni akartak* (azaz nagyobb méretű középítkezéseket akartak megvalósítani), településrendezési tervet kellett készíteniük. A tervezés állami szakmai felügyelője az Állami Tervezési és Statisztikai Hivatal (szlov. Štátny plánovací a štatistický úrad, ŠPŠÚ) volt. A cél érdekében helyben létre kellett hozni egy tervezési-szabályozási bizottságot (szlov. regulačná komisia), amely a Helyi Nemzeti Bizottságon (HNB) működött a Helyi Közigazgatási Bizottság (HKB) politikai felügyelete alatt. A helyi bizottság döntéseit a fentebb említett SZNT-rendelet értelmében egy magasabb szintű településrendezési bizottságnak kellett jóváhagynia, amelyben már nemcsak helyi döntéshozók ültek, hanem a járás különböző egyéb meghatározó képviselői is, mint pl. a közlekedésszervezés, a vasút, a katonaság stb. képviselői.

Miután a dunaszerdahelyi Helyi Településrendezési Bizottság 1946. november 6-án „Ing. Arch. Artur Slatinskýt” bízta meg Dunaszerdahely településrendezési terveinek megtervezésével⁶, a pozsonyi építész a jegyzőkönyvek tanúsága szerint az 1947 vége és

³ Sajnos több ide vonatkozó írott forrás dátuma kétséges, vagy 1947.01.10., vagy 1948.03.12.

⁴ Szlov. regulačný plán obce, mesta. Antal András-féle városi krónika, 137.

⁵ Vyhláška 90/1946 Sb. SNR zo dňa 28. júna 1946. Vyhláška Štátneho plánovacieho a štatistického úradu (ŠPŠÚ) 90/1946 zo dňa 28. júna 1946.

⁶ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Šaľa, detašované pracovisko Malá Lúča. Fond: Miestny národný výbor v Dun. Strede. Oddelenie: IX. ref. Rok: 1950 – 1954. X. ref. 1950-1951, krabica 60.

1949 vége közti bő két évben igazolhatóan legalább négy alkalommal személyesen jelen volt a szerdahelyi Helyi Nemzeti Bizottságon.

A Dunaszerdahelyre vonatkozó első konkrét településrendezési terv létezéséről egy 1946. november 6-i forrásból értesülünk.⁷ Ez a Jozef Šmida községi komisszár és Mikuláš Svarinský HNB-hivatavezető által aláírt forrás arról ír, hogy hét taggal megalakult a helyi településrendezési bizottság, melynek tagjai: Baran Ondrej járási közútfelügyelő; Horvát Ján adóhivatal-vezető; Košťál Alfred járási közellátási referens; Königsmark Jaroslav körzeti orvos; Mikuláš Svarinský mint a Helyi Nemzeti Bizottság hivatalvezetője; továbbá a tűzoltóság képviselője.⁸ A jegyzőkönyv szerint „hosszas vita után” a dunaszerdahelyi HNB bizottsága a rendezési terv kivitelezésével „Ing. Arch. A. Slatinský-Salatnajt” bízta meg, akinek a személyében egy olyan *szakembert* találtak (a hozzáértést a jegyzőkönyv nyomatékosítja), aki „Galánta és Nagymegyér fejlesztési tervén is dolgozott”.⁹ Valószínűleg nem mellékes az a körülmény, hogy mind a három település földrajzilag egymáshoz közel fekvő és magyarlakta vidéki kisvárosnak számított.

A jegyzőkönyv tartalmaz egy (nyelvi értelemben) zilált, ámde érdekes érvelést, hogy miért van szükség a településrendezési tervre:

„A község [Dunaszerdahely], amely járási székhely, eddigi kiépítettsége a tervezetlenség miatt sok nehézséget okoz a közlekedésben, ellenkezik az esztétikai kinézettel, és mivel a község épületei a háborús események következtében sok kárt szenvedtek, így már több mint 100 ház le lett bontva, és még lesznek továbbiak is, és mivel a kétéves tervben több köz- és magánépület építése tervben van, ezért feltétlenül és sürgősen rendezési tervet kell készíteni, hogy a további építkezések tervezetten és átgondoltan valósulhassanak meg.”¹⁰

Első alkalommal Artur Slatinský 1947. december 4-én volt jelen személyesen a dunaszerdahelyi településrendezési bizottság gyűlésén, amelyen a város településrendezési

⁷ 1946.11.06. „Vyhotovenie regulačného plánu obce Dun. Streda [...] zriadiuje sa regulačný plán [...] Rozhodnutie komisára obce Šmida.”

⁸ A szlovák eredetiben: okresný cestmajster, prednosta daňového úradu, zásobovací referent, obecný lekár, prednosta úradu MNV, zástupca hasičstva.

⁹ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Šaľa, detašované pracovisko Malá Lúč. Fond: Miestny národný výbor v Dun. Strede. Oddelenie: IX. ref. Rok: 1950 – 1954. X. ref. 1950-1951, krabica 60.

¹⁰ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Šaľa, detašované pracovisko Malá Lúč. Fond: Miestny národný výbor v Dun. Strede. Oddelenie: I. ref. 1949-54. II. ref. 1949-54. III. ref. 1949-73-203, krabica 47.

tervének első változatát tárgyalták meg.¹¹ E jegyzőkönyv szerint a dunaszerdahelyi HNB építési bizottsága megtárgyalta a településrendezési terv „első vázlatát”, benne az alábbi részletekkel: „távolsági utak, közutak, lakófelületek, gyárnegyedek, rekreációs területek és középületek”. Jelen voltak: Šmida, Svarinský, Gross, Silady, Horvát, Šrenker, Habart, Pračo, Ďurmek és maga a tervező, Artur Slatinský.¹² Slatinský tehát a jelek szerint egy szűk év alatt (1946. november 6. és 1947. december 4. között) kidolgozta és a szerdahelyi városvezetés elé terjesztette a településrendezési tervet, amit az jóvá is hagyott. Bár a jegyzőkönyv utal rá, hogy „a tervezet kisebb változtatásokkal rendben van”, a bizottság néhány (közelebről meg nem nevezett) kiegészítést javasolt „az új rendelkezések miatt”, és arra kérte a tervezőt, hogy az új anyaghoz új térképet is csatoljon.¹³

Második alkalommal Slatinský 1948. január 9-én volt Dunaszerdahelyen ugyanebben a témában.¹⁴ Ahogy az előző gyűlésen is tette, a tervező részletesen szóban is indokolta a terveit. Tehát alig egy hónappal azután, hogy a HNB építési bizottsága foglalkozott Slatinský tervével, 1948 elején újra megtárgyalták az ügyet. Ezen a gyűlésen jelen voltak nemcsak a HNB építési bizottság tagjai (Habart, Šrenker, Königsmark), hanem a közigazgatási bizottság tagjai is (Šmida, Silady, Gross, Ostrochovsky, Bugár, Pračko, Val'ko), továbbá a HNB hivatalvezetője (Svarinský), valamint maga a tervező. A gyűlés efféle személyi összetétele azt mutatja, hogy 1948 legelején megtörténhetett a politikai jóváhagyás járási szinten, és az ügy látszólag sínre került.

Ez a forrás nem mondja ki, hogy Slatinský a tervet hogyan, milyen irányban dolgozta át (amint azt feladatul adta neki az 1947. december 4-i jegyzőkönyv), sőt azt sem, hogy egyáltalán átdolgozta-e. Viszont feltűnő, hogy ezen a gyűlésen az összevont bizottság (HNB, HKB) csak egyetlen konkrét változtatással foglalkozott:

[A városi bizottság] „*Jóváhagyta a 78 és 79 számmal jelzett blokkokat a járási nemzeti bizottság alkalmazottainak építendő lakások számára.*”

Sajnos a forrás töredékessége miatt nem tudjuk, pontosan hova tervezték a „78–79 blokkokat”. A helyi vezetők mindenesetre a jelek szerint 1948 januárjában úgy látták, hogy minden rendben van. Erre utalnak a mondatok, hogy a „részrtvevőknek semmilyen ellenvetésük nem volt”, sőt beleírták a jegyzőkönyvbe, hogy:

¹¹ Szlov. prvé pojednávania regulačného plánu obce DS [...] prvý náčrtok podrobného regulačného plánu. Reg. plán. 1947.12.04.

¹² Projektan reg plánu Ing. Arch. Artur Slatinský, az első vázlat dátuma 1947.12.04.

¹³ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Šaľa, detašované pracovisko Malá Lúča. Fond: Miestny národný výbor v Dun. Strede. Oddelenie: I. ref. 1949-54. II. ref. 1949-54. III. ref. 1949-73-203, krabica 47.

¹⁴ Szlov. druhé stretnutie komisie.

„Ez a rendezési terv az egész [dunaszerdahelyi] közösséget és a [Csehszlovák] Republika javát fogja szolgálni.”¹⁵

A Dunaszerdahely első településrendezési terveiről fellelt levéltári források: mind az írásos indoklások, mind a csatolt térképek, erősen töredékesek, a tervezeteknek nyilvánvalóan csak egy részük maradt fent. A csatolt térképek lényegi része több „blokkot” nevez és jelöl meg:

Blokk 28: felirat nélkül

Blokk 29: „Meštianská škola” [*polgári iskola*]

Blokk 30: „Ľudová škola” [*népiskola*]

Blokk 31: „Gymnázium”

Blokk 32: „Obchodná škola” [*kereskedelmi iskola*]

Blokk 33: felirat nélkül [*a rajz 10 darab egyes házát és 4 ikerházat ábrázol*]

Blokk 34: felirat nélkül [*a rajz 12 darab egyes házát és 5 ikerházat ábrázol*]

Blokk 35: felirat nélkül

Blokk 36: felirat nélkül

Blokk 37: felirat nélkül

Az 174. oldal képén, a részleges dunaszerdahelyi településrendezési tervrajzon (szlov. „Parciálny regulačný plán obce Dunajská Streda. Bloky 29, 30, 31, 32, 33, 34. Projektant Ing. Arch. A Slatinský, Bratislava, 13. apríla 1948”) minden bizonnyal a Fő utca – az (egykori) Újfalusi temető – a Sport utca – a Szent István tér – Štefánik utca által határolt terület látható; a csatolt térképen ez látható a 29-30-31-32 jelzésű blokkok helyén, rajtuk iskolákkal, valamint kb. 40 lakást biztosító házakkal.¹⁶

A másik Szalatnai-Slatinský által jegyzett fennmaradt terv az előbbinek a részletezése a 33 és 34 számú telekblokkokban építendő 31 lakást illetően, amit 1948. április 23-án a helyi településrendezési bizottság a jegyzőkönyv tanúsága szerint el is fogadott:

„A 33-as és a 34-es blokkok, jelenleg beépítetlen területek, ahol ebben az évben [1948] hivatalnokházaknak kell épülniük, ahogy az az Ing. Arch. Artúr Slatinský

¹⁵ Reg. plán 1948.01.09. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Šaľa, detašované pracovisko Malá Lúč. Fond: Miestny národný výbor v Dun. Strede. Oddelenie: I. ref. 1949-54. II. ref. 1949-54. III. ref. 1949-73-203, krabica 47.

¹⁶ 1948.04.13. Parciálny regulačný plán obce Dunajská Streda. Bloky 29, 30, 31, 32, 33, 34. Projektant Ing. Arch. A Slatinský, Bratislava, 13. apríla 1948.

*által Pozsonyban 1948. április 13-i dátummal készített távlati tervben szerepel [...], amelyeknek még ebben az évben el kell készülniük, és a településrendezési tervnek legalább erre a területre még az építkezés előtt el kell készülnie.*¹⁷

A forrás azt is mondja, hogy mivel a teljes településrendezési terv még hosszú időt vesz igénybe, hogy az építkezés ne késlekedjék, ezért egy részleges tervet fogadnak el „legalább erre a területre”. Ha a töredékes információkból jól értjük a szándékot, akkor a rendezési terv egy elég radikális átalakítást tervezett a Fő utca – az (akor még létező) Újfalusi temető – a Sport utca – a Szent István tér – a Štefánik utca által határolt területen. A tervrajzon látható, hogy a régi, elavult házak helyén már be van jelölve négy különböző iskola, valamint a Štefánik utca túloldalára 22 egyes ház és 9 ikerház, azaz összesen kb. 40 új lakás. A szöveges indoklásban jelzett térképek közül sajnos csak egy található az érintett levéltári fondban (ez a 174. oldali tervrajz). Ez a térkép ugyan címében a 29, 30, 31, 32, 33, 34 blokkokról szól (és feltünteteti még a 28-as, 35-ös és 36-os blokkokat is), de a ténylegesen berajzolt állapot és a szöveges indoklás csak az utolsó kettőre, a 33-34 blokkokra vonatkozik. A térkép még így is értékes, mivel rajta van halványan a régi állapot (a régi temető, a szabad helyek és a régi házak), de már be van rajta rajzolva a kérdéses hat új blokk is.

Külön sajnálatos, hogy elveszett a katonai parancsnokság csatolt véleménye, amelyre az 1949. február 24-i jegyzőkönyv szó szerint utal: „A katonai parancsnokság képviselőjének állásfoglalása mint külön melléklet e jegyzőkönyv részét képezi.”

1948. április 23-án a Helyi Közigazgatási Bizottság sort kerített a „hosszútávú községi fejlesztési terv jóváhagyására”¹⁸, de ekkor a forrásokban már csak „a 33-as és a 34-es blokkokról” esett szó. A fennmaradt határozat szerint a HKB jóváhagyta a 33-as és a 34-es blokkok tervét, amelyek „ezidáig beépítetlen területek, ahol (még ebben az évben) hivatalnoki házak épülnek, ahogy az abban a tervben van, amelyet Slatinský készített 1948.04.13. dátummal”. A további indoklás szerint

¹⁷ A szlovák eredetiben: „Bloky 33 a 34, doteraz, nazastavané plochy, kde sa majú v tomto roku [1948] postaviť úradnicke domky, tak ako je to uvedené na dielčom pláne, vyhovotovenom Ing. Arch. Artúrom Slatinským v Bratislave zo 13. apr. 1948 [...] ktoré majú byť postavené ešte v tomto roku a pred započatím stavieb, regulačný plán aspoň na toto uzemie musí byť hotové.”

¹⁸ MSK schválenie dielčieho reg. plánu obce.

„a hivatalnoki házaknak még ebben az évben el kell készülniük [1948], és a községnek hathatós lépéseket kell tennie azért, hogy ezt elősegítse”. A forrás legfontosabb mondata ez: „A késlekedés elkerülése végett a területrendezési tervnek legalább ezeket a részeit meg kell valósítani [a 33-34 blokkokat], ami nem lehet gond, hiszen egy beépítetlen területről van szó.”¹⁹

Okunk van feltételezni, hogy az összeállított dunaszerdahelyi településrendezési tervet (amely tehát 1947 folyamán és 1948 elején formálódott ki) 1948 elején erősen redukálták, azaz csak bizonyos területekre vonatkoztatták, korlátozták. Erre az utal, hogy szabályos módon történő, hirdetményben való közzeszlére sem a teljes területrendezési tervet tették ki, hanem csak és kizárólag „a 33-as és 34-es blokkokra vonatkozó részleges településrendezési tervet”; a fennmaradt forrás egyértelműen mondja, hogy csak ezt függesztették ki a dunaszerdahelyi Helyi Nemzeti Bizottságon 1948. április 25. és 1948. május 10. között.²⁰

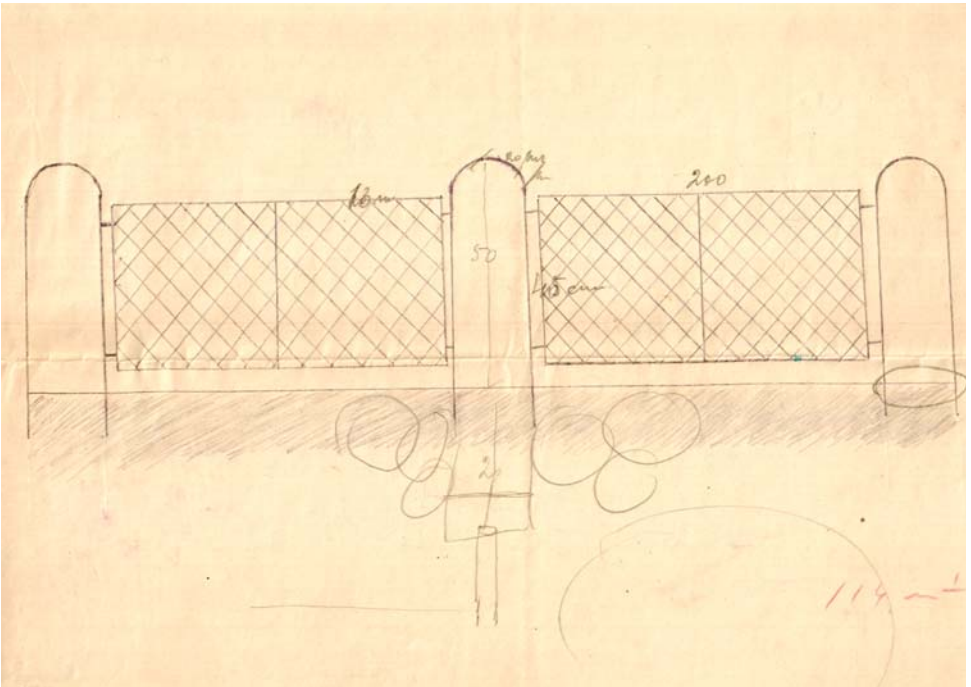
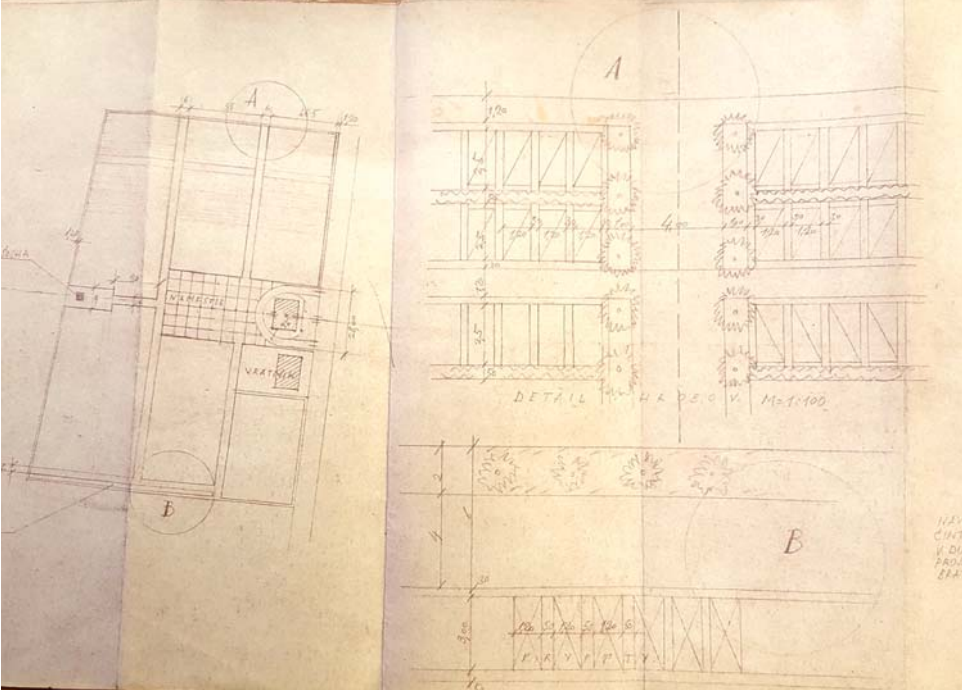
Mivel a Helyi Közigazgatási Bizottságnak a településrendezési tervekhez kapcsolódó jegyzőkönyvei és tervrajzai hiányosak, ezért más források alapján kell megkísérelnünk rekonstruálni Dunaszerdahely első, háború utáni településrendezési tervének további részeit. Egyfelől ismerjük a város 1949-re vonatkozó befektetési terveit, amelyben tételként szerepel egy „lakóövezet” és egy „új temető” terve.²¹ Másfelől ismertek a város gazdasági-befektetési (ún. investíciós) tervei az 1947–1952 időszakra, amelyben további részletek találhatók fel: egy adminisztratív épület a járás politikai vezetése részére; egy épület a helyi nemzeti bizottság részére; 15 plusz 8 lakás a járási nemzeti bizottság munkatársainak a részére; egy járási kórház terve; egy közfürdő; egy új temető parkkal; és még pár ipari fejlesztés építési-létrehozási terve.

Végigtekintve az 1948 utánra tervezett városi beruházásokon (a terveken és a ténylegesen megvalósult projekteken), okunk van feltételezni, hogy Dunaszerdahelyen kezdetől nem egy komplex, tehát mindenre kiterjedő településrendezési terv készítésére törekedtek. A dunaszerdahelyi HNB-n 1948–1949-ben összeállított tervek szerint, figyelembe véve az egyes tételek pénzügyi volumenét és időzítést, egyértelmű, hogy az ötéves

¹⁹ Reg. plán. 1948.04.24. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Šaľa, detašované pracovisko Malá Lúč. Fond: Miestny národný výbor v Dun. Strede. Oddelenie: I. ref. 1949-54. II. ref. 1949-54. III. ref. 1949-73-203, krabica 47.

²⁰ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Šaľa, detašované pracovisko Malá Lúč. Fond: Miestny národný výbor v Dun. Strede. Oddelenie: I. ref. 1949-54. II. ref. 1949-54. III. ref. 1949-73-203, krabica 47.

²¹ Výkaz potrieb a úhrad investícií na rok 1949: Zriadenie a výstavba nového parku, Zriadenie nového cintorína.

tervben megvalósítani tervezett kb. 20 nagyobb építkezés közül prioritást élvezett az alábbi négy:

„a járási adminisztratív épület építése (1949–1950)”; „8 lakás építése a járás[i nemzeti bizottság] alkalmazottainak (1949–1950)”; „a községi adminisztratív épület építése (1952–1953)”; „15 lakás építése a község alkalmazottainak (1952–1953)”²²

A településrendezést elrendelő minisztériumi rendelet szerint területrendezési tervet azokon a településeknek kellett készíteni, amelyeknek még nem volt ilyenjük és amelyek *építkezni akartak* (azaz nagyobb méretű középítkezéseket akartak megvalósítani). Joggal vélhetjük, hogy Szerdahelyen nem egy átfogó, koncepciózus városrendezés végett fogtak bele a dologba, hanem azért, mert a JNB és részben a HKB sürgősen lakásokat akart építeni a városban a saját munkatársai számára, ám ezt csak egy településrendezési terv birtokában volt szabad megtenniük. A pozsonyi építész Szalatnai–Slatinský, aki két környékbeli településen már kapott hasonló feladatot, teljesen alkalmasnak tűnt a feladatra.²³

A terv működni látszott egészen addig, amíg nem vált a folyamat részesévé a korabeli politikai és szakmai irányítás két legbefolyásosabb játékosa. A minisztériumi rendelet szerint a területrendezési tervet egy bizonyos ponton egy ún. kibővített bizottságban is meg kellett tárgyalni, amelyben mind az Állami Tervezési és Statisztikai Hivatal, mind a Kerületi Nemzeti Bizottság képviseltette magát; rajtuk keresztül pedig a központi minisztériumok több szinten (közlekedési minisztérium, katonai parancsnokság, állami építési hivatal stb.) lehetőséget kaptak beleszólni a helyi területrendezési folyamatokba.

Artur Slatinský harmadik személyes dunaszerdahelyi jelenlétére egy teljes év elteltével, 1949. február 24-án került sor – ez volt a kibővített településrendezési bizottságnak²⁴ az a tárgyalása, amelyet az Állami Tervezési és Statisztikai Hivatal rendelt el, és amelyen Szalatnai–Slatinskýt az a kritika érte a dunaszerdahelyi Járási Nemzeti Bizottság (JNB)

²² Szlov. stavba okresnej administratívnej budovy (1949–1950), stavba 8 bytov pre zamestnancov okresu (1949–1950), stavba obecného adm. budovy (1952–1953), stavba 15 bytov pre ob. zasmestnancov (1952–1953). 1948.02.14. Stavebné investície v rámci 5 ročníci. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Šaľa, detašované pracovisko Malá Lúča. Fond: Miestny národný výbor v Dun. Strede. Oddelenie: I. ref. 1949–54. II. ref. 1949–54. III. ref. 1949–73–203, krabica 47.

²³ Külön kutatás témája lehetne, hogy Artur Szalatnai–Slatinskýnak milyen fellelhető nyomai vannak Galánta és Nagymegyer második világháború utáni várostörténetben.

²⁴ Szlov. širšia regulačná komisia.

képviselőinek a részéről, hogy bár feladatuk kapta, ámde nem dolgozta át a tervet; ahogy a jegyzőkönyv fogalmaz:

„[Artur Slatinský] A bizottság számára az eredeti, átdolgozatlan tervet nyújtotta be, ezzel komplikálta a kibővített településrendezési bizottság munkáját.”

Szalatnai-Slatinský negyedik és általam ismert utolsó személyes jelenléte Dunaszerdahelyen 1949. november 23-án volt, amikor a pozsonyi építész újra megindokolta a terveit, több módosítással együtt, amelyek közül a város hosszabb távú változása szempontjából ekkor már csak egy terv volt releváns:

„egy kibővített terület, amely parkként fog szolgálni”.

A dunaszerdahelyi településrendezési tervről 1949. február 24-én tartott kibővített bizottsági tárgyaláson (a hivatalos kifüggesztés után 9 hónappal), amelyet Karol Vérffy elnöklete alatt tartottak, a két legbefolyásosabb korabeli „játékos”, a Kerületi Nemzeti Bizottság és a településrendezést országos szinten irányító Állami Tervezési és Statisztikai Hivatal (ŠPŠÚ) együttes erővel kritizálta és végeredményben megakasztotta a dunaszerdahelyi településrendezési folyamatot.

A közlekedési felügyelet képviselője a vasút és a helyi közutak szempontjából mindent rendben talál. Ugyancsak megfelelőnek találták az illetékesek a Bős-Dunaszerdahely-Galánta útvonalat. Külön érdekesség, hogy ekkor dőlt el, hogy a Nagybonyi út hol és hogyan, milyen szélességben érkezik be a városba:

„Az Abonyból bevezető út, azaz a mostani Lég-Dunaszerdahely vicinális út, jelenleg megfelelő módon tokollik Dunaszerdahely községbe, az útkezelőség nem látja szükségét, hogy a településrendezési tervet megváltoztassa.”

A Kerületi Nemzeti Bizottság tervezési osztályának képviselője, Ing. Arch. Jozef Marek viszont számos kifogást emelt. Érveinek alapját politikai szempontok képezték. Marek azzal kezdte, hogy:

„A Csallóköz funkciója a pozsonyi kerületen belül [...] úgy alakítandó, ahogy azelőtt: tehát a mezőgazdasági termelés. Ez már a soron következő öt éves tervben is így lesz. Az új tervegazdaságban ezt [ti. a mezőgazdasági termelést] minden szempontból erősíteni [intenzifikálni] és fokozni kell. Dunaszerdahely mint a járás

*középe adminisztratív, gazdasági, elosztó és kulturális központként fog szolgálni.*²⁵

Ezen túl Jozef Marek meglepő módosító javaslatokat fűzött a dunaszerdahelyi településrendezési tervhez. Nemcsak azt állította, hogy

„az újonnan javasolt utcabálózat kibővítése a község [Dunaszerdahely] számára gazdasági szempontból nem kívánatos, sőt elviselhetetlen”, hanem arra is javaslatot tett, hogy „a 22c, 22b, 22, 23, 25 [...] 26, és a 37–40 blokkok beépítését ebben a sávban zöld övezettel kell helyettesíteni, ahol előnyösen lehetne gyümölcsöskertet kialakítani”.

Jozef Marek szavai a Kerületi Nemzeti Bizottság tervezési osztályát képviselő *politikai* megbízott szavai voltak, s mint ilyenek, nagyon is híven tükrözték a város teljes alávetettségét, kiszolgáltatottságát a felsőbb politikai szándékoknak. Szavai azt jelezték, hogy a felsőbb szervek Dunaszerdahelyet 1949-ben olyan mezőgazdasági településnek akarták konzerválni, *mint amilyen az korábban*, tehát a két háború közti időszakban *volt*. Végző soron az Állami Tervezési és Statisztikai Hivatal emberei is a helyzet konzerválását hangsúlyozták. Karol Vérfy és Ing. Arch. V. Štěpánik többször jegyzőkönyvbe mondták, hogy *„amennyire lehetséges, a község mostani struktúráját kell megőrizni”*, vagyis nem kell fejlesztésre törekedni.

Erősen kritizálták a dunaszerdahelyi településrendezési terv készítőjét, Artur Slatinskýt, mivel az *„ugyanazt az átdolgozatlan tervet nyújtotta be, és ezzel olyanmilyre bonyolította a mai értekezletet, hogy emiatt a bizottság nem is tud végleges határozatot hozni”.*

És ez még nem volt minden, mert az Állami Tervezési és Statisztikai Hivatal pozsonyi emberei egy sor konkrét változtatási javaslatot tettek: *„tegyék át a vágóhidat a javasolt játszótér helyére”; „a játszóteret át kell tenni az 55 számú blokk helyére”; „a 13-as blokkba ne legyen berajzolt ipar”; „az állomásról a község közepébe vezető utat ki kell hangsúlyozni kétoldali fasorral”* stb. – vagyis a javaslatokkal rendszeren összekuszálták Slatinský eredeti tervét.²⁶

²⁵ Szlov. Dunajská Streda ako stred okresu bude slúžiť za administratívne, hospodárske, distribučné a kultúrne centrum. Ing. Arch. Jozef Marek, KNV, 1949.02.24.

²⁶ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Šaľa, detašované pracovisko Malá Lúča. Fond: Miestny národný výbor v Dun. Strede. Oddelenie: I. ref. 1949–54. II. ref. 1949–54. III. ref. 1949–73–203, krabica 47.

A helyi emberek nem ezt akarták hallani. Nekik az volt az érdekük, hogy sok mindent megváltoztathassanak, és a konkrét esetekben (lakások, vágóhíd, fürdő stb.) már megvoltak a konkrét elképzelések, amelyek most az új javaslatok hatására összeomlani látszottak. A forrásoknk ezen a ponton való szinte teljes elapadása alapján a dunaszerdahelyi településrendezési terv itt megfeneklett, amihez valószínűleg hozzájárultak az 1948-as év politikai fordulatai is. Az Állami Tervezési és Statisztikai Hivatal képviselői átdolgozásra szólították fel az összes illetékest (tervezőt, helyieket), viszont végső döntésként a kibővített bizottság azért elfogadta ugyanazt a *részleges* területrendezési tervet, amelyet korábban már a dunaszerdahelyi HNB is elfogadott, korlátozott tartalommal, a JNB munkatársai számára építendő házakra vonatkozólag.²⁷ A helyi politikai elit tehát elérte, amit akart: minden akadály ellenére a járási fejesek számára építendő új házak megkapták az engedélyt.

Az 1947–1949 között kiformalódott dunaszerdahelyi (részleges) településrendezési terv még egyszer felbukkan a forrásokban. 1949. november 23-án Artur Slatinský a Helyi Közigazgatási Bizottságban megint előterjesztette a tervet (ismét a helyieknek), amire a bizottság két-három lényeges, de az alapkonceptiót nem befolyásoló módosítással újrahagyott. Az első feltétel az volt, hogy „a vasúton túli területeken és ugyanúgy Sikabony felé korlátozva legyen minden további építkezés” (mindkettőt a katonai parancsnokság akarta), valamint

„az 55-ös blokkban található játszótér területét meg kell hosszabbítani, és az parkként fog szolgálni” (sajnos nem tudjuk, hol volt ez a park parcella).²⁸

A vágsellyei levéltárban 1949 végén véget érnek a dunaszerdahelyi városrendezési tervre vonatkozó források, az ügynek nem található későbbi folytatása. A bizonytalanságot fokozandó, évekkel később, egy 1953. június 5-re keltezett, az építendő dunaszerdahelyi tűzoltószertárra vonatkozó tervben ezt olvassuk: *„A részletes településrendezési terv*

²⁷ Az előírások szerint középületek esetében a miniszternek volt döntő szava, magánépítkezések esetében pedig a kibővített rendezési bizottságnak. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Šafa, detašované pracovisko Malá Lúč. Fond: Miestny národný výbor v Dun. Strede. Oddelenie: I. ref. 1949-54. II. ref. 1949-54. III. ref. 1949-73-203, krabica 47.

²⁸ Reg. plán. 1949. 11.23. Feltételezhetően a mai Halpiac tér előtti zöld felületről volt szó. Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Šafa, detašované pracovisko Malá Lúč. Fond: Miestny národný výbor v Dun. Strede. Oddelenie: I. ref. 1949-54. II. ref. 1949-54. III. ref. 1949-73-203, krabica 47.

[...] *jelenleg elkészítésének végső stádiumában van*²⁹, vagyis lehetséges, hogy az 1946-ban megfogalmazott szándékok az 1950-es években itt-ott még részleteiben felbukkantak.

Szalatnai-Slatinský dunaszerdahelyi kapcsolatainak van még egy fejezete. Artur Szalatnai-Slatinskýnak köze van a máig kiemelt szerepű egyik dunaszerdahelyi temető sorsához: két régebbi temető megszüntetéséhez és az új Kisudvarnoki úti temető kialakításához és megnyitásához. Egy 1950. május 10-i forrás alapján tudjuk, hogy az új temető az átfogó településrendezési terv *része* volt, annak alapján született („bolo treba vybudovať nový cintorín podľa regulačného plánu”). A HNB jelentése szerint „a temető már teljesen készen van, használható”, és épp ezen az alapon kéri a HNB a JNB-től, hogy zárják be a két „rég”i temetőt („a Május 1. téren és Vajanský utcában”). A dunaszerdahelyi JNB 1950. június 14-én adta ki az engedélyt az új temető használatba vételéről. Az engedély kifejezetten előírta, hogy előzetes tervet kell készíteni a sírok elhelyezkedésére és fák célzott kiültetésére, és előírta azt is, hogy a temető területét be kell keríteni. A mellékelt képeken látható temetőterv és kerítésterv pontosan a JNB előírásait követi: a Szalatnai-Slatinský névvel jegyzett tervben két sír közé pontosan 50 cm távolságot írt bele a tervező, és a parktervbe is sok fát rajzolt be.³⁰

A Kisudvarnoki úti temetőnek az a terve, amelyet Artur Szalatnai-Slatinský dolgozott ki, lényegében a temető bejárati részét és két parcellatömbjét ábrázolja. A bejáratától balra egy portát (vrátnik) tervezett; minden további lényegeset a tervező a bejárat irányának tengelyére helyezte: közvetlenül a bejáratához egy meg nem nevezett objektumot (talán kutat); kissé beljebb egy lekövezett teret (náместie); még beljebb egy kisebb méretű szobrot (socha).

Bár a tervrajz nincs betájolva, a temetőtelek sarkában (ma is álló) családi ház és egy tervezői jelzés (krypta) alapján a helyszín ma is beazonosítható. Bár Szalatnai-Slatinský 1949 decemberi temetőtervéből konkrétan ma már nincs meg semmi, azonban a helyszín *jellege* ma is ugyanolyan, mint amilyennek Szalatnai-Slatinský tervezte 1949-ben. A bejárati kapu ugyanott helyezkedik el. A Szalatnai-Slatinský által tervezett „tér” ma is létezik, és még egy nonfiguratív szobor (egy nagy fehér kör) is áll ma rajta, ahogy Sza-

²⁹ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Šaľa, detašované pracovisko Malá Lúča. Fond: Miestny národný výbor v Dun. Strede. Oddelenie: III. ref. Rok: 1950 – 1954, krabica 51.

³⁰ Az itt hivatkozott források tényszerű háttérrel adnak az Újfalusi temető bezárási ideje és a Kisudvarnoki úti temető használatba vétele datálásához kapcsolódó helytörténeti vitához, diskurzushoz. Az írott források konkrét dátumai ellenére az a valószínű és életszerű, hogy a régi temetők bezárása és az új temetőbe való temetkezés fokozatosan, évek alatt zajlott le. Egy általam felkutatott, 1954.09.01-re datált, a HNB által kiadott hivatalos statisztikai jelentés már csak 1 temetőt tüntetett fel.

latnai-Slatinský rajza jelzi. A bejárat tengelyén, a szobor mögött ma a ravatalozó helyezkedik el, ami az ő idejében még nem létezett.

Összegzés

Összegezve megállapítható, hogy Dunaszerdahely első ismert településrendezési, városszabályozási terve a legnagyobb jóindulattal sem nevezhető koncepciózus elképzelésnek. Sokkal inkább rögtönzésről volt szó, amiről amúgy sem a helyiek döntöttek. A tervezet koncepciónélküliségére utal, hogy a településrendezési tervek készítéséről szóló miniszteri rendelet egy olyan komplex terv elkészítését irányozta elő, amely átfogóan, teljes áttekintést tartalmaz az érintett településről: történelmi adatokat, geográfiai és meteorológiai állapotok áttekintését, általános lakossági és higiéniai viszonyokat, részletes gazdasági és statisztikai kimutatásokat – és mindezek alapján kellett volna megtervezni és kivitelezni egy korszerű település-, sőt városfejlődési koncepciót. Okunk van feltételezni, hogy a részletes tervek soha nem készültek el, sőt valószínűleg a helyi vezetők egyáltalán nem is akarták a területrendezési tervet ennyire részletekbe menően elkészíteni.³¹

A város befektetési tervei és Szalatnai-Slatinský fennmaradt tervrajzai alapján mondható, hogy Szalatnai-Slatinský tervei, azaz a Szent István tértől kifelé tartó (akkor még beépítetlen rész) átalakítása és az ugyanitt elképzelt 30–40 hivatalnoklakás nem valósult meg; a másik fennmaradt dunaszerdahelyi terve, a Kisudvarnoki úti temető bejárata és parkja pedig részben valósult meg. Arról, hogy a park és a temető *egy és ugyanazon* projekt volt, a Dunaszerdahelyi HNB 1950. február 16-án kiadott engedélye tanúskodik, amelyben egy „új park és egy temető kialakítására” adtak engedélyt, és ugyanabban a párosításban irányoztak rá elő költségvetést. A Kisudvarnoki úti temető parkos elrendezésének³² része volt továbbá egy kerítés, amely 60–70 vasoszloppal tervezte körülvenni a temetőt; a kerítés tervrajza szintén fennmaradt, bár ezen Szalatnai-Slatinský neve nem szerepel.

Azonban sem a temetőterv nem meglepő, sem a kerítés tervének a pozsonyi építésszel való összekötése nem volna lehetetlen, mivel Szalatnai-Slatinský Pozsonyban és a mai Szlovákia területén ismert munkái alapján tudjuk, hogy az építész a köz-, magán- és la-

³¹ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Nitre, pracovisko Archív Šaľa, detašované pracovisko Malá Lúča. Fond: Miestny národný výbor v Dun. Stred. Oddelenie: I. ref. 1949-54. II. ref. 1949-54. III. ref. 1949-73-203, krabica 47.

³² Szlov. Návrh nového cintorína v Dunajskej Stred. Projektant: Ing. Arch. A. Slatinský, Bratislava, 28. dec. 1949. M=1:2000, M=1:1000.

kőépület, valamint villák és orvosi épületek mellett kertépítéssel, emlékművek és sír-emlékek tervezésével is foglalkozott.

Szakirodalom

Bácskai Vera: A várostörténet újabb dilemmái. In: Vonyó József (szerk.): Várostörténet, helytörténet. Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2003, 13-18.

Beňuška, Peter–Novosád, František (eds.): Urbanizmus a politika. VI. bratislavské sympóziu. Bratislava, Slovenský výbor Európskej kultúrnej nadácie, 1997, 47-50.

Beseda, Jan: Asanace náměstí ve Žďáru nad Sázavou jako přechodový rituál socialistické urbanizace. In: Vacková, Barbora–Ferenčuhová, Slavomíra–Galčanová, Lucie (eds): Československé město včera a dnes: každodennost – reprezentace – výzkum. Pavel Mervart/Masarykova univerzita/Červený Kostelec/Brno, 2010, 49-76.

Bokora Jaroslav–Bufla Mikuláš–Hodossy Dezider –Krištoffy Jozef–Mag Július–Rampaskó Július –Tóthpál Július: Okres Dunajská Streda – Dunaszerdahelyi járás. Fot. Július Tóthpál. Vyd. ONV a Obzor, n. p. Bratislava, 1981.

Csordás János: Rimaszombat – harminc évvel ezelőtt rombolták le. Hatrészes sorozat a www.felvidék.ma honlapon 2010-ben.

Enyedi György: Transformation in Central European Postsocialist Cities. Centre for Regional Studies of Hungarian Academy of Sciences. Discussion Papers No 21. Pécs, 1998.

Gaucsík István: A jövő tervezése. Galánta urbanizációja a hatalom, az ideológia és a racionalitás szövevényében (1949-1989). In: Fórum Társadalomtudományi Szemle, XIV. évf. 2012/1. szám, 3-22.

Gaucsík István: Szocialista iparosítás és várostervezés Vágsellye példáján. In: Eruditio-Educatio, 2014/4. szám, 59-73.

Gyáni Gábor: A városbiográfia és a mikrotörténet. In: Vonyó József (szerk.): Várostörténet, helytörténet. Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2003, 19-28.

Harninc, Ivan a kol.: Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok prvý A-J. Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody. Obzor, Bratislava, 1967.

Héger Károly (szerk.): Prehľad o okrese Dunajská Streda za rok 1978. Vyd. ONV v Dunajskej Strede Odbor plánovací. É.n.

Héger Károly–Mag Gyula a kol.: A Dunaszerdahelyi járás felszabadulásának 35. évfordulója 1980. Okresné osvetové stredisko v Dunajskej Strede. 1980.

Kepecs, József (szerk.): A felvidék településeink vallási adatai (1880-1941). I. kötet. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1999.

Mácsai Gyula (szerk.): Moje mesto Dunajská Streda – Városom Dunaszerdahely. Fotók Július Ásványi a Bohumír Bäuml. MsNV v Dunajskej Strede, 1980.

Mag Gyula–Nagy Rudolf (összeáll.): A Dunaszerdahelyi járás múltja és jelene. Csallóközi Múzeum, Dunaszerdahely, 1988.

Nagy Attila–Nagy Iván–Novák Veronika–Simon Attila–Vajda Barnabás: Dunaszerdahely. Várostörténeti monográfia. Dunaszerdahely Város Önkormányzata, Csallóközi Barátok Társulása, Dunaszerdahely, 2012.

Nagy Attila: Dunaszerdahely emlékhelyei. Épületek, szobrok, emlékművek és emléktáblák, szakrális kisémlékek, temetők, történeti síremlékek, eltűnt emlékhelyek. Historium–Bíró Márton Polgári Társulás–Csallóközi Barátok Társulása, h.n., 2013.

Nagy, Rudolf – Mag, Július (zost.): A Dunaszerdahelyi járás múltja és jelene. Csallóközi Múzeum, Dunaszerdahely, 1988.

Šmigel, Michal a kol.: Radikálny socializmus a komunizmus na Slovensku 1918-1989. Banská Bystrica, 2007. Az ebben található tanulmány: Gabzdilová-Olejníková, Soňa: Politika KSČ vo vzťahu Maďarom a Nemcom na Slovensku v rokoch 1948-1953, 178-191.

Stanek, Lukasz: Architecture in Global Socialism: Eastern Europe, West Africa, and the Middle East in the Cold War. Princeton Press, USA, 2020.

Vacková, Barbora–Ferenčuhová, Slavomíra–Galčanová, Lucie (eds): Československé město včera a dnes: každodennost – reprezentace - výzkum. Pavel Mervart/Masarykova univerzita/Červený Kostelec/Brno, 2010.

Vajda Barnabás: Dunaszerdahely: egy csehszlovákiai város fejlődésének egyes aspektusai az 1950–1960-as években. In: Urbs Magyar Várostörténeti Évkönyv V. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 2010, 211-226.

Vajda Barnabás: A hivatalos ateizmus évei Dunaszerdahelyen. In: Eruditio-Educatio 2014/1 (9. évfolyam), 30-38.

Vajda Barnabás–Gaucsik István (szerk./eds.): Várostörténeti fejezetek a csehszlovák szocializmus korából. Az urbanizáció formái Dél-Szlovákiában. Kapitoly z dejín miest za československého socializmu. Formy urbanizácie na juhu Slovenska. Chapters of urban studies from the communist Czechoslovakia. Forms of urbanization in Southern Slovakia. Selye J. Egyetem, Komárom, 2015.

Vonyó József (szerk.): Várostörténet, helytörténet. Pécs Története Alapítvány, Pécs, 2003.

Anotácia v slovenskom jazyku

Architekt Artur Szalatnai–Slatinský (1891–1961) bol predstaviteľom modernistickej (kubistickej) architektúry obdobia medzi dvoma svetovými vojnami v Československu. Jeho diela sú zaznamenané najmä v Bratislave (jeho najznámejšie dielo je ortodoxná synagóga na Heydukovej ulici), niektoré jeho diela nájdeme aj v menších sídlach na Slovensku. Predmetom tejto štúdie je, že po roku 1945 bol Artur Szalatnai–Slatinský projektantom prvého (parciálneho) územného plánu mesta Dunajská Streda, vrátane vytvorenia nového cintorína a parku na Malodvorníckej ulici; toto zadanie dostal od Regulačného výboru Dunajskej Stredy 6. novembra 1946. Z hľadiska architektonických vzťahov s Dunajskou Stredou je rozhodujúce, že sa cintorínom, ako architektonickou témou, zaoberal počas celej svojej kariéry. V roku 1920 vydal monografiu o hrobových pomníkoch a po roku 1945 sa prihlásil do viacerých architektonických súťaží na vytvorenie hrobových pomníkov (pomník sovietskym vojakom na Slavíne v Bratislave; návrh cintorína a výstavba krematória v Csalogányho údolí v Bratislave). Pri súčasnom stave bádania nevieme, na koho v Slávičom údolí a za akých okolností sa Artur Szalatnai–Slatinský dostal do kontaktu s Dunajskou Stredou, ale je fakt, že s jeho menom sa v archívnych materiáloch v súvislosti s urbanistickými zmenami stretávame niekoľkokrát.

SPRAVODAJ MÚZEA

XXVIII. ročník/évfolyam 2023

Vydalo: Žitnoostrovské múzeum v Dunajskej Strede

Zodpovedný za vydanie: Mgr. Iván Nagy, riaditeľ

Redaktor: István Nyáry

Tlačová predpríprava: namedia sro

Náklad: 250

Tlač: Enecol sro

Nepredajné

MÚZEUMI HÍRADÓ

XXVIII. ročník/évfolyam 2023

Kiadta: Csallóközi Múzeum, Dunaszerdahely

A kiadásért felel: Mgr. Nagy Iván, igazgató

Szerkesztette: Nyáry István

A szlovák fordításokat ellenőrizte: Vizváry Erika

Nyomdai előkészítés: namedia sro

Példányszám: 250

Nyomdai munkálatok: Enecol sro

Ingyenes kiadvány

ISBN: 978-80-971674-6-2